

UMCS

UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ
W LUBLINIE

Wydział Pedagogiki i Psychologii

mgr Mateusz Stefanek

**Postawy studentów polskich
i ukraińskich wobec obcych.
Studium porównawcze**

Praca doktorska napisana pod kierunkiem
dr. hab. Mariusza Korczyńskiego, prof. UMCS
Promotor pomocniczy:
dr Urszula Lewartowicz

Lublin 2019

WSTĘP	4
--------------------	---

ROZDZIAŁ I

„OBCY” JAKO PRZEDMIOT REFLEKSJI NAUKOWEJ	8
1.1. Pojęcie „Obcy”	8
1.2. Źródła i kryteria obcości.....	14
1.3. Stereotypy, uprzedzenia i dystans społeczny jako następstwa obcości.....	18
1.4. Edukacja międzykulturowa wyzwaniem współczesności.....	23

ROZDZIAŁ II

POSTAWY WOBEC „OBCYCH” – ROZWAŻANIA TEORETYCZNE	33
2.1. Postawy – analiza pojęcia.....	33
2.2. Struktura postaw.....	43
2.2.1. Komponent poznawczy a stereotyp.....	43
2.2.2. Komponent emocjonalno-oceniający a uprzedzenia.....	53
2.2.3. Komponent behawioralny a dystans społeczny.....	56
2.3. Mechanizmy kształtowania postaw.....	58
2.4. Stan badań nad postawami wobec „Obcych”.....	63

ROZDZIAŁ III

METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ WŁASNYCH	71
3.1. Przedmiot i cel badań.....	71
3.2. Problemy badawcze i hipotezy robocze.....	72
3.3. Metody, techniki i narzędzia badawcze.....	74
3.4. Charakterystyka badanych osób.....	78
3.5. Teren i organizacja badań.....	80

ROZDZIAŁ IV

POSTAWY BADANYCH POLAKÓW WOBEC „OBCYCH”	81
4.1. Przekonania i stereotypy o „Obcych” w opiniach badanych Polaków.....	81
4.2. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków.....	103
4.3. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków.....	119

ROZDZIAŁ V

POSTAWY BADANYCH UKRAIŃCÓW WOBEC „OBCYCH”145

5.1. Przekonania i stereotypy o „Obcych” w opiniach badanych Ukraińców....145

5.2. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców.....167

5.3. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców.....181

ROZDZIAŁ VI

RÓŻNICE W POSTAWACH BADANYCH GRUP OSÓB WOBEC „OBCYCH”208

6.1. Różnice w przekonaniach i stereotypach o „Obcych” badanych grup osób.....208

6.2. Różnice w poziomie emocjonalnej oceny „Obcych” przez badanych Polaków i Ukraińców.....217

6.3. Różnice w dystansie społecznym wobec „Obcych” między badanymi Polakami a Ukraińcami.....220

ZAKOŃCZENIE I WNIOSKI.....223

BIBLIOGRAFIA.....233

SPIS TABEL.....245

SPIS WYKRESÓW.....247

ANEKS.....249

WSTĘP

Od początków historii ludzkości stykano się z fenomenem migracji i wywodzącym się z niej zjawiskiem wielokulturowości. Ludzie i ich kultura najlepiej rozwijają się w warunkach zróżnicowania i nieustannych interakcji z innymi „Obcymi”, ponieważ dokładnie wtedy są wystarczająco zmotywowani do poznawania i twórczych zachowań. Migracja ludności w głąb innej kultury nieodzownie wiąże się z przyjęciem określonej postawy wobec osób innej narodowości, jej kultury i tradycji. Wpływ środowiska społeczno-kulturowego zdaje się być kluczowym determinantem kształtowania się stosunku migrantów do nowego otoczenia. Im większa różnorodność i liberalność narodu przyjmującego migrantów, tym większa szansa na szybszą asymilację ludności napływowej.

W mojej subiektywnej optyce świata przemieszczanie się ludzi i wypływające z tego faktu zmiany w ich funkcjonowaniu społecznym są to obszary bardzo interesujące poznawczo i fascynujące, zasługujące w pełni na rozwijanie ich na gruncie badań naukowych. Wpisują się również doskonale w kanon aktualnych problemów społecznych, które warto podejmować, aby móc lepiej odnajdywać się w postindustrialnej kulturze i rozumieć wydarzenia pojawiające się na arenie międzynarodowej. Reasumpcja powyższej motywacji jest następująca, wybór tematu jest zakrojony skalą mikro, czyli osobistymi doświadczeniami oraz skalą makro, czyli globalnymi problemami współczesnego świata.

Problematyka postaw od lat nurtuje przedstawicieli wielu nauk – psychologii, pedagogiki, socjologii, czy też filozofii. W obrębie każdej z tych nauk tworzone są odrębne definicje omawianego terminu. Dlatego też trudno jednoznacznie wyjaśnić pojęcie - postawy. Jest ono pojęciem wieloznacznym i nie ma jednego sposobu jego rozumienia i definiowania.

Postawy otoczenia należą do najważniejszych czynników ułatwiających lub utrudniających integrację „Obcych” ze społeczeństwem. Pomagają przewidywać i radzić sobie ze stale występującymi wydarzeniami, podejmować proste i praktyczne działania, na przykład w sferze zachowań. Zazwyczaj są one niejednolite, a często także sprzeczne, albowiem w teorii i deklaracjach wyrażają na ogół pełną akceptację dla wszelkich inicjatyw integracyjnych, w praktyce natomiast całkowitą ich dezaprobatę, jako dążenie do utrzymania problemu nietolerancji poza polem widzenia, poza świadomością i poza społecznym sumieniem.

Wszelkie postawy jako pewnego rodzaju tendencje do reagowania na dany obiekt, mogą być ujmowane w dwóch wymiarach. Z jednej strony jako pewien związek człowieka z otaczającym go światem, z drugiej zaś, jako jego podmiotową wewnętrzną organizację.

Pierwsza relacja, tzw. zewnętrzna, ujmuje postawę jako związek podmiotowo-przedmiotowy o podłożu intelektualno-motywacyjno-behawioralnym. W drugiej relacji, czyli wewnętrznej, postawa jest organizacją elementów poznawczych, emocjonalno-motywacyjnych i behawioralnych jednostki w odniesieniu do danego przedmiotu. Ogólnie możemy powiedzieć, że relacja zachodząca między pewnym podmiotem, np. tubylcy i przedmiotem, np. „Obcy”, stanowi podstawę do poznania jej struktury. Składają się na nią trzy zasadnicze komponenty, a mianowicie: poznawczy, uczuciowo-motywacyjny i behawioralny, przy czym wszystkie te komponenty są ze sobą ściśle powiązane. W literaturze podkreśla się, że związki między komponentami postaw, a zwłaszcza między komponentem emocjonalno-oceniającym i zachowaniem nie są bezpośrednie. Dlatego też typowe w takich rozważaniach jest pojawienie się tendencji do wyodrębnienia jednego elementu, który konstytuowałby postawę. Najczęściej elementem tym jest komponent emocjonalno-motywacyjny obejmujący uczucia wyższe oraz życzenia, pragnienia i dążenia związane z potrzebami psychiczno-społecznymi (S. Nowak 1973).

Podjęcie rozważań naukowych nad postawami Polaków oraz Ukraińców wobec osób innej narodowości zostało podyktowane wieloma względami. Przede wszystkim wieloletnimi podróżami po Ukrainie oraz bliską współpracą z różnymi instytucjami edukacyjnymi tego państwa. Obserwacje, jakie prowadziłem, były wszechstronne i dotyczyły rozmaitych dziedzin życia. W trakcie rozlicznych wyjazdów na Ukrainę, w tym centralną i wschodnią, pojawiła się refleksja wynikająca z bezpośredniego kontaktu ze społeczeństwem wielokulturowym, która stała się punktem zainteresowania do podjęcia badań naukowych.

Ukraińska rzeczywistość, choć z pozoru dość podobna do polskiej, różni się od niej istotnie pod wieloma względami.

Istotne różnice między Polakami a Ukraińcami zaczynają się od podejścia do tożsamości narodowej oraz kulturowej. Polskie jest zupełnie odmienne od podejścia ukraińskiego. Wynika to głównie z historii tych państw oraz ich struktury narodowościowej, a tym samym kulturowej. Bowiem dzisiejsi Ukraińcy to potomkowie Polaków, Rosjan, Węgrów, Słowaków, Czechów, Serbów, Bułgarów, Mołdawian, Rumunów, Greków, Tatarów i osoby wyznania mojżeszowego. Polski rodowód jest zdecydowanie bardziej jednorodny. Jednoznacznie można stwierdzić, że Polska to kraj monokulturowy, Ukraina zaś, a szczególnie jej wschodnie i centralne rejony, to obszary zróżnicowane kulturowo. Mieszkają tam obok siebie Ukraińcy oraz Rosjanie. Czym dalej na wschód, tym proporcje ulegają zmianie na korzyść Rosjan.

Kolejną ważną różnicą jest różnorodność systemu społeczno-politycznego tych państw. Polska od chwili wejścia do Unii Europejskiej, a co za tym idzie otwarciem granic na te państwa, ma nieograniczoną możliwość kontaktu z wielokulturowością. Wzajemne kontakty, duże przepływy ludności (migracje zarobkowe, turystyka), dynamiczny rozwój szkolnictwa wyższego, to wszystko wpływa na lepsze poznanie „Obcych” i zmianę postaw wobec nich. Ukraina zaś, to kraj w dalszym ciągu uśpiony, ograniczony w swoich ruchach migracyjnych, gdzie stosunek od „Innych”, „Obcych” jest wytworem głównie własnej kultury.

Należy również zwrócić uwagę na aktualną i prognozowaną sytuację demograficzną naszego kraju. Jak wynika z danych statystycznych, wyż migracyjny Polaków cały czas ma charakter bardzo dynamiczny. Zdecydowanie więcej osób opuszcza Polskę, a co za tym idzie - powstaje luka, niedobór w potencjale ludzkim, tak niezbędnym do dynamicznego rozwoju gospodarki. Według wyliczeń Ośrodka Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego całkowity „ubytek migracyjny” to około 6-7% polskiego społeczeństwa. Szacuje się, że do 2050 roku potrzeby naszego kraju wyniosą aż 5 milionów imigrantów w wieku produkcyjnym (<http://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/prognozy-demograficzne-dla-polski/s19k4>, 29.01.2018). Obecnie kształtowana polityka migracyjna zakłada uzupełnienie tej luki głównie przez migrantów z Ukrainy (<http://bip.msw.gov.pl/bip/polityka-migracyjna-po/19529,Polityka-migracyjna-Polski.html>, 30.01.2018).

Jak najbardziej trafne wydaje się zatem podjęcie próby ustalenia różnic między postawami młodzieży polskiej i ukraińskiej wobec „Obcych” (w tym Polaków i Ukraińców).

Praca składa się z sześciu rozdziałów. Dwa pierwsze teoretyczne zawierają opis najważniejszych pojęć pracy. W pierwszym dokonano charakterystyki pojęcia „Obcy” jako przedmiotu refleksji naukowej. Dokonano zdefiniowania tego pojęcia w różnych konfiguracjach, ukazując jednocześnie jego źródła i kryteria. Odwołując się do doświadczeń zgromadzonych przez różne dziedziny i dyscypliny nauki, przedstawiono różne spojrzenie na obcość w kontekście stereotypów, uprzedzeń i dystansu społecznego, jako jego następstw. W rozdziale tym opisano również działania z zakresu edukacji międzykulturowej mające wspierać proces wychowania do tolerancji Obcych. W jego przygotowaniu korzystano między innymi z publikacji: Barbary Grabowskiej, Przemysława Grzybowskiego, Ryszarda Bery, Mariusza Korczyńskiego, Tadeusza Lewowickiego, Jerzego Nikitorowicza, Ewy Ogrodzkiej-Mazur, Andrzeja Sadowskiego, oraz Mirosława Sobeckiego.

Rozdział drugi stanowi próbę wszechstronnej analizy pojęcia postawy. Zaprezentowano w nim różne podejścia do definiowania, kształtowania i zmiany postaw. Poddano analizie poszczególne ich komponenty, odwołując się do rozstrzygnięć terminologicznych,

etiologicznych i profilaktycznych. Wskazano również kulturowe ich uwarunkowania. Pomocną w jego pisaniu była głównie literatura autorstwa Barbary Grabowskiej, Przemysława Grzybowskiego, Elliota Aronsona, Janusza Kirenko, Mariusza Korczyńskiego, Tadeusza Mądrzyckiego, Stanisława Miki, Stefana Nowaka, Andrzeja Sękowskiego, Jerzego Nikitorowicza, Mirosława Sobeckiego, Bogdana Wojciszke, Philipa Zimbardo.

W rozdziale trzecim uwzględniono kwestie metodologiczne pracy. Zawiera on paradygmat badań, przedmiot i cel badań, problemy badawcze i hipotezy robocze. Ponadto, w rozdziale tym znajduje się charakterystyka: metod i technik badawczych, terenu i organizacji badań oraz osób badanych oraz wykorzystanych w analizach metod statystycznych. Oparto się w dużym stopniu na publikacjach Jerzego Brzezińskiego, Mieczysława Łobockiego, Dariusza Kubinowskiego, Janusza Kirenko, Mariusza Korczyńskiego, Tadeusza Pilcha, Bogdana Wojciszke.

Trzy kolejne rozdziały poświęcone zostały analizie wyników badań własnych. Rozdziały czwarty i piąty zawierają analizy wyników dotyczących postaw badanych Polaków i Ukraińców wobec „Obcych”. W każdym z nich przeprowadzono je w kontekście trzech komponentów – poznawczego, emocjonalnego oraz behawioralnego. Rozdział szósty to analizy porównawcze. Dokonano w nim porównania uzyskanych wyników poszukując różnic w zakresie poszczególnych komponentów wynikających z przyjętej definicji postaw według S. Nowaka (1973).

Konkluzje z badań zawarto w zakończeniu i wnioskach. Znalazły się tu zarówno wnioski teoretyczne z przeprowadzonych badań, jak i rekomendacje praktyczne służące doskonaleniu działań w zakresie edukacji międzykulturowej, w szczególności z zakresu postrzegania i stosunku osób innych narodowości.

ROZDZIAŁ I

„OBCY” JAKO PRZEDMIOT REFLEKSJI NAUKOWEJ

1. Pojęcie „obcy”

Pojęcie „obcości” na stałe zagościło we współczesnej rzeczywistości kulturowej: „wydaje się, że świat, w którym żyjemy, jest zaludniony głównie przez obcych; można odnieść wrażenie, iż to świat uniwersalnej obcości. Otaczają nas obcy, pośród których i my jesteśmy obcymi. Tutaj obcych nie można odgraniczyć czy zepchnąć na obrzeża. Trzeba z nimi żyć” (Bauman 1996a, s. 70).

Tematyka „swojskości” i „obcości” zajmuje istotne miejsce w różnorodnych obszarach myśli naukowej. Pojawia się między innymi na gruncie socjologii, psychologii, literaturoznawstwa, antropologii, pedagogiki – szczególnie edukacji wielo- i międzykulturowej. Dzieje się tak, ponieważ napięcie pomiędzy swojskością a obcością stanowi zasadniczy składnik procesów zachodzących w sferze emocjonalnej oraz intelektualnej, które prowadzą do porządkowania świata społecznego. Jak podkreśla Ewa Nowicka (1990, s.5), „rozpoznanie rzeczywistości społecznej, nadanie jej myślowego ładu, a więc jej rozumienie czy usensowienie, stanowi podstawę życia społecznego wszelkich społeczeństw wszystkich czasów”. Zdaniem Autorki, „swojskość” zdefiniować można jako „pozostawanie w jakimś intymnym związku przedmiotu lub człowieka z podmiotem, zaś obcość oznacza brak takiego związku” (Tamże, s. 26). Swojskość zawiera się więc „w poczuciu bliskości, sensowności, zrozumiałości, normalności, prawidłowości, akceptacji, sympatii i poczucia bezpieczeństwa” (Nowicka, Łoziński 2001, s.27).

Według źródeł słownikowych „obcy” to „(...) taki, który nie należy do czegoś, który znajduje się poza sferą czyichś zainteresowań, czyjegoś doświadczenia wiedzy; niewłaściwy komuś”. Jest również „osobą nienależącą do jakiejś grupy, środowiska, rodziny; obywatel innego państwa” (Dunaj 1996, s. 323).

„Obcy” jest więc kimś różniącym się od nas określonymi cechami – płcią, narodowością, kolorem skóry, wyznaniem, preferencjami politycznymi, orientacją seksualną, poziomem sprawności (Grzybowski 2007).

Socjologiczne ujęcie „obcego” sformułował między innymi Florian Znaniecki (1990), zdaniem, którego „przedmiot ludzki doświadczany jest przez podmiot ludzki, jako obcy zawsze

wtedy i tylko wtedy, gdy zachodzi między nimi styczność społeczna na podłożu rozdzielnych układów wartości” (s. 300).

W perspektywie antropologicznej podział na „obcych” i „swoich” analizowany i interpretowany jest, jako zjawisko kulturowe. Reguły reakcji na „obcego” nie są uniwersalne. Tworzy je każde społeczeństwo, szczególnie, jeśli mówimy o „obcości” kulturowej, etnicznej, rasowej czy narodowej (Lalak 2007). W antropologii „obcość” rozumiana jest nie tylko w kontekście „dzikich”. To również analiza rozmaitych jej przejawów w bliższych obszarach kulturowych, tak w przeszłości, jak i współcześnie. Jak podkreśla Wojciech Burszta (2004): „na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych właśnie pojęcie inności stało się główną cechą definicyjną znaczącej części ówczesnej antropologii refleksyjnej. „Inność” zastąpiła tradycyjnie wyznaczone „pola badawcze” i zakresy tematyczne. Problem „my” – „oni” jako problem poznawczego dystansu przeobraził się w kwestię „my” – „inni” jako problem refleksyjnego namysłu i próba rozpoznania „bliskich obcych” już nie z odległych archipelagów, ale tych, którzy zasiedlają wieloetniczne i wielokulturowe państwa współczesnego świata. Pytanie podstawowe, to pytanie o to, gdzie w którym miejscu mogą się przeciąć różne perspektywy widzenia świata – muzułmanów i chrześcijan, gejów i heteroseksualistów, przedstawiciele narodu dominującego i mniejszości, białych i czarnych etc. To Nietzsche powiadał, że istnieją wyłącznie perspektywy, ale problem tkwi w tym, jak mogą one w miarę harmonijnie współistnieć w świecie, w którym – jak to trafnie nazwał Geertz – coraz nam trudniej schodzić sobie z drogi” (s. 26 – 27).

Z punktu widzenia psychologii społecznej istotnymi kwestiami rozstrzyganymi w obszarze „swojskości – obcości” są zarówno relacje grupowe i międzygrupowe, jak również aspekt poczucia wyjątkowości oraz sposoby oceniania. „Swojskość” wiąże się tu bezpośrednio z poczuciem bezpieczeństwa, zrozumienia, akceptacją innych oraz satysfakcją z nawiązywania z nimi relacji. Z kolei „obcość” związana jest często z niechęcią, poczuciem niepewności czy wręcz zagrożenia (Wojciszke 2006; Mead 1975).

W kontekście pedagogicznym zagadnienie „swojskości” i „obcości” związane jest bezpośrednio z postulatem rozwijania postawy tolerancji wobec odmienności, szacunku dla innych kultur i przekonań, otwartości na drugiego człowieka (Lewowicki 2000, 2011; Nikitorowicz 2009). Struktury porządkujące kategorie swojskości i obcości ujawniają się najpełniej w sytuacji kulturowego pogranicza. Pogranicze definiowane jest jako „obszar pomiędzy centrami, pomiędzy tym, co znajduje się na granicach i przynależeć może do obu centrów, zachodząc na siebie” (Nikitorowicz 1995, s. 11).

W literaturze przedmiotu podkreśla się wieloznaczność terminu „obcy” wskazując, iż dotyczyć on może outsiderów, nowo przybyłych, obcokrajowców, imigrantów bądź intruzów. „Obcy” jest osobą odmienną, zaliczaną do kręgu Oni, która jest nieznana lub znana w niewielkim tylko stopniu. Zaznacza się również, iż brak wiedzy na temat „obcego” prowadzić może do nieufności, jak również wzbudzać poczucie zagrożenia oraz negatywne emocje. Ów brak wiedzy dotyczy niekiedy również „obcych”, którzy nie posiadają wystarczających wiadomości niezbędnych do całościowego zrozumienia przyjmującego środowiska, a także komunikacji z tworzącą je społecznością (Gudykunst, Kim 2005).

Obok pojęcia „obcy” w literaturze stosuje się również termin „inny”. Często pojęcia te traktowane są synonimicznie, jednak część autorów dostrzega pomiędzy nimi różnice semantyczne. Zdaniem Przemysława Grzybowski (2011), termin „inny” odnosi się do osoby odmiennej, ale znanej, którą – pomimo występujących i zauważalnych różnic – rozumie się. Tym samym jest to osoba przewidywalna i niezagrażająca. Może być członkiem zarówno grupy własnej, jak i odrębnej. W odróżnieniu od „obcego”, „inny” częściej wzbudza zainteresowanie i ciekawość, stwarzając chęć i potrzebę kontaktu, którego celem jest bliższe poznanie. Zdaniem J. Nikitorowicza (2005a) „obszar relacji międzyosobowych, warunkowanych przez postrzeganie różnicy, porządkuje wyodrębnienie kategorii Inni i Obcy. Inny to osoba będąca nosicielem różnicy, ktoś odmienny, ale jednocześnie znany i pomimo różnic rozumiany. Zaliczać się może więc zarówno do kręgu My, jak i Oni. Obcy zaś to osoba zaliczająca się zawsze do kręgu Oni oraz wykraczająca poza kategorię Inny” (s. 111). Marian Golka (2010) wskazuje natomiast różnice między pojęciami „swojskość”, „obcość”, „inność”, charakteryzując je w następujący sposób: „(...) swojskość to poczucie pełnej i błogiej integracji z osobami, które się dobrze zna, którym się ufa i które uznaje za podobne sobie. Te wszystkie osoby to właśnie „swoi”. Inność to poczucie pewnego dystansu wobec ludzi - właśnie „innych” - którzy pod jakimś względem różnią się od nas albo nie w pełni przynależą do naszej grupy. Obcość zaś to poczucie dystansu wobec osób - właśnie „obcych” - których nie znamy, wobec których ujawniamy rezerwę, których nas niepokoją, których wstępnie i na wszelki wypadek nieco się obawiamy” (s. 163).

W podobny sposób różnice pomiędzy „obcym” a „innym” postrzegają E. Nowicka i S. Łoziński (2001), podkreślając, iż „obcość” związana jest nie tylko ze stwierdzeniem odmienności konkretnej osoby bądź grupy, ale również z pojawieniem się towarzyszących temu stwierdzeniu emocji, takich jak: niepokój, niezrozumiałość, dziwaczność, śmieszność, poczucie zagrożenia, strach. „Inność” z kolei nie jest związana z oceną i stanowi jedynie stwierdzenie występowania pewnych faktów. Autorzy rozróżniają tym samym tak zwanych „obcych

zewnątrznych” (np. cudzoziemców) nie pozostających z nami w żadnych relacjach oraz „obcych wewnętrznych”, którzy w kontaktach pozostają, zapewniając tym samym pewnego rodzaju poczucie swojskości.

Piotr Sztompka (2012) zauważa, że „Inni” funkcjonują w przestrzeni międzyludzkiej, gdyż istnieje kategoria „My”. Kategoria ta, motywowana tożsamością społeczną, odgradza się więc od pozostałych, kategoryzowanych jako „Oni”. Zdaniem Autora, „inność” przybierać może jeden z czterech wymiarów, które umieścić można na tzw. skali inności. Pierwszy wymiar to „inny jako wróg”. Definiowany jest jako osoba potencjalnie zagrażająca, przez co stwarzająca największy dystans. Wróg traktowany jest w sposób stereotypowy - jako obiekt, z którym należy walczyć bądź go zniszczyć. Nieco łagodniej postrzegany jest drugi z wyróżnionych przez P. Sztompkę typów – „inny jako obcy”. Nie jest aż tak szkodliwy jak wróg, jednak jego inność w dalszym ciągu nie jest akceptowalna. Nie jest więc obiektem potencjalnego zniszczenia, a raczej segregacji oraz izolacji. Trzeci typ to „inny jako odmieniec”. Jest on obiektem pobłażliwej tolerancji, którego odmienność się akceptuje, ale bez chęci jej naśladowania czy dostosowywania się do niej. Innego postrzegać można wreszcie jako „sąsiada”, do którego ma się pozytywny stosunek, w którym dostrzega się wartość i kapitał, z którego można korzystać.

Marian Golka (2010) charakteryzuje najczęstsze postawy wobec Innych/ Obcych. Wyróżnia wśród nich następujące:

- nieufność – postawa najbardziej powszechna, o podłożu atawistycznym, przejawiająca się odczuciach stosunkowo biernych; przyczyniająca się względnej segregacji grup;
- niepewność – przejawia się w poczuciu nieprzewidywalności zachowań Obcych/ Innych oraz swoistej dezorientacji; postawa ta prowadzić może do nadmiernej ostrożności, a tym samym pogłębiania dystansu;
- brak zainteresowania – wiedzą na temat Innych/ Obcych oraz kontaktem z nimi; związany bezpośrednio z uprzedzeniami i stereotypami; silnie manifestowany stać się może przejawem ksenofobii;
- tolerancja – co najmniej neutralna akceptacja Obcych/ Innych; w połączeniu z chęcią zrozumienia oraz porozumienia staje się ważnym krokiem do bliższego poznania.
- zaciekawienie – bardziej otwarta niż tolerancja postawa wobec Innych/ Obcych; związane jest z życzliwą otwartością jako bezwzględnym warunkiem zrozumienia oraz porozumienia;
- komunikowanie – rozumiane jako postawa zrozumienia oraz forma zbliżenia ku Innym/ Obcym; możliwe tylko wtedy, gdy między odmiennymi grupami tworzą się „pomosty” – wzmacniane i rozbudowywane w dalszych aktach komunikowania;

- niepokój – pojawia się zarówno w stosunkach międzykulturowych, jak również w relacjach w obrębie kultury własnej względem osób, które przejawiają odmienne cechy ekonomiczne, klasowe, rasowe, itp.; wiąże się ze stresem, poczuciem niewystarczających kompetencji, wykorzystywaniem, dominacją, skrzywdzeniem;
- szok kulturowy – rozumiany jako poczucie głębokiego niepokoju oraz dezorientacji w kontakcie z inną grupą; jego doświadczanie zależne jest od skali kulturowych różnic, ale przede wszystkim indywidualnych predyspozycji, takich jak: zdolność do empatii, elastyczność zachowań, poziom wpojonego przez grupę własną etnocentryzmu;
- ksenofobia – postawa przejawiająca się w ostentacyjnej niechęci, zabarwiona nierzadko szowinizmem oraz tworzeniem i podtrzymywaniem izolacji; charakterystyczny jest w tym przypadku brak chęci chociażby elementarnego zrozumienia Innych/ Obcych;
- wysiedlenia (czy wręcz eksterminacja Obcych/ Innych) – jako wynik skrajnej i agresywnej ksenofobii oraz konfliktów ważnych (głównie terytorialnych) interesów;
- kpina, ośmieszanie, ironizowanie – słabsza odmiana ksenofobii, dla której charakterystyczna jest zwykle nieuzasadniona względami obiektywnymi wyższość;
- pouczanie oraz dążenie do zmiany Obcych/ Innych – przejawiające się w traktowaniu ich jak dzieci, które kształtować można na własny wzór i podobieństwo;
- ksenofilia – manifestowanie ogólnej sympatii wobec Innych/ Obcych, pozbawionej jakichkolwiek niejasności, wątpliwości i zastrzeżeń; może mieć wymiar autentyczny, jednak zdarza się również, iż jest wynikiem mody, pozy, politycznej poprawności, chęci zdobycia popularności, itp.;
- inscenizowanie Obcych/ Innych – dokonujące się w związku z określonymi okolicznościami, np. turystycznymi; przejawia się w swoistym preparowaniu bądź odtwarzaniu zapomnianej bądź odległej od realnych sytuacji społecznych Inności/ Odmienności;
- instrumentalizacja – traktowanie Innych/ Obcych jako bezwolnych przedmiotów czy narzędzi.

Sposób definiowania „inności”, „obcości” oraz „swojskości” podlega przeobrażeniom i ewolucjom. W społecznościach tradycyjnych stosunek do Innego jest silnie nacechowany etnocentryzmem, wyrażającym się w przekonaniu o wyższości własnej grupy, a co za tym idzie wrogości wobec Innych. Postawa ta łączy się bezpośrednio z cechami, jakie przypisać można społeczeństwom tradycyjnym, do których zaliczyć należy między innymi przestrzenną i świadomościową izolację (ograniczony kontakt ze światem zewnętrznym rodzący opór wobec zmian, kulturę inercji oraz immobilność umysłową), jak również stabilność i jednolitość trybu życia oraz systemu wartości (Kusio, 2013).

Inaczej rzecz przedstawia się w społecznościach ponowoczesnych: „współczesny świat wskutek przyrostu demograficznego, migracji, rozwoju komunikacji i informacji oznacza zwielokrotnienie obecności Innych, zwielokrotnienie kontaktów międzyludzkich, a w związku z tym międzykulturowych. Stąd niesłychanej wagi nabiera stosunek do Innego; nasz sposób postrzegania przedstawicieli innych narodów, ras i religii” (Kapuściński 2007, s. 158). Badacze wielokulturowości podkreślają jednak, iż pomimo mobilności społeczeństw, otwarcia granic, koegzystencji odrębnych etnicznie, narodowościowo kulturowo i religijnie wspólnot, Inny nadal bardzo często pozostaje Obcym, choć – jak zaznacza Urszula Kusio (2013) – jego obraz nieco złagodniał i został oswojony. Chodzi tu przede wszystkim o obraz postulowany w nauce i mediach, bowiem ten realny wciąż pozostawia wiele do życzenia. Jak zauważa J. Nikitorowicz (2017a): „(...) antropologiczny zachwyty nad różnorodnością minął, a zaczynają dominować wzajemne niechęci i lęki. Mieliliśmy z szacunkiem, postawą tolerancji i zrozumienia odnosić się do każdej odmiennej kultury, wierzyliśmy, obdarowywaliśmy zaufaniem gości spoza naszej kultury europejskiej, a obecnie wskazujemy na naszą naiwność i upadek idei wielokulturowości. Tak jakbyśmy przestali zauważać i analizować problem w złożonym, trudnym i niekończącym się procesie, jakbyśmy nie potrafili zauważyć dynamiki i kontekstów migracji, zróżnicowania przejawów uchodźstwa i z nimi związanych wieloczynnikowych problemów adaptacji i integracji. Przecież wcześniej akulturacja i integracja następowała wśród elit, a obecnie antagonizm dominuje w warstwach niższych. Z jednej strony odmienność etniczna czy religijna jest bogactwem kulturowym, ale prawdą jest, że jest także źródłem konfliktów” (s. 7–8).

Jerzy Nikitorowicz (2005b) zaznacza, że w ludzkiej świadomości kategoria „obcości” charakteryzuje się zwykle konotacjami negatywnymi oraz wrogimi postawami. Dodaje również, że aby „inność” jednocześnie nie była „obcością”, wdrożyć należy założenia i postulaty edukacji międzykulturowej. Swoje stanowisko argumentuje w następujący sposób: „człowiek, funkcjonując w warunkach zróżnicowania kulturowego, winien być przygotowywany ku otwartości (...) nabycia umiejętności zauważenia i rozumienia Innego, potrzeby poznawania, współpracy, współdziałania, nabycia wiedzy na temat innych kultur, kompetencji do komunikacji (s. 96). Autor proponuje tym samym przejście od schematu „Inny – Obcy” do formuły „Inny – Interesujący”. Postrzeganie Innego w kategoriach uległego, słabego, niewiele znaczącego kulturowo i cywilizacyjnie prowadzi nierzadko do postaw asymilacyjnych, wyzwala agresywne i wrogie zachowania, będące podstawą społeczeństwa ksenofobicznego, separatystycznego, nacjonalistycznego. Z kolei schemat „Inny – Interesujący” zakłada interakcje oparte na szacunku, uznaniu, wyrażaniu zainteresowania. Inny

postrzegany jest w tym przypadku jako twórczy i wartościowy, ciekawy i stymulujący, co sprzyja dialogowi, współpracy oraz współdziałaniu. A tego rodzaju postawy stanowią fundamenty demokratycznego i obywatelskiego społeczeństwa. Szczegółowo J. Nikitorowicz (2005a) prezentuje swoje stanowisko w autorskim modelu postrzegania Innego i interakcji z Nim.

Model ten wpisuje się w obszar edukacji międzykulturowej, której kluczowym założeniem jest istnienie równoprawnych kultur. Jak zaznacza Tadeusz Lewowicki (2000), edukacja międzykulturowa porzuca „kolonizowanie świadomości” przez jakąkolwiek kulturę, a jej nadrzędną kategorią jest „nieredukowalna różnica” (s. 31). To właśnie edukacja międzykulturowa stać się winna fundamentem dla etycznych przesłanek dzisiejszego świata, o których Zygmunt Bauman (1996b) pisał: „etyka ponowoczesna musi przywrócić Innemu jego prawa sąsiedzkie. Przyznać mu miejsce w zasięgu wzroku i dłoni jaźni moralnej, skurczyć jego odległość od jaźni moralnej na tyle, by w dzielącej ich od siebie przestrzeni mogły się pomieścić tylko relacje bezpośrednie i emocje jeszcze przepisami nie uregulowane (...). Ponowoczesna etyka musi przywrócić sens moralny międzyludzkiej bliskości ustawić Innego Człowieka w roli głównego aktora dramatu, jakim jest wędrówka jaźni moralnej w poszukiwaniu samej siebie” (s. 114).

2. Źródła i kryteria obcości

Zainteresowanie problematyką obcości nasiliło się w ostatnich dziesięcioleciach, wraz z rozwojem społeczeństw wielokulturowych. Kwestie te znane są jednak od zarania ludzkości: „kontakt z innością /obcością prawdopodobnie przejawiał się od zawsze - od najdawniejszych form życia społecznego pierwotnych zbieraczy, którzy raz po raz spotykali inne grupy. Nie wiemy oczywiście, jak przebiegały takie kontakty, jakie były relacje pomiędzy grupami, kogo uznawano za swojego, a kogo za obcego. Zważywszy na nieustanną walkę o zasoby, obcych prawdopodobnie uznawano zazwyczaj za konkurentów, a nawet wrogów. Świadczą o tym liczne opisy antropologów. Ludzie wzajemnie nie rozpoznawali się jako ludzie - inni, a tym bardziej obcy, byli wykluczani ze świata ludzi. Słusznie więc zauważa się, iż nieco bardziej życzliwe zainteresowanie obcością jest zjawiskiem stosunkowo nowym (...)” (Golka, 2010, s. 157).

Tworzenie opozycji „obcy” – „swój” ma znaczenie zarówno jednostkowe, jak i zbiorowe, społeczne. Źródeł opozycji poszukiwać należy zarówno w indywidualnych możliwościach motywacyjno-poznawczych ludzi, jak również w uwarunkowaniach społeczno-

kulturowych (Szwed, 2003). Opozycja ta uwidacznia się tym samym w trzech zasadniczych wymiarach: psychologicznym, społecznym oraz kulturowym. W sferze psychologicznej „swojskość” wiąże się bezpośrednio z poczuciem bezpieczeństwa, spokojem, zadowoleniem, akceptacją i zrozumieniem. „Obcość” z kolei związana jest z poczuciem niechęci, zagrożenia, niepokoju, odrazy. Może być jednak również źródłem zaciekawienia, fascynacji bądź zachwytu. W wymiarze społecznym opozycja „swój” – „obcy” przejawia się w odmienności poglądów, a także konkretnych zachowań. W sferze kulturowej natomiast nierzadko przybiera wymiar ideologiczny – nacjonalistyczny bądź rasistowski (Nowicka 1990).

Na społeczno-kulturowe źródła „obcości” zwraca uwagę również Bernhard Waldenfels (2009, s.107): „jeżeli weźmiemy najbardziej rozpowszechnione określenia obcości, bez których nie może się obejść także etnologia, to stale natrafiamy na dwa określenia, mianowicie *niedostępności* jakiegoś określonego obszaru doświadczenia i sensu oraz *nieprzynależności* do jakiejś grupy. W pierwszym przypadku coś jest dla mnie albo dla nas obce, w drugim to *inni* są dla mnie albo dla nas obcy, i na odwrót. Zgodnie z tym można odróżnić obcość *kulturową* i *społeczną*; jednakże w oczywisty sposób obie formy przenikają się, ponieważ kultura sama przedstawia się jako proces społeczny, i odwrotnie, socjalizacja zdana jest na symbole kulturowe.”

Wobec wskazanych wymiarów, opozycja „swój – obcy” budzi szczególne zainteresowanie przedstawicieli takich dyscyplin naukowych, jak psychologia, socjologia, antropologia kulturowa. Psychologowie źródeł tej opozycji szukają najczęściej w teoriach identyfikacji, potrzeb, stereotypów. Obcość związana jest tu z poczuciem niezrozumiałości, która z kolei związana jest z odczuciem, że to, co obce jest dziwne i nieprzewidywalne, a niekiedy groźne i niebezpieczne. Antropolodzy zwracają uwagę na kwestie więzów krwi, dziedzictwa społecznego, sposobów komunikacji, wzorów życia i kultury. Wskazują tym samym, iż źródeł obcości poszukiwać należy w pierwotnej potrzebie człowieka, jaką jest porządkowanie świata. W perspektywie socjologicznej kwestie te lokowane są w teoriach grupy społecznej (Lalak, 2007, s. 90). Klasyczne teorie socjologiczne interpretują zjawisko „obcości” utrwalającymi się w obrębie grup społecznych przekonania mówiącymi o tym, iż wartości własne należy wzmocnić, pielęgnować i utrzymywać, natomiast wartości obce – negować i odrzucać. Są to typowe mechanizmy powstawania oraz funkcjonowania grup społecznych. W ten sposób źródła obcości tłumaczą między innymi Florian Znaniecki (1990) oraz Aleksander Hertz (1999).

Kategoria „obcości” ma ważne znaczenie w kształtowaniu tożsamości. Obserwacje „obcych” umożliwiają trafne określenie własnego „ja”, a stosowanie dychotomii „My – Oni”,

„Swoi – Obcy” stanowi podstawę manifestowania własnej tożsamości oraz więzi grupowych (Pilch 1998). H. A. Giroux (1994) podkreśla wręcz, że „jedynie, gdy jest Inny, możesz wiedzieć, kim jesteś (...). I nie ma takiej tożsamości bez dialogicznej relacji wobec Innego” (s. 428).

„Obcość” pojawia się więc jako efekt odróżnienia oraz rozpoznania siebie od innych, z uwzględnieniem ich całościowego sensu oraz społecznego sposobu funkcjonowania (Szwed, 2003). Związana jest więc bezpośrednio „z pojawiającą się innością, sytuacją, w której w zastany swojski pejzaż wdziera się coś odmiennego, nowego, tym samym zmuszającego do określonych zachowań i/ lub podejmowania działań” (Kurzępa, 2007, s. 64).

Danuta Lalak (2007) podkreśla, że „swojskość” oraz „obcość” rozpatrywać można w perspektywie kręgów środowiskowych o różnym zasięgu: „w zależności od perspektywy i aktualnych potrzeb człowiek postrzega jako „swoich” – domowników, sąsiadów, uczniów z tej samej klasy lub szkoły, kolegów z klasy, mieszkańców swojej wsi, miasta lub regionu, wreszcie grupy etnicznej narodu lub państwa” (s. 89). Dodaje również, że podział na „obcych” i „swoich” rodzi się najczęściej w sytuacjach konfliktowych. Przy tym nie wynika on jedynie w poczucie odmienności o charakterze trwałym. „Obcość” w jednej płaszczyźnie w innej oznaczać może „swojskość”. Autorka zaznacza również, iż są to zjawiska stopniowalne (Tamże, s. 90). Podobne stanowisko prezentuje Przemysław Grzybowski, który podkreśla, że „Inność i Obcość nie są bezwarunkowe. Nie przysługują stale temu samemu człowiekowi lub tej samej kategorii osób. To cechy względne, które posiada się w pewnych warunkach, a nie posiada w innych: ten sam człowiek może być dla jednej osoby tylko Inny, dla drugiej zaś już Obcy” (Grzybowski, Idzikowski, 2018, s. 22).

Źródeł obcości poszukuje się więc najczęściej w kontekście różnych aspektów funkcjonowania grup społecznych. Kategorię tę rozpatrywać należy jednak także z perspektywy samego „Obcego”, jego stanu psychicznego, związanego najczęściej z doświadczaniem różnego rodzaju lęków i niepokojów. Wśród źródeł poczucia obcości wskazuje się między innymi: lęki i niepokoje związane z negatywnymi dla „ja” następstwami psychologicznymi (np. niekompetencja, frustracja), lęki i niepokoje związane z negatywnymi behawioralnymi następstwami dla „ja” (np. wykorzystanie, zdominowanie, krzywda), lęki i niepokoje związane z negatywną oceną grupy obcej (wyśmianie, odrzucenie), lęki i niepokoje związane z negatywną oceną własnej grupy (odrzucenie bądź zidentyfikowanie jako członka innej – obcej grupy) (Grzymała-Moszczyńska, 2000).

Danuta Lalak (2007) różnicuje kategorie „swoich” i „obcych” za pomocą następujących cech: podobieństwo – odmiennność, przewidywalność – nieprzewidywalność, bezpieczeństwo

– zagrożenie, wyznawanie podobnych – innych wartości, łatwość komunikacyjna – trudności komunikacyjne, wspólne symbole – odmienne symbole, emocje pozytywne – emocje negatywne, bliskość – dystans, inkluzja i integracja – ekskluzja i wykluczenie, poczucie identyfikacji – poczucie odrębności.

Wśród głównych kryteriów, na podstawie których dokonuje się podziałów na „swoich” i „nie swoich” Jerzy Nikitorowicz (2004) wskazuje: biologiczne, ekonomiczne, kulturowe, społeczne oraz polityczne. Zaznacza przy tym, iż każdego człowieka charakteryzuje wiele cech umożliwiających postrzeganie siebie i innych w kategoriach odmienności i różnic. Autor wymienia najważniejsze cechy różnicujące: biologiczne (płeć, wiek, kolor włosów, oczu, sprawność oraz niepełnosprawność umysłowa, fizyczna itp.), rasowe (kolor skóry), geofizyczne (zamieszkiwanie, wygląd, usposobienie), kulturowe (poczucie oraz wyrażanie tożsamości, reprezentowanie kulturowej odrębności, kultywowanie tradycji, itp.), polityczne (posiadanie i wyrażanie określonych postaw i poglądów, uznawanie oraz realizowanie konkretnej ideologii i światopoglądu, przynależność oraz działalność polityczna), psychiczne (cechy osobowości, dążenia, potrzeby), społeczne (przynależność do grup, zawód oraz wykształcenie, interakcje, komunikacja w społeczności, szacunek i uznanie społeczne), ekonomiczne (styl życia, status majątkowy, posiadanie dóbr materialnych, dysponowanie środkami, zabezpieczenie finansowe, itd.) (s. 317).

Podobne kryteria wymienia Przemysław Grzybowski (2018), wyodrębniając na ich podstawie wybrane i dookreślone subiektywnie kategorie Obcych/ Innych. Charakteryzuje je z perspektywy celów i wyzwań edukacji międzykulturowej, szczególnie tej realizowanej w przestrzeni szkolnej. Pierwszą z kategorii stanowią osoby z niepełnosprawnością fizyczną. Autor podkreśla, iż jest to kategoria najmniej problematyczna, ze względu na rozpowszechnione w ostatnim czasie tendencje integracyjne. Kategorię drugą tworzą osoby z niepełnosprawnością intelektualną, obdarzeni nierzadko (szczególnie w szkolnej rzeczywistości) stygmatem „wariata”. Trzecia kategoria to „nie nasi”, czyli obcokrajowcy, uchodźcy, imigranci, osoby o odmiennym kształcie oczu, kolorze skóry, pochodzeniu, akcencie, ubiorze i wyglądzie zewnętrznym. Subiektywnie jako najgroźniejsi postrzegani są Obcy, których wizerunek stereotypowy ukształtowany został przez osoby publiczne (polityków, dziennikarzy), choć ich obecność fizyczna jest żadna bądź sporadyczna. Negatywne emocje wzbudzają również grupy etniczne postrzegane z perspektywy trudnych zaszczości historycznych (m.in. Romowie, Żydzi). Do czwartej kategorii Autor zalicza grupy osób „tradycyjnie wykluczanych” – bezdomnych, narkomanów, alkoholików, członków podkultur, osoby zakaźnie chore, osoby pozostające w konflikcie z prawem, członków rodzin

niepełnych i patologicznych, rodziny etnicznie zróżnicowane, samotne matki i ojców, osoby adoptowane, nieślubne dzieci, starców, uczennice w ciąży, itp. Kolejną kategorię tworzą ubodzy, a więc osoby o niższym statusie materialnym. Istotną w rzeczywistości szkolnej (choć nie tylko) kategorię Obcych stanowią „zdolni, piękni i bogaci”, czyli osoby, które wyróżniają się w środowisku ze względu na pozycję społeczną, status materialny czy też wiedzę i umiejętności. Kategoria następną określona została przez Autora jako „pozbawieni wymaganej społecznie wiedzy”. Do tej grupy zaliczyć można osoby, które nie znają w mowie bądź piśmie języka dominującego (np. Wietnamczycy, Romowie), analfabetów oraz wtórnych analfabetów, innowierców uznawanych za bluźniących przeciw „prawdziwej wierze”. W grupie ósmej znaleźli się „osobnicy o określonej płci” wraz z odnoszącymi się do niej stereotypami, obrazami konkretnych ideologii i etosami zawodowymi. Kategoria kolejna związana jest z seksualnością i obejmuje osoby homoseksualne, a także bi- oraz transseksualistów, nierzadko identyfikowanych stereotypowo w kategoriach zбочeńców bądź pedofili. Ostatnią wskazaną przez P. Grzybowskię grupę stanowią aktywiści, a więc osoby zaangażowane w działalność publiczną o charakterze politycznym, społecznym, religijnym. Traktowani są nierzadko jako konformiści, koniunkturaliści, naiwni, nawiedzeni. Do grupy tej zaliczyć można również osoby angażujące się w działalność, która potocznie uznawana jest za bezprawną bądź prawnie wątpliwą (np. antyglobaliści, ekolodzy, członkowie ruchów społecznych).

1.3. Stereotypy, uprzedzenia i dystans społeczny jako następstwa obcości

Obcość bardzo często staje się obiektem negatywnych emocji oraz zachowań agresywnych. Jerzy Nikitorowicz (2001a) zauważa, że „bycie przedmiotem osamotnienia, poniżenia, upokorzenia budzi poczucie lęku i odwetu za doznane krzywdy. Im bardziej życie danej zbiorowości społecznej nasycone jest niechęcią, wrogością, uprzedzeniami wobec pewnych grup ludzi. Jednostki lub grupy znajdujące się w środowisku odczuwanym jako obce i jako obce je odbierających, żyją w ciągłym poczuciu zagrożenia i napięcia, płynącego z podważenia poczucia własnej wartości, z braku akceptacji lub odrzucenia przez zbiorowość obcą” (s. 36).

Określanie różnic i podobieństw między osobami i grupami, a następnie porządkowanie ich przy pomocy określonych kategorii ma podłoże psychologiczne i związane jest z potrzebą sprawnego poznawania i działania. Wszelkie jednak kategoryzacje społeczne odpowiedzialne są za zjawisko swoistego faworyzowania „swoich”, a co za tym idzie dyskryminowania

Obcych/ Innych (Miluska, 2008). Jak zauważa Ewa Wysocka (2009), „mechanizmy kształtowania się postaw wobec odmienności są opisywane w różny sposób w literaturze przedmiotu, ale pierwszeństwo w ich kreowaniu przypisuje się zwykle stereotypom dotyczącym grup społecznych, które określane są jako część wspólnego dziedzictwa społeczeństwa” (s. 130).

Pojęcie stereotypu wywodzi się z języka greckiego (*stereós*- stężały, twardy; *typos* — odcisk, wzorzec). W psychologii termin ten pojawił się po raz pierwszy w 1912 roku. Wprowadził go Walter Lippman (za: Jarco, Dolińska 2002, s. 9), który definiował stereotypy jako „podzielane przez ludzi uproszczone opinie na temat grup i zjawisk społecznych”. Klasyczne ujęcia psychologiczne ujmują problematykę stereotypów w dość szerokim kontekście, czego przykładem jest definicja sformułowana przez E. Aronsona, zgodnie z którą stereotyp to „generalizacja odnosząca się do grupy, w ramach której identyczne charakterystyki zostają przypisane wszystkim bez wyjątku jej członkom, niezależnie od rzeczywistych różnic między nimi” (Aronson, Wilson, Akert, 1997, s. 543). Ida Kurcz (1994) zaś definiowała stereotypy jako prototypy, które odnoszą się do różnorodnych kategorii społecznych.

W dziedzinie lingwistyki stereotyp ujmowany jest jako „subiektywnie determinowane wyobrażenie przedmiotu obejmujące zarówno cechy opisowe, jak i wartościujące obraz, oraz będące rezultatem interpretacji rzeczywistości w ramach społecznych modeli poznawczych” (Bartmiński, 1998, s. 64).

Na gruncie socjologii stereotyp to „konstrukcja myślowa, zazwyczaj powszechna wśród członków danej grupy społecznej, oparta na schematycznym i uproszczonym postrzeganiu rzeczywistości (zjawisk społecznych, kulturowych lub pewnej kategorii osób), zabarwionym wartościująco, często bazującym na uprzedzeniach i niepełnej wiedzy” (Olechnicki, Załęcki, 1997, s. 204). Piotr Sztompka (2012) definiuje stereotyp jako upraszczający, jednostronny i wyidealizowany obraz zbiorowości własnej (autostereotyp) połączony z upraszczającą, jednostronną i negatywną wizją zbiorowości obcych.

Wśród konstytutywnych cech stereotypu w literaturze przedmiotu wskazuje się następujące: charakter poznawczy (uproszczenia, małe zróżnicowanie, ubóstwo treści); zabarwienie emocjonalne (intensywność emocji, zwykle o zabarwieniu negatywnym); generalizacja (stosowanie nieuprawnionych uogólnień); trwałość (odrzućcie niezgodnych z treścią stereotypu informacji, przekazywanie stereotypów na drodze społecznego uczenia się); spójność (tendencja do łączenia się ze sobą); charakter społeczny (dotyczą grup, tam się tworzą i utrzymują); charakter werbalny (nie istnieją w przestrzeni niewerbalnej); subiektywna pewność (czyli przekonanie o trafności wyrażanych opinii) (Chlewiński, 1992).

W grupie najważniejszych funkcji, jakie pełnią stereotypy, wymienia się:

- funkcje psychologiczne (takie jak: funkcja komunikacyjna, integrująca, kompensacyjna, kanalizująca agresję oraz funkcje umożliwiające zaspokojenie takich potrzeb jednostki, jak poczucie bezpieczeństwa czy poczucie przewidywalności zdarzeń);
- funkcje orientacyjne (m.in. funkcja porządkująca – umożliwiająca redukcję nadmiaru informacji w początkowej fazie poznawczej; funkcja kształtująca – odpowiadająca za tworzenie brakujących danych, kiedy informacji na dany temat jest zbyt mało; funkcja redukująca dysonans poznawczy – ułatwiająca odrzucanie wiedzy mniej przekonującej w sytuacji posiadania informacji sprzecznych);
- funkcje społeczne (w tym: funkcja unifikacyjna – przejawiająca się w postrzeganiu grup obcych jako wewnętrznie jednorodnych, zaś grupy własnej – jako zróżnicowanej; funkcja manipulacyjna – wspomagająca tworzenie jednostronnej informacji na temat innych, wykorzystywanej nierzadko w celu zaspokojenia rozmaitych potrzeb) (Pospiszyl 2011).

W kontekście poruszanej w niniejszej pracy problematyki badawczej, szczególną uwagę zwrócić należy na stereotypy o charakterze narodowym i etnicznym. Stereotyp etniczny definiowany jest jako odmiana orzeczenia lub sądu dotyczącego danych cech osobniczych członków określonej grupy etnicznej bądź też właściwości jej samej. Wyróżnić można tu: stereotypy pozytywne, negatywne, autostereotypy (dotyczą własnej grupy etnicznej), heterostereotypy (dotyczą obcej grupy etnicznej), wereotypy (definiowane jako zgodne z rzeczywistością sądy i przekonania o grupie) (Olechnicki, Załęcki 1997). Stereotypy etniczne „służą członkom grupy za wspólne układy odniesienia, wzmacniają więź grupową, wyrażają wspólnotę wartości, pozwalają podkreślać odmiennosc własnej grupy a także pozwalają na dyskryminację innych grup, gdy ich działanie stanowi zagrożenie, dają sposobność do wykazania lojalności wobec własnej grupy, służ do kreowania kozła ofiarnego w czasach kryzysu” (Berting, Villain – Gandossi, 1995, s. 23). Jerzy Nikitorowicz (2001) podkreśla, że w powstawaniu stereotypów narodowych ważną rolę odgrywają wartości kulturowe, symbole narodowe, cechy ludzi i sposoby ich zachowania. Postrzegając ludzi należących do określonej grupy jako nosicieli wartości, symboli oraz zachowań, pomija się często indywidualne cechy jednostki, przypisując jej jedynie właściwości zbiorowe. Stereotyp oznacza więc „pewną formę kategoryzacji społecznej, w oparciu o pewne charakterystyczne cechy, która dotyczy zarówno siebie samego, jak i innych ludzi” (s. 37).

W odróżnieniu do stereotypów (które mogą mieć wymiar zarówno pozytywny, jak i negatywny), uprzedzenie to postawa o charakterze negatywnym. H. Hamer (2005) definiuje ją w następujący sposób: „uprzedzenie to wroga, nieuzasadniona, nieracjonalna, silna i bardzo

trwała postawa wobec grupy lub osoby, wyłącznie z powodu przynależności człowieka do danej grupy” (s. 143). Natomiast według J. Nikitorowicza (2001) uprzedzenie: „jest sądem wyrażającym niechęć, dystans, arogancję, wrogość; jest sposobem emocjonalnego reagowania, wartościowania i oceniania nie opartym na wiedzy, doświadczeniu, a na przejętych emocjonalnie schematach lub zbudowanym na antycypacji negatywnych konsekwencji dla siebie i swojej grupy, związanych z obecnością lub aktywnością obiektu uprzedzenia” (s. 41).

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że uprzedzenie nierzadko jest pochodną stereotypu. Zdaniem Idy Kurcz (1994), stereotyp określić można jako konstrukt intelektualny, swoisty wytwór myśli i efekt świadomości, uprzedzenie natomiast wyraża się w konkretnym zachowaniu. Uprzedzenia bywają również rozumiane jako zbiór stereotypów, postawa oparta na niezgodnych z rzeczywistością przesłankach, które mają swoje źródło nie tyle w doświadczeniu, co powziętych z góry sądach i poglądach (Pospiszyl, 2011).

Różnice pomiędzy stereotypami a uprzedzeniami szczegółowo określił Zdzisław Chlewiński (1992): „w stereotypach większy nacisk kładzie się na komponent poznawczy, pojęciowy, natomiast w uprzedzeniach na komponent działania. Komponent emocjonalny występuje jako istotny w uprzedzeniach, natomiast jako charakterystyczny w stereotypach. W praktyce na tej płaszczyźnie trudno je rozróżnić. Te dwa pojęcia są ze sobą tak związane, że w przybliżeniu można powiedzieć, że stanowią dwie strony tego samego medalu – rewers i awers” (s. 15).

Zdaniem Elliota Aronsona (2009) wskaźnikiem uprzedzenia jest negatywna bądź wroga postawa względem dającej się wyodrębnić grupy. Postawa ta może przejawiać się w okazywaniu niechęci, której przyczyną jest brak akceptacji danej odmienności. Uprzedzenia manifestowane są zwykle poprzez niepoehlebne wypowiedzi, w sytuacjach skrajnych przyjmować mogą postać fizycznej agresji skierowanej przeciwko przedstawicielom odmiennych społecznie, etnicznie czy wyznaniowo grup. W opinii B. Weigla i W. Łukaszewskiego (1992), uprzedzenia przejawiają się głównie w tendencji do unikania (zwiększania dystansu), gotowości do postaw agresywnych względem obiektu uprzedzeń, nieżyczliwości bądź wrogości w odniesieniu do określonej grupy społecznej lub jej przedstawicieli. Autorzy zaznaczają, iż fundamentalnymi właściwościami uprzedzeń są: oczekiwanie negatywnych efektów związanych z działaniami bądź obecnością obiektu uprzedzeń oraz brak uzasadnień racjonalnych wobec negatywnego stosunku do jednostki bądź grupy (czemu towarzyszy nieświadomość irracjonalności własnego stosunku wobec obiektu uprzedzeń).

Wśród głównych właściwości uprzedzeń wskazać można następujące: sztywność opinii, wyrażanie sądów nieposiadających poparcia w osobistym poznaniu i doświadczeniu, wyrażanie opinii opartych na informacji niepełnej, przejawianie postaw wrogości i niechęci, będących nierzadko przesłanką agresji (Chlewiński, 1992).

Do podstawowych czynników, które podtrzymują i wzmacniają uprzedzenia zalicza się: społeczną bierność wobec postaw niechęci; obarczanie winą mniejszości jako następstwo własnych frustracji; dominację wzorów interakcji zasadzających się na nierównościach społecznych; osobowość autorytarną; konflikty wewnętrzne oraz niewłaściwe przystosowanie społeczne; postawy podejrzliwości; niski status materialny i społeczny; postawy nietolerancji wobec sprzeczności, dwuznaczności, odmienności; procesy socjalizacji i wychowania uzasadniające różnego rodzaju nierówności. Jak podkreśla Jerzy Nikitorowicz (2001, s. 42), „jedyną możliwością przeciwdziałania uprzedzeniom jest poznanie innego, kształtowanie postaw tolerancji poprzez wykorzystywanie i aranżowanie sytuacji społecznych tak, aby nie był on obcy” .

W dobie globalizacji oraz konieczności ciągłego budowania relacji między ludnością miejscową a społecznością napływową, coraz większego znaczenia nabierają kwestie związane z dystansem społecznym wobec innych kultur, religii, narodowości (Korczyński, Okrasa, 2015, s. 106).

Pojęcie dystansu społecznego (łac. *distans*, *distare* – być oddalonym, fr. *distance* – odległość pomiędzy dwoma punktami, miejscowościami, przedmiotami) rozpatrywać można w dwóch perspektywach. Pierwsza z nich ma charakter fizyczny i związana jest z konkretnością dystansu. W naukach społecznych przyjmuje się zwykle drugą z perspektyw, która ma charakter metaforyczny. Dystans społeczny oznacza w tym wypadku oficjalne, chłodne, ustosunkowanie się do kogoś (Żuraw, 2014). Stanowi rodzaj umownej linii, odmierzającej odległość, która wzrasta wtedy, gdy maleje liczba oraz intensywność styczności i oddziaływań społecznych (Bauman, 2008). Zdaniem Ewy Nowickiej (1990), dystans społeczny to postrzegana różnica i dopuszczalny stopień relacji (oraz rodzaju tych relacji) z ludźmi, których uznaje się za obcych.

Koncepcja dystansu społecznego opracowana została w latach 30. XX wieku przez amerykańskiego socjologa Roberta Ezra Parka. Dystans zdefiniowany tu został jako „poczucie obcości doświadczanego przez jednostki i/lub grupy w stosunku do jednostek i/lub grup, różniących się od nich miejscem w strukturze społecznej, stylem życia, religią, narodowością, wykształceniem itp.” (Korczyński, Okrasa, 2015, s. 105).

Główne założenie koncepcji wskazuje, iż istnieją stopnie oraz miary bliskości i rozumienia, za pomocą których opisać można relacje społeczne i personalne (Błuszkowski 2003). Zdaniem R. E. Parka (za: Bera, Korczyński, 2012), znaczenie wyrazów „swój” oraz „obcy” mierzyć można w odniesieniu do kontaktów zażyłych i ciepłych, przez obojętność, do antypatii, nietolerancji, wrogości, potępienia. W praktyce badawczej stosuje się najczęściej tak zwane skale dystansu społecznego, wśród których najbardziej typową jest skala Emory’ego S. Bogardusa. To właśnie on po raz pierwszy zastosował koncepcję dystansu społecznego w praktyce. Stworzył skalę mierzącą skłonność bądź niechęć w obszarze kontaktów z przedstawicielami różnorodnych grup społecznych. Dystans stał się tu „miarą prawdopodobieństwa nawiązania kontaktów społecznych między dwiema osobami będącymi przedstawicielami różnych grup społecznych” (Tłuściak-Deliowska, 2014, s. 88).

1.4. Edukacja międzykulturowa wyzwaniem współczesności

Odkąd wielokulturowość stała się faktem, system edukacyjny stanął przed wyzwaniem międzykulturowości (Nikitorowicz 1999). Przez wielokulturowość rozumieć należy „obiektywnie przejawiający się stan pluralizmu społeczno-kulturowego, niezależnie od świadomości tego stanu oraz takich czy innych ideologii mu towarzyszących (np. ideologii i polityki multikulturalizmu). Ten pluralizm to po prostu wielość ingrediencji – elementów składowych o charakterze kulturowym (ale też społecznym, ekonomicznym, a nieraz i politycznym). Cechą wielokulturowości nie jest jednak samo współwystępowanie tych różnorodnych elementów składowych, ale raczej przejawianie się między nimi zależności i powiązań, czy – mówiąc najszerzej – relacji, które mogą tworzyć nader misterne struktury” (Golka, 2017, s. 14). Natomiast Zenon Jasiński (2008) uważa, że „wielokulturowość jako model funkcjonowania społeczeństwa pluralistycznego dotyczy wielu kategorii, które wchodzą w zakres jej rozważań, kategorii istotnych dla edukacji wielokulturowej i międzykulturowej. Należą do nich między innymi: tożsamość, tożsamość narodowa, patriotyzm, tolerancja, asymilacja, podmiotowość system wartości, relacje międzygrupowe, organizacja życia społecznego, status prawny mniejszości narodowych, instytucje i organizacje mniejszości narodowych” (s.257). Z kolei Jerzy Nikitorowicz (2005c), podkreśla, że wielokulturowość „łączy się z podziałem, reakcją na odmienność, często z obszarem obcym, zakazanym, niebezpiecznym, niezrozumiałym, dalekim, ale też z wygnaniem, odrzuceniem, stygmatem, marginalizacją, wykluczeniem, nacjonalizmem itd.” (s. 19). Pojęcie międzykulturowości akcentuje z kolei interakcyjność kontaktów pomiędzy przedstawicielami różnych kultur i jest

definiowane jako proces „wzajemnego uczenia się, włączania w obszar własnych standardów i wartości kulturowych innych grup w sposób daleki od wymuszania i asymilacji” (Korporowicz, 1997, s. 69).

Refleksja naukowa nad związkami między edukacją a kwestiami zróżnicowania kulturowego ma swoje źródła w pracach powstałego w 1939 roku amerykańskiego Biura do spraw Wychowania Międzykulturowego. Jego nadrzędnym zadaniem było wspieranie nauczycieli oraz pracowników administracyjnych szkół nowojorskich w przygotowywaniu oraz wdrażaniu programów edukacji międzykulturowej, jak również prowadzenie badań skoncentrowanych wokół relacji międzyludzkich. Badania te dotyczyły przede wszystkim mieszkańców centrum nowojorskich miast w kontekście konfliktów i napięć pojawiających się w związku ze zjawiskiem zróżnicowania kulturowego (Grzybowski, 2011). Pierwsze próby oddziaływań edukacyjnych związanych z problematyką wielokulturowości pojawiały się jednak wcześniej. W szerszym wymiarze zaistniały wraz z popularyzacją oświaty elementarnej w XIX-wiecznych monarchiach wielonarodowych (Lewowicki, 2014a), natomiast w mniejszym stopniu widoczne były już w czasach starożytnych. Polegały wówczas przede wszystkim na podtrzymywaniu przez społeczności funkcjonujące w obrębie wspólnych państw własnej kultury oświaty, jak również na próbie czerpania z bogactwa innych kultur różnych elementów, które następnie włączane były do kultury własnej społeczności (Lewowicki, 2009).

W polskim dyskursie naukowym edukacja międzykulturowa pojawiła się w latach 90. ubiegłego stulecia. Zaistniała dzięki transformacji ustrojowej oraz pod wpływem koncepcji i rozwiązań podejmowanych przez społeczeństwa wielokulturowe w wieku XX, opartych na paradygmacie edukacji wielokulturowej i wychodzącym naprzeciw takim problemom i potrzebom, jak: kultywowanie własnej kultury, tożsamości i języka, równe traktowanie, dialog międzykulturowy, marginalizacja, dyskryminacja, wykluczenie społeczno-kulturowe (Młynarczyk-Sokołowska 2016). Edukacja międzykulturowa pojawiła się więc niejako na bazie wypracowanego wcześniej modelu edukacji wielokulturowej, który (między innymi ze względu na pojawiające się tendencje separatystyczne) nie przyniósł oczekiwanych efektów: „stanowiąca pierwotnie podstawę modelu edukacji wielokulturowej walka o powszechną wolność i równość, obróciła się więc przeciwko tym, którym pierwotnie miała zapewnić lepszą przyszłość. Edukacja wielokulturowa stała się w rzeczywistości edukacją jednokulturową, której przesłanki znalazły uzasadnienie w polityce oświatowej i społecznej — zwłaszcza adresowanej do wywodzących się z mniejszości robotników, czyli do niezbędnej gospodarce, taniej siły roboczej” (Grzybowski, 2007, s. 62 – 63).

W związku z powyższym, dostrzeżono potrzebę stworzenia modelu edukacyjnego, który akcentowałby problematykę współistnienia kultur w kontekście zróżnicowania kulturowego, zgodnie z zasadą „bycia ze sobą”, nie zaś jedynie „obok siebie”. Jego nadrzędną zasadą miało być stworzenie warunków do przechodzenia od „Re-akcji” na kulturową odmiennosc do „Inter-akcji” między członkami różniących się kulturowo grup (Korporowicz, 1997, s. 65-66). Kluczową kategorią edukacji międzykulturowej jest więc „właściwa postmodernizmowi ‘nieredukowalna różnica’, dotycząca odmienności istniejących między ludźmi różnych ras, narodowości, kultur, wierzeń, poglądów, preferencji, cech osobowych itp. Różnicę traktuje się tu nie jako wartość samą w sobie, lecz jako cechę konstytutywną istoty ludzkiej oraz czynnik, którego różnicujące działanie wiedzie do złożonych dla bytu następstw. Nie chodzi tu już (jak w edukacji wielokulturowej) o zacieranie różnic po ich uprzednim uwypukleniu i — często także — napiętnowaniu, lecz o uświadamianie sobie i innym ich istnienia, istoty oraz realnej wartości” (Grzybowski, 2007, s. 64).

Obecnie pedagogikę międzykulturową uznaje się za jedną z pedagogicznych subdyscyplin, której zasadniczym przedmiotem badań i analiz są edukacyjne problemy zróżnicowanych kulturowo społeczności. Zdaniem P. Grzybowskiego (2001), głównym celem pedagogiki międzykulturowej jest nie tylko refleksja nad problemami edukacyjnymi związanymi ze zróżnicowaniem kulturowym, ale również ich wykorzystanie, nadanie im rangi w programach i praktyce edukacyjnej poprzez zwrócenie uwagi na istotność świadomego spotkania i poznawania Innych/Obcych oraz następstw tych faktów” (s. 20).

Podkreślić należy, iż założeniem pedagogiki międzykulturowej nie jest stworzenie zunifikowanej mającej znamiona globalności kultury, ale realizacja działań prowadzących z jednej strony do wzmocnienia własnej tożsamości kulturowej, z drugiej – do akceptacji oraz próby zrozumienia pluralizmu kulturowego świata. Teoretycy pedagogiki międzykulturowej zaznaczają, że funkcjonujące w ramach jednego społeczeństwa kultury powinny współistnieć ze sobą. Nie chodzi przy tym o współistnienie synkretyczne, w rezultacie którego różnorodne kultury stapiają się w jedną całość, zatracając tym samym swą pierwotną tożsamość, ale o stykanie się kultur ze sobą. Stąd pedagogikę międzykulturową określa się często mianem pedagogiki spotykania się kultur (Szymański, 1995).

Edukacja międzykulturowa rozumiana jest jako „swoista odpowiedź wobec faktu zaistnienia społeczeństw wielokulturowych, faktu ustawicznych migracji, konieczności wymiany informacji, zmian i przeobrażeń w systemie wartości jednostek i grup, rozpadu wzorów, dylematów identyfikacji, nadawania rangi tożsamości kulturowej grupy i ambiwalencji tożsamościowej” (Nikitorowicz, 2003a, s. 934). W innej definicji

J. Nikitorowicza (2003b) czytamy, że jest to „ogół wzajemnych wpływów i oddziaływań jednostek i grup, instytucji, organizacji, stowarzyszeń, związków, sprzyjających takiemu rozwojowi człowieka, aby stawał się on w pełni świadomym i twórczym członkiem wspólnoty rodzinnej, lokalnej, regionalnej, wyznaniowej, narodowej, kontynentalnej, kulturowej i globalnej — planetarnej oraz był zdolny do aktywnej samorealizacji własnej, niepowtarzalnej i trwałej tożsamości i odrębności” (s. 9).

Podobny sposób rozumienia proponuje autorka pierwszej polskiej definicji edukacji międzykulturowej – D. Markowska (1990), według której „przez edukację międzykulturową należy rozumieć proces oświatowo-wychowawczy, którego celem jest kształtowanie rozumienia odmienności kulturowych – od subkultur we własnej społeczności począwszy, aż po kultury odległych przestrzennie społeczeństw – oraz przygotowanie do dialogowych interakcji z przedstawicielami innych kultur. Prowadzić to ma, drogą krytycznych refleksji, ku wzmocnieniu własnej tożsamości kulturowej” (s. 109). W refleksji T. Lewowickiego (2014b), edukację międzykulturową rozumieć należy jako „edukację przybliżającą wiedzę o Innych i ich kulturach, służącą zbliżaniu ludzi różnych narodowości, ras, grup etnicznych, wyznań czy religii, różnych kultur. Co więcej, edukacja ta sprzyjać ma upowszechnianiu wartości uniwersalnych i wzajemnemu wzbogacaniu kultur, oferowaniu dorobku własnej kultury, czerpaniu z dorobku innych kultur.” (s. 31). Z kolei Mirosław Sobecki (2007) definiuje edukację międzykulturową „wszystkie te oddziaływania, które dotyczą kultur i ich elementów, będących w stanie interakcji (dyfuzji bądź interferencji) oraz zmierzają do takiego kreowania aktów pedagogicznych, że ich efektem jest powstawanie właściwych postaw jednostek i grup wobec odmienności kulturowej oraz świadome, refleksyjne zakorzenienie we własnym dziedzictwie kulturowym.” (s. 27). Z kolei Zenon Jasiński (2006) podkreśla, że istotą edukacji wielo- i międzykulturowej jest zarówno promowanie kultury i języka mniejszości narodowych, jak również kształtowanie postaw tolerancji i szacunku w stosunku do Innych, z uwzględnieniem między innymi kultury, rasy, narodowości i wyznania.

Tak pojmowana edukacja międzykulturowa jest podstawą integracji oraz wzajemnej tolerancji. Przygotowuje do współpracy i współdziałania, ale również do korzystania z różnych elementów dorobku ludzkości, co sprzyja podtrzymywaniu tożsamości – zarówno jednostkowej, jak i zbiorowej (Lewowicki, 2000). Jest narzędziem promocji „paradygmatu ‘współistnienia’, który zakłada możliwość wzajemnego rozwoju w wyniku dokonujących się procesów wewnętrznych, dialogu, porozumienia, negocjacji, kooperacji” (Nikitorowicz 2001b, s. 17). Jest wreszcie „swoistą odpowiedzią wobec faktu zaistnienia społeczeństw wielokulturowych, faktu ustawicznych migracji, konieczności wymiany informacji, zmian

i przeobrażeń w systemie wartości jednostek i grup, rozpadu wzorów, dylematów identyfikacji, nadawania rangi tożsamości kulturowej grupy i ambiwalencji tożsamościowej” (Nikitorowicz, 2009, s. 293).

W dokumentach Rady Europy i Komisji Europejskiej podkreślono, iż uczenie się międzykulturowe rozumieć należy jako „uczenie się o tym, jak postrzegamy innych ludzi, którzy bardzo różnią się od nas. Dotyczy nas. Dotyczy naszych znajomych i przyjaciół oraz tego, jak działamy razem, aby zbudować społeczność, w której panuje sprawiedliwość. Dotyczy więzi, jakie mogą stworzyć między sobą społeczności, aby promować równość, solidarność i szanse dla wszystkich. Pogłębia szacunek i promuje godność w stosunkach między kulturami, zwłaszcza gdy część z nich należy do mniejszości, a pozostałe stanowią większość. [...]. Społeczeństwo międzykulturowe to społeczeństwo, w którym różnorodność traktuje się jako jeden z pozytywnych „aktywów” służących rozwojowi społecznemu, politycznemu i gospodarczemu. Społeczeństwo, które cechuje wysoki poziom interakcji społecznej i wzajemne poszanowanie wartości, tradycji i norm” (Nikitorowicz, 2009, s. 281).

Edukacja międzykulturowa jest więc swoistym modelem działalności społecznej, oświatowej i kulturalnej, której główne idee odnoszą się do wzajemnego poznawania, rozumienia oraz wzbogacania kultur i poszczególnych osób tworzących te kultury. Kluczowym założeniem edukacji międzykulturowej jest otwarcie na Innych oraz ich problemy. Efektem oddziaływań edukacyjnych ma być integracja oraz społeczno-kulturowa dynamizacja różnorodnych kręgów społecznych, dokonująca się dzięki zbliżeniu ich członków. Podkreślić należy, iż w przypadku edukacji międzykulturowej „podstawową kategorię operacyjną stanowi właściwa postmodernizmowi nieredukowalna różnica, dotycząca odmienności istniejących zarówno pomiędzy grupami większościowymi i mniejszościowymi, jak i w ogóle między ludźmi” (Grzybowski, 2008, s. 60).

Dorota Misiejuk (1999) wskazuje trzy zasadnicze perspektywy zadań edukacji międzykulturowej. Są to: edukacja modyfikująca stereotypy i uprzedzenia, edukacja na rzecz pełnego udziału w życiu społecznym kształtująca identyfikację osobowościową, edukacja na rzecz rozwoju kulturowego i językowego.

Główny cel edukacji międzykulturowej określić można jako przygotowanie jednostek do życia w świecie ponowoczesnym, dla którego stanem naturalnym jest zróżnicowanie kulturowe. Jerzy Nikitorowicz (1995) wskazuje, iż nadrzędnym celem edukacji międzykulturowej jest rozwijanie potrzeby wychodzenia na kulturowe pogranicze, co jest wynikiem kształtowania takich potrzeb poznawczo-emocjonalnych, jak: odkrywanie, zdziwienie, dialog, wymiana wartości, negocjacja, tolerancja. Jest to podstawa do zaistnienia

otwartości wobec świata oraz międzykulturowego porozumiewania się przedstawicieli różnych narodowości, religii, ras, tradycji. Efektem edukacji międzykulturowej ma być, zdaniem J. Nikitorowicza (2007), świadoma solidarność ogólnoludzka, która kształtuje się poprzez: poznanie oraz zrozumienie siebie, własnego zakorzenienia, ojczyzny i kultury; przewycięzanie skłonności do zamykania się w obszarze jednostkowych wartości i własnej kultury na rzecz otwarcia oraz zrozumienia innych, szacunku wobec różnic ujmowanych jako czynnik rozwojowy; kształtowanie potrzeb zauważania oraz poznawania Obcego/ Innego, rozwijanie wrażliwości oraz umiejętności współdziałania, ochrona przed uproszczeniami i deformacjami w obrazie Innego; zachęcanie do stałej wymiany doświadczeń w trakcie realizacji programów edukacyjnych, działalności o charakterze społecznym i instytucjonalnym.

Jak zaznacza P. Grzybowski (2011), szczegółowe cele edukacji międzykulturowej ogniskują się wokół trzech zasadniczych sfer: postaw, umiejętności oraz świadomości. W odniesieniu do postaw, edukacja międzykulturowa sprzyjać powinna takim zadaniom, jak:

- rozpatrywanie społeczeństwa w kategoriach kompleksu współistniejących oraz krzyżujących się grup i jednostek, które wychodzą na granice własnej odmienności i odrębności;
- rezygnacja z poczucia kulturowej wyższości, wyzbywanie się z etnicyzmów, nacjonalizmów, stereotypów, uprzedzeń oraz tendencji do ksenofilii i egzotyizmu;
- kształtowanie tolerancji na różnicę, postawy poszanowania jej, rozwijanie wrażliwości na wzory i wartości bogacące kulturę ogólną oraz na inne kultury;
- przeciwstawianie się różnorodnym formom rasizmu, ksenofobii, wrogości dyskryminacji wobec Obcych/Innych;
- rozwijanie empatii i otwartości wobec świata; kształtowanie postaw zaangażowania na rzecz równości, pokoju, solidarności oraz braterstwa.

W sferze umiejętności szczegółowe cele edukacji międzykulturowej ogniskować się powinny wokół następujących zadań:

- kształtowanie umiejętności dostrzegania, rozróżniania i rozumienia odmienności kulturowych, jak również własnej wartości i godności w relacjach z Innymi, dążenie do samoakceptacji pomimo dostrzeganych różnic, spojrzenie na Inność jako na kategorię wzbogacającą oraz bodźcującą, ciekawą i absorbującą, nie zaś wrogą i zagrażającą, poznanie i zrozumienie Innych jako nieuniknionych sąsiadów;
- opuszczanie kultury centrum własnej na rzecz wewnętrznego bogacenia się poprzez znoszenie granic i barier oraz świadome wychodzenie w ramach komunikowania międzykulturowego na styki kulturowe i pogranicza;

- rozwijanie umiejętności rozpoznawania przejawów niesprawiedliwości, marginalizacji, nierówności, rasizmu, dyskryminacji, uprzedzeń i stereotypów wobec Obcych/ Innych;
- podejmowanie dialogu, interakcji, negocjacji i wymiany wartości z Obcymi/ Innymi oraz dążenie do poszukiwania porozumienia w różnorodnych sferach;
- wzmacnianie wzajemnych relacji pomiędzy różnymi społecznościami, zwłaszcza między grupami mniejszości i większości etnicznych czy kulturowych; sprzyjanie uruchamianiu mechanizmów przydatnych w rozwiązywaniu problemów związanych ze zróżnicowaniem, negatywnymi postawami, stereotypami i uprzedzeniami, zachęcanie do pokojowego współżycia pomimo różnic, niezgodnych interesów, a także wynikających z nich konfliktów i napięć.

Cele szczegółowe związane ze sferą świadomości dotyczyć powinny natomiast przede wszystkim:

- obiektywnej równorzędności oraz równouprawnienia wszystkich kultur;
- własnej wartości, tożsamości, niezależności i odrębności, a także tradycji, obyczajów i korzeni kulturowych;
- więzi grupowych, rodzinnych, lokalnych, etnicznych, regionalnych, kulturowych, narodowych, międzynarodowych i globalnych;
- ekologii, rozumianej zarówno w kontekście środowiska naturalnego, jak i społeczeństwa.

Zdaniem Zenona Jasińskiego (2005) edukacja międzykulturowa w kontekście polityki oświatowej realizowana być powinna z uwzględnieniem takich zasad, jak: „zasada wyrównywania szans przy równoczesnej zasadzie równości, zasada stwarzania warunków zachowania dziedzictwa kulturowego, zasada tworzenia w społeczeństwie klimatu funkcjonowania szkolnictwa dla mniejszości narodowych i etnicznych, zasada pomocniczości mniejszościom na rzecz stworzenia bazy materialnej dla szkolnictwa mniejszościowego, zasada traktowania oświaty mniejszości narodowych i grup etnicznych (szkolnej i pozaszkolnej) jako składowej edukacji wielokulturowej”(s. 85).

W literaturze przedmiotu podkreśla się permanentny charakter edukacji międzykulturowej. Jest to praktyka całożyciowa, obejmująca grupy większościowe, jak i mniejszościowe, zarówno dzieci, młodzież, jak i osoby dorosłe. Wskazuje się ponadto na jej wielopłaszczyznowość w obszarze organizacyjnym. Może być zatem realizowana spontanicznie – w rodzinie, grupach sąsiedzkich, społecznościach lokalnych, jak również formalnie, programowo i planowo – między innymi w szkole, czy też na szczeblu społecznej polityki państwa (Maj 2005). Zwracając uwagę na kwestię różnorodności kulturowej

w codziennym życiu, edukacja międzykulturowa staje się ważnym środkiem wyposażania (zarówno nauczanych, jak i nauczających) w kompetencję międzykulturową rozumianą jako umiejętności i postawy niezbędne do funkcjonowania w wielokulturowym świecie (Ambrosewicz-Jacobs, 2003). Ewa Bandura (2007) definiuje kompetencję międzykulturową jako znajomość różnic oraz podobieństw pomiędzy poglądami i stylami życia typowymi dla różnych kultur, a także umiejętność jej zastosowania w praktykach komunikacyjnych. Hanna Komorowska (1999) wskazuje, iż kompetencja międzykulturowa „budzi i rozwija świadomość różnic i podobieństw między własną, a innymi kulturami; refleksję nad nowymi zjawiskami kulturowymi, z uwzględnieniem tradycji oraz sposobów postępowania przedstawicieli innych kultur; empatię oraz rozumienie innych punktów widzenia; praktyczne wykorzystanie wiedzy w celu świadomej analizy własnej kultury, zwyczajów, tradycji i sposobów myślenia; szacunek i tolerancję wobec przedstawicieli innych społeczeństw; umiejętność rozwiązywania konfliktów” (s.20). Zdaniem badaczy, kompetencja międzykulturowa nie jest ani wrodzoną umiejętnością, ani zdolnością, którą można wykształcić w pełni. Proces nabywania kompetencji międzykulturowej jest dwukierunkowy oraz długotrwały. Rozpoczyna się bowiem w trakcie pierwszego zderzenia z inną kulturą i trwa do końca życia. Jest więc kompetencja międzykulturowa kategorią dynamiczną, która zmienia się pod wpływem nowych doświadczeń, informacji, przeżyć i odczuć (Mihułka, 2012, Korczyński, 2016). Taki proces powinien przygotowywać do nawiązania dialogu, polegającego na umiejętności komunikowania się z innymi, zrozumienia ich kulturowo, wypracowania wspólnych reguł współpracy. Powinno to prowadzić, do „wyposażenie naszych obywateli w kompetencje do życia w nowych, multikulturowych społeczeństwach, akceptacji odmienności i tolerancji dla różnorodności religijnej czy obyczajowej, co jest niezbędnym warunkiem dalszego współistnienia i rozwoju zarówno w sensie jednostkowym, jak i globalnym. Co z kolei przełożyć się może na zminimalizowanie możliwości powstawania różnorodnych konfliktów.” (Korczyński, Świdzińska, 2015, s.71).

Tadeusz Lewowicki (2013) podkreśla szczególną rolę edukacji międzykulturowej w działaniach edukacyjnych na rzecz problemów współczesnego świata. Zdaniem autora, edukacja międzykulturowa jest ważnym nośnikiem nie tylko problemów współczesności, ale również dobrych edukacyjnych praktyk, które służyć mają poznawaniu oraz rozumieniu. Dokonania pedagogów międzykulturowych, opracowane przez nich programy i metody wykorzystywane są w polityce edukacyjnej, promując wiedzę o problemach wielokulturowego świata. Rola współczesnej edukacji międzykulturowej przybiera jeszcze na znaczeniu, jeśli jej przedmiot rozumieć będziemy w sposób bliski myśleniu Michaiła Bachtina. Świat

wielokulturowy jest wówczas immanentnie związany z pograniczem kultur, zderzeniem nie tylko narodów czy grup etnicznych, ale również ludzi posiadających różny status społeczny czy wykształcenie, wyznania i doświadczenia życiowe.

W taki nurt teoretycznych rozważań w pełni wpisuje się etnopedagogika J.Nikitorowicza (2017b). Według Autora powinna ona w procesie wspierania idei i zasad pedagogiki międzykulturowej, wypracować skuteczną strategię współistnienia kultur. Powinna, ona „kształtować umiejętności przekraczania granic własnego etnocentryzmu i socjocentryzmu, zrozumienia i porozumienia i Innym.” (s.366).

Pomimo zasadności oddziaływań mieszczących się w obszarze edukacji międzykulturowej, jej rodzima wykładnia nadal posiada charakter głównie lokalny. Stąd w literaturze przedmiotu odnaleźć możemy liczne postulaty upowszechniania i promowania jej nadrzędnych idei w teoriach i praktykach edukacyjnych realizowanych poza bliskim nam kręgiem kulturowym. T. Lewowicki (2015) wskazuje na trzy główne strategie promowania edukacji międzykulturowej. Pierwsza z nich kierowana jest przede wszystkim do regionów dotkniętych konfliktami zbrojnymi czy łamaniem praw człowieka. Główne idee edukacji międzykulturowej łączyć należy w tym przypadku z ruchami społecznymi oraz działaniami międzynarodowych organizacji, które zaangażowane są w walkę o praw człowieka. Edukacja międzykulturowa zasadzać się powinna na działaniach związanych z promowaniem tolerancji, kształtowaniu świadomości na temat praw do zachowania kultury własnej, a także pomocy w podstawowych kwestiach związanych z życiem codziennym. Druga ze strategii adresowana jest do społeczeństw funkcjonujących w systemach społecznych mających znamiona klasowości, restrykcyjności, a więc tych, w których akceptowana jest działalność wyzyskowa oraz praca o charakterze niewolniczym. Również w tym przypadku główny nacisk winien być położony na kwestie praw człowieka, w połączeniu jednak z realizacją działań na rzecz sprawiedliwości społecznej, tolerancji, demokratyzacji, zwalczania wyzysku. Charakteryzowana strategia zakłada dużą rolę organizacji międzynarodowych. Skorzystać można w tym przypadku z europejskich doświadczeń w obszarze polityki wobec przebywających w celach zarobkowych imigrantów. Zakres oddziaływań praktyk edukacji międzykulturowej jest w odniesieniu do opisywanej strategii znacznie większy i bardziej realny niż ma to miejsce w propozycji kierowanej do regionów dotkniętych wojnami i konfliktami zbrojnymi. Ostatnia z proponowanych przez T. Lewowickiego (2015) strategii dotyczy społeczeństw i państw żyjących w naszym kręgu kulturowym i warunkach demokracji. W społeczeństwach tych respektuje się prawa własne i międzynarodowe. Strategia opiera się w tym przypadku na promowaniu i wzmacnianiu idei edukacji międzykulturowej oraz

kształtowaniu modelu społeczeństw wielokulturowych, posiadających wielowymiarową tożsamość oraz zintegrowanych wokół wspólnych wartości, celów społecznych i obywatelskich.

W związku z tym, że zarówno teoria, jak i praktyka edukacji międzykulturowej ściśle łączą się z aktualnymi kontekstami życia społecznego, jej główne założenia i cele podlegać powinny ciągłej aktualizacji. Jak podkreślają teoretycy i badacze charakteryzowanego nurtu, „liczne konteksty społeczne, zmieniające się społeczne uwarunkowania, skłaniają do poszukiwania stosownych w nowych okolicznościach sposobów pojmowania i realizacji edukacji międzykulturowej” (T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, B. Grabowska, 2009, s. 11).

ROZDZIAŁ II

POSTAWY WOBEC „OBCYCH” – ROZWAŻANIA TEORETYCZNE

2.1. Postawy – analiza pojęcia

Problematyka postaw jest jedną z ważniejszych w naukach społecznych. Rozpatrywana jest w różnych aspektach i niełatwo jest wyodrębnić przewodnie ujęcie określającego ją terminu. Pojęcie to jest różnie definiowane w zależności od tego z jakiej perspektywy rozpatruje je autor danej definicji.

W bogatej literatury przedmiotu można się spotkać z wieloma definicjami terminu „postawa”. Sam termin „postawa” został stworzony przez W. J. Thomasa i F. Znanieckiego (1976) we wstępie do „Chłop polski w Europie i Ameryce” dla oznaczenia procesów indywidualnej świadomości, które miały determinować zarówno aktualne jak i potencjalne reakcje każdej jednostki wobec społecznego świata. Autorzy ci założyli, że postawa jest zawsze postawą wobec jakiejś wartości, przy czym wartością miał być „jakikolwiek fakt mający empiryczną treść, dostępną dla członków określonej grupy społecznej i znaczenie, zgodnie z którym jest lub może być obiektem działania” (s.21) .

Praca W. J. Thomasa oraz F. Znanieckiego przyczyniła się do wzrostu zainteresowania problematyką postaw, a także rozwoju różnorodnych technik ich pomiaru. Rozwojowi i unifikacji metod pomiaru postaw towarzyszyło jednak coraz większe zróżnicowanie samego terminu „postawa”. E. Nelson (za: Marody 1976) wskazał na 23 sposoby, w jakich termin ten był definiowany bądź używany. Według niego pod pojęciem postawy rozumiano: organiczne popędy; cele; motywy; „jądro uczuć”; emocjonalny czynnik, który towarzyszył działaniu; stale odczuwane dyspozycje; specjalny przypadek predyspozycji; zgeneralizowane zachowania; układ nerwowy, układ nerwowo-mięśniowy; pewne utrwalone nastawienie; stan gotowości; dyspozycje służące modyfikowaniu powstających doświadczeń; werbalne reakcje ku bądź też przeciwko psychologicznym obiektom; społecznie wzbudzone zachowania stałego typu; reakcję, stanowiącą funkcje dyspozycji bardziej niż bezpośredniego bodźca; rezultat organizacji doświadczeń; kierunkowy bądź dynamiczny wpływ na reakcję, z którą się on wiąże; determinator kierunku działalności; wskazówkę dla zachowań, punkt odniesienia dla nowych doświadczeń; reakcję próbną — zachowanie zastępcze; sposób wyobrażania sobie obiektu, stan świadomości; „ogólną sumę” inklinacji, uczuć, wyobrażeń, idei, lęków, uprzedzeń, zagrożeń oraz przekonań na jakiś specyficzny temat; integrację specyficznych reakcji w ogólny układ.

To zróżnicowanie teoretyczne, z jednej strony, było motywowane bogactwem i złożonością zjawisk, które wchodziły w zakres terminu „postawa”, z drugiej strony, sytuację tę wzmacniał fakt przynależności autorów poszczególnych definicji do różnych „szkół” czy orientacji psychologicznych. Sytuacja ta sprawiła, że podkreślali oni bądź uwypuklali w definicjach poszczególne aspekty zjawisk określanymi terminem „postawa” (Marody, 1976). Stopniowo zaczęło się pojawiać wiele prac poświęconych postawom, w których ich autorzy przekonywali, że postawy to zjawiska mające złożoną strukturę i zjawiska, w których zachodzi możliwość wyodrębnienia wielu komponentów i aspektów. Podkreślano także to, że istnienie czy brak określonych komponentów jak i wzajemne relacje pomiędzy nimi mają znaczenie dla wyjaśnienia oraz zrozumienia tych zjawisk. Tego typu strukturalną definicję postawy przedstawił M. B. Smith (za: Marody, 1976), który po raz pierwszy wskazał na trzy zasadnicze składniki postaw - poznawczy, emocjonalny „...oraz wolicjonalnych tendencji wokół psychologicznego obiektu” (s.15). W podobny strukturalny sposób postawa została zdefiniowana przez D. Katz i E. Stotland (za: Marody, 1976). Ich zdaniem postawę można rozumieć jako tendencję lub predyspozycję jednostki do oceniania pewnego obiektu bądź symbolu tego obiektu w określony sposób. Istotą oceny staje się przypisywanie własności, które mogą być lokowane wzdłuż wymiaru „pożądaný - niepożądaný” lub „dobry - zły”. Ocena w takim układzie zawsze integruje elementy poznawcze oraz afektywne. Postawa może także zawierać komponent behawioralny. Komponent behawioralny oznacza tendencję do działania wobec obiektu postawy w powiązaniu z wyrażaniem uczuć wobec niego.

Natomiast według G.W. Allporta (za: Mika, 1972) termin „postawa” został po raz pierwszy użyty przez H. Spencera i A. Baina. Jego klasyczna definicja (zob: Larkowa, 1970; Bujnowska, 2009) określa postawę, jako psychiczny lub nerwowy stan gotowości do słuchania lub uczenia się czegoś, stan, który jest podstawą do osiągnięcia pewnej wiedzy. Definicja ta, sformułowana w sposób klasyczny, stanowi zasadniczy filar dla teoretycznych i empirycznych rozważań w naukach psychologicznych i pedagogicznych.

Inną definicję proponuje K. Obuchowski (za: Nęcki, 1998) stwierdzając, postawa jest „wytworzoną w doświadczeniu względnie trwałą właściwością osobnika, polegającą na tym, że jego reakcji na zjawisko lub dany przedmiot towarzyszyć będzie ujemny lub dodatni proces emocjonalny” (s. 426).

Jeszcze inaczej termin ten postrzega B. Wojciszke i D. Dolińskiego (2008) - „postawa człowieka względem jakiegoś obiektu (osoby, przedmiotu, zdarzenia, idei) to względnie trwała tendencja do pozytywnego lub negatywnego wartościowania tego obiektu przez tego

człowieka. Postawa zatem, jak podkreślają autorzy, jest zawsze czyjaś i zawsze jest skierowana na jakiś obiekt lub grupę obiektów określonego rodzaju” (s. 336).

Jak podkreślają T. Zubrzycka-Maciąg i D. Wosik-Kawała (2012), postawa w najbardziej ogólnym ujęciu, wyraża pewien stały stosunek człowieka do określonych zjawisk, gotowość do działania w określony sposób wobec przedmiotów, osób, instytucji, samego siebie.

„Postawa” pojawiła się również w niektórych wczesnych teoriach psychologicznych. Twórcy tych teorii, np.: N. Lange i T.A. Ribot (za: Mika, 1981), sądzili, że zwane przez nich „postawy motoryczne” stanowią podstawę procesów spostrzeżeniowych, procesów uwagi czy wybiórczej świadomości. Natomiast T. Newcomb i in. (1970) umiejscowili postawy na przecięciu dwóch procesów: poznawczych (myślenie i pamięć) i motywacyjnych (uczucia i dążenia) (por. Nowak, 1973; Mądrzycki, 1977; Kirenko, 1998; Kirenko, Korczyński, 2008; Kazanowski, 2011; Kanios, 2018).

Teoretyczne dywagacje nad problematyką postaw obejmują liczne próby grupowania definicji, prezentowanych przez różnych autorów i rozpatrywanych z różnych punktów widzenia. Na gruncie polskim jedną z pierwszych klasyfikacji definicji postaw opracowała H. Larkowa (1970), według której można ująć je w dwie zasadnicze grupy.

Do pierwszej grupy autorka zaliczyła definicje, które traktują postawę jako czynnik lub czynniki tkwiące w jednostce, w zasadniczy sposób wpływające na jej zachowania, jako „układ trojakiemu rodzaju względnie trwałych dyspozycji do reagowania pewnego podmiotu na pewien przedmiot” (Nowak, 1973, s. 13). Zdefiniowana w ten sposób postawa będzie więc, albo pewną dyspozycją jednostki, albo też stanem gotowości do działania, reagowania. Jako swoistego rodzaju predyspozycję do doznawania, motywowania i działania w odniesieniu do przedmiotów i otoczenia w sposób dający się przewidzieć postawę ujmują M. Smith, J. Bruner i R. White (za: Larkowa, 1970), a także B. Zawadzki, dla którego postawa względem X to pewna dyspozycja do przyjemnego lub wrogiego działania w stosunku do X (za: Larkowa, 1970). W aspekcie gotowości postawę rozpatrywał także G.W. Allport (za: Larkowa, 1970).

Czynnikiem pozwalającym H. Larkowej (1970) na wyodrębnienie drugiej grupy definicji postaw było ujęcie ich z perspektywy zachowania się jednostki względem jakiegoś przedmiotu, reakcji wobec niego. Przykładem takiego podejścia jest definicja W. i M. Sherifów, którzy traktują postawę jako swoisty, charakterystyczny i zgodny układ zachowania się (por. Mika, 1981; Siek, 1983). Podobnie definiuje postawy J. Reykowski (1973, s. 95), jako pewne mechanizmy i układy motywacyjne, będące „wewnętrznym warunkiem aktów

ustosunkowania”, czyli pewną sumę reakcji afektywnych, poznawczych lub behawioralnych mających na celu zachowanie trwałego stosunku do pewnego przedmiotu.

Syntetyczne podejście do definicji z obydwu grup wykazał S. Nowak (1973), rozpatrując postawę w aspekcie względnie trwałych dyspozycji jednostki do określonego zachowania się wobec przedmiotu lub osoby (por. Olszak, 1994; Sękowski, 1994).

Możemy spotkać się również z ujęciem postawy jako uzewnętrznionym przejawem potrzeb osób lub grupy osób. Postawa może oznaczać również ukierunkowanie myśli, pewne predyspozycje umysłowe, nastawienie na pewne wartości, takie jak wysiłek czy pieniądze (Sillamy, 1989). Inni ujmują postawy także jako „skłonność do stereotypowego reagowania w określonych sytuacjach na napływające bodźce” (Olechnicki, Załęcki, 1997).

Inaczej problem definiowania postaw ujmują S. Mika (1972; por. Nowak, 1973; Mądrzycki, 1977; Gorczycka, 1988; Sękowski, 1994; Kirenko, 1998; Kirenko, Korczyński, 2008), który wyróżnił trzy grupy definicji nawiązujące do: tradycji behawiorystycznej (lub koncepcji uczenia się), koncepcji socjologicznej oraz teorii poznawczych.

Pierwsza grupa definicji oparta na tradycji behawiorystycznej za najważniejsze przyjmuje obserwację reakcji i zachowania osobnika wobec świata zewnętrznego. Bardzo trafnie ujmują to W. i M. Sherifowie (za: Larkowa, 1970; por. Mika, 1972; Kirenko, 1998). Zwraca się tu szczególną uwagę na zachowanie człowieka i jego reakcje w stosunku do świata zewnętrznego. Dotyczy to jedynie zachowań powtarzalnych i konsekwentnych, a nie przypadkowych, to znaczy takim, które pojawia się ilekroć występuje dana sytuacja czy dany przedmiot i jest do siebie podobna (Kirenko, 1998). Jednak słabą stroną tych koncepcji jest ograniczona zdolność odróżnienia postaw od innych form zachowania czy reakcji (Mika, 1972; 1998). Innym przykładem tego rodzaju ujęcia postawy może być definicja W.M. Fusona (za: Mika, 1981), który przez postawę rozumie prawdopodobieństwo wystąpienia w danej sytuacji określonego zachowania.

Inną definicję proponuje W.A. Scott (za: Mika, 1981), który traktuje postawę jako nawyk lub jako wewnętrzną reakcję antycypacyjną, pośredniczącą w stosunku do zewnętrznego zachowania. W przypadku definicji W.A. Scotta w grę wchodzi proces uczenia się, który stanowi podstawę uformowania się nawyku czy reakcji antycypacyjnej.

Natomiast D. Campbell (za: Mądrzycki, 1970) twierdzi, że społeczna postawa jednostki jest trwałym syndromem reakcji zgodnych względem pewnego stanu społecznego przedmiotu. Postawa w tym przypadku jest zmienną empiryczną, którą można zaobserwować. Bardziej umiarkowany behawioryzm poza zmiennymi empirycznymi wprowadza dodatkowo zmienne

ukryte, hipotetyczne i pośredniczące. Przykładem jest definicja B.F. Greena (za: Mądrzycki, 1970), który sadzi, że o postawie mówimy wówczas, gdy występuje większa ilość powiązanych ze sobą reakcji, gdy występuje zależność między reakcjami. „Tak więc, gdy jednostka A ma mniej pozytywną postawę wobec organizacji pracy niż jednostka B, to rozumiemy przez to, że różne wypowiedzi i czynności osobnika A dotyczące organizacji pracy są w całości mniej pozytywne niż odpowiednie wypowiedzi i czynności jednostki B”. Podejście B.F. Greena (za: Lambert, 1968) jest niewątpliwie czysto empiryczne, opisowe i operacyjne i zostało sformułowane w tym celu, aby łatwo mogło stanowić punkt wyjścia do badań empirycznych.

Przeciwnie postępuje G.W. Allport (za: Mądrzycki, 1970, s. 14), który w swojej analizie postawy charakteryzuje również jej stronę wewnętrzną, jako „psychiczny i nerwowy stan gotowości, zorganizowany przez doświadczenie, wywierający ukierunkowujący lub dynamiczny wpływ na reakcje jednostki w stosunku do wszystkich przedmiotów czy sytuacji z którymi jest on związany”. Z allportowskiej definicji wynika, że postawa jest definiowana jako stan gotowości, który jest pojęciem nadrzędnym w stosunku do pojęcia postawy i równorzędnym z pojęciem tendencji ukierunkowującej. Do stanów gotowości czy tendencji ukierunkowującej G.W. Allport zalicza oprócz postaw również cechy. Wynika to z faktu, że podobnie jak cecha, postawa stanowi system neuropsychiczny. Jednakże postawy nie są tożsame z cechami. Bowiem postawa ma wyraźnie określony przedmiot odniesienia i zawsze dotyczy kogoś lub czegoś. Cecha natomiast nie posiada takiego określonego przedmiotu odniesienia. Postawy mogą być specyficzne lub ogólne, podczas gdy cechy zawsze są ogólne. Postawy oznaczają akceptację lub odrzucenie, są przychylne lub nie przychylne. Cecha natomiast nie ma wyraźnego ukierunkowania (Mądrzycki, 1970).

Drugą grupę definicji tworzą badacze reprezentujący teorię poznawczą i w pewnym stopniu nawiązujący do psychologii całości. Traktują oni postawę jako organizację procesów psychicznych czy system komponentów psychicznych. Interesują się zatem wewnętrzną strukturą postawy i wzajemnymi relacjami między jej komponentami (Mądrzycki, 1970).

Przykładem takiego ujęcia postawy jest definicja D. Krecha i R.S. Crutchfielda (za: Mika, 1981). Ujmuje ona postawę jako trwałą organizację procesów psychicznych, tj. procesów motywacyjnych, emocjonalnych, percepcyjnych i poznawczych, związanych z jakimś aspektem świata jednostki, określając ją jako „trwały system pozytywnych czy negatywnych ocen, emocjonalnych odczuć i pro czy kontra tendencji do działania w stosunku do pewnego społecznego przedmiotu” (s.67). Podobnie S.E. Asch (za: Fidelus, 2011) uważa, że postawa jest organizacją doświadczeń i danych dotyczących jakiegoś przedmiotu. W definicji tej nie ma

mowy o zachowaniu czy też o stosunku emocjonalno-oceniającym. Podkreślona jest natomiast rola doświadczeń i wiedzy jednostki w tworzeniu się postaw.

Definiując pojęcie postawy w teorii poznawczej należy również zwrócić uwagę na definicję M.J. Rosenberga (za: Mika, 1981), który przez postawę rozumie strukturę złożoną z elementów poznawczych, a dokładniej ze zbioru przekonań dotyczących możliwości realizowania pewnych wartości przez przedmiot postawy. Z definicji tej wynika, że elementy poznawcze, w tym przekonania i elementy afektywne, czyli uczucia pozostają ze sobą w ścisłym związku i harmonii. Ponadto mamy tu również do czynienia z sugestią dotyczącą zmiany postawy. U określonej osoby możemy zmienić postawę poprzez wykazanie jej, że przedmiot postawy pozwala czy wręcz ułatwia realizację wartości akceptowanych przez nosiciela postawy. Sytuacja taka powinna doprowadzić do ukształtowania się postawy pozytywnej lub negatywnej.

W trzeciej grupie definicji, opierających się na koncepcji socjologicznej, głównym przedmiotem dociekań jest stosunek emocjonalny lub oceniający osoby wobec jakiegoś przedmiotu w kontekście pozytywnym, negatywnym lub neutralnym. Jako przykład można wymienić definicję L. Thurstona (za: Kirenko, Zubrzycka-Maciąg, 2012), który postawę ujmuje jako stopień pozytywnego lub negatywnego uczucia związanego z jakimś przedmiotem. Podobne stanowisko reprezentują S. Chaiken i C. Stangor (1987); A. Tester i D.R. Shaffer (1990); D.T. Kenrick i in. (2002), a zwłaszcza B. Wojciszke (2002), który uważa, że „postawa człowieka wobec jakiegoś obiektu to względnie trwała tendencja do pozytywnego lub negatywnego wartościowania tego obiektu przez tego człowieka” (s.180).

Ta trójczłonowa koncepcja postaw znalazła wielu zwolenników. Wyodrębniają oni trzy jego podstawowe komponenty, a mianowicie: poznawczy, emocjonalno-oceniający i behawioralny.

Komponent poznawczy, według S. Nowaka (1973), to wiedza i przekonania dotyczące przedmiotu postawy, polega na porównywaniu jednostki z przyjętymi wzorcami oraz dokonywaniu oceny. Składnik emocjonalno-oceniający, nazwany przez A. Sękowskiego (1991) afektywnym, dotyczy uczuć w stosunku do przedmiotu postawy. Obejmuje on swoim zasięgiem przyjemne i nieprzyjemne doznania związane z kontaktem z przedmiotem postawy. Ostatni składnik postawy, behawioralny, dotyczy natomiast zachowań intencjonalnych lub realnych wobec przedmiotu postawy (Nowak, 1973). R. Kościelak (1996) określił ten komponent mianem motywacyjnego, ukierunkowującego zachowanie „do” lub „od” przedmiotu postawy.

Biorąc pod uwagę te trzy komponenty postawy, T. Mądrzycki (1977) dokonał takiego jej podziału, którego kryterium stanowi określenie najważniejszego czynnika ją tworzącego:

- definicje, uznające za istotę postawy czynnik poznawczy, przekonania lub poglądy;
- koncepcje, według których najważniejszym elementem postawy, są uczuci pozytywne lub negatywne;
- koncepcje kładące nacisk na składnik oceniający postawy;
- za najważniejszy element postawy uznająca motywy, czego wyrazem jest jej umiejscowienie na przecięciu procesów poznawczych i motywacyjnych;
- określająca postawę poprzez wskazanie na pewne reakcje, zachowania lub działania związane z nią lub ją stanowiące.

Z kolei J. Rembowski (1972), wyodrębnił cztery grupy definicji omawianego terminu, przyjmując za kryterium podziału składniki dominujące w strukturze postawy. Do pierwszej grupy zakwalifikowane zostały definicje, zawierające intensywny składnik intelektualny. Oznacza to, iż istotą postawy jest orientacja wobec danego obiektu czy zjawiska, uwzględniająca silny czynnik intelektualny. Grupa druga obejmuje definicje, wiążące postawę bardziej z procesem emocjonalnym niż intelektualnym, za najistotniejszy element postawy uznające pozytywne lub negatywne uczucia. Do trzeciej grupy autor zaliczył definicje ujmujące postawy od strony działania. Czwarta grupa natomiast obejmuje definicje, ujmujące postawę jako zgodną organizację procesów motywacyjnych, emocjonalnych i percepcyjnych, zachodzących w jednostce (por. Kirenko, 1998). Definicje te w sposób najbardziej kompleksowy traktują postawę, będącą strukturą złożoną i wieloaspektową. Podkreślają bowiem związek wszystkich aspektów psychicznych w postawie i w sposób najbardziej adekwatny oddają jej strukturę.

Warto zwrócić uwagę, że P. G. Zimbardo i M. R. Leippe (2004), poza trzema komponentami wyróżniają dodatkowo intencje zachowań. Rozszerzają oni pojęcie postawy do systemu postawy, wyróżniającego daną jednostkę, w skład którego wchodzi: elementy poznawcze (komponent poznawczy), reakcje uczuciowe (komponent emocjonalny – afektywny), zachowania (komponent behawioralny), intencje zachowań jednostki oraz postawa jako wynikowa powyższych części składowych. Swoją klasyfikację wyjaśniają następująco: „[...] po pierwsze mamy samo zachowanie [...]. Po drugie są intencje zachowań, oczekiwania lub plany zachowań w określony sposób, zanim rzeczywiście dojdzie do zachowania – czasami takie plany nigdy nie są wdrażane [...]. Po trzecie są idee kierujące naszym działaniem, nasze przekonania lub – szerzej – elementy poznawcze obejmujące zarówno przekonania, jak

i fragmenty wiedzy o obiektach oraz wskazania, jak „powinno się” zachować wobec nich. Po czwarte są reakcje uczuciowe, czyli emocje, czy też raczej uczucia „w głębi serca”, odzwierciedlające nasze postawy na płaszczyźnie fizycznego pobudzenia (odczuwanie przyjemności, smutku itp.). I po piąte, jest też sama postawa, a więc ogólna, łączna ocena uwzględniająca inne jej elementy składowe” (s. 51-53).

Zdaniem wymienionych autorów składniki te są ze sobą ściśle związane, a określają je mianem „umysłowej reprezentacji obiektu” w sensie łącznym dla postawy i związanych z nią elementów. Wskazują również, że zmiana, która zachodzi w którymkolwiek z elementów, najczęściej powoduje zmianę w pozostałych elementach, a co za tym idzie i w samej postawie. Wskazują oni również na wzajemne oddziaływanie postaw oraz ich elementów składowych. „Chociaż prawdą jest, że to nasze myślenie kształtuje postawy, prawdą będzie też stwierdzenie, iż proces ten przebiega w przeciwnym kierunku” (Zimbardo, Leippe, 2004, s. 55). Podobnie G. Böhner i M. Wanke (2004) zauważają, że wzajemne oddziaływanie komponentów może skutkować np. chęcią poszerzenia rozległości prawdziwości wiedzy związanej z przedmiotem postawy w zależności od uczuć i zachowań jakie towarzyszą jednostce w stosunku do danego przedmiotu. Zdaniem P. G. Zimbardo i M. R. Leippe postawa jednostki wobec jej przedmiotu jest naturalna i oczywista z uwagi na to, że jest efektem końcowym, sumą odczuć, sądów i zachowań wobec czegoś lub kogoś. „Jako uogólnione oceny relatywnie łatwo przychodzą nam na myśl. Ludzie nie mają czasu ani możliwości umysłowych, by starannie przemyśleć sobie niezliczone bodźce i sytuacje, jakie napotyka w życiu. W obliczu decyzji dotyczących obiektów społecznych, szczególnie decyzji o znaczeniu drugorzędym, raczej nie dokonujemy gruntownego przeglądu każdego przekonania i faktu odnoszącego się do tegoż obiektu. Poszukujemy za to jakiegoś konkretnego, wierzymy w uogólnioną postawę i dajemy jej sobą kierować” (Zimbardo, Leippe, 2004, s. 56). Postawy nie tylko, jak było to wskazane wcześniej, pozwalają człowiekowi przynależeć do pewnej grupy lub środowiska, ale mogą również definiować jednostkę jako odrębną, samodzielną w danej postawie. Są określeniem stanowiska zajmowanego przez człowieka w stosunku do danych treści, zjawisk, osób, które ma znaczenie nie tylko dla niego samego, ale i jego otoczenia. Pozwalają odnajdywać się osobom o podobnych postawach i zależnie od podejścia unikać bądź konfrontować się z osobami o postawach odmiennych. Według ww. autorów definiują kim jesteśmy: „jesteśmy sumą wszystkich naszych postaw” (Zimbardo, Leippe, 2004, s. 5). Jednak należy pamiętać, że komponenty poznawczy, emocjonalny i behawioralny łącząc się, nie zawsze są spójne ze sobą ani z ogólną postawą (Böhner, Wanke, 2004).

Z uwagi na zakres prowadzonych badań, w przedstawionej dysertacji Autor decyduje się na przyjęcie definicji S. Nowaka (1973), który wskazuje, że postawą „pewnego człowieka wobec pewnego przedmiotu jest ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjonalno-oceniającym dyspozycjom względnie trwałych przekonań o naturze i własnościach tego przedmiotu i względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu” (s. 23). Definicja ta, dzięki swemu syntetycznemu charakterowi, pozwala na dokonanie próby opisu całego działania danego człowieka, a nie tylko składowej (Nęcki, 1998).

W tym miejscu warto w sposób szczegółowy przeanalizować podejście teoretyczne S. Nowaka. W ujęciu przedstawionym przez tego badacza „postawa” to zawsze postawa wobec czegoś. Przedmiotem postawy może okazać się jednostkowy obiekt materialny, bądź też konkretny człowiek, klasa przedmiotów lub określony zbiór ludzki. Przedmiotem postawy mogą okazać się także pewne zdarzenia lub pewne sytuacje, oraz klasy tych zdarzeń czy sytuacji. Przedmiotem są również sytuacje bądź obiekty nieistniejące, jak na przykład „podróże w czasie” itp. (Marody, 1976).

Kolejną istotną cechą tej definicji jest to, że postawa to zawsze czyjaś postawa, tzn. stanowi ona przykład zjawiska, które istnieje w psychice ludzkiej. O jej istnieniu oraz zakresie decydować ma to, czy i w jaki sposób dana kategoria przedmiotów jest przez określonego człowieka postrzegana. Takie podejście do pojęcia postawy ma generować ważne konsekwencje praktyczne. Artefakt w tym przypadku stanowi mówienie o postawie danego człowieka wobec religii, która rozumiana jest przez badacza jako zespół dogmatów (jeśli wiara sprowadza się wyłącznie do udziału w określonych obrzędach). Za równie błędne uznaje się wnioskowanie z ogólnej postawy wobec np. pozycji społecznej o postawie badanego wobec konkretnych elementów tej pozycji (jeśli postawy wobec tych elementów nie zachodzą w jego psychice). Trzecim istotnym elementem definicji S. Nowaka (1973) jest to, jakie znaczenie przypisuje się poszczególnym komponentom postawy. Stwierdzając, że składnikami postawy okazują się być komponenty: emocjonalno-oceniające, poznawcze i behawioralne, przypisuje jednocześnie komponentowi emocjonalno-oceniającemu rolę ważniejszą aniżeli pozostałym. Komponent ten to czynnik konstytuujący (w sensie definicyjnym) postawę. Pozostałe komponenty mogą lecz nie muszą występować w danej postawie. Natomiast postawa, która nie zawiera komponentu emocjonalno-oceniającego jest *ex definitione* niemożliwa.

S. Nowak (1973) w swojej trójczynnikowej koncepcji, wyróżnia cztery typy postaw. W podziale przyjmuje założenie, że każdy ze składników może przyjąć dwa rodzaje wartości: zdecydowanie różną od zerowej oraz taką, w której wartość jest bliska zeru (wyjaśnieniem tego

jest, że w przypadku komponentu poznawczego równego zeru, nie można mówić o postawie wobec przedmiotu w ogóle). I tak do kategorii pierwszej zalicza postawy, których, elementem wiodącym są odczucia, emocje i oceny (komponent emocjonalny – afektywny), przy znikomej wiedzy o charakterystyce przedmiotu postawy (ograniczającej się do świadomości jego istnienia) oraz braku jasnych dyspozycji zachowań (komponent behawioralny). Drugą wskazaną przez S. Nowaka (1973) kategorią są postawy, w których poza komponentem emocjonalnym (afektywnym), dużą siłą posiada komponent poznawczy, przy nadal niskiej sile dyspozycji działania (komponent behawioralny). Z postawami poznawczymi, bo tak określa je autor, mamy do czynienia, kiedy posiadamy pewną wiedzę na temat przedmiotu postawy i zostają na to nałożone emocje i oceny przy jednoczesnym braku interakcji, który mógłby wywołać reakcję poprzez konkretne działanie. Przykładem wskazanym przez autora są stereotypy dotyczące mieszkańców innych krajów. Posiadamy bowiem wiedzę dotyczącą kultury, sposobu zachowania tych osób, na podstawie których budujemy pewną postać, w stosunku do której odczuwamy pewne emocje i oceniamy ją. Jednak bez możliwości konfrontacji z rzeczywistym przedmiotem naszej postawy, a nie jedynie jego wyobrażeniem, nie możemy mówić o konkretnych predyspozycjach behawioralnych. Trzecią kategorią są postawy, w których dominują komponent emocjonalny (afektywny) i behawioralny, czyli określona dyspozycja zachowań w stosunku do przedmiotu postawy. O takiej sytuacji można mówić, gdy zachowania w stosunku do danej osoby, zjawiska lub przedmiotu podyktowane są uczuciami i emocjami, jakie przedmiot postawy w nas wywołuje, zaznaczając, że te emocje i uczucie nie mają oparcia w wiedzy dotyczącej charakterystyki i cech przedmiotu postawy. Można o niej mówić również, gdy postawę tę przejmuje się od innej osoby lub grupy, gdy wiedza o przedmiocie postawy została już zatarta, ale postawa wobec niej pozostała. Autor zaznacza jednak, że nie chodzi tu o samo działanie wolne od emocji i uczuć, gdyż wtedy mowa jest o nawyku pewnego działania, a nie o postawie behawioralnej. Czwartą kategorią opisaną przez S. Nowaka (1973) są postawy poznawczo-behawioralne (postawy pełne). O takich postawach można mówić, gdy człowiek odczuwa konkretne emocje w stosunku do przedmiotu postawy (komponent emocjonalny – afektywny), posiada określony obraz przedmiotu (komponent poznawczy) oraz związany z tym schemat zachowań w stosunku do przedmiotu (komponent behawioralny).

Zatem można powiedzieć, że S. Nowak (1973) wyodrębnił cztery kategorii postaw: asocjacyjno afektywnych, postaw poznawczych, postaw behawioralnych oraz poznawczo-behawioralnych, nazwanych pełnymi (por. Kirenko 1998, Bera 2003, Kirenko, Korczyński 2008, Kazanowski 2011, Kanios 2018).

2.2. Struktura postaw

Postawy kształtują się w ciągu całego życia jednostki, zmieniając się pod wpływem różnorodnych doświadczeń, pozwalających jednostce na przejście od postawy negatywnej do pozytywnej i odwrotnie (Kirenko, Korczyński, 2008). Zgodnie z przyjętą koncepcją postawy wg. S. Nowaka (1973), możemy powiedzieć, że postawa jest strukturą trójwymiarową. Do jej wymiarów zalicza się komponent:

- poznawczy,
- emocjonalno-oceniający,
- behawioralny.

2.2.1. Komponent poznawczy a stereotyp

Komponent poznawczy postawy tworzą przekonania oraz wiedza na temat obiektu postawy. Można go klasyfikować z uwzględnieniem rozległości wiedzy, którą mamy na temat przedmiotu postawy oraz ze względu na jej prawdziwość. Jak wskazuje J. Turowski (2000), także przekonania podlegają ocenie, bez względu na to, jak silnie rozbudowana jest wiedza o przedmiocie. Przekonania rozumiane są jako intelektualny stan pewności o realności lub słuszności jakiegoś przedmiotu lub stanu rzeczy. Powstają one w procesie internalizacji wiedzy i stają się podstawą określenia własnych ocen. Zawierają ponadto aspekt oceniający, czyli ocenę realności jakiegoś przedmiotu. Zatem w skład komponentu poznawczego postawy wchodzi wiadomości dotyczące przedmiotu postawy, przekonania i opinie oraz przypuszczenia lub wątpliwości na jego temat. Najważniejszą rolę pełnią jednak przekonania, które można określić jako intelektualny stan pewności o realności, czy słuszności jakiegoś przedmiotu lub stanu rzeczy (Kossewska, 2000).

Uwzględniając rozległość wiedzy, tj. stopień rozbudowania komponentu poznawczego, postawy mogą być uporządkowane wzdłuż kontinuum od takich, w których komponent poznawczy okazuje się być ledwie zarysowany, sprowadzony do przekonania na temat istnienia lub możliwości istnienia pewnego przedmiotu, do takich, w których wiedza na temat własności i funkcji istniejącego przedmiotu postawy jest bardzo rozległa.

Zagadnieniem, które wiąże się z rozległością wiedzy jest — jak to określa S. Nowak (1973) — stopień jej artykulacji. „W pewnych sytuacjach wiedza na temat jakiegoś przedmiotu — mniej lub bardziej rozległa — ma charakter całościowy — odnosi się ona do przedmiotu

postawy w całości. W innych sytuacjach przypadkach rozporządzamy systemem wierzeń czy też przekonań odnoszących się do różnych jego elementów składowych, różnorodnych jego funkcji itp.” (s.34). Bez względu na to, jak rozległa i w jakim stopniu artykułowana jest wiedza na temat przedmiotu postawy, wszystkie zawarte w niej przekonania oceniać można ze względu na ich prawdziwość. Możliwość tej oceny opiera się oczywiście na założeniu, iż badacz dysponuje kryteriami pozwalającymi mu na oddzielenie przekonań empirycznie uzasadnionych od pozostałych.

W tym miejscu rozważań na temat postaw należy odnieść się do zagadnienia stereotypizacji. Stereotypy w psychologii społecznej traktowane są jako przykłady obrazów umysłowych, które wykształciły się w głowie człowieka, lub też jako umysłowe wyobrażenie rzeczywistości zewnętrznej i wewnętrznej. Uznawane są one jako pewnego rodzaju okna, przez które jednostka ma możliwość spoglądać na świat społeczny. Taki charakter ma wpływ na postrzeganie innych. Ma miejsce zniekształcenie obrazu tych osób, a równocześnie jednostka może funkcjonować w sytuacjach społecznych, w których uczestniczą inne, liczne grupy. Mianem stereotypu określić można również subiektywną rzeczywistość odbieraną przez społecznie ukształtowaną jednostkę, a nie jej obiektywny opis (Łukaszewski, Weigl, 2001).

Rozważania odnośnie stereotypów mają długą historię, jednak zazwyczaj występują one na gruncie psychologii w odniesieniu do badań, które prowadzono nad percepcją innych osób oraz funkcjonowania różnego rodzaju grup społecznych. Po raz pierwszy terminem „stereotyp” posłużył się francuski drukarz Didot w 1798 roku. Autor ten użył tego zwrotu do określenia gotowych matryc, które były stosowane w procesie drukowania. Po ok. 100 latach termin ten rozpowszechniono wśród psychiatrów i służył do określania niezmiennych i powtarzających się form ekspresji u pacjentów. „W 1922 roku Lipmann wprowadził ten termin do psychologii społecznej jako „obrazy istniejące w głowie”. Z czasem termin „stereotyp” został rozwinięty, stając się jednym z kluczowych zagadnień psychologii stosunków międzygrupowych. Według Allporta stereotypy nie są jedynie serią obrazów opisujących świat, także oceniają go i osądzają, są również obciążone pozytywnym lub negatywnym afektem” (Wójcik, 2008, s.25). Jednakże termin „stereotyp” może być analizowany, przede wszystkim, z punktu widzenia jednostek postrzeganych czyli stereotypizowanych. Do powstania tego problemu doszło, gdy stereotyp o charakterze negatywnym, odnoszący się do określonej grupy był szeroko podzielany w społeczeństwie i wywoływał zachowania dyskryminacyjne. Należy podkreślić to, że w każdym społeczeństwie można stwierdzić występowanie powszechnie uznawanych stereotypów, których skutki dotyczą całych grup społecznych. Pomimo posługiwania się

różnymi podejściami teoretycznymi, badacze przedmiotu podkreślają te same cechy oraz właściwości stereotypów.

W celu pełnego wyjaśnienia istoty zjawiska stereotypizacji niezbędne okazuje się być spojrzenie na tę sytuację społeczną z dwu wzajemnie uzupełniających się perspektyw: społeczno-poznawczej, a także kulturowej. Stereotypy, które są obecne w umyśle jednostki, są także integralnym elementem struktury społecznej, która podzielana jest przez ludzi funkcjonujących w określonym społeczeństwie. W przypadku, gdyby stereotyp był postrzegany jedynie jako część poglądów indywidualnych, wówczas nie miałby miejsca problem dyskryminowania grup społecznych. Indywidualne, negatywne przekonania odnośnie grup, mogą w sposób negatywny oddziaływać na postrzeganie jednostek. Problem ma miejsce, gdy te przekonania przybierają charakter społeczny i prezentowane wcześniej obrazy funkcjonujące w głowach są takie same, a dyskryminacja odnosi się do grup społecznych w taki sam sposób. Perspektywy indywidualna oraz zbiorowa w istotnej mierze nakładają się oraz uzupełniają, opisując różne elementy zjawiska stereotypizacji (Wójcik, 2008).

Zgodnie z przekonaniem indywidualnym stereotyp traktuje się jako składnik jednostkowego obrazu świata oraz wykazuje on związek z przekonaniami, poglądami jednostek oraz z obrazem własnej osoby. „Stanowi jedną z części składowych naszej niepowtarzalnej osobowości i łączy się z życiem emocjonalnym i motywacją do działania. Według Fiske i Taylora, głównych reprezentantów podejścia indywidualnego, z biegiem życia ludzie wytwarzają sobie przekonania i poglądy na temat ważnych cech grup społecznych w ich otoczeniu oraz zespoły reakcji wobec członków tych grup w oparciu o zmagazynowaną wiedzę” (Wójcik, 2008, s.28). Za jeden ze sposobów przechowywania wiedzy uznawana jest sieć stereotypowa, czyli istnienie spójnej informacji odnośnie świata społecznego, która powstaje wraz z nabywaniem doświadczeń społecznych – dokonuje się to pod wpływem tradycji, czy też zbiorowych przekonań własnej grupy. Nowe informacje na temat grup społecznych interpretuje się, koduje, a następnie wykorzystuje w kierowaniu reakcjami. Bywa to szczególnie ważne narzędzie poznawcze, mające wpływ na procesy uwagi, zapamiętywania, przetwarzania informacji oraz zachowań innych jednostek. Na tej podstawie formułowane są pewne wnioski odnośnie ich dyspozycji charakterologicznych.

Przedmiot badań nie znajduje się pod bezpośrednią kontrolą jednostek, gdyż uruchamia się poniżej progu świadomej uwagi. Osoby mają możliwość kontrolowania werbalizacji myśli stereotypowych, jednak samą umiejętność do reagowania na dany bodziec społeczny trudno opanować. W ramach przykładu można wskazać, że wielu Polaków wskazuje na otwartość oraz brak uprzedzeń wobec kultury romskiej, pomimo, iż często wykazują

w odniesieniu do Romów dystans. Badania pokazują, że jednostki szczególnie słabo kontrolują takie stereotypy, które wykazują silny związek z postawami negatywnymi, czy też uprzedzeniami. Można wskazać na trzy podejścia, które wiążą się ze sposobem reprezentacji informacji odnośnie grup społecznych w pamięci jednostki. Każda z nich została przedstawiona na innym poziomie ogólności i dotyczy innych założeń związanych z reprezentacją przekonań. Są to : schematy grupowe, prototypy grupowe i egzemplarze.

Podejście indywidualne pozwala wyjaśnić obserwowaną elastyczność w posługiwaniu się stereotypem. Wiąże się to z tym, że stereotyp nie zawsze bywa aktywizowany, pomimo tego, iż został on utrwalony na poziomie jednostek. Wyjaśnia się to poprzez odwołanie do teorii dostępności, zgodnie z którą treść reprezentacji stereotypowej może się różnić stopniem dostępności u różnych osób w różnym kontekście społecznym. Z racji tego aktywizacja stereotypu w celu oceny jednostki została uzależniona od: procesu kategoryzacji - zaliczenia postrzeganej jednostki do kategorii społecznej, zgodności stereotypizowanej jednostki z oczekiwaniem obserwatora, które odnosi się do grupy, siły związku pomiędzy etykietą kategorii, a stereotypem, a także indywidualnych różnic w sferze związanej z dostępnością stereotypu. Podejście indywidualne nie pozwala wyjaśnić procesu wykształcania się stereotypów grup, z którymi postrzegająca jednostka nie wchodzi w bezpośrednie relacje oraz nie ma możliwości dokonania indywidualnej oceny grupy bądź też jej członków. Podejście to pomija również przekazywanie stereotypów drogą pośrednią poprzez społeczne uczenie się. Tym istotnym aspektem nabywania stereotypów ma zająć się podejście o charakterze zbiorowym (kulturowe) (Wójcik, 2008).

W podejściu kulturowym stereotyp traktuje się jako pewien przykład wiedzy zbiorowej, a najistotniejszą cechą w takim podejściu staje się powszechne dzielenie stereotypowych przekonań w społeczeństwie, a także przekazywanie ich w ramach jego obrębu. „Gardner, przedstawiciel podejścia kulturowego, traktuje powszechność jako podstawową cechę stereotypu. Perspektywa kulturowa jest znacznie szersza i obejmuje więcej aspektów poza wewnętrznymi i jednostkowymi; zajmuje się także treścią stereotypu, sposobem jego nabywania, internalizacją oraz możliwością zmiany” (Jasińska-Kania 1992, s.34). W ramach tej perspektywy szerzej rozpatrywany staje się zakres pojęcia tożsamości społecznej, a zwłaszcza narodowej. Nie ma w tym przypadku miejsca na ograniczanie się do poczucia identyfikacji jednostki ze wspólnotą społeczną. Obserwuje się koncentrowanie na tożsamości narodowej, która ma wykraczać poza ramy jednostkowego istnienia. W ramach modelu kulturowego traktuje się społeczeństwo jako pewien organizm, w którym przechowywana jest wiedza zbiorowa, w ramach której wyróżnia się również stereotypy traktowane jako zbiór

informacji o grupach społecznych i części struktury społecznej. Proces wychowania jednostki w ramach określonej ideologii narodowej przyczynia się do tego, że każda jednostka wraz z wychowaniem, czy też edukacją otrzymuje własną historię oraz kulturę, w której zawierają się stereotypy odnośnie innych grup, określone wzorce postępowania i rytuały, według których jednostka może żyć tak, by czuła się wystarczająco bezpiecznie. Za jedną z najważniejszych funkcji socjalizacji uznaje się wprowadzenie jednostki w role społeczne, które będzie ona pełniła podczas swego życia. Role, które są narzucone i których wykonywania uczy socjalizacja w rodzinie już od najmłodszych lat wiążą się z natury rzeczy ze stereotypami płciowymi, zawodowymi, rasowymi i etnicznymi. Zdaniem Turnera „internalizacja zbioru zachowań opartych na stereotypie w jakiejś grupie społecznej powoduje, iż te przekonania wpływają na zbiorowe zachowania danej grupy, a szkodliwość stereotypu wynika z behawioralnego potwierdzanie zniekształconej interpretacji zdarzeń. Ponieważ interpretacja zdarzeń w większości przypadków potwierdza stereotyp i tym samym utrudnia lub nawet uniemożliwia jego zmianę” (Wójcik 2008, s.31).

Podjęcie kulturowe wiele uwagi poświęca kwestiom, które dotyczą języka i w ramach których ma miejsce prezentacja poglądów na temat grup społecznych. Przyjmuje się, że nie można wyróżnić istnienia w przestrzeni społecznej niewerbalnych stereotypów społecznych. Proces nabywania, czy też zmiany stereotypów ma miejsce poprzez język, komunikację, a także werbalizację postaw w danej kulturze, zwłaszcza gdy bezpośredni kontakt z grupą obcą okazuje się niemożliwy. Rola języka okazuje się być bardzo ważna, w sytuacji, gdy przeanalizuje się wpływ etykiet na afektywny aspekt stereotypu. Etykiety o charakterze łagodnym bądź neutralnym, np. typ włoski, są jedynie egzemplifikacją przynależności do określonej grupy społecznej, z kolei obraźliwe etykiety np. „żydowski interes” same w sobie posiadają pewien aspekt negatywnego stereotypu. Niejednokrotnie etykieta negatywna, przykładowo „Cygan”, generuje silniejszy i bardziej negatywny stereotyp aniżeli nazwa tej samej kategorii „Rom”.

Stereotyp dla wielu to przykład postawy bądź uprzedzenia – takie postrzeganie tego pojęcia okazuje się być błędne. W celu lepszego zrozumienia tego pojęcia powinno się wyodrębnić kilka cech, które okazują się być pomocne w trakcie rozstrzygania, czy dane zjawisko stanowi przykład stereotypu, czy też nie. Do głównych cech stereotypu zaliczyć można (Kuźmio, 2010):

- ubogą treść oraz generowaną przez to wadliwość poznawczą. Na to pojęcie składają się sądy oraz opinie o charakterze obiegowym, często wykazujące się nierzetelnością, opierające się na powierzchownych przesłankach. Jedynie samo pojęcie przejawia walor naukowy, czy walor intelektualno-poznawczy. Należy wskazać jednak, że

stereotyp prowadzi do zafalszowania rzeczywistości. Badacze przedmiotu uznają, że w przypadku stereotypów walor poznawczy jest w stereotypie o wiele silniejszy aniżeli w uprzedzeniu.

- funkcję ewaluatywną. Osoba, która formułuje sądy stereotypowe w trakcie swego działania kieruje się zazwyczaj pewną dozą emocji (pozytywnych, oraz negatywnych), które wyodrębniły się w następstwie wcześniejszych doświadczeń.
- sztywność stereotypu oznacza jego niewielką elastyczność oraz oporność na zmiany. Podejmowane są próby zmiany określonego postrzegania, dokonuje się to np. poprzez bezpośredni kontakt z podmiotem stereotypizowanym, jednak jest to przykład długotrwałego procesu oraz mało efektywnego. Warto zauważyć, że osoba posługująca się stereotypem bardzo często nie wyraża chęci na kontakt z osobami poddawany stereotypizacji.
- mała wariancja egzemplarzy w obrębie kategorii (generalizacja treści) wyraża się w formule „każdy x jest F” i polega na przypisywaniu całej klasie cechy F oraz niedostrzeganiu nawet minimalnych różnic między członkami grupy x.

Zaprezentowane powyżej cechy mają charakter konstytutywny, oprócz nich można jeszcze wskazać na cechy fakultatywne.

Adam Schaff (1981) zajmując się zjawiskiem stereotypizacji zwracał uwagę na to, że język wpływa na myśl. Jego zdaniem język ludzki w sposób nieodłączny wiązał się z postępowaniem ludzkim, stanowił przykład nosiciela emocjonalnego stosunku do rzeczywistości, pełni funkcje społeczną oraz ideologiczną. A. Schaff, dokonując krytyki semantyki ogólnej, uwzględnił różnice, które mają miejsce między pojęciem a stereotypem. Stereotyp jego zdaniem to przykład kategorii myślowo pragmatycznej, a nie myślowo-logicznej i posiada, oprócz tendencji poznawczych, także elementy wartościujące i wolicjonalne. Sfera, która rodzi stereotypy to także sfera ocen i wartościowań (sfera ideologiczna). Obiektywność stereotypu zdaniem Autora ma charakter jedynie pozorny. Uważa on, że „stereotypy są zawsze werbalne, związane ze słowem-nazwa lub też z wyrażeniem złożonym z kilku słów. Stereotyp lingwistyczny to nic innego jak pleonazm, nie ma bowiem stereotypów a werbalnych. W przeciwieństwie do pojęć stereotyp jest nieelastyczny, oporny na zmiany i zawiera uogólnienie postrzeżeń partykularnych” (s.34). Stereotypy odgrywają ważną rolę w procesie porozumiewania się między ludźmi. Pozwalają one automatycznie reagować na bodźce w określonych sytuacjach, generują emocje, które skłaniają jednostki do zainicjowania działań, określając jego kierunek i charakter.

H. Putnam (za: Sasińska – Klas, 2008) zajmując się stereotypami stwierdził, iż są to skojarzenia, które odnoszą się do przeciętnego członka grupy (ogólna charakterystyka osoby reprezentującej daną kategorię). Ujęcie to traktuje się jako nieściśle, gdyż w jego teorii następuje zatarcie różnic pomiędzy stereotypem a prototypem. Prototyp to głównie pierwowzór, przykład struktury nie peryferyjnej (a więc centrowej), typowy przykład pewnej kategorii. Stereotypy są natomiast pewnymi schematami myślenia, nie muszą to być najlepsze przykłady określonej kategorii.

W świadomości społecznej każdej zbiorowości dochodzi do wykształcenia w sposób mniej lub bardziej wyrazisty określonego modelu, czy systemu stereotypów, które są egzemplifikacją najkrótszej drogi przedstawiania rzeczywistości. Stereotypy uchodzą za pewnego typu projekcję ludzkich wyobrażeń na temat świata, postrzegania najbliższego otoczenia, czy też pożądanych postaw i zachowań. W. Lippman (za: Sasińska – Klas, 2008) przekonywał, że stereotypy są podstawą, bazą dotyczącą tradycji, która funkcjonuje w otoczeniu społecznym i która daje możliwość zachowania poczucia normalności i dystansu wobec swoich i obcych.

Uznaje się, że stereotyp uchodzi za rodzaj obrazu własnego, w którym to następuje odzwierciedlenia się ludzkiej tożsamości. J. Błaszowski (za: Sasińska – Klas, 2008) wskazuje, iż „Lippmanowskie pojęcia systemu, czy modelu stereotypów zawierają pośrednio wyrażoną tezę o kontekstowej zależności postrzegania wewnętrznego i zewnętrznego. System stereotypów – autostereotypu i heterostereotypów – nie powstaje w izolacji percepcyjnej, lecz właśnie w kontekstowej przestrzeni postrzegania przez narody siebie i swego otoczenia narodowo – państwowego” (s.13).

Badacze kultury podczas analizy pojęcia „stereotyp” w ramach podejścia kulturowego zwracają uwagę na fakt występowania w ludzkich umysłach obrazu grup narodowych bądź też etnicznych, który stwarza możliwość uporządkowania ludzkiego myślenia na temat obcych, zewnętrznych dla określonej społeczności, kultur czy ich systemu wartości. Stereotypowe postrzeganie wzajemne to przykład mapy, która ułatwia poruszanie się w otoczeniu oraz dotyczy całego systemu wartości. Badacze sugerują ponadto, że jednostki podczas dokonywania oceny innych, odsłaniają siebie samych, prezentują swe postawy, oczekiwania, przekonania, które wiążą się ze sferą potrzeb poznawczych i emocjonalnych.

W sposób interesujący na temat stereotypów w kontekście postrzegania wzajemnego wypowiedział się P. Sztompka (2012). W ocenie tego badacza stereotyp stanowi przejaw patologii świadomości społecznej. Wskazuje się, że stereotypy to przykład przejawionych różnic pomiędzy grupami. Za przyczyny zjawiska stereotypizacji uznaje się ignorowanie

wewnętrznego zróżnicowania w obrębie grup; odnosi się rzekome, pewne ogólne cechy całej grupy do każdego członka. Z rozważań Naukowca można wywnioskować, że stereotyp to jednostronny, upraszczający, wyidealizowany obraz własnej zbiorowości i równie jednostronna, upraszczająca i negatywna wizja zbiorowości obcych (w skrajnym przypadku traktowanych jako wrogie.).

Ze stereotypowym postrzeganiem wzajemnym w sposób ścisły wiąże się stygmatyzacja. Wymiar stygmatyzacji bywa zmienny pod względem kulturowym oraz zróżnicowany w różnych grupach społecznych. Zmiany dokonują się również w czasie. W przypadku niektórych mniejszości narodowych dostrzega się bardzo silnie analizowane zjawisko – przykładem mogą tu być społeczności Romów, czy Arabów. Stygmat wykorzystywany w perswazyjnym działaniu językowym służy jednoznacznej negatywnej identyfikacji. Niekiedy „zło” bywa w sposób symboliczny spersonalizowane. Za cechę charakterystyczną dla stygmatyzowania uznaje się etykietowanie upraszczające, nazwanie wywołujące niechęć do obiektu. „Stygmatyzacje mogą być treściowo bardzo zróżnicowane. Przykładowo na określenie przeciwników, w polskiej rzeczywistości społecznej w latach 90., używano następujących określeń: komuchy, agenci, politykerzy, aferzyści, elity (ironiczne), Europejczycy (ironicznie), businessmani (ironicznie), oszołomy, Żydzi, czerwoni, bandyci, złodzieje, kolesie, mafia, popaprańcy, geszefciarze, szuje” (Sasińska – Klas, 2008, s.15).

W oparciu o obserwacje można uznać, że każdy stygmat przeżywa pewna część, pewien segment społeczeństwa, a nie jedynie pewna określona zbiorowość. Może być on silniejszy, gdy dotyczy zjawiska, które w dość istotny sposób stygmatyzuje, np. choroba AIDS. Stygmat może mieć również słabszy wydźwięk. Przykładem może w tym wymiarze być palenie papierosów. Jedni uznają to za niebezpieczny nałóg, inni z kolei za pewien przejaw stylu bycia.

Stygmatyzacja (często równoznaczna z dyskryminacją) to dolegliwość szczególnie przykra dla osób, których ona dotyczy; zjawisko to prowadzi także do segregacji społecznej, a więc tworzenia się izolowanych od siebie grup społecznych, a także ich marginalizacji i kategoryzacji. Bardzo często podczas przedstawiania upraszczającego obrazu świata osoba, która posługuje się stygmatem, operuje się wielkim kwantyfikatorem (wszyscy, każdy, nigdy, zawsze, nikt itp.).

Następstwem stereotypowego postrzegania wzajemnego oprócz stygmatyzacji, jest również dyskryminacja. W najczęściej stosowanej definicji „dyskryminacji” stwierdza się, że pojęcie to wywodzi swą etymologię do łacińskiego słowa *discriminatio*, oznaczającego rozróżnienie oraz nierówne traktowanie, wybiórczą ocenę. W takim ujęciu dyskryminacja to przeciwieństwo równouprawnienia. Co istotne, za podstawę tego nierównego, a zarazem

nieuzasadnionego i niesprawiedliwego traktowania nie służą indywidualne cechy osobowe czy postawa jednostek, lecz ich funkcjonowanie w określonej kategorii bądź grupie społecznej. Jednostki mogą zostać poddane procesowi dyskryminacji ze względu na określone cechy biologiczne, takie jak np.: płeć, kolor, skóra, wygląd, pochodzenie etniczne, czy też narodowe, orientację seksualną, chorobę, wyznanie, przynależność klasową, poglądy polityczne, pozycję społeczną, sytuację życiową (samotne rodzicielstwo, ubóstwo, bezdomność), styl życia (Winiarska, Klaus, 2011).

W ocenie niektórych badaczy dyskryminacja ma na celu usunięcie określonych jednostek z pewnych miejsc, czy też sfer życia społecznego. Co istotne jest to przykład działania nie tylko celowego, ale również powtarzalnego i długotrwałego. W literaturze przedmiotu stwierdza się, że dyskryminacja nie stanowi przykładu jednorazowego i jednostkowego aktu, lecz bywa ona „złożonym systemem relacji społecznych”, który skutkuje nierównością w osiąganiu ważnych społecznie dóbr. Za wskaźnik nierównego traktowania można uznać dysproporcje w sytuacji ekonomicznej, społecznej, czy też politycznej pomiędzy poszczególnymi zbiorowościami w określonym społeczeństwie. Należy zauważyć, że raz zapoczątkowana nierówność wykazuje tendencję do pogłębiania się – wyodrębnia się swego rodzaju błędne koło, które polega na tym, że mniejsze możliwości dostępu do dóbr w określonej dziedzinie przyczyniają się do deprivacji w innych sferach życia. Dyskryminacja bywa także działaniem niesprawiedliwym, czy też systematycznym, które prowadzi do utrzymania uprzywilejowanej pozycji grupy dominującej. Jednak określenie jej praktycznych przejawów następuje jednostce wielu trudności.

Kończąc analizę zjawiska dyskryminacji oraz stereotypowego postrzegania wzajemnego należy stwierdzić, że w literaturze można spotkać się z pojęciem dyskryminacji pozytywnej (określa się ją mianem „akcji afirmacyjnej”, „afirmatywnej” czy „uprzywilejowaniem wyrównawczym”). Podczas tej formy dyskryminacji nadaje się na pewien czas określonym grupom uprzednio dyskryminowanym wyjątkowe przywileje bądź też uprawnienia w celu poprawienia ich pozycji społecznej, a także wyrównania szans. Za przykład takich działań mogą posłużyć np. parytety na listach wyborczych.

Istotnym elementem w analizie stereotypów są jego funkcje. Ludzi charakteryzuje nieustanne dążenie do lepszego poznania, czy też zrozumienia świata. Z racji tego, że rzeczywistość społeczna jest bardzo skomplikowana, a ilość nowych informacji często trudna do przyswojenia, obserwuje się konieczność stosowania uproszczonych metod poruszania się po określonej rzeczywistości. Posługując się stereotypem jednostki mają do dyspozycji uproszczony obraz społeczności, ludzie często starają się minimalizować procesy poznawcze

poprzez redukcję nadmiaru informacji. Spotykając nieznanego na ulicy, ludzie często posiadają pewien ograniczony zasób wiedzy (np. wygląd, rasa), po uzupełnieniu jej o stereotyp, następuje wnioskowanie na temat napotkanej osoby, które bywa często krzywdzące.

Dzięki stereotypom mogą osiągnąć poznawczą kontrolę nad otoczeniem społecznym, możliwa jest także minimalizacja procesów poznawczych. W ramach tej funkcji stereotyp daje możliwość (Wójcik, 2008, s.35):

2. posługiwania się uproszczoną, ale jasną mapą świata społecznego. Dzięki temu zapewnia się wprowadzenie struktury w skomplikowane oraz niejasne sytuacje społeczne. Jednostki czują się bezpiecznie posługując się stereotypami (nawet tymi fałszywymi). Dzięki temu dana osoba nie musi być czujna, nie ma obowiązku nieustannego korygowania swych poglądów
3. ekonomizacji procesów poznawczych - stereotyp jest przykładem gotowej do użycia porcji informacji na temat nowo napotkanej jednostki. Dzięki myśleniu stereotypowemu podmiot poznający nie musi poszukiwać, przetwarzać i analizować dużej ilości nowych informacji.
4. uzupełnienie brakującej informacji – w przypadku, gdy jedyną posiadaną wiedzą jest przynależność grupowa, stereotyp dostarcza reszty istotnych informacji.
5. selekcja oraz redukcja nadmiaru informacji. Przy użyciu stereotypu ludzie często redukują nadmiar informacji, które napływają do nich. Po takim działaniu informacje przybierają postać prostych komunikatów, dających możliwość podjęcia szybkiej decyzji o określonym zachowaniu społecznym.
6. przewidywanie zachowań obiektów reprezentowanych w stereotypie. Przy użyciu stereotypów dostarcza się gotowych interpretacji zachowań i pozwala się na odpowiednie dobranie reakcji, np. zachowanie bądź zmniejszenie dystansu.
7. redukcja niepewności oraz dostarczanie poczucia bezpieczeństwa i kontroli. Podczas kontaktu z nieznanym członkiem grupy, stereotyp pozwala uzupełnić brakujące informacje, przyczynia się do redukcji niepewności, daje możliwość sprawowania kontroli nad określoną rzeczywistością społeczną oraz zapewnia względne bezpieczeństwo. Wrażenie, iż jednostka posiada pełen obraz członka grupy obcej, i że bywa on podobny do obrazu, jaki mają inni członkowie naszej grupy, daje odczucie przynależenia do grupy własnej.
8. upraszcza komunikację - stereotypizacja sprawia, iż komunikat werbalny bywa bardzo przekonywujący, wynika to z faktu, że informacja stereotypowa jest bogata oraz spójna pod względem wartościującym. Taka uproszczona komunikacja bywa wykorzystywana

zwłaszcza podczas recesji gospodarczej (walka o ograniczone zasoby), wojny czy różnego rodzaju klęsk. Wówczas to stereotypy zapewniają wyraźny zbiór norm zachowań.

Drugą kategorią funkcji, które ma do spełnienia stereotyp w rzeczywistości społecznej, są funkcje egotystyczne. Funkcje te wykorzystuje się do usprawiedliwiania własnych działań. Ludzie poszukują usprawiedliwień oraz uzasadnień dla określonych zdarzeń społecznych, istniejących warunków społecznych, zachowań agresywnych oraz dyskryminacyjnych, własnego i cudzego statusu bądź pozycji społecznej; własnych myśli, afektów lub zachowań.

2.2.2. Komponent emocjonalno-oceniający a uprzedzenia

W skład komponentu emocjonalnego wchodzi uczucia wyższe, takie jak: miłość, radość, zachwyty, szacunek oraz odpowiadające tym uczuciom przeciwieństwa. Element uczuciowy postawy obejmuje uczucia moralne, społeczne, estetyczne, religijne i inne przejawiane przez jednostkę w danych sytuacjach i zachowaniach. W dużym uproszczeniu można stwierdzić, że przedmiot postawy wywołuje uczucia dodatnie lub ujemne (Wosińska, 2004, s. 74). Może on również posiadać charakter bardziej zimnych określeń, jak: „dobry”, „zły”, „słuszny”, „niesłuszny”, bądź w wypadku gdy towarzyszą im zlecenia do zachowań „należy”, „chcę”, „powinienem”. Ten komponent przypuszczalnie może wyrażać się w postaci dodatnich oraz ujemnych emocji, które towarzyszą wizerunkowi przedmiotu postawy. Ogółem traktowanie emocji i ocen jako podwymiarów składnika osobowościowego usprawiedliwione jest przez fakt, iż „pełnić one mogą bardzo podobne funkcje i to funkcje zarówno orientacyjne (określające życiową ważność przedmiotu postawy) jak też i motywacyjne, wyznaczające nasze wobec niego zachowania” (Marody, 1976, s.34).

Przy czym należy zaznaczyć, że komponent ten nie może występować w sposób całkowicie samodzielny. Należy go połączyć (choćby w niewielkim zakresie) z komponentem poznawczym. Dany obiekt powinien zostać przynajmniej rozpoznany, by mógł zostać prawidłowo oceniony. Pomiar tego komponentu odnosi się zarówno do określenia logiczności stwierdzeń, a także pomiaru natężenia danej pozycji. Stopień logicznego ustosunkowania się do danego obiektu bywa określany na kontinuum, które zostało ustalone przez jednostkę w postaci indywidualnie przyjmowanych stwierdzeń (Martin, Briggs, 1986).

W komponent ten mocno wpisują się uprzedzenia. Również i one są różnie definiowane w literaturze przedmiotu (Chlewiński, 1992; Weigl, Łukaszewski, 1992; Jarymowicz, 1992; Zimbardo, 1996; Wojciszke, 2004; Majerek, 2005; Marciniak-Paprocka, 2017).

W najprostszym ujęciu uprzedzenia to „sąd powzięty z góry”. Takie podejście do tej definicji jest niejasne i nie uwidacznia związku pomiędzy postawą a powodem określonego zachowania. Bardziej precyzyjną definicją uprzedzeń posługuje się G. Allport (za: Marciniak-Paprocka, 2017), który uznaje uprzedzenie za postawę wobec określonej osoby przynależnej do pewnej grupy społecznej, głównie z jej przynależności. Inna, jeszcze lepiej wyjaśniająca termin uprzedzenia definicja została stworzona przez P.G. Zimbardo (1996). W tym podejściu uprzedzenie traktuje się jako wewnętrzną gotowość jednostek do reagowania tendencyjnego na członków pewnych grup. Definicją, która podchodzi do zagadnienia uprzedzeń w sposób najbardziej ścisły i precyzyjny jest definicja przedstawiona przez Z. Chlewińskiego (za: Pospiszyl, 2011). W jego ocenie uprzedzenia to „zespół sądów z reguły negatywnych dotyczących jednostek lub grup (narodowych, religijnych czy innych) oparty na uogólnieniach wyprowadzonych z niekompletnych i fałszywych przesłanek” (s.54). Klaus Thiele-Dohrman (1980) twierdzi, że uprzedzenie są „stosunkiem do jakiejś sprawy nie opartym na własnych doświadczeniach i rozpoznaniach” (s.82). W ramach tego podejścia za bardziej słuszne przyjmuje się posługiwanie się poglądami, opiniami i oczekiwaniami bez uprzedniej weryfikacji. Uprzedzenia mogą być wymierzone zarówno przeciw poszczególnym osobom, jak również całym grupom. Natomiast Bogdana Wojciszke (2004, s. 68) definiuje, jako „negatywny lub (rzadziej) pozytywny stosunek do członków jakiejś grupy utrzymywany z tego powodu, że są jej członkami. Najczęstsze postaci uprzedzeń to etnocentryzm – odrzucanie osób należących do grup kulturowo i/lub rasowo odmiennych, a akceptowanie osób kulturowo podobnych, rasizm, nacjonalizm czy szowinizm i seksizm”. Jednak z punktu widzenia niniejszej pracy najtrafniej wydaje się je definiować Maria Jarymowicz (1992), jako „rodzaj gotowości do emocjonalnego reagowania [...] lub rodzaj nastawień ewaluatywnych (gdy oceny i sądy formułowane bez względu na treść napływających informacji, w oparciu o gotowe schematy poznawcze, nasycone ewaluatywnie). Afektywna gotowość bierze się po części z rozmaitych napięć i frustracji. Bez rozważań, uruchomienia wizji i ocen, napięcie przenoszone jest na innych [...]. Dzieje się tak wobec *obcych*, gdy wobec *swoich* coś nakazuje respektować reguły gry (na przykład z obawy przed grupowymi sankcjami za przekroczenie norm). Wraz z redukcją napięć zanika gotowość do nieprzychylnego, emocjonalnego reagowania” (s. 232). Stanowią one reakcję emocjonalną uruchamianą w oparciu o myślenie stereotypowe, a motywowaną stanami frustracji i napięć jednostki, z którymi – jeśli nie potrafi sobie poradzić, przenosi je na innych, często o gorszej pozycji społecznej, jak np. imigranci.

Mechanizmy powstawania i utrzymywania się uprzedzeń może być różnie tłumaczony. Próbę wyjaśnienia tego zjawiska podjął B. Wojciszke (2009), który uważa, że można je zrozumieć w oparciu o:

- teorię konfliktu interesów, która przyjmuje, że uprzedzenia powstają w wyniku rywalizacji o trudno dostępne lub skąpe zasoby; rywalizacja ta może zakończyć się wygraną tylko jednej ze stron; a motywacji do walki mają dostarczać jednoznacznie negatywne sądy o przeciwnikach, występujące z jednoczesnym przekonaniem o wyższości własnej grupy; „liczne dane wskazują zgodnie z tą teorią, że uprzedzenia narastają wraz ze wzrostem konfliktu, np. najniższe klasy społeczne są zwykle najsilniej uprzedzone w stosunku do imigrantów i mniejszości etnicznych, ponieważ ich przedstawiciele są dla nich konkurentami w rywalizacji o pracę i inne zasoby (lepiej uposażone klasy wykonują z reguły zajęcia, na które imigranci i tak nie mają szans)” (s. 71);
- teorię przeniesienia agresji, która zakłada, że uprzedzenia rodzą się, gdy członkowie jednej grupy, najczęściej grupy większościowej, dominującej, przenoszą na grupy mniejszościowe swoją frustrację, a jednocześnie nie może dojść do jej *uwolnienia* w akceptowany społecznie sposób;
- czynniki sprzyjające utrzymywaniu i wzmacnianiu uprzedzeń. Zalicza do nich:
 - polityczno-ekonomiczne, (ograniczony dostęp do zasobów i dóbr materialnych, niska pozycja społeczno-ekonomiczna);
 - społeczne, (skłonności do gorszego i stereotypowego traktowania grup, które są względnie bezsilne i od początku nieakceptowane, łatwo więc stają się kozłami ofiarnymi; funkcjonowaniem instytucji państwowych, które tworzą i uprawomocniają niesprawiedliwe przekonania, a nawet traktowanie; uległości wobec norm społecznych nakazujących inne, najczęściej gorsze, traktowanie określonych grup; społecznym poparciem dla *autorytetów* kierujących się uprzedzeniami i dyskryminacją; bierność ludzi wobec aktów uprzedzeń i dyskryminacji);
 - osobowościowe, (ludzie charakteryzujący się osobowością autorytarną są bardziej skłonni do kierowania się uprzedzeniami w stosunku do grup w jakiś sposób odmiennych; ponadto osoby sfrustrowane i agresywne wykazują tendencję do wyładowywania na osobach z grup postrzeganych jako słabsze;

dążenie do wewnętrznej zgodności postaw, unikanie rozbieżności między postawami własnymi i postawami innych ludzi) (por. Majerek, 2005).

- kulturowe (nierówność ludzi funkcjonujących w danej kulturze, uprzedzeń przekazywanych w trakcie wczesnej socjalizacji i pojawiające się w konsekwencji późniejsze racjonalizacje własnych uprzedzeń) (por. Weigl, Łukaszewski, 1992, Majerek, 2005).

Uprzedzenia mogą być uzewnętrzniane na różne sposoby. M. Majerek (2005) wśród uprzedzeń wyróżnia reakcje awersywne, wyrażające się w lęku, wstręcie, unikaniu kontaktu z nieakceptowanymi grupami i członkami tych grup oraz reakcje nominatywne, wyrażające się w zdecydowanym pozytywnym wartościowaniu własnej grupy i jednoznacznie negatywnym ocenianiu grupy odmiennej, co prowadzi do jawnego dyskryminowania. Ich nasilenie rodzić się może zarówno z lęku wynikającego z postrzeganiem grupy odmiennej kulturowo jako potencjalnego zagrożenia; z niejasności, która w sytuacjach dwuznacznych, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych, będzie prowadziła do unikania i zwiększonego dystansu; z poczucia własnej lub grupowej wyższości, które to mechanizmy, stanowią wytłumaczenie dla gorszego traktowania innych, a niejednokrotnie podstawę do agresji.

Uprzedzenia odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu postaw negatywnych wobec odmienności. Często sama zmiana przekonań (komponent poznawczy) bez wsparcia jej zmianą emocji w stosunku do osoby „Obcej” (innej narodowości, odmiennej kulturowo), niewiele zmienia w zakresie postawy, bowiem można zauważyć, że osoby charakteryzujące się postawami negatywnymi wobec tych osób, odznaczają się także lękiem (związany z utratą pracy, z narzuceniem odmiennych norm i wartości, z wchłonięciem kultury rodzimej przez kulturę obcych itp.). Odmienność po prostu traktowana jest jako zagrożenie dla tego, co normalne.

2.2.3. Komponent behawioralny a dystans społeczny

Komponent behawioralny zgodnie z przyjętą definicją postaw jest definiowany jako „mniej lub bardziej jednorodnym zespołem dyspozycji do zachowania się w ustalony sposób wobec obiektu postawy” (Marody, 1976, s.20). S. Nowak (1973) precyzując to stwierdzenie, mówi o skłonnościach do zachowania się w ustalony sposób wobec przedmiotu postawy, chodzi o to że, w psychice danego człowieka istnieje mniej lub bardziej uzgodniony program działania wobec przedmiotu postawy. Taki program może być autokrytycznie postrzegany przez posiadacza postawy jako zamiar, pragnienie, dążenie bądź też poczucie powinności

zachowania się w ustalony sposób względem problematyki postawy. Czasami przybiera on postać tendencyjnie uświadamianego czy doświadczanego niemal przymusu wewnętrznego, lub też niemożności zachowania się inaczej. Komponent ten reprezentowany jest zatem przez wynik dwóch pozostałych składników i występuje w postaci dokonania bądź odrzucenia określonego zachowania (por. Strydom, 2005).

Komponent behawioralny postawy tworzą zarówno reakcje werbalne (opinie) i niewerbalne (mimiczne, pantomimiczne), jak też zachowania względem danego obiektu czy przedmiotu, wyrażające się poprzez zorganizowaną aktywność ukierunkowaną na określony cel. Ten komponent postawy jest bardzo istotny, ponieważ umożliwia diagnozowanie i podział postaw na werbalne i niewerbalne (Wojciszke, 2009).

Pojęcie dystansu społecznego wprowadził R. E. Park (za: Błuszkowski, 2003). Uznał on go jako stopień oddalenia „swój” – „obcy”, na skali od bieguna kontaktów ścisłych, ciepłych, zażyłych, poprzez obojętność, do bieguna antypatii, wrogości i potępienia. O dystansie społecznym możemy mówić między własną kulturą a kulturami obcymi, oddaleniem przestrzennym między osobami bliskimi i dalekimi, grupą własną i grupą obcą. Kwestie te są szczególnie istotne w relacjach między imigrantami, osobami innej narodowości, a ludnością miejscową. Ustalenie granicy między „swój” czy „obcy” pozwala na zdefiniowanie własnej przestrzeni życiowej, określenie własnej tożsamości, ale także na wyznaczenie interesującego nas dystansu społecznego. Zdaniem R. Szweda (2003) dystans społeczny wyraża się bowiem w terminach dotyczących bliskości i odległości fizycznej, w których główną rolę odgrywają relacje przestrzenne oraz w kategoriach przeżyć i wzajemnych odniesień ludzi w kontekście psycho - społeczno - kulturowym.

W literaturze przedmiotu znajdujemy różne podejście do definiowania dystansu społecznego. Jednak wszystkie one zawierają wiele wspólnych cech. I tak na przykład według E. S. Bogardusa (za: Błuszkowski, 2003) dystans społeczny to stopień sympatii i zbliżenia bądź niechęci i unikania związków z określonymi osobami lub grupami społecznymi. Zdaniem E. Nowickiej (1990) dystans społeczny zawiera dwa aspekty: poznawczy i emocjonalny, chociaż w praktyce życia stanowią wzajemnie przenikającą się całość, która określa światopogląd człowieka. B. Wilińska-Duszyńska (1993) dystans społeczny określa jako miernik tendencji „do zbliżania się albo unikania przedmiotu postawy”. Tym przedmiotem odniesienia może być „inny”, „obcy” (s.51).

W kontekście realizowanej dysertacji szczególnie przydatna zdaje się być koncepcja R. Szweda (2003), który traktuje dystans społeczny jako pewien typ postawy, która w odniesieniu do różnego rodzaju styczności, kontaktów i interakcji, stanowi continuum

rozszerzające się jak przyjmuje za R.E. Parkiem „od kontaktów ścisłych, ciepłych i zażyłych poprzez obojętność, aż do aktywnej antypatii, wrogości i potępienia na drugim krańcu”, stanowiące skalę „pomiędzy intymnością, a całkowitą obojętnością społeczną” (s.90). Przyjęcie przez jednostkę określonej postawy na tym kontinuum – jak podaje dalej Autor – wskazuje na społeczny dystans, a więc odległość określoną w społecznej przestrzeni, a jednocześnie określa jej miejsce na skali dystansu (duży lub mały dystans) i pośrednio stanowi przesłankę do wskazania kierunku kategoryzowania przez nią rzeczywistości („inny”- „odmienny”, „obcy”, „swój”).

W relacjach „swój” – „obcy” można wyróżnić dystans poznawczy oraz emocjonalny. Dystans poznawczy stanowił będzie wiedzę pozytywną, realnie posiadaną, jak i dążenie do zdobycia tej wiedzy. Stąd pojawi się zainteresowanie a niekiedy zafascynowanie nową kulturą, grupą społeczną, większą zbiorowością społeczną jak np. grupą etniczną, wyznaniową. Towarzyszyć temu będzie zainteresowanie, dążenie do zrozumienia. Może jednak wystąpić rozbieżność, kiedy człowiek nie będzie dążył do poznania, zrozumienia innych, tym nie mniej będzie miał już określoną wiedzę na ich temat. Natomiast dystans emocjonalny wyrażał się będzie w postaci postawy określającej nastawienie jednostki polegające na zbliżeniu, nawiązaniu bliższych kontaktów z innymi, nieznanymi. Towarzyszą temu określone przeżycia emocjonalne: sympatia, otwartość, empatia, życzliwość. Są to „postawy ku”. Ich przeciwstawieniem są „postawy od” wyrażające emocje negatywne: niechęć, antypatię, pogardę, wrogość. Postawy te przejawiać się będą: w unikaniu, trzymaniu dystansu, braku kontaktów.

2.3. Mechanizm kształtowania postaw

W literaturze przedmiotu można odnaleźć wiele teorii opisujących proces kształtowania się postaw. Mimo iż poglądy teoretyków na ten temat nieznacznie różnią się od siebie, to są oni jednak zgodni co do tego, że postawy formowane są przez splot odmiennych, wzajemnie się pokrywających czynników, które ulegają zmianom w trakcie życia jednostki, a wraz z nimi ulega również postawa wobec tych samych przedmiotów, poglądów, zjawisk czy grup (Kirenko, 2007).

Postawy kształtują się w ciągu całego życia jednostki, zmieniając się pod wpływem różnorodnych doświadczeń, pozwalających jednostce na przejście od postawy negatywnej do pozytywnej i odwrotnie. Człowiek nabywa postawy w procesie socjalizacji zarówno pierwotnej – od rodziców, sąsiadów czy rówieśników, jak i wtórnej – w wyniku indywidualnych

doświadczeń. Przyjmuje się, że postawy są względnie stałe i trwałe (Kirenko, Korczyński, 2008).

Jak zauważa T. Mądrzycki (1977), na kształtowanie się postaw znaczną rolę wywierają czynniki tkwiące w społeczeństwie. Jako główny czynnik wskazuje kulturę, w której rozróżnia: wartości, przekonania, wierzenia, normy społeczne, stereotypy społeczne, przesady bądź też wzory osobowe. Według niego w czasie analizy procesu kształtowania się postaw, jako pierwsze występuje sytuacja percepcyjna, która motywowana jest przez kontakt jednostki z różnego rodzaju przedmiotami. Następstwem takiej sytuacji percepcyjnej staje się subiektywne spostrzeganie jednostki. Kolejny etap powstawania postawy wiąże się z zapamiętywaniem materiału percepcyjnego, co może wiązać się z pamięcią oraz wyobraźnią. Następnie, wskutek procesu myślenia, dochodzi do porównania wiedzy nowej z obecnie posiadaną. Jednostka poszukuje racjonalnych uzasadnień dla zaistniałej sytuacji. Procesom tym towarzyszy pewien ładunek emocjonalny, który jest zmienny oraz zależny od subiektywnych odczuć jednostki (Mądrzycki, 1977).

T. Mądrzycki (1977) opisał również systemy, które umożliwiają wpływ środowiska na kształtowanie się postaw, w którym bardzo ważną rolę odgrywają empatia, naśladownictwo, identyfikacja oraz modelowanie. Empatia jest emocjonalno-poznawczym procesem, który pozwala wczuwać się w stan psychiczny innej osoby oraz pozwala na zrozumienie jej sytuacji i spojrzenie z jej punktu widzenia. Empatia wywołuje stan bliskości emocjonalnej, która ułatwia przyjęcie przekonań innej osoby, sądów czy postaw. Naśladownictwo jest odzwierciedlaniem, kopiowaniem zachowania wzorca przez podmiot. Naśladownictwo może obejmować pojedyncze zachowania, jak również akty izolowanych zachowań. Osobami naśladowanymi przez dzieci na samym początku są dorośli oraz rodzeństwo, w dalszym okresie dorastania ważną rolę w naśladownictwie odgrywają nauczyciele, a w wieku dorastania rówieśnicy. Modelowanie jest bardziej zawiłym mechanizmem uczenia się niż naśladownictwo. Za pośrednictwem naśladownictwa, jednostka przejmuje ustalone formy zachowania, a w sytuacji modelowania, również tendencje uczuciowo-motywacyjne. Bardzo ważnym mechanizmem kreowania się postaw jest identyfikacja. Ma związek z działaniami człowieka i jego osobowością. Identyfikacja z daną osobą czy też grupą, która staje się wzorem dla budujących się postaw, umacnia relacje pomiędzy postawą a zachowaniem. System identyfikacji funkcjonuje wówczas, kiedy jednostka czuje się blisko powiązana z ustaloną osobą lub grupą, którą naśladuje.

Zupełnie odmienne podejście do procesu kształtowania się postaw proponuje (G.W. Allport za: Sękowski, 1998), który wyróżnia cztery rodzaje mechanizmów modelujących postawy człowieka, którymi są:

1. Rozwijanie i integrowanie reakcji nauczonych w dzieciństwie i młodości;
2. Indywidualizację, czyli wyróżnianie oraz usamodzielnianie się określonych doświadczeń, które dotyczą przedmiotu postawy;
3. Konsekwencje okoliczności urazowych;
4. Przyswojenie gotowych wzorów postaw od innych ludzi (s.32).

Podobnego zdania jest R.W. Tyler (za: Mądrzyckim 1977), który wyodrębnia kilka dróg kształtowania się postaw, są nimi: przyswojenie ich od otoczenia poprzez emocjonalny wpływ pewnego rodzaju doświadczeń, poprzez doświadczenia traumatyczne i procesy intelektualne.

Natomiast według M. Jeżewskiej - Zychowicz i M. Pińskiej (2007), postawa kształtuje się na skutek wielokierunkowych wzajemnych oddziaływań jednostki i środowiska. Jest efektem przenikających się czynników (wewnętrznych (osobistych) i zewnętrznych (społecznych). Między nimi ważną rolę w procesie kształtowania postaw odgrywają:

1. Czynniki społeczno-kulturowe: zwyczajne, tradycje kulturowe oraz religijne, postawy rodziców, oddziaływania grup społecznych, pełnione role, komunikacja werbalna i niewerbalna;
2. Czynniki indywidualne, fizjologiczne, genetyczne, wrodzone, osobowościowe;
3. Bezpośrednie doświadczenia osobiste, stany emocjonalne doświadczane w dzieciństwie, negatywne fazy rozwojowe, przetrwałe w podświadomości emocje, urazy, oczekiwania (s.16).

S. Mika (1981) uważa, że termin kształtowania postaw należy ograniczyć do sytuacji, gdy nie występują jakiegokolwiek postawy, dlatego też w sposób uświadomiony czy też nieświadomiony tworzy się postawy o określonej sile oraz znaku. Zazwyczaj sytuacja taka występuje w procesie wczesnej socjalizacji, ale może również dotyczyć osób starszych, które w następstwie zmian cywilizacyjnych kształtują nowe postawy wobec nowo pojawiających się aspektów czy też przedmiotów. Zdaniem S. Miki (1998), postawy mogą się uformować na skutek bezpośrednich relacji z przedmiotem postaw, bądź też pod presją wielu różnych nadawców. W naturalnych warunkach mamy kontakt z takimi nadawcami, jak: rodzice, nauczyciele grupy rówieśnicze oraz środki masowego przekazu. Wszyscy z tych nadawców w jakimś stopniu mogą wpływać na postawy odbiorców. Co więcej autor zauważa również, iż zasadniczą rolę w procesie kształtowaniu postawy odgrywają rodzice, ich postawa, jak również środki wychowawcze wpływają na jej ukształtowanie, dlatego też często postawy dzieci są

podobne do postaw rodziców. Ta stosunkowa łatwość kształtowania postaw oraz ich trwałość związana jest z dużą zależnością dziecka od rodziców.

Według B. Wojciszke (2017) postawy jednostki tworzą się w oparciu o doświadczenie społeczne, tradycję kulturową, oraz w wyniku jej własnych działań i doświadczeń. Jednostka przyswaja sobie od innych osób wiele postaw. Pod wpływem obserwacji zachowania się innych ludzi podmiot przejmuje ich postawy poprzez empatię, naśladowanie, modelowanie, identyfikację. Postawy ludzi kształtują się głównie pod wpływem konkretnych warunków społecznych, w których ludzie działają i zaspokajają potrzeby. Mniejszy wpływ na postawy ludzi mają pojęcia abstrakcyjne. Doświadczenie społeczne może mieć charakter odpowiednich przekonań, motywów, uczuć czy też nawyków. Określone formy działania i sytuacje społeczne mogą dostarczać jednostce doświadczeń pewnego typu lub doświadczeń różnego rodzaju.

B. Wojciszke (2000) uporządkował oraz opisał kilka najbardziej znanych teorii, które wiążą się ze zmianą postaw. Pierwszą z nich jest teoria sądów społecznych – zgodnie z takim podejściem „postawę człowieka wobec określonego obiektu należy traktować nie jako pojedynczy punkt na kontinuum ustosunkowania do tego obiektu (od stosunku skrajnie negatywnego do skrajnie pozytywnego), lecz jako charakterystykę trzech różnych przedziałów na tym kontinuum” (s.93). Przedziały te wiążą się z obszarami akceptacji (stosunek człowieka do obiektu postawy, a także wszystkie inne stanowiska przez niego akceptowane), odrzucenia (zawarte są wszystkie stanowiska wobec obiektu postawy, których nie może uznać jednostka) oraz neutralności (zawiera wszystkie stanowiska, które człowiek uznaje jako neutralne w stosunku do obiektu postawy). W teorii sądów społecznych reakcja człowieka na perswazję uzależniona jest od umiejscowienia stanowiska wobec przedmiotu postawy w danym obszarze. Im stanowisko okazuje się być bliższe własnej postawie odbiorcy, tym za bardziej prawdopodobne uznaje się to, że trafi w obszar akceptacji, a tym samym dojdzie do efektu asymilacji. Przyczyni się to do niewielkiej zmiany w postawie. Jeśli z kolei stanowisko przekazu trafi w obszar odrzucenia, oznacza to, iż jest stosunkowo dalekie od podmiotu postawy, a tym samym wystąpi efekt kontrastu. Następstwem tego okaże się odrzucenie przekazu oraz zmiana także okaże się niewielka. Teorie sądów powszechnych są zgodne z obserwacją życia codziennego. Oznacza to, że im bardziej istotne jest znaczenie przekazu, tym silniejsze okazuje się być pojawianie postaw skrajnie pozytywnych bądź skrajnie negatywnych odnośnie przedmiotu, co wiąże się ze zmianą postaw z niewielkim prawdopodobieństwem.

Kształtowanie postaw rozpoczyna się od zetknięcia podmiotu z przedmiotem postawy w sposób bezpośredni lub poprzez słowo. Pierwsze zetknięcie nie prowadzi zazwyczaj do

trwałego podmiotowo - przedmiotowego związku. Aby ukształtowała się postawa, związek ten musi być utrwalony poprzez wielokrotne kontakty, rozmyślanie, uczuciowe wzmocnienie. Stopniowo związek ten rozbudowuje się i obejmuje wyobrażenia dotyczące przedmiotu postawy, myśli, przekonania, itp. Pozytywna lub negatywna postawa generalizuje się na to wszystko, co jest związane z danym przedmiotem postawy. Przedmiot ten "wrasta" w psychikę podmiotu, uwzględniany jest w postawach wobec innych osób. W ten sposób kształtują się postawy wobec rodziców, nauczyciela czy szkoły (Bohner, Wanke, 2004).

Zmiana postaw jest zjawiskiem bardzo interesującym i wciąż budzi zainteresowanie wielu badaczy. Na co dzień można zaobserwować, jak zmieniają się decyzje i stosunki względem pewnych przedmiotów postawy. Zmiana ta może nastąpić niezależnie od samego, przyjmującego określoną postawę. Istnieją pewne czynniki, od których uzależniona jest zmiana postaw pod wpływem określonych informacji. Należą do nich: 1) charakter wcześniej ukształtowanych postaw wobec przedmiotu, z którym wiążą się otrzymywane informacje, 2) charakter okoliczności, w których przekazywane są informacje i od kogo pochodzą (Fidelus, 2011).

Podatność postaw na zmiany uwarunkowana jest stopniem emocjonalnego natężenia. Postawy, znajdujące się na skali bliżej punktu zerowego, są bardziej podatne na zmianę. Szybciej ulegają zmianie postawy, które znajdują się w systemie niezdecydowanym, wewnątrznie niezrównoważonym. Zmiana postaw często determinuje osoby do zerwania kontaktów z dotychczasowymi grupami społecznymi i jednocześnie sprzyja nawiązywaniu nowych znajomości. Istotnym czynnikiem są również indywidualne właściwości jednostki, takie jak: płeć, wiedza, ogólna inteligencja, pochodzenie społeczne (Ceranek-Dadas, Neumann-Schmidtke, 2005).

Jak słusznie zauważa J. Bielecki (1990), istnieją czynniki, od których uzależniona jest zmiana postaw w stosunku do określonych informacji. Należą do nich:

- charakter uprzednio ukształtowanych postaw wobec przedmiotu, mający związek z otrzymywaniem informacji;
- charakter okoliczności, w których dostarczane są informacje i od kogo pochodzą.

Skłonność postaw na zmiany uzależniona jest od stopnia emocjonalnego natężenia. Autor, tak jak inni badacze postaw, zaobserwował, iż postawy znajdujące się na skali bliżej punktu zerowego mogą być w większym stopniu podatne na zmianę. Bardziej potrafią ulegać te postawy, które znajdują się w systemie niezdecydowanym, wewnątrznie niezrównoważonym. Przemiana postaw niejednokrotnie powoduje zerwanie kontaktów z dotychczasowymi grupami społecznymi oraz sprzyja w nawiązywaniu nowych znajomości.

Bardzo istotną rolę pełnią indywidualne właściwości jednostki, którymi są: płeć, pochodzenie społeczne, wiedza, ogólna inteligencja.

Z punktu widzenia H.C. Kelmana (2004) można wyróżnić trzy formy zmiany postaw. Są nimi:

- uleganie: osobnik ma na celu uniknięcie kary lub zyskanie nagrody,
- identyfikacja: osoba podąża do zyskania oraz utrzymania kontaktu z drugą osobą, natomiast grupa pragnie upodobnić się do niej i przejmuje jej wartości postawy,
- internalizacja – „uwewnętrznienie”: osobnik przekonany jest o słuszności postawy (s.746).

Według A. Fidelus (2011) jest to „najgłębiej zakorzeniona i najtrwalsza reakcja na wpływ społeczny” (s.102). W indywidualnych przypadkach, w zakresie zmiany postaw odrębne komponenty przedstawiają znaczącą rolę. W przypadku ulegania jest to władza, jaką posiada wywierająca wpływ osoba. W przypadku identyfikacji, zasadniczym fragmentem jest atrakcyjność osoby, z jaką zmieniającą postawę jednostka się identyfikuje. Jednakże w przypadku uwewnętrzniania zasadniczym komponentem jest wiarygodność osoby dostarczającej nam informacje.

W kształtowaniu postawy ważną rolę odgrywają również indywidualne eksperymenty jednostki. Człowiek wzoruje się na cudzych przeżyciach i przekonaniach, wzbogacając je o własne doświadczenia. A. Fidelus (za: Myers, 2003) zauważa, że postawy uformowane na drodze osobistego doświadczenia są bardziej stanowcze, przemyślane oraz motywują osobnika do aktywności w większym stopniu, niż te przyjmowane w sposób bierny.

Podsumowując, można stwierdzić, iż istnieje wiele mechanizmów kształtowania się oraz zmiany postaw. Człowiek bowiem w ciągu całego życia poznaje otaczający go świat, nabiera doświadczeń, poprzez które kształtuje się jego nastawienie, sposób działania, zachowanie, pozytywny bądź negatywny stosunek wobec innych ludzi, grup społecznych, przedmiotów, zjawisk i sytuacji. Nastawienie, nazywane ogólnie postawą wobec kogoś lub czegoś stanowi pewien powtarzający się sposób zachowania się jednostki w określonej sytuacji. Dlatego też jest to nieodłączny i bardzo istotny element osobowościowy każdego człowieka.

2.4. Stan badań nad postawami wobec „Obcych”

Z dotychczasowych badań wynika, że interesujące nas postawy wobec „Obcych” czyli osób innych narodowości, są niezwykle trwałe i nie poddają się łatwo redukcji. Tym niemniej

ulegają one przekształceniom, jest to jednak proces powolny uwarunkowany zmianami społeczno-kulturowymi.

Prezentację badań dotyczących tego zagadnienia starano się przedstawić, zgodnie z przyjętą jako obowiązującą w tym modelu badań, definicją S. Nowaka (1973) ujmującą postawy w wariacie trójczynnikiem.

Jedne z pierwszych badań dotyczących postaw wobec osób innej narodowości przeprowadził J. Nawrocki (1990) ustalił, że dość powszechnie w polskim społeczeństwie panuje przekonanie, iż zawodem typowym dla Żyda jest kupiectwo i określa się ich jako typowych handlowców. Ten element obrazu uzupełniony został stwierdzeniem, że są oni nieszlachetni i interesowni, ale równocześnie gospodarni i przedsiębiorczy. Część respondentów przypisuje im także szczególne uzdolnienia i inteligencję oraz aktywność i pracowitość. Jednak generalnie są postrzegani jako bardzo sprytni i niechętni do pracy fizycznej. Utrzymuje się wśród Polaków tradycyjny też wizerunek Araba, Chińczyka czy też Murzyna. Arabów w badaniach J. Nawrockiego (1990) respondenci opisują jako leniwych i brudnych, agresywnych i pozbawionych szacunku dla kobiet. Przypisuje się im także takie negatywne cechy jak: brak umiejętności współzycia z innymi, złe wychowanie, kłótniwość, brutalność i okrucieństwo oraz fanatyzm religijny. Nieco lepszy jest obraz Murzynów, chociaż i tu nie brakuje negatywnych ocen. Opinie respondentów co do ich lenistwa i pracowitości są podzielone. Jednak częściej wskazywano na lenistwo. Poza tym podkreśla się ich muzykalność, umiejętności taneczne i skłonność do zabaw. O ile obraz Arabów jest zdecydowanie negatywny, a Murzynów nieco korzystniejszy o tyle Chińczycy postrzegani są jako: zorganizowani i zdyscyplinowani, solidni i sumienni oraz gospodarni i przedsiębiorczy, a także inteligentni, dobrzy i zyczliwi. Przypisuje się im również: skromność, umiejętność współzycia innymi, patriotyzm i przywiązanych do własnych tradycji.

W innych badaniach, M. Kofta (1996) ustalił, że Polacy kreślą tradycyjnie negatywny stereotyp Żyda, mniej negatywnie postrzegają Niemców czy też Rosjan. Natomiast według badań W. Nawrockiego (2001) negatywne stereotypy kształtowane są poprzez funkcjonujący język, literaturę i media. Jednak rola mediów jest tu szczególna. Mogą one obecnie pokonywać granice czasu i przestrzeni. To, w jaki sposób pokazywane są różne grupy społeczne w telewizji, w kinie, w gazetach, w Internecie, a nawet w podręcznikach szkolnych, ma ogromny wpływ na nasze ich postrzeganie. Poza mediami w rozpowszechnianiu stereotypów dużą rolę odgrywają wszystkie inne instytucje socjalizujące: rodzina, szkoła, instytucje społeczne i dostępna literatura.

Z kolei według ustaleń J. Błuszkowskiego (2003) Niemcy lubią porządek, są zdyscyplinowani, a także są czysti, bogaci, gospodarni, oszczędni i pracowici, jednak przy tym zarozumiali i pozostają tradycyjnie nacjonalistami. Z kolei Rosjanie charakteryzują się bogatym treściowo stereotypem. Są postrzegani przez Polaków jako nadużywający alkoholu, brudni, biedni, niegospodarni, leniwi i zacofani. Cechują się przy tym bałaganiarstwem i niezdyscyplinowaniem oraz są nastawieni militarystycznie. Jednak na tym tle Żyd oceniany jest najczęściej jako osobnik niebezpieczny, zagrażający polskim interesom narodowym. Jako osobnik szczególnie bogaty, zamknięty w sobie i zaborczy oraz względem innych osób pochodzenia żydowskiego bardzo solidarny. Natomiast najbliżsi nasi wschodni sąsiedzi są oceniani najczęściej przez Polaków poprzez pryzmat doświadczeń historycznych. I tak Litwinów uważa się za biednych i niegospodarnych, nadużywających alkohol. Bardzo często są oceniani jako mściwi, chociaż w relacjach międzyludzkich skromni. Obraz zaś Białorusinów, chociaż nie pozbawiony elementów negatywnych, jawi się zdecydowanie korzystniej niż Ukraińców. Białorusini są więc w ocenie Polaków: życzliwi, otwarci, serdeczni i grzeczni, gdy tymczasem Ukraińcy postrzegani są najczęściej negatywnie jako: zawzięci, mściwi, nieustępliwi, bezkompromisowi, nie potrafiący wybaczać. Okazuje się, że sposób postrzegania Ukraińców jest silnie powiązany z odległością od wschodniej granicy. Osoby zamieszkujące w pasie przygranicznym wskazują nie tylko cechy negatywne, ale dostrzegają także cechy pozytywne. Tym samym obraz ten jest pełniejszy (por. Szwed, 2003). Z kolei stereotyp Czechów zawiera zaledwie kilka cech. Uważa się, że Czech jest przede wszystkim tchórzliwy i niewierzący. Dalej towarzyski i nieinteligentny, wesoły, lubiący się bawić. Słowacy zaś to ludzie skromni, uczynni i otwarci, a także weseli i towarzyscy. W relacjach międzyludzkich pozostają niezwykle szczerzy. Wśród Europejczyków na przykład Anglikom przypisuje się konserwatyzm i tradycjonalizm, bogactwo i oszczędność oraz egoizm i zarozumiałość. Wskazuje się także na takie cechy jak: inteligencję, porządek i rozwagę oraz kulturę i czystość. Rzadziej na tle innych narodów postrzega się Anglików jako zacofanych, wesołych, towarzyskich, nadużywających alkohol, czy lubiących się bawić. Francuzów zaś ocenia się jako kosmopolitów, ludzi kulturalnych, lubiących się bawić i towarzyskich, inteligentnych, tolerancyjnych i bogatych.

Z analiz badań przeprowadzonych przez J. Bartmińskiego (2011) wynika, że obraz Polaka w oczach innych narodów różni się znacząco, to jednak pojawiają się cechy wspólne. I tak dla Litwinów Polak jest przebiegły i wywyższający się, dla Białorusinów - butny i wielkopański, dla Ukraińców jest on butny i zaborczy, dla Rosjan- dawniej buntowniczy katolik, dzisiaj handlarz. Z perspektywy innych nacji podkreśla się następujące cechy Polaka:

dla Niemców jest on biedny, zacofany i złodziejski, dla Czechów- patetyczny i religijny nacjonalista, dla Francuzów – pracowity katolik, nadużywający alkoholu, a ostatnio operatywny hydraulik, dla Anglików – bohaterski, pretensjonalnie romantyczny indywidualista, dla Amerykanów Polak jawi się jako głupi, ale pracowity i gościnnie tradycjonalista.

Natomiast opinie w polskim społeczeństwie o typowym Polaku i Europejczyku różnią się w swojej treści. O ile Polak postrzegany jest jako ceniący sobie życie rodzinne, wierzący, nadużywający alkoholu, lubiący się bawić, honorowy, biedny, patriota, towarzyski, leniwy, lekkomyślny, pracowity czy niegospodarny o tyle Europejczyk jawi się jako wykształcony, gospodarny, bogaty, kulturalny, aktywny i nowoczesny oraz inteligentny, przedsiębiorczy, tolerancyjny, pracowity, postępowy i czysty. Tym samym rozdział między autostereotypem Polaka a stereotypem Europejczyka jest wyraźny. Polak jest bardziej wspólnotowy, gdy tymczasem Europejczyk wyróżnia się sprawczością (Wojciszke, 2011).

Według M. Chodkowskiej (2011) źródeł współczesnych stereotypów stanowiących barierę integrowania się grup odmiennych kulturowo, należy doszukiwać się w kulturze europejskiej, sięgającej swymi korzeniami kultur antycznych. Przenoszone są one w procesie socjalizacji na kolejne pokolenia, a poprzez dyfuzję kulturowe, również na do innych grup i społeczności). Do najbardziej powszechnych współcześnie stereotypów można zatem zaliczyć między innymi: stereotyp obcego kulturowo, stereotyp obcego religijnie oraz stereotypy dotyczące osób niepełnosprawnych i chorych. Autorka w konkluzji stwierdza, że „Stereotypy były i są nadal chętnie przyswajane i wykorzystywane, ponieważ zwalniają z wysiłku myślenia, upraszczają złożoną i często trudną rzeczywistość, a zafałszowując ją nakładają na procesy myślowe wygodne dla jednostek i całych grup różowe okulary” (s.30).

Kolejną grupę badań dotyczących komponentu behawioralnego - dystansu społecznego rozpoczyna się od prezentacji jednych z pierwszych badań przeprowadzonych przez J. Szackiego (1969) w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku dotyczące dystansu społecznego Polaków wobec innych narodowości wskazuje, że badane osoby szczególnie pozytywne postawy przejawiali wobec Francuzów, Rosjan, Amerykanów, Anglików i Szwedów. Wśród narodów nie darzonych sympatią znaleźli się: Niemcy, Czesi i Słowacy, Chińczycy i Żydzi.

E. Nowicka (1996) prowadząca badania w latach osiemdziesiątych ustaliła, iż Polacy najbardziej dystansują się wobec Murzynów, Chińczyków i Arabów. Żydzi zaś stanowią zbiorowość, która w podobnym stopniu budzi niechęć co i akceptację. Autorka zauważa, że Żyd jest znacznie bliższy od Araba, odległego nie tylko przestrzennie, ale także w aspekcie

historycznym i społecznym. Tym samym potwierdzony został Simmelowski model „obcego bliskiego”, może nie głęboko i dokładnie znanego, ale wobec którego istnieje przekonanie o jego bliskości. W dalszej kolejności Polacy przejawiają dystans wobec Niemców, Anglików i Włochów. Dość często Murzyni, Arabowie i niekiedy Żydzi i Chińczycy są zaliczani do „gorszych ras”. Autorka grupując wypowiedzi respondentów przedstawia następujące źródła tego uprzedzenia: „1) lenistwo i inne cechy wpływające na niski poziom materialny życia wraz z efektami tych cech (niski poziom cywilizacyjny, brud, bieda, mała higiena osobista); 2) niższość kulturowa, dziwne i obce obyczaje, trudności porozumiewania się, dzikość np. „chodzenie nago”, „prymitywizm”; 3) cechy budowy antropologicznej, kolor skóry wraz z niższymi zdolnościami intelektualnymi i wrodzonymi wadami charakteru; 4) moralne obciążone wady charakteru np. złodziejstwo, nieuczciwość, cwaniactwo, kręctwo, zaborczość, agresywność, niechęć do innych ras, zwłaszcza białych, żądza władzy i dominacji, okrucieństwo, brutalność(...); 5) przyczyny zewnętrzne niższości rasy np. klimat, położenie geograficzne, historia i skutki polityki prowadzonej przez inne państwa, prześladowania (...)” (s. 161-164; 198-199).

Natomiast z badań przeprowadzonych w kolejnej dekadzie przez A. Jasińską-Kania (1975) wynika, że nastąpił wzrost sympatii do Rosjan, nieco zmalał do Francuzów i Węgrów. Negatywne postawy prezentowano najczęściej wobec Niemców, Żydów i Chińczyków.

Kolejne badania przeprowadzone już na przełomie wieków wykazują, że postawy Polaków wobec innych narodów ewaluują i zmiany te wyraźnie wiążą się z przeobrażeniami społecznymi we współczesnym świecie. Według szeroko zakrojonych badań J. Błuszkowskiego (2003) najwyższą pozycję w hierarchii etnicznej zajmuje grupa dziewięciu narodów, wobec których Polacy deklarują największy stopień otwartości i zbliżenia. Znaleźli się tu: Amerykanie, Francuzi, Anglicy, Holendrzy, Kanadyjczycy, Australijczycy, Hiszpanie, Włosi i Szwedzi. Narody te - jak pisze Autor – stanowią dla Polaków grupę pozytywnego odniesienia. Zgoda na nawiązanie z nimi bardzo bliskich i trwałych kontaktów ma znaczenie autoidentyfikacyjne. Narody te należą do cywilizacji zachodniej, są postrzegane jako: bogate, nowoczesne, wykształcone, gospodarne, przedsiębiorcze, lubiące porządek, a także kulturalne, tolerancyjne, otwarte, wesołe, towarzyskie. Polacy wskazując na te narody i wyrażając do nich szczególną sympatię niejako określają swoje aspiracje do powyższych wartości, które są im szczególnie bliskie. Jak ustalił Błuszkowski drugą w hierarchii grupę tworzą narody Europy Środkowo-Wschodniej: Węgrzy, Czesi i Słowacy, a ponadto Niemcy, Japończycy i Litwini. Polacy deklarują wobec nich poczucie zbliżenia na nieco wyższym od średniego poziomie. Największy dystans badani respondenci zadeklarowali wobec zróżnicowanej w swym składzie

pod względem geograficznym, cywilizacyjnym i kulturowym grupy narodów: Chińczyków, Żydów, Białorusinów, Turków, Ukraińców i Rosjan.

Jak wynika z badań R. Szwedu (2003) Polacy w kraju wyrażają także zróżnicowany dystans społeczny wobec wyznawców innych religii. Wśród badanych 98% zadeklarowało przynależność do kościoła rzymsko-katolickiego, dlatego jak można sądzić są oni w pełni otwarci na wyznawców religii katolickiej. Postawę względnie otwartą przejawiają wobec wyznawców prawosławia, nieco ograniczoną wobec protestantów i zdecydowanie z rezerwą odnoszą się do świadków Jehowy. Autor konstatuje, że respondenci świadomie i w sposób konsekwentny „otwierają się” na potencjalnych sąsiadów o innych przekonaniach religijnych. Przy czym osoby innego wyznania (prawosławni, protestanci czy świadkowie Jehowy) wzbudzają mniejsze obawy niż osoby niewierzące. Generalnie kontakt z wyznawcami innych religii wyraźnie zmniejsza dystans społeczny badanych osób.

B. Grabowska (2008), w prowadzonych wśród studentów i nauczycieli na pograniczu polsko-czeskim badaniach, podjęła problematykę postaw wobec Innych w zakresie dystansu społecznego. Wyniki badań pozwoliły poznać zmiany dokonujące się w obrazie Czecha, który jest w coraz mniejszym stopniu stereotypowy. Badani lubią Czechów przede wszystkim za Pragę, zabytki, góry, ale również tani alkohol. Wśród młodego pokolenia studentów odżywa fascynacja czeskim kinem, a także prozą Milana Kundery. Badani wskazywali na słodko-gorzkie czeskie poczucie humoru, przerysowaną pretensjonalność, prześmiewczą jowialność bytu. Badane nauczycielki prezentują otwarty i pozytywny stosunek wobec osób narodowości czeskiej, z którymi bliskość ma charakter historyczny i geograficzny.

W innych badaniach prowadzone przez Barbarę Grabowską (2013a) wśród uczniów ze szkół z polskim językiem nauczania w Białorusi, Czechach i Ukrainie korzystając z teorii tożsamości społecznej Henri Tajfela hipotetycznie założyła, że uczniowie są otwarci na kontakty z Innym, zarazem przejawiają skłonność do faworyzowania własnej grupy przypisując jej więcej pozytywnych określeń. Wyniki badań potwierdziły słuszność tych założeń. Uczniowie z Białorusi i z Ukrainy deklaruowali silną identyfikację z narodem polskim i właśnie tę grupę narodową faworyzują, natomiast uczniowie z Czech identyfikowali się przede wszystkim z własną mniejszościową narodową i to im badani przypisują najwięcej pozytywnych cech.

Wyniki badań B. Grabowskiej (2013b) wskazują, że badani najchętniej określali Polaków i członków polskiej mniejszości narodowej. Również członkowie narodów większościowych Białorusini, Czesi, Ukraińcy zostali dokładnie scharakteryzowani przez badaną młodzież. Badani z Ukrainy postrzegają Polaków bardzo pozytywnie, podobne

wyrażają o polskiej grupie mniejszościowej. Także w obrazie Ukraińców dominują cechy pozytywne: grzeczność, pozytywne zachowanie (44,1% wskazań), patriotyzm (33,8%), religijność (20,6%), wiedza, mądrość, inteligencja (19,1%). Cechy negatywne wymieniło ogółem 22% badanych.

W badaniach przeprowadzonych przez R. Bera i M. Korczyńskiego (2012) dotyczących dystansu społecznego Polaków przebywających na emigracji zarobkowej w Anglii wobec osób takich narodowości jak: żydowskiej, rosyjskiej, angielskiej, pakistańskiej, arabskiej i japońskiej ustalono, że Polacy cechują się wyraźnie negatywnym nastawieniem do Arabów i Pakistańczyków. Postawę dość zdystansowaną przyjmują respondenci wobec Japończyków, Żydów i Rosjan. Jedynie z Anglikami badane osoby są skłonne zawrzeć bliskie kontakty. Natomiast polscy emigranci zarobkowi do Wielkiej Brytanii są bardziej otwarci na inne nacje. Zdecydowanie pozytywny stosunek mają do osób narodowości angielskiej i japońskiej. Względnie mały dystans dzieli ich z osobami pochodzenia żydowskiego i rosyjskiego. Natomiast dystans neutralny przejawiają emigranci polscy wobec osób narodowości pakistańskiej i arabskiej. Można zatem stwierdzić, że Polacy zamieszkujący w kraju są mniej otwarci na odmienną kulturę, tradycje i obyczaje niż osoby, które wyjechały za granicę i funkcjonują w innym środowisku społecznym. Ponadto wykazano, że Polacy pracujący za granicą są bardziej otwarci i tolerancyjni wobec wyznawców innych religii niż Polacy w kraju. O ile Polacy w kraju są w stanie zaakceptować jeszcze prawosławie i zdecydowanie dystansują się wobec islamu, hinduizmu i judaizmu, o tyle emigranci polscy w Wielkiej Brytanii są w pełni otwarci na wyznawców swojej religii rzymsko-katolickiej, w sposób neutralny odnoszą się do wyznawców hinduizmu i judaizmu i raczej dystansują się na ile tylko to możliwe wobec wyznawców islamu.

Romuald Wojtulewski (2016), podejmując problematykę stosunku studentów polskich wobec zjawiska „ukrainizacji” stwierdza, że pomimo przesłanek świadczących o niskiej tolerancji wobec osób narodowości ukraińskiej studiujących na krakowskich uczelniach, wyniki badań temu zaprzeczają. Świadomość społeczna polskich studentów, wykracza poza ramy antypatii i stwierdzić można, że wbrew poglądom badacza, obecność studentów z Ukrainy nie jest tak problematyczną kwestią. Postaw wobec Ukraińców, badanych studentów z Polski, według Autora, są silnie nacechowane negatywnie. Obraz typowego studenta ukraińskiego w oczach Polaków jawi się, jako nadużywający alkoholu, dwulicowy, wywyższający się bogacz.

Ciekawe spostrzeżenia wnieśli w ramach badań przeprowadzonych przez Centrum Badań nad Upředzeniami, Maciek Bieńkowski oraz Aleksandra Świdorska (2017).

Przedstawili oni wyniki analiz danych zebranych w ramach internetowych sondaży przeprowadzonych w 2015 i 2016 roku, dotyczących postaw wobec imigrantów i uchodźców. Ujawniły one, znaczne obniżenie stopnia akceptacji imigrantów z jednoczesnym wzrostem poparcia dla stosowania różnych form przemocy wobec nich.

Z kolei Jerzy Leszkowicz – Baczyński (2018) analizując ewolucję przekonań Polaków wobec „Obcych” wskazuje na występowanie nastrojów niechęci w obrębie wielu społeczeństw europejskich w tym także w Polsce wobec ludności arabskiego pochodzenia. Poziom niechęci wobec „Obcych” w Polsce, jest jednak zauważalnie wyższy niż w europejskich krajach wysokorozwiniętych. Prawdopodobny jest wpływ dwóch uwarunkowań stanowiących źródła tego stanu. Głównym jest dotychczasowa, niewielka na tle społeczeństwa polskiego wielkość grup o odmiennej kulturze i pochodzeniu etnicznym. Brak realnych kontaktów, absencja codziennych doświadczeń, w tym kooperacji z przedstawicielami innych nacji stanowi częste podłoże uprzedzeń i stereotypów. Ponadto, istotną rolę w dostrzegalnej niechęci odgrywa polityka elit rządzących naszego państwa, które dystansuje się od prób wspólnego rozwiązania kryzysu uchodźczego poprzez solidarne rozlokowanie uchodźców, także na terenie Polski. W efekcie obu uwarunkowań, współczesne przejawy niechęci i wrogości wobec obcych, tradycyjnie kierowane w Polsce wobec Żydów i Romów, skierowane zostały aktualnie przeciw ludności arabskiej.

ROZDZIAŁ III

METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ WŁASNYCH

Zaprezentowane w niniejszej pracy badania umiejscowiono w paradygmacie pozytywistycznym. Bowiem paradygmat ten eksponuje głównie: „...związki poznawania rzeczywistości z nastawieniem na jej naprawianie, wymóg zachowania obiektywizmu przy empirycznym ustalaniu prawidłowości. Poznanie naukowe charakteryzuje się zaś rygiem metodycznej systematyczności, dążeniem do ustalenia prawdy przy użyciu obiektywnych narzędzi, technik i metod badawczych [...], jego celem jest rozwiązywanie istotnych problemów i wdrażanie korzystnych zmian, ma przyczyniać się bądź do rozwoju teorii, bądź do jej falsyfikacji” (Kubinowski, 2013, s.36).

Konsekwencją wyboru powyższego paradygamtu jest posłużenie się modelem badań ilościowych, którego główne założenia to:

- „przekonanie, że zachowanie i działanie ludzi można badać metodami przyrodoznawstwa;
- celem nauki jest wyjaśnianie oraz ustalanie przyczyn badanych zjawisk i faktów;
- przestrzeganie postulatów scjentyzmu oraz empiryzmu – głoszącego, że jedyną drogą poznania jest doświadczenie;
- prowadzenie badań według ustrukturyzowanych, szczegółowych projektów;
- ściśle zdefiniowane zmienne;
- sprecyzowane kroki postępowania badawczego;
- problematyka zoperacjonalizowana;
- wystandaryzowane techniki oraz narzędzia badawcze;
- dbałość o obiektywizm oraz eliminowanie wpływu badacza lub badanego na rezultat badań;
- wnioskowanie statystyczne, które pozwala na rozciągnięcie na całą populację wniosków uzyskanych z badań próby reprezentatywnej” (Guziuk-Tkacz, Siegień-Matyjewicz, 2012, s. 167).

3.1.Przedmiot i cel badań

W literaturze przedmiotu znajdujemy szereg badań dotyczących podobnej problematyki (Kofta 1996; Nawrocki 1990; Błuszkowski, 2003; Szwed, 2003; Bartmiński 2011; Bera, Korczyński 2012; Kofta, Bilewicz 2012; Wojciszke 2017). Jednak nie natrafiono na analizę porównawczą postaw studentów Polskich i Ukraińskich wobec osób innej narodowości, obejmującą próbę analiz w koncepcji S. Nowaka (1973). Na którą składają się trzy zasadnicze, komponenty, a mianowicie: poznawczy, emocjonalno-oceniający i behawioralny. Przy czym

wszystkie te komponenty, są ze sobą ściśle powiązane. W związku z powyższym, przedmiotem niniejszych badań uczyniono postawy młodzieży polskiej i ukraińskiej wobec osób innej narodowości rozpatrywane w kontekście uwarunkowań społeczno-kulturowych. Aby określić rolę tych uwarunkowań w kształtowaniu interesujących nas postaw, porównane zostaną postawy studiującej młodzieży polskiej i ukraińskiej. Tym samym ustalone zostanie, na ile środowisko społeczno-kulturowe determinuje postawy.

Celem podjętych badań była zatem próba określenie różnic między postawami młodzieży polskiej i ukraińskiej wobec osób innej narodowości („Obcych”). Cel badań ma charakter zarówno poznawczy, wyjaśniający, jak i też praktyczny. Sformułowane zostaną bowiem wnioski dla edukacji międzykulturowej.

Analizowane postawy odnoszą się do jednego przedmiotu, jakim są osoby innej narodowości. W zaprojektowanych badaniach empirycznych porównane zostaną zarówno ogólne postawy młodzieży polskiej i ukraińskiej wobec osób innej narodowości, wyróżniając w nich typy (pozytywne, neutralne i negatywne), jak również ich komponenty. Poszczególne postawy w zależności od ich przedmiotu analizowane będą jednak oddzielnie, aby uzyskać większą przejrzystość materiału empirycznego.

3.2.Problemy badawcze i hipoteza robocza

Przedstawione dotychczas rozważania stanowią podstawę do zakreslenia obszaru własnych badań empirycznych, uzasadniają jednocześnie orientację teoretyczno- metodologiczną i wynikającą z niej procedurę badawczą. Mając na uwadze przedmiot i cele badań, sformułowano następujący główny problem badawczy:

Czy, a jeśli tak, to w jakim stopniu, środowisko społeczno-kulturowe różnicuje postawy młodzieży polskiej i ukraińskiej wobec „Obcych”?

Aby rozwiązać powyższy problem badawczy należy dążyć do odpowiedzi na następujące pytania - problemy badawcze:

1. Jakie postawy przejawia młodzież polska wobec osób „Obcych”?
2. Jakie są postawy młodzieży ukraińskiej wobec „Obcych”?
3. Czy występują, a jeśli tak, to jakie są różnice między postawami badanych Polaków i Ukraińców wobec „Obcych”?

W związku z przyjęciem trójczynnikowej koncepcji postaw, zachodzi konieczność uzupełnienia powyższych pytań bardziej szczegółowymi.

Ad.1:

- Jakie przekonania i stereotypy o „Obcych” dominują w opiniach badanych Polaków?
- Jaki jest poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków?
- Jaki jest poziom dystansu społecznego wobec „Obcych” badanych Polaków?

Ad.2:

- Jakie przekonania i stereotypy o „Obcych” dominują w opiniach badanych Ukraińców?
- Jaki jest poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców?
- Jaki jest poziom dystansu społecznego wobec „Obcych” badanych Ukraińców?

Ad.3:

- Jakie są różnice w zakresie przekonań i stereotypów dotyczących „Obcych” badanych grup osób?
- Jakie są różnice w poziomie emocjonalnej oceny „Obcych” badanych grup osób?
- Jakie są różnice w dystansie społecznym wobec „Obcych” badanych grup osób?

Zgodnie z przyjętymi w badaniach pedagogicznych zasadami, że nie formułuje się hipotez do pytań badawczych mających charakter diagnostyczny, lecz jedynie w przypadku problemów badawczych dotyczących zależności między badanymi zmiennymi, postawiona zostanie hipoteza robocza odnosząca się do trzeciego szczegółowego problemu badawczego. Brzmi ona następująco: występują istotne różnice w zakresie postaw wobec osób innej narodowości między Polakami a Ukraińcami. Osoby funkcjonujące w społeczeństwie wielokulturowym będą przejawiać bardziej pozytywne postawy wobec osób „Obcych”, niż osoby funkcjonujące w społeczeństwie monokulturowym. Bowiem środowisko społeczno-kulturowe społeczności wielokulturowej sprzyjać będzie przewyciężaniu stereotypów, uprzedzeń i dystansu społecznego wobec osób innej narodowości (por. Błuszkowski, 2003; Szwed, 2003; Bera, Korczyński, 2012).

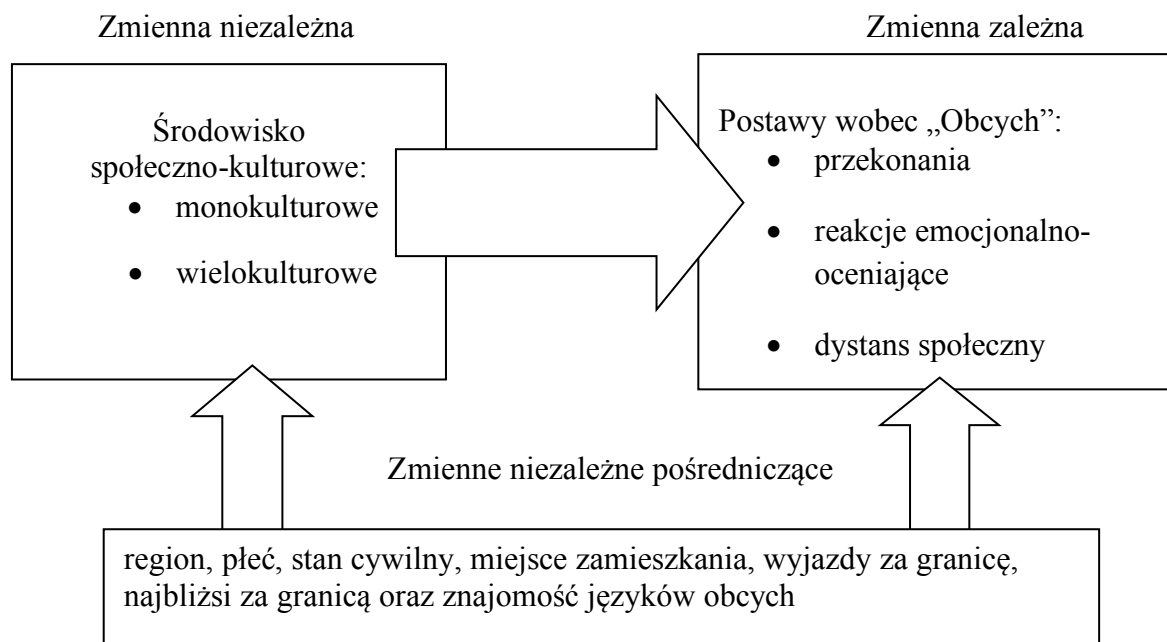
Aby rozwiązać powyższe problemy badawcze i zweryfikować przyjętą hipotezę roboczą, należy określić zmienne i wskaźniki.

Zmienne zależne stanowiąc będą postawy emigrantów wobec osób innej narodowości. Można w nich wyróżnić następujące komponenty:

- poznawczy (przekonania o „Obcych” w postaci dominujących cech),
- stosunek emocjonalny wobec „Obcych”,
- behawioralny- zachowania wyrażające się dystansem społecznym wobec „Obcych”.

Zmienna niezależna to, zgodnie z przyjętymi założeniami badawczymi, środowisko społeczno-kulturowe (mono lub wielokulturowe).

Zmienne niezależne pośredniczące (kontrolne) obejmują: region, płeć, stan cywilny, miejsce zamieszkania, wyjazdy za granicę, najbliżsi za granicą oraz znajomość języków obcych.

Rys.1. Model zależności między badanymi zmiennymi

Postawy są konstruktem teoretycznym, o ich istnieniu można wnioskować jedynie na podstawie obserwowalnych wskaźników, które przejawiać się będą w reakcjach kognitywnych, afektywnych i behawioralnych. Przy analizie wszystkich komponentów postaw najczęstszym rodzajem wskaźników są stwierdzenia werbalne (por. Marody, 1976). B. Wojciszke (2009) zauważa nawet, że „Kiedy wszystkie trzy składniki są mierzone za pomocą wypowiedzi badanych osób (co ma miejsce w znakomitej większości badań), a obiekt postawy ma charakter abstrakcyjny, składniki te zlewają się, a postawy nabierają jednowymiarowego charakteru” (s. 181). W przypadku niniejszych badań pytania zawarte w narzędziach badawczych odnosić się będą zarówno do przekonań badanych, ich reakcji emocjonalno-oceniających jak i zachowań behawioralnych wobec osób innej narodowości.

3.3. Metody, techniki i narzędzia badawcze

W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. Sondaż diagnostyczny stanowi metodę najbardziej adekwatną w niniejszych badaniach ze względu na ich cel oraz diagnostyczny charakter eksploracji. Sondaż przeprowadzono techniką ankietową przy

wykorzystaniu autorskiego Kwestionariusza Ankiety dla Polaków i Ukraińców. Z tym, że kwestionariusz dla Ukraińców przetłumaczono na język ukraiński i rosyjski (Załącznik nr 155). Wyróżnić w nim można trzy części. Pierwsza część zawiera pytania mające na celu uzyskanie wiedzy dotyczącej, zgodnie z przyjętymi założeniami, komponentu poznawczego, na który składają się przekonania, gdyż są one intelektualnym stanem pewności o realności lub słuszności jakiegoś przedmiotu lub zjawiska. Na te przekonania składają się cechy charakteryzujące „Obcych”. W grupie „Obcych” wskazano następujących przedstawicieli: Amerykanin, Anglik, Szwed, Arab, Chińczyk, Rosjanin, Żyd, Niemiec, Hindus, Nigeryjczyk, Polak, Ukraińiec. Dokonując wyboru narodowości kierowano się dotychczasowymi badaniami, w których najczęściej analizowano dystans wobec narodowości reprezentujących odmienne kulturowo kraje i rejony (por. Nowicka, 1990; Błuszkowski, 2003, Bera 2012; Bera, Korczyński, 2012). Wybór jest również wynikiem badań pilotażowych, w których (na wcześniej przygotowanym wykazie) poproszono między innymi o zaznaczenie, które narodowości uważają za obce. Natomiast dobór cech charakteryzujących „Obcych” przeprowadzono dwuetapowo. W trakcie pierwszego etapu, po przeprowadzeniu badań pilotażowych, wyselekcjonowano 35 cech. Drugi etap polegał na weryfikacji ilościowej wybranych cech. W związku z tym, zwrócono się z prośbą do sędziów kompetentnych o ich uporządkowanie. Dzięki tym zabiegom powstała lista dwudziestu cech, które wykorzystano w narzędziu badawczym. Zawiera ona piętnaście cech o zabarwieniu pozytywnym i pięć o zabarwieniu negatywnym. Badani mieli za zadanie dokonać oceny każdej z nich, wykorzystując następującą skalę odpowiedzi:

- 1- w bardzo małym stopniu,
- 2 - w małym stopniu,
- 3 - w średnim stopniu,
- 4 - w dużym stopniu,
- 5 - w bardzo dużym.

Dzięki temu do analizy i interpretacji otrzymanych wyników wykorzystano następujące ustalenia:

- Wyniki: 1,00 – 2,25 – nasilenie małe,
2,26 - 3,75 – nasilenie przeciętne,
3,76 - 5,00 – nasilenie duże.

Ze względu na występowanie cech o zabarwieniu pozytywnym i negatywnym przyjęto, że w przypadku cech pozytywnych:

1. Nasilenie małe cech pozytywnych – postawy negatywne.

2. Nasilenie przeciętne cech pozytywnych – postawy neutralne.

3. Nasilenie duże cech pozytywnych – postawy pozytywne.

Przy cechach negatywnych odwrotnie:

1. Nasilenie małe cech negatywnych – postawy pozytywne.

2. Nasilenie przeciętne cech negatywnych – postawy neutralne.

3. Nasilenie duże cech negatywnych – postawy negatywne.

Druga część kwestionariusza zawiera dyferencjał semantyczny. Jest to narzędzie badawcze, którym posłużono się do określenia emocjonalno-oceniającego nastawienia osób badanych wobec pojęć składających się na szeroko rozumianą Obcość. Technika ta została wybrana ze względu na jej dużą wrażliwość; potrafi ona wychwycić minimalne nawet zmiany w znaczeniu, które są odczuwalne, ale trudne do zwerbalizowania, co jest ważne ze względu na specyfikę pojęć poddawanych ocenie. Dyferencjał semantyczny jest połączeniem dwóch metod: asocjacyjnej i skalowania. Autorzy tej techniki: C. Osgood, G. Suci i P. Tonnebaum (za: Kirenko, Korczyński, 2008, s.55) zastosowali metodę asocjacyjną w dyferencjale, wychodząc z założenia, że konotacyjne znaczenie pojęcia można zdefiniować za pomocą kilku niezależnych wymiarów stanowiących przestrzeń semantyczną. Każde pojęcie może być opisane na empirycznym kontinuum wyznaczonym przez parę autonomicznych terminów. Dla potrzeb pracy użyto dyferencjału semantycznego złożonego z 10 skali opisowych. Analizie poddano dwanaście pojęć (narodowości): Amerykanin, Anglik, Szwed, Arab, Chińczyk, Rosjanin, Żyd, Niemiec, Hindus, Nigeryjczyk, Polak, Ukraińiec. W zakresie każdego pojęcia określono dziesięć przeciwstawnych przymiotników, którym wyznaczono, zgodnie ze skalą Likerta, wartości od 1 do 7. Zatem każdy badany mógł uzyskać minimalną liczbę punktów wynoszącą 10 i maksymalną liczbę punktów 70. Pozwoliło to na ustalenie trzech przedziałów: wyniki niskie: 10-25; wyniki przeciętne: 26-54; wyniki wysokie: 55-70. Przedział wyników niskich wyraża negatywne nastawienie (stosunek) emocjonalne do danego pojęcia, a przedział wyników przeciętnych nastawienie neutralne. Wyniki wysokie natomiast świadczą o pozytywnym stosunku emocjonalno-oceniającym postawy wobec danego pojęcia. Analiza wyników uzyskanych za pomocą dyferencjału semantycznego przeprowadzona została w aspekcie ogólnym każdego pojęcia.

Trzecia część kwestionariusza to skala dystansu społecznego, która posłużyła do ustalenia komponentu behawioralnego. Do pomiaru dystansu społecznego zastosowano zaadaptowaną wersję skali E. Bogardusa (za: Bera, Korczyński 2012), służącą do pomiaru stopnia skłonności ludzi do utrzymywania – zróżnicowanych co do stopnia bliskości – stosunków społecznych z innymi grupami. Wyszedł on z założenia, że im więcej w nas tolerancji i akceptacji dla danej

osoby, tym bliżej siebie jesteśmy skłonni ją widzieć. Natomiast im większa nieprzychylność, niechęć wobec danej grupy osób, tym większe dystansowanie się względem niej (Babbie, za: Bera, Korczyński, 2012). Konstruując skalę, wzięto pod uwagę następujące czynniki: różnice kulturowe obu państw, kto będzie podlegał badaniu, jak i wobec jakiej grupy osób wyrażana będzie ocena poziomu intymności (dystansowanie się). Nie bez znaczenia była również strona organizacyjna badań w zakresie uzyskania możliwie jak największej ilości odpowiedzi. Pytania dotyczące dystansu społecznego badanych osób wobec określonych nacji przyjmują następującą postać:

1. Zaakceptowałbym przedstawiciela niżej wymienionej nacji jako mieszkańca mojego miasta: Amerykanin, Anglik, Szwed, Arab, Chińczyk, Rosjanin, Żyd, Niemiec, Hindus, Nigeryjczyk, Polak, Ukraińiec?

2. Zaakceptowałbym taką osobę jako mieszkańca dzielnicy:...?

3. Zaakceptowałbym taką osobę jako sąsiada:...?

4. Zaakceptowałbym tę osobę jako przyjaciela:...?

5. Zaakceptowałbym tę osobę jako małżonka bliskiego krewnego:...?

W celu uzyskania odpowiedzi dotyczących stopnia akceptacji powyższych sytuacji badanych osób (Polaków i Ukraińców), zastosowano pięciostopniową skalę Likerta, której nadano następujące wartości:

* Zdecydowanie tak – 1,0 (wynik najniższy),

* Raczej tak – 2,0 (wynik niski),

* Nie wiem – 3,0 (wynik przeciętny),

* Raczej nie – 4,0 (wynik wysoki),

* Zdecydowanie nie – 5,0 (wynik najwyższy).

Pozwoliło to na ustalenie następujących poziomów dystansu społecznego:

➤ wyniki niskie – od 1,00 do 2,25 – dystans mały (postawy pozytywne),

➤ wyniki przeciętne – od 2,26 do 3,75 – dystans przeciętny (postawy neutralne),

➤ wyniki wysokie – od 3,76 do 5,00 – dystans duży (postawy negatywne).

Dzięki analizie średnich wyników poszczególnych wskaźników w kontekście analizowanych narodowości, uzyskano odpowiedzi na pytanie dotyczące dystansu społecznego badanych Polaków i Ukraińców wobec „Obcych”.

W końcowej części Kwestionariusza zawarto pytania metryczkowe dotyczące: wieku, płci, stanu cywilnego, miejsca zamieszkania, umiejętności posługiwania się językiem obcym, wyjazdów za granicę, rodziny za granicą.

Uzyskane wyniki poddano analizom statystycznym. W celu sprawdzenia czy wyniki mają rozkład normalny, zastosowano test Shapiro-Wilka. Przy analizach dychotomicznych - Test t-Studenta, natomiast w przypadku wystąpienia w zmiennej niezależnej więcej niż dwu cech do kolejnych analiz wykorzystano jednoczynnikową analizę wariancji – ANOVA. Sam wynik jednoczynnikowej analizy wariancji mówi nam jednak tylko o tym, że co najmniej jedna z grup różni się od innej grupy. Jeśli porównujemy średnie 4 grup, to ta informacja jest niewystarczająca. Dlatego też kolejnym krokiem było przeprowadzenie testów post-hoc, w tym przypadku testem NIR. Dzięki niemu uzyskano informację, które grupy różnią się między sobą istotnie statystycznie na poziomie $p < 0,05$.

3.4. Charakterystyka badanych osób

Decydując się na dobór grup badawczych oraz narzędzia badawczego, zdawano sobie sprawę z uwarunkowań kulturowych tego zjawiska. Podjęta ocena postaw badanych osób z Polski i Ukrainy skłoniła do celowo-losowego doboru próby badawczej. Bowiem podjęto próbę przeprowadzenia badań w różnych krajach i kulturach. Zatem zdecydowano się wyłącznie na osoby studiujące, posiadające określony, dosyć wysoki, poziom wiedzy społecznej i historycznej dotyczącej uwarunkowań kulturowych funkcjonowania państw, w których podjęto badania. Taki dobór podyktowany był również delikatnością i subtelnnością analizowanej materii.

Dane społeczno-demograficzne badanych grup Polaków i Ukraińców

		POLACY		UKRAIŃCY	
		N	%	N	%
REGION	Centralny	219	45,63	285	58,04
	Wschodni/Zachodni	261	54,37	206	41,96
RAZEM		480	100	491	100
PŁEĆ	Kobiety	276	57,50	224	45,62
	Mężczyźni	204	42,50	267	54,38
RAZEM		480	100	491	100
STAN CYWILNY	Zajęty	77	16,04	143	29,12
	Wolny	403	83,96	348	70,88
RAZEM		480	100	491	100
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M. > 100 tys.	125	26,04	323	65,79
	M. 50 -100 tys.	76	15,83	30	6,11
	M. 20 - 50 tys.	77	16,04	52	10,59
	M. do 20 tys.	99	20,63	24	4,89
	Wieś	103	21,46	62	12,62
RAZEM		480	100	491	100
	Tak	355	73,96	311	63,34

WYJAZDY ZA GRANICĘ	Nie	125	26,04	180	36,66
RAZEM		480	100	491	100
NAJBLIŻSI ZA GRANICĄ	Tak	322	67,08	345	70,26
	Nie	158	32,92	146	29,74
RAZEM		480	100	491	100
ZNAJOMOŚĆ JĘZYKÓW OBCYCH	Biegła	58	12,80	45	9,16
	Komunikatywna	310	64,58	179	36,46
	Podstawowa	103	21,56	208	42,36
	Brak	9	1,06	59	12,02
RAZEM		480	100	491	100

Źródło: badania własne

Ogółem badaniami objęto 971 osób, w tym 480 studentów polskich, oraz 491 studentów ukraińskich. Większość badanych Polaków zamieszkuje region wschodni Polski – 54,37%, a badanych Ukraińców region centralny Ukrainy – 58,04%, pozostali – 41,96% region zachodni. Struktura osób badanych według płci przedstawia się następująco: ilość kobiet wśród badanych Polaków jest wyższa od ilości mężczyzn (K-57,50%; M-42,50%). Wśród badanych Ukraińców sytuacja jest nieco inna - bardziej zrównowazona, z niewielką większością mężczyzn (54,38%). Odsetek osób badanych niemających stałego partnera życiowego wśród Polaków wynosi 83,96% zaś badanych Ukraińców jest nieco mniejszy i wynosi 70,88%. Miejsce zamieszkania bardziej różnicuje badane osoby. Badani Polacy w zdecydowanej większości deklarują zamieszkanie na wsi - 21,46%, następnie w małych miastach: do 20 tys. - 20,63% oraz od 20 do 50 tys. mieszkańców – 16,04%. W dużych miastach od 50 do 100 tys. zamieszkanie deklaruje 15,83% badanych Polaków, a w miastach powyżej 100 tys. - 26,04%. Natomiast w przypadku badanych Ukraińców, mieszkańcy wsi stanowią 12,62%, mniejszych miast: do 20 tys. ludności – 4,89%, o ludności 20-50 tys. – 10,59%. W dużych zaś miastach: o ludności od 50 do 100 tys. – 6,11 %, o ludności pow. 100 tys. – 65,79%. Tak więc, wśród Polaków największą grupę badanych stanowią mieszkańcy wsi i małych miast, natomiast wśród Ukraińców większość stanowią mieszkańcy dużych miast. Wśród badanych Polaków, jak i Ukraińców zbliżone są dane dotyczące wyjazdów za granicę – zdecydowana większość (73,96% Polaków i 63,34 Ukraińców) deklaruje wyjazdy za granicę. Natomiast, posiadanie osób bliskich za granicą zadeklarowała podobna liczba badanych w obu grupach (67,08% Polacy, 70,26% Ukraińcy). Jeżeli chodzi o znajomość języków obcych, to wśród badanych Polaków przeważają osoby ze znajomością na poziomie komunikatywnym - 64,58%, osoby ze znajomością podstawową stanowią 21,56%, biegłą - 12,80%. Brak znajomości języka obcego deklaruje zaledwie 1,06% badanych. Inaczej sytuacja przedstawia

się wśród badanych Ukraińców – 42,36% badanych deklaruje podstawową znajomość języka obcego, 36,46 – komunikatywną, natomiast biegłą – 9,16%. Brak znajomości języka obcego deklaruje 12,02% badanych.

3.5. Teren i organizacja badań

Badania przeprowadzono w Polsce i na Ukrainie w miesiącach luty – czerwiec 2018 roku. Respondenci rekrutowali się z regionów wschodniej i centralnej Polski oraz zachodniej i centralnej Ukrainy. Dobór próby był celowo-losowy, grupy ilościowo oraz demograficznie podobne. Badania przeprowadzone zostały osobiście przez autora dysertacji przy czynnym udziale pracowników naukowych uczelni, w których realizowane były badania. Badaniami objęto po 250 osób z każdego regionu (centralnej i zachodniej Ukrainy, wschodniej i centralnej Polski). Łącznie około 1000 osób. Po weryfikacji i wyeliminowaniu narzędzi błędnie wypełnionych do analizy zakwalifikowano 491 narzędzi pozyskanych od Ukraińców (w tym 285 z centralnej Ukrainy oraz 206 z zachodniej) oraz 480 od Polaków (w tym 261 ze wschodniej Polski oraz 219 z centralnej). Po stronie ukraińskiej badaniami objęto studentów z Narodowego Uniwersytetu Wychowania Fizycznego i Sportu Ukrainy w Kijowie oraz Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki we Lwowie, a po stronie polskiej – z Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej w Lublinie, Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy i Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.

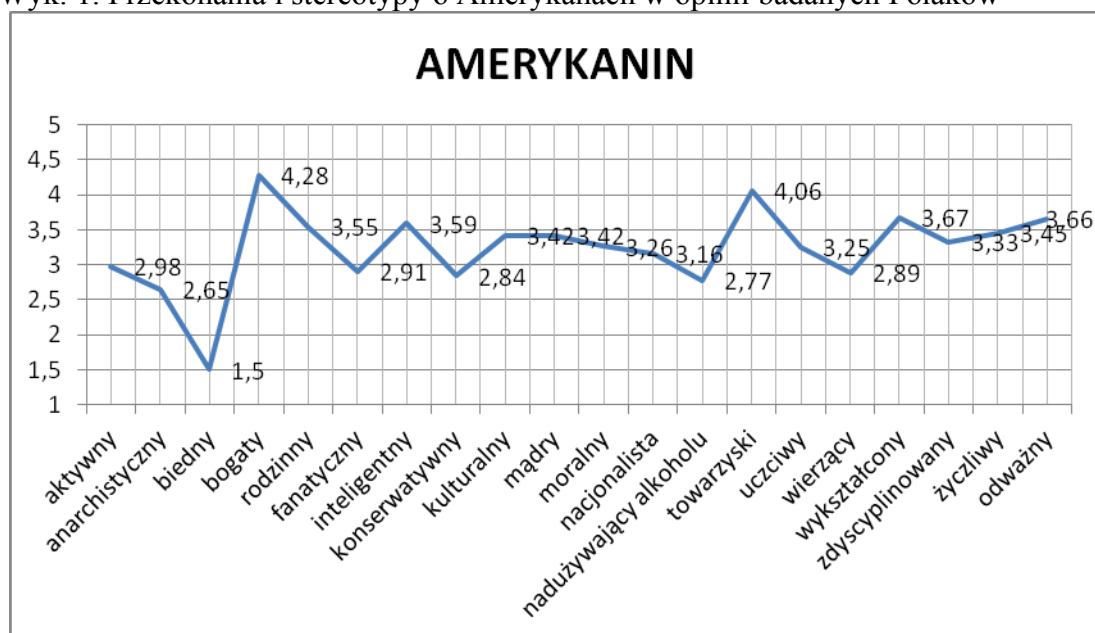
ROZDZIAŁ IV

POSTAWY BADANYCH POLAKÓW WOBEC „OBCYCH”

4.1. Przekonania i stereotypy o „Obcych” w opiniach badanych Polaków

W celu charakterystyki cech opisujących przekonania i stereotypy o przedstawicielach poszczególnych narodowości („Obcych”) w opinii badanych Polaków, przeprowadzono analizę uzyskanych wyników z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety, w szczególności pytania 1 (Załącznik 155). W tym celu wyliczono średnie wyniki dla analizowanych cech i zilustrowano je w postaci wykresu (Wyk. 1). Następnie dokonano analizy i interpretacji uzyskanych wyników w kontekście wszystkich zmiennych pośredniczących (region, płeć, stan cywilny, najbliżsi za granicą, miejsce zamieszkania, znajomość języków obcych oraz wyjazdy za granicę, których wyniki zamieszczono w załączniku) tylko w zakresie cech najbardziej charakteryzujących (dominujących) badanych „Obcych”. Do ich wyliczenia posłużono się testem t-Studenta oraz ANOVA. Analizę i interpretację uzyskanych wyników przeprowadzono zgodnie z przyjętymi w rozdziale metodologicznym założeniami. Za dominujące przyjęto uważać od pięciu do siedmiu cech, których wyniki są najwyższe.

Wyk. 1. Przekonania i stereotypy o Amerykanach w opinii badanych Polaków

Źródło: badania własne

Badani Polacy uznali, że Amerykanina najbardziej charakteryzują takie cechy jak *bogaty* (4,28), *towarzyski* (4,06), *wykształcony* (3,67), *odważny* (3,66), *inteligentny* (3,59), *rodzinny* (3,55). Powyższe cechy zaliczane do cech pozytywnych ułożone głównie w zakresie wyników o nasileniu dużym oraz przeciętnym, ale w górnym jego zakresie, wskazują na postawy pozytywne badanych Polaków wobec Amerykanów.

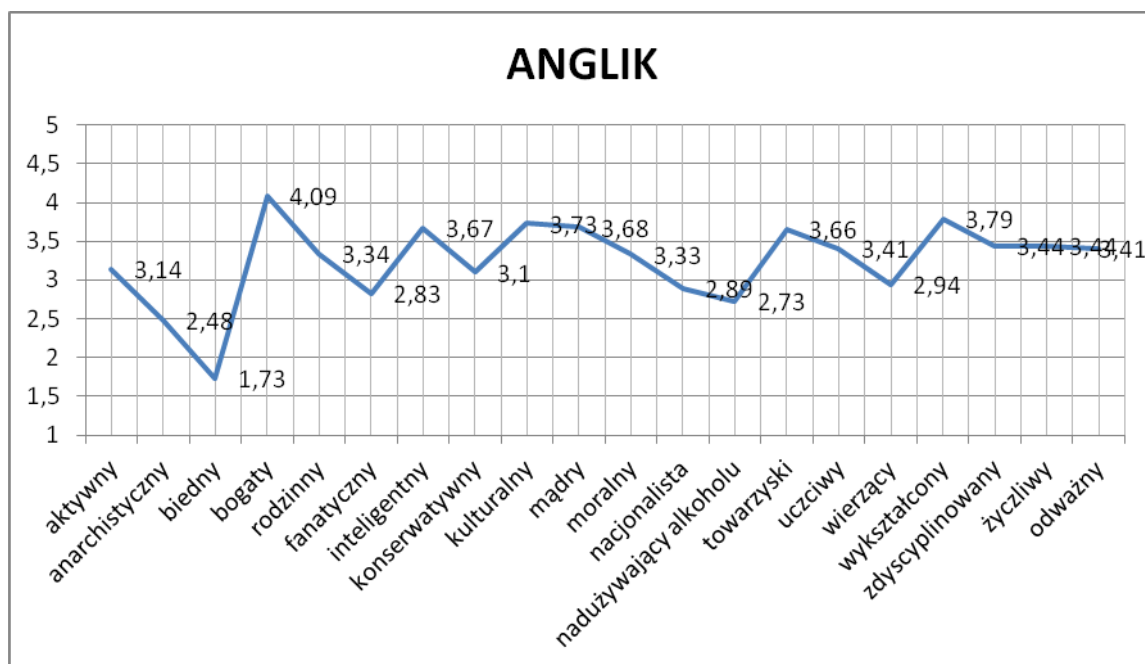
Uwzględniając region zamieszkania badanych Polaków, można uznać (Załącznik 1), że badani pochodzący z wschodniej Polski w większości przypisują analizowanym cechom większe znaczenie, niż badani z centralnej Polski. W ich odczuciu najbardziej istotne różnice ($p < 0,05$) zachodzą w przypadku następujących cech: *aktywny*, *biedny*, *fanatyczny*, *towarzyski*, *uczciwy*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany*, *życzliwy*, *odważny*. W tym przypadku dotyczy to takich cech dominujących, jak: *towarzyski*, *wykształcony*, *odważny*. Zatem to ich opinii przyczyniają się do nasilenia tych cech. Uwzględniając płeć badanych Polaków (Załącznik 2), można stwierdzić, że to kobiety istotnie częściej pozytywniej postrzegają Amerykanów niż badani mężczyźni. W zakresie następujących cech uzyskały one wyniki istotnie ($p < 0,05$) wyższe: *fanatyczny*, *inteligentny*, *towarzyski*, *życzliwy*, *odważny*. Wśród nich znajdujemy trzy dominujące: *inteligentny*, *towarzyski*, *odważny*. Również stan cywilny (Załącznik 3) rozumiany jako posiadanie życiowego partnera różnicuje na poziomie istotnym ($p < 0,05$) niektóre z analizowanych cech, w szczególności: *fanatyczny*, *towarzyski*, *uczciwy*. Znajdujemy tutaj jedną dominującą (*towarzyski*). Generalnie można uznać, że to badani nie będący w związku nadają większe znaczenie analizowanym cechom, niż będący w nim. Fakt wyjeżdżania bądź nie za granicę również różnicuje niektóre z analizowanych cech (Załącznik 4). W większości istotnie wyższe wyniki ($p < 0,05$), świadczące o większym nasileniu przypisywania tych cech Amerykanom, uzyskali badani niebędący dotychczas za granicą. Dotyczy to takich cech jak: *mądry*, *moralny*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany*, *życzliwy*, a w szczególności cechy dominującej: *wykształcony*. Posiadanie osób z najbliższego otoczenia za granicą (Załącznik 5) podobnie różnicuje poszczególne cechy. Badani deklarujący posiadanie takich osób istotnie wyższej przypisują znaczenie takim cechom jak: *biedny*, *wierzący*. Natomiast nie mający takich osób bardziej wartościują: *wykształcony*, *odważny*. One też zaliczone zostały do dominujących. Poziom znajomości języków obcych również wpisuje się w różnicowanie wyników w zakresie analizowanych cech (Załącznik 6). Różnice na poziomie istotnym statystycznie wystąpiły w przypadku następujących cech: *aktywny*, *anarchistyczny*, *rodzinny*, *konserwatywny*, *nacjonalista*, *nadużywający alkoholu*, *towarzyski*, *uczciwy*, *wykształcony*, *odważny*. Do najbardziej różnicujących grup osób w przypadku cech dominujących: *towarzyski*, *wykształcony*, *odważny* należą badani

deklarujący znajomość języków obcych biegłą i komunikatywną, a w przypadku cechy *rodzinny* nie znający języków obcych. Można zatem uznać, że osoby badane deklarujące znajomość języków obcych znacznie bardziej pozytywnie postrzegają Amerykanów niż badani nie znający języków obcych. Wyraża się to szczególnie w nasileniu takich cech, jak: *towarzyski*, *wykształcony*, *odważny*. Ton nadają tu badani z biegłą znajomością języków obcych. Jedynie w przypadku cechy: *rodzinny* największą wartość nadają jej osoby nie znające języków obcych. Najbardziej różnicującą zmienną jest miejsce zamieszkania badanych Polaków (Zał.7). Wyniki na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) odnotowano w przypadku następujących cech: *aktywny*, *anarchistyczny*, *bogaty*, *fanatyczny*, *inteligentny*, *konserwatywny*, *nacjonalista*, *towarzyski*, *uczciwy*, *wierzący*, *życzliwy*. W grupie tej znajdujemy trzy cechy uznane za dominujące: *bogaty*, *towarzyski*, *inteligentny*. Do najbardziej różnicujących grup badanych Polaków, w przypadku dwóch pierwszych cech dominujących, należy zaliczyć zamieszkałych w mieście od 50 do 100 tys oraz w przypadku cechy *inteligentny* - do 20 tys. mieszkańców.

Biorąc pod uwagę powyższe analizy można przyjąć, że badani Polacy pozytywnie odnoszą się do Amerykanów, postrzegając ich głównie jako ludzi bogatych, towarzyskich, wykształconych, inteligentnych, rodzinnych oraz odważnych. Nasilenie powyższych cech u badanych osób jest na tyle duże, że uprawnia do stwierdzenia istnienia pozytywnych postaw badanych Polaków wobec Amerykanów. W tę charakterystykę wpisują się badani pochodzący z wschodniej Polski, płci żeńskiej, stanu wolnego, nie wyjeżdżający za granicę i nie mający najbliższych za granicą, zamieszkali w średniej wielkości miastach, znający biegle języki obce.

Podobnie postrzegają badani Polacy osoby narodowości angielskiej (Wyk.2). Do dominujących cech charakteryzujących Anglików zaliczają: *bogaty* (4,09), *wykształcony* (3,79), *kulturalny* (3,73), *mądry* (3,68), *inteligentny* (3,67), *towarzyski* (3,66). Wszystkie o zabarwieniu pozytywnym, ułożone w zakresie wyników o nasileniu dużym oraz przeciętnym, ale z tendencją ku dużemu, wskazują na postawy pozytywne badanych Polaków wobec Anglików.

Wyk. 2. Przekonania i stereotypy o Anglikach w opinii badanych Polaków

Źródło: badania własne

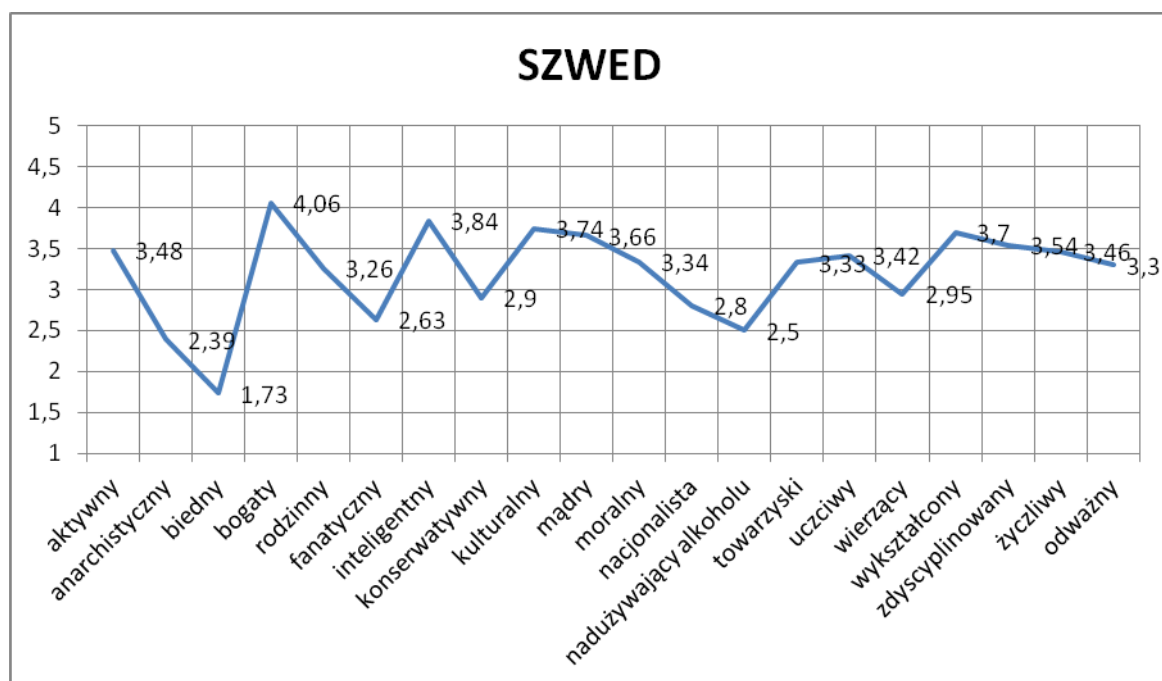
Duże różnicowanie na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) wystąpiło w przypadku regionu, z którego pochodzą badani Polacy (Załącznik 8). W zdecydowanej większości wyższe wyniki uzyskali badani ze wschodniej Polski. Dotyczy o takich cech, jak: *aktywny*, *anarchista*, *kulturalny*, *mądry*, *moralny*, *nacjonalista*, *towarzyski*, *uczciwy*, *zdyscyplinowany*, *życzliwy*, *odważny*. W grupie tych cech są cechy uznane za dominujące, takie jak: *kulturalny*, *mądry*, *towarzyski*. Natomiast badani z centralnej Polski uzyskali wyniki istotnie wyższe tylko przypadku: *biedny* oraz *konserwatywny*. Również bardziej pozytywnie postrzegają Anglików badane kobiety. Ich wyniki średnie w przypadkach istotnych statystycznie są wyższe niż badanych mężczyzn (Załącznik 9). Dotyczy to takich cech, jak: *aktywny*, *fanatyczny*, *kulturalny*, *towarzyski*, *uczciwy*, *wierzący*. Wśród nich znajdujemy cechy dominujące: *kulturalny*, *towarzyski*. Jedynie w przypadku cechy: *biedny* wynik wyższy uzyskali mężczyźni. W przypadku stany cywilnego wszystkie wyniki istotnie wyższe uzyskali badani Polacy nieposiadający partnera życiowego (Załącznik 10). Do tych cech należą: *aktywny*, *anarchistyczny*, *fanatyczny*, *kulturalny*, *mądry*, *uczciwy*, *zdyscyplinowany*, *życzliwy*. W tym zestawie są dwie cechy dominujące: *kulturalny*, *mądry*. Również kwestie związane z wyjazdami zagranicznymi różnicują na poziomie istotnym analizowane cechy (Załącznik 11). W przypadku trzech pierwszych: *bogaty*, *inteligentny* oraz *kulturalny*, w tym dwóch dominujących, wyniki wyższe uzyskały osoby badane nie wyjeżdżające za granicę. Natomiast wyjeżdżający wynik istotnie wyższy uzyskali tylko w przypadku cechy: *nadużywający alkoholu*, która nie jest uznana za

dominującą. Różnice na poziomie istotnym odnotowano również w przypadku przebywania za granicą lub też nie, najbliższych osób badanych (Załącznik 12). Badani deklarujący posiadanie takich osób istotnie wyższe wyniki uzyskali w przypadku takich cech, jak: *biedny, rodzinny, nacjonalista, wierzący, życzliwy*. Natomiast nie mający takich osób wyższe wyniki uzyskali w przypadku: *odważny* oraz cechy uznanej za dominującą *bogaty*. Kolejna ze zmiennych - miejsce zamieszkania badanych osób – również różnicuje na poziomie istotnym statystycznie postrzeganie Anglików (Załącznik 13). Odnosi się to do takich cech, jak: *anarchistyczny, fanatyczny, konserwatywny, kulturalny, nadużywający alkoholu, uczciwy, życzliwy, odważny*. W grupie tej znajduje się tylko jedna cecha dominująca *kulturalny*, w której najwyższy wynik uzyskali badani Polacy zamieszkali w dużym mieście powyżej 100 tys. Mieszkańców, deklarujący tym samym najwyższe natężenia tej cechy. Bardziej bogatą okazała się analiza z użyciem zmiennej, jaką jest znajomość języków obcych (Załącznik 14). Zmienna ta różnicuje na poziomie istotnym statystycznie następujące cechy: *aktywny, fanatyczny, konserwatywny, mądry, moralny, nacjonalista, nadużywający alkoholu, towarzyski, wykształcony*. Wśród tych cech znalazły się trzy dominujące: *mądry, towarzyski, wykształcony*. Najbardziej różnicującą grupą w przypadku dwóch pierwszych są badani z biegłą znajomością języków obcych, a w przypadku trzeciej - badani bez takiej umiejętności.

Z powyższych analiz wynika, że w opinii badanych Polaków, Anglicy postrzegani są bardzo pozytywnie, głównie jako osoby bogate, wykształcone, kulturalne, mądre, inteligentne oraz towarzyskie. W kształtowaniu takiego obrazu Anglika największy udział mają przede wszystkim badane polskie studentki, ze wschodniej Polski, nie mające stałych partnerów życiowych, nie wyjeżdżające za granicę, nie mający najbliższych za granicą, mieszkające w dużych miastach oraz biegle znające języki obce.

Kolejna analiza przekonań i stereotypów wobec „Obcych”, tym razem dotycząca Szweda (Wyk.3), ujawnia, że w ocenie badanych Polaków dominują następujące cechy: *bogaty* (4,06), *inteligentny* (3,84), *kulturalny* (3,74), *wykształcony* (3,7), *mądry* (3,66). Wszystkie one są cechami o charakterze pozytywnym, ułożonymi w przedziale o nasileniu przeciętnym (ale w górnym jego zakresie) oraz w przedziale o nasileniu dużym. Zatem wskazują one na nasilenie duże cech pozytywnych, implikując tym samym pozytywne postawy wobec Szwedów.

Wyk. 3. Przekonania i stereotypy o Szwedach w opinii badanych Polaków

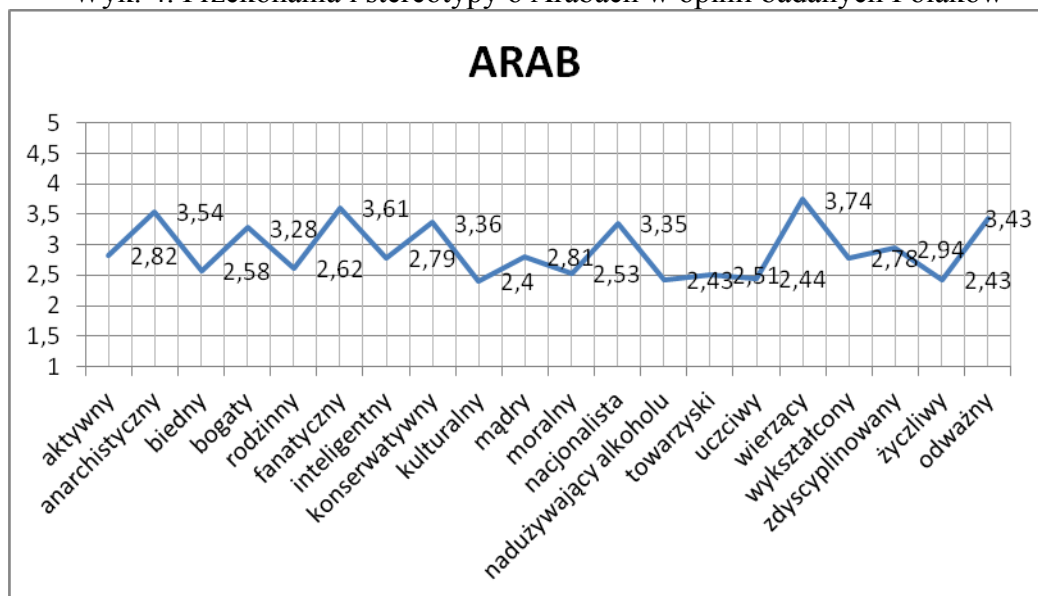
Źródło: badania własne

W zdecydowanej większości wyniki istotnie różnicujące (dotyczące postrzegania analizowanych cech) w tym wszystkie dominujące, wobec Szwedów, uzyskali badani Polacy ze wschodniej Polaki (Załącznik 15). Jedynie w zakresie cech: *biedny* oraz *nadużywający alkoholu* ich wyniki są istotnie niższe. Zatem nie uważają oni tych osób za takie. Podobne wyniki istotnie wyższe uzyskały badane kobiety (Załącznik 16). Ich wyniki różnicują postrzeganie Szwedów w następujących cechach: *anarchistyczny*, *fanatyczny*, *inteligentny*, *konserwatywny*, *kulturalny*, *nacjonalista*, *nadużywający alkohol*, *wierzący*, *zdyscyplinowany*, *odważny*. Stan cywilny badanych Polaków różnicuje na poziomie istotnym statystycznie tylko w trzech przypadkach (Załącznik 17). Dotyczy to następujących cech: *anarchistyczny*, *fanatyczny*, *kulturalny*, w tym jedną dominującą cechę: *kulturalny*. W każdym z tych przypadków wyniki wyższe uzyskały badane osoby nie mające stałego partnera życiowego. Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku zmiennej wyjazdu za granicę (Załącznik 18). Tutaj też występują trzy przypadki istotne statystycznie. Wyniki istotnie wyższe dotyczące takich cech jak: *nadużywający alkohol* oraz *towarzyski*, uzyskali badani wyjeżdżający za granicę. Natomiast nie wyjeżdżający za granicę wynik wyższy uzyskali w przypadku cechy: *moralny*. Nie dotyczy to cech dominujących. W tym przypadku zmienna ta nie różnicuje istotnie ich nasilenia. Kolejna zmienna: najbliżej za granicę (Załącznik 19) różnicuje istotnie tylko w przypadku dwóch cech: jednej dominującej - *inteligentny* i jednej nie dominującej - *fanatyczny*. W obu wynik wyższy uzyskali badani nie mający nikogo z bliskich za granicą. Również miejsce zamieszkania różnicuje na poziomie istotnym statystycznie

($p < 0,05$) nasilenie analizowanych cech wobec „Obcych” (Załącznik 20). Dotyczy to takich cech, jak: *aktywny, anarchistyczny, inteligentny, konserwatywny, kulturalny, nacjonalista, nadużywający alkoholu, towarzyski, uczciwy, wierzący, odważny*. Istotne znaczenie w nasileniu cech dominujących, takich jak: *inteligentny, kulturalny* odgrywają, uzyskując istotnie wyższe wyniki, badane osoby zamieszkałe na wsi i w małych miastach. Największe zróżnicowanie wyników na poziomie istotnym statystycznie wprowadziła zmienna: znajomość języków obcych (Załącznik 21). Zróżnicowanie to objęło wszystkie cechy, oprócz trzech: *rodzinny, mądry, towarzyski*; w tym dominujące, takie jak: *bogaty, inteligentny, kulturalny, wykształcony*. W przypadku pierwszej cechy najwyższy istotnie wynik uzyskali badani nie znający języków obcych, w przypadku zaś trzech pozostałych - badani biegle posługujący się językami obcymi.

Reasumując, można przyjąć, że badani Polacy postrzegają Szwedów poprzez pryzmat cech pozytywnych, jako osoby bogate, inteligentne, kulturalne, mądre oraz moralne. Ich nasilenie jednoznacznie wskazuje na postawy pozytywne badanych osób wobec Szwedów. Istotny udział w tym postrzeganiu mają badani ze wschodniej Polski, płci żeńskiej, nie mający stałych partnerów życiowych, nie mający nikogo z najbliższych za granicą, zamieszkali głównie na wsi i w małych miastach. Przede wszystkim ci ze znajomością języków obcych na poziomie biegłym. Jedynie w przypadku cechy *bogaty* dominują badane osoby nie znające języków.

Wyk. 4. Przekonania i stereotypy o Arabach w opinii badanych Polaków

Źródło: badania własne

W opinii badanych Polaków, Arab postrzegany jest jako osoba: *wierząca* (3,74), *fanatyczna* (3,61), *anarchistyczna* (3,54), *odważna* (3,43), *konserwatywna* (3,66), *nacjonalista* (3,35) (Wyk.4). W grupie tej dominują cechy o zabarwieniu negatywnym. Umiejscowione są

one w górnym przedziale wyników przeciętnych, z tendencją ku wysokim. Zatem można uznać, że badani Polacy prezentują wobec Arabów postawy neutralne z tendencją ku negatywnym.

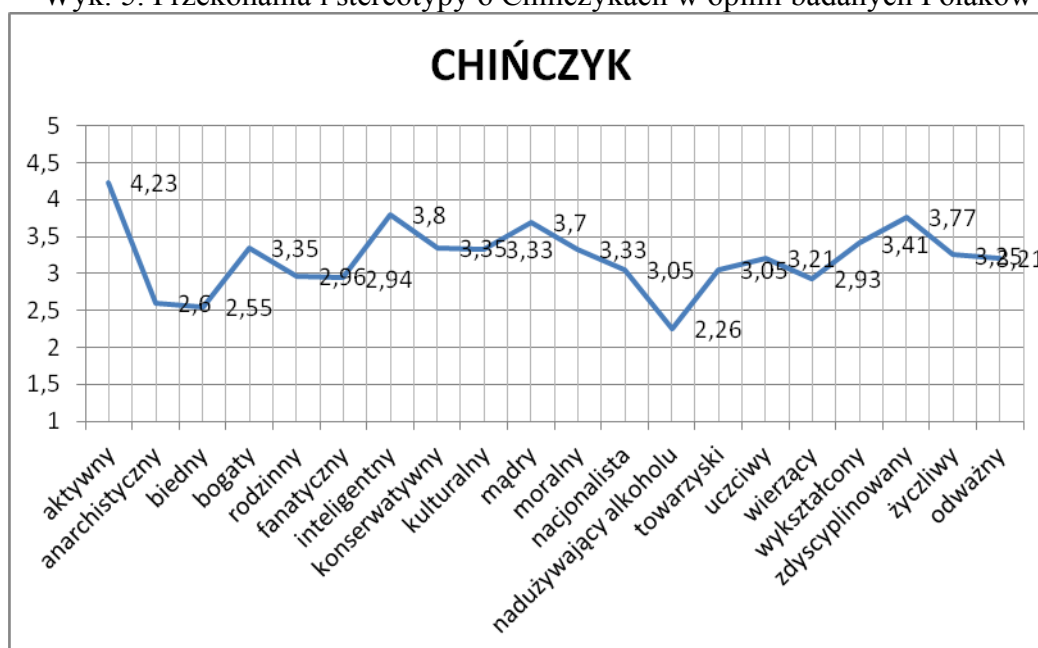
Region, z którego pochodzą badani, różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0.05$) takie analizowane cechy jak: *rodzinny*, *inteligentny*, *mądry*, *moralny*, *towarzyski*. Osoby badane pochodzące z centralnej Polski wykazują większe nasilenie takich cech, jak: *moralny*, *towarzyski*, a badani ze wschodniej Polski: *rodzinny* i *inteligentny*. Nie znajdujemy jednak wśród nich cech dominujących (Załącznik 22). Płeć badanych osób różnicuje na poziomie istotnym trzy cechy: *anarchistyczny*, *fanatyczny* oraz *nadużywający alkohol* (Załącznik 23). Przy czym dwie pierwsze: *anarchistyczny*, *fanatyczny* w opinii badanych mężczyzn postrzegane są jako istotnie dominujące. Natomiast cecha *nadużywający alkohol* postrzegana jest bardziej istotnie w przypadku badanych kobiet. Stan cywilny badanych studentów z Polski nie różnicuje istotnie żadnej z analizowanych cech (Załącznik 24). Zatem można uznać, że bardzo zbliżony jest ich sposób postrzegania osób narodowości arabskiej. Fakt wyjeżdżania za granicę lub też nie, również różnicuje niektóre cechy: *biedny*, *fanatyczny*, *nacjonalista*, *nadużywający alkohol* (Załącznik 25). Wyniki istotnie wyższe uzyskali badani, którzy wyjeżdżają za granicę, w zakresie takich cech: *nacjonalista*, *nadużywający alkohol*. W dwu pozostałych dominują opinie osób nie wyjeżdżających z kraju. Kolejna zmienna dotycząca posiadania za granicą osoby z najbliższego swojego otoczenia, różnicuje istotnie w przypadku następujących cech: *konserwatywny*, *towarzyski* oraz *odważny* (Załącznik 26). Dwie pierwsze istotnie wyżej oceniają badani nie mający nikogo za granicą. Trzecią zaś badani deklarujący posiadanie takich osób. Bogatsze zróżnicowanie dostrzegamy w przypadku zmiennej: miejsce zamieszkania (Załącznik 27). Różnice na poziomie istotnym statystycznie wystąpiły w przypadku następujących cech: *aktywny*, *rodzinny*, *fanatyczny*, *inteligentny*, *nadużywający alkohol*, *towarzyski*. Tylko jedna z nich jest cechą dominującą: *fanatyczny*. Najbardziej różnicującą grupą są badani zamieszkali w mieście liczącym ponad 100 tys. ludzi. Również znajomość języków obcych przez badanych Polaków, jako kolejna zmienna, różnicuje na poziomie istotnym statystycznie szereg analizowanych cech (Załącznik 28). Można do nich zaliczyć następujące: *anarchistyczny*, *rodzinny*, *fanatyczny*, *inteligentny*, *konserwatywny*, *wykształcony*, *odważny*. Wśród nich znajdują się cechy uznane za dominujące. Są to: *anarchistyczny*, *fanatyczny*, *konserwatywny*, *odważny*. W przypadku takich cech, jak *anarchistyczny*, *fanatyczny*, *odważny* najwyższy wynik uzyskują badani nieznający języków obcych przyczyniając się do wyeksponowania tych cech. W przypadku cechy *konserwatywny* dominuje grupa ze znajomością biegłą języków obcych.

Opierając się na powyższych analizach, można uznać, że badani studenci polscy postrzegają Arabów negatywnie, jako osoby bardzo wierzące, przy tym fanatyczne,

anarchistyczne, konserwatywne, odważne oraz bogate. Postrzeganie nie jest przy tym zależne od regionu zamieszkania oraz ich stanu cywilnego. Główny udział w takim wizerunku Araba mają badani mężczyźni, osoby niewyjeżdżające za granicę, nie mający nikogo za granicą, nie znający języków obcych, mieszkający głównie w wielkich miastach.

Nieco inaczej badani Polacy postrzegają Chińczyków (Wyk.5). Przypisują im głównie następujące cechy: *aktywny* (4,23), *inteligentny* (3,8), *zdyscyplinowany* (3,77), *mądry* (3,7), *bogaty* (3,35), *konserwatywny* (3,35). Są to cechy o zabarwieniu pozytywnym, o dużym i przeciętnym ich nasileniu. Świadczy to w zasadzie o pozytywnych postawach badanych Polaków wobec Chińczyków.

Wyk. 5. Przekonania i stereotypy o Chińczykach w opinii badanych Polaków

Źródło: badania własne

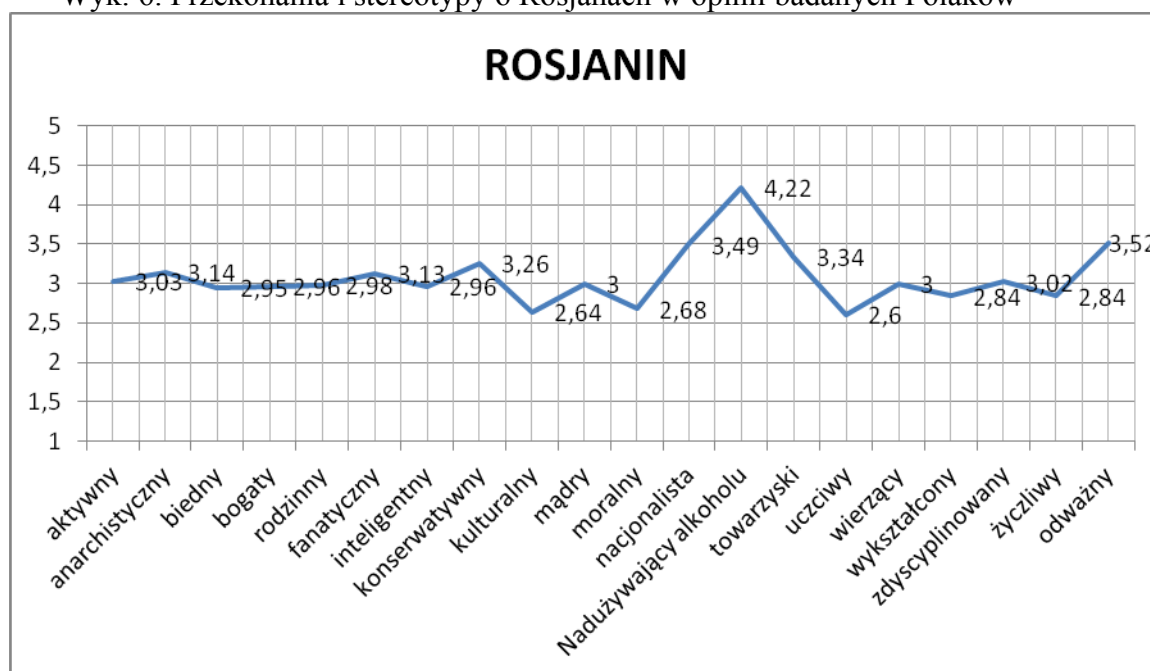
Region zamieszkania badanych polskich studentów różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0.05$) następujące cechy: *anarchistyczny*, *biedny*, *bogaty*, *rodzinny*, *inteligentny*, *mądry*, *nadużywający alkohol*, *uczciwy*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany* oraz *odważny* (Zał. 29). Zdecydowaną większość istotnie wyższych wyników w przypadku analizowanych cech uzyskali badani ze wschodniej Polski, w tym obejmująca wszystkie cechy uznane za dominujące (*inteligentny*, *zdyscyplinowany*, *mądry*, *bogaty*). Tylko w dwóch przypadkach wyniki wyższe uzyskali badani z centrum kraju, tj.: *biedny*, *nadużywający alkohol*. Płeć badanych osób różnicuje istotnie statystycznie siedem z dwudziestu analizowanych cech, takich jak: *anarchistyczny*, *biedny*, *bogaty*, *rodzinny*, *mądry*, *towarzyski* oraz *odważny* (Zał. 30). Wyniki istotnie wyższe w zakresie powyższych cech, oprócz jednej:

biedny, uzyskali badani płci żeńskiej, w tym w zakresie dwóch dominujących (*mądry*, *bogaty*). Pozostawanie w związku ze stałym partnerem lub też nie, również różnicuje na poziomie istotnym statystycznie szereg analizowanych cech (Załącznik 31). Zaliczamy do nich następujące: *aktywny*, *rodzinny*, *inteligentny*, *mądry*, *nadużywający alkohol*, *uczciwy*, *wierzący*, *zdyscyplinowany*. Istotnie wyższe wyniki, za wyjątkiem jednego (*aktywny*) uzyskali badani nie mający stałego partnera życiowego. Obejmują one również cechy uznane za dominujące (*aktywny*, *inteligentny*, *zdyscyplinowany*, *mądry*). Wyjazdy za granicę lub ich brak również różnicują na poziomie istotnym statystycznie szereg analizowanych cech (Załącznik 32). Zaliczamy do nich takie cechy, jak: *bogaty*, *fanatyczny*, *konserwatywny*, *nacjonalistyczny*, *uczciwy*, *wykształcony*, *życzliwy*. Więcej wyników istotnie wyższych uzyskali badani deklarujący wyjeżdżanie za granicę, dotyczą one między innymi cechy dominującej: *bogaty*. W pozostałych przypadkach, w tym i cechy: *konserwatywny*, wyniki wyższe uzyskali badani nie wyjeżdżający za granicę. Również posiadanie najbliższych za granicą lub też nie, różnicuje istotnie szereg cech (Załącznik 33). Obejmuje to następujące cechy: *biedny*, *bogaty*, *rodzinny*, *fanatyczny*, *mądry*, *moralny*, *życzliwy*. Wyniki istotnie wyższe w przypadku trzech analizowanych cech, w tym wszystkich dominujących (*mądry*, *bogaty*) uzyskali badani nie mający najbliższych za granicą. W przypadku pozostałych czterech, wyniki wyższe uzyskali badani deklarujący posiadanie najbliższej osoby za granicą. Kolejna zmienna - miejsce zamieszkania badanych osób - również różnicuje na poziomie istotnym statystycznie analizowane cechy (Załącznik 34). Są to: *aktywny*, *anarchistyczny*, *biedny*, *bogaty*, *rodzinny*, *moralny*, *uczciwy*, *wierzący*. Wśród nich znajdują się tylko dwie cechy dominujące: *aktywny*, *bogaty*. W przypadku cechy *aktywny* najbardziej różnicującą grupą, uzyskującą najniższe wyniki, są badani zamieszkali w miastach powyżej 100 tys. osób. Jednak największy udział w nasileniu tej cechy mają badani zamieszkujący miasta od 20 do 50 tys. ludzi. Natomiast w przypadku cechy *bogaty*, największy udział mają badani zamieszkali w miastach do 20 tys., oraz w miastach od 50 do 100 tys. osób. Najbardziej bogata w przypadki istotne statystycznie okazuje się analiza z wykorzystaniem zmiennej, jaką jest znajomość języków obcych (Załącznik 35). Przypadki istotne statystycznie dotyczą piętnastu cech, za wyjątkiem: *aktywny*, *fanatyczny*, *nacjonalista*, *towarzyski*, *uczciwy*. Zatem wśród nich znajdują się cechy uznane za dominujące, takie jak: *inteligentny*, *zdyscyplinowany*, *mądry*, *bogaty*, *konserwatywny*. Najbardziej różnicującymi grupami są badane osoby z biegłą znajomością języków obcych oraz nie znający języków obcych. Ci pierwsi najistotniej wpływają na nasilenie takich cech, jak: *zdyscyplinowany* oraz *mądry*, drudzy zaś na: *inteligentny*, *bogaty*.

Podsumowując, można przyjąć, że badani Polacy postrzegają Chińczyków, jako osoby aktywne, zamożne, inteligentne, mądre, zdyscyplinowane, konserwatywne. Są to cechy o dużym i przeciętnym ich nasileniu wskazujące na postawy pozytywne. Na ten obraz wpływ mają przede wszystkim badani ze wschodniej Polski, głównie kobiety, nie mające stałego partnera życiowego, nie wyjeżdżające za granicę, nie mający najbliższych za granicą, mieszkańcy małych i średnich miast, z biegłą znajomością języków obcych oraz nie znający języków obcych.

Jeszcze inaczej przedstawia się postrzeganie przez badanych Polaków Rosjan (Wyk.6). Uznali oni, że wśród cech w największym stopniu ich charakteryzujących wskazać można następujące: *nadużywający alkoholu* (4,22), *odważny* (3,52), *nacjonalista* (3,49), *towarzyski* (3,34), *konserwatywny* (3,26). Mamy tu do czynienia z trzema cechami o zabarwieniu negatywnym. Jedna o nasileniu dużym tej cechy (*nadużywający alkoholu*) oraz dwie o nasileniu przeciętnym. Wskazuje to na postawy neutralne badanych osób wobec Rosjan, z tendencją ku negatywnym.

Wyk. 6. Przekonania i stereotypy o Rosjanach w opinii badanych Polaków

Źródło: badania własne

Region, z jakiego pochodzą badani Polacy, różnicuje na poziomie istotnym statystycznie sześć spośród dwudziestu analizowanych cech, takich jak: *anarchistyczny*, *rodzinny*, *moralny*, *wierzący*, *życzliwy* i *odważny* (Zał.36). Trzy spośród nich: *anarchistyczny*, *rodzinny* oraz *odważny*, który został zaliczony do dominujących, istotnie wyżej oceniają badani ze wschodniej Polski, kolejne trzy: *moralny*, *wierzący*, *życzliwy* - badani z centralnej Polski. Zdecydowanie większe bogactwo przypadków istotnie różnych odnotowano w analizie

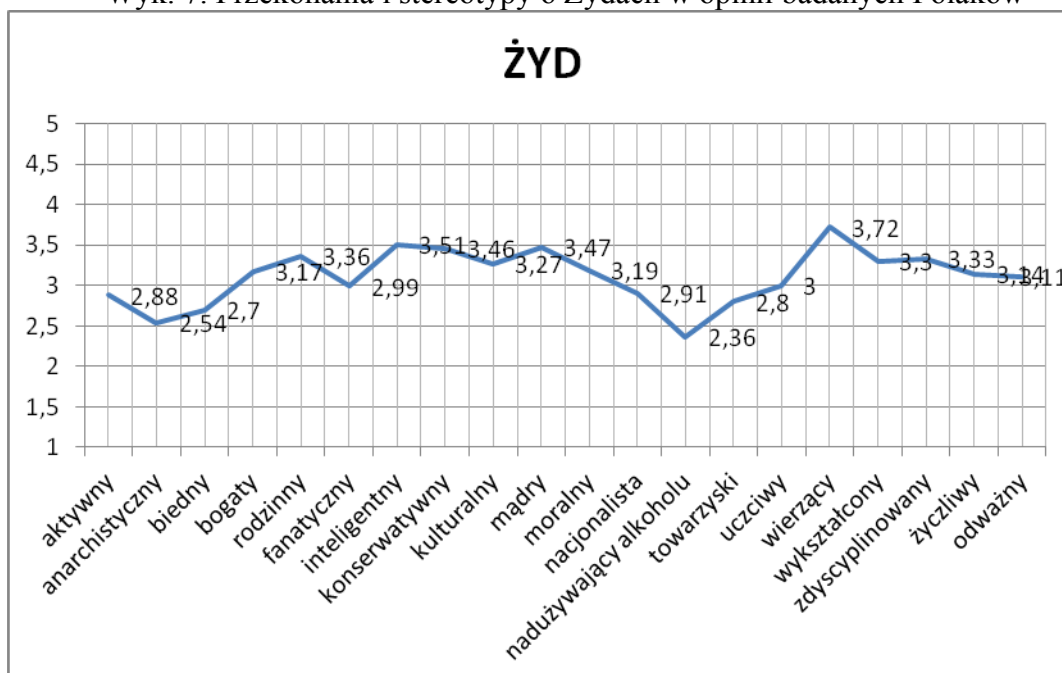
z wykorzystaniem zmiennej: płeć (Załącznik 37). Różnicuje ona istotnie następujące cechy: *anarchistyczny, biedny, bogaty, fanatyczny, inteligentny, konserwatywny, kulturalny, nacjonalista, nadużywający alkoholu, uczciwy, życzliwy*. Spośród tych cech, tylko trzy uznano za dominujące (*nadużywający alkoholu, nacjonalista, konserwatywny*). Decydujące znaczenie w zakresie nasilenia cechy - *nadużywający alkoholu*, mają badane kobiety, natomiast w przypadku dwóch pozostałych - *nacjonalista, konserwatywny*, badani mężczyźni. Kolejna zmienna: stan cywilny (Załącznik 38) różnicuje istotnie tylko dwie cechy: *wykształcony i zdyscyplinowany*. Jednak żadna z nich nie została uznana za dominującą. Fakt wyjeżdżania lub też nie za granicę różnicuje istotnie cztery cechy: *biedny, bogaty, konserwatywny, życzliwy* (Załącznik 39). Również i w tym przypadku nie znalazła się wśród nich żadna cecha uznana za dominującą. Posiadanie lub też nie najbliższych za granicą również istotnie różnicuje w niewielkim zakresie (Załącznik 40). Przypadki istotne statystycznie, to: *aktywny, anarchistyczny, konserwatywny, moralny, nacjonalista, nadużywający alkoholu*. Wśród nich znalazły się trzy cechy uznane za dominujące (*nadużywający alkoholu, nacjonalista, konserwatywny*). Wszystkie one zostały wyżej ocenione jako ważne przez badanych nie mających najbliższych za granicą. Kolejna zmienna - miejsce zamieszkania - różnicuje istotnie następujące cechy (Załącznik 41): *aktywny, bogaty, rodzinny, inteligentny, mądry, nacjonalista, towarzyski, uczciwy, życzliwy, odważny*. W grupie tej znalazły się cechy uznane za dominujące (*odważny, nacjonalista, towarzyski*). Ich analiza ujawniła, że najbardziej różnicującą ze względu na miejsce zamieszkania grupą badanych Polaków, są badani z dużych miast. Zaliczyć do nich można miasta od 50 do 100 tys. oraz ponad 100 tys. mieszkańców. Uzyskane przez nich wyniki w największym stopniu przyczyniły się do nasilenia wymienionych cech. Znajomość języków obcych podobnie istotnie różnicuje analizowane cechy (Załącznik 42). Należą do nich: *fanatyczny, kulturalny, moralny, towarzyski, uczciwy, wierzący, życzliwy*. Spośród powyższych cech jedynie cecha: *towarzyski*, uznana została za dominującą. Grupą badanych osób, osiągającą najwyższy wynik, która przyczyniła się istotnie do nadania tej cesze wartości dominującej, są badani z biegłą znajomością języków obcych.

Podsumowując, można stwierdzić, że badani Polacy postrzegają Rosjan niezbyt pozytywnie, głównie jako osoby nadużywające alkoholu, konserwatywne, nacjonalistyczne, ale i jako osoby odważne oraz towarzyskie. Jednak nasilenie cech dominujących o zabarwieniu negatywnym świadczy w zasadzie o neutralnych, z tendencją ku negatywnym, postawom wobec Rosjan. Do takiego obrazu Rosjanina przyczynili się badani zarówno ze wschodniej, jak i z centralnej Polski, obojga płci, niezależnie od stanu cywilnego, wyjeżdżania czy też nie za

granicę, nie mający najbliższych za granicą, mieszkający w dużych miastach od 50 do 100 tys. oraz ponad 100 tys. Mieszkańców, z biegłą znajomością języków obcych.

Do najbardziej dominujących cech u Żydów, badani Polacy zaliczają: *wierzący* (3,72), *inteligentny* (3,51), *mądry* (3,47), *konserwatywny* (3,46), *rodzinny* (3,36) *kulturalny* (3,33), (Wyk.7). Wszystkie one wykazują na przeciętne nasilenie danej cechy, co świadczy o neutralnych postawach badanych osób wobec Żydów.

Wyk. 7. Przekonania i stereotypy o Żydach w opinii badanych Polaków

Źródło: badania własne

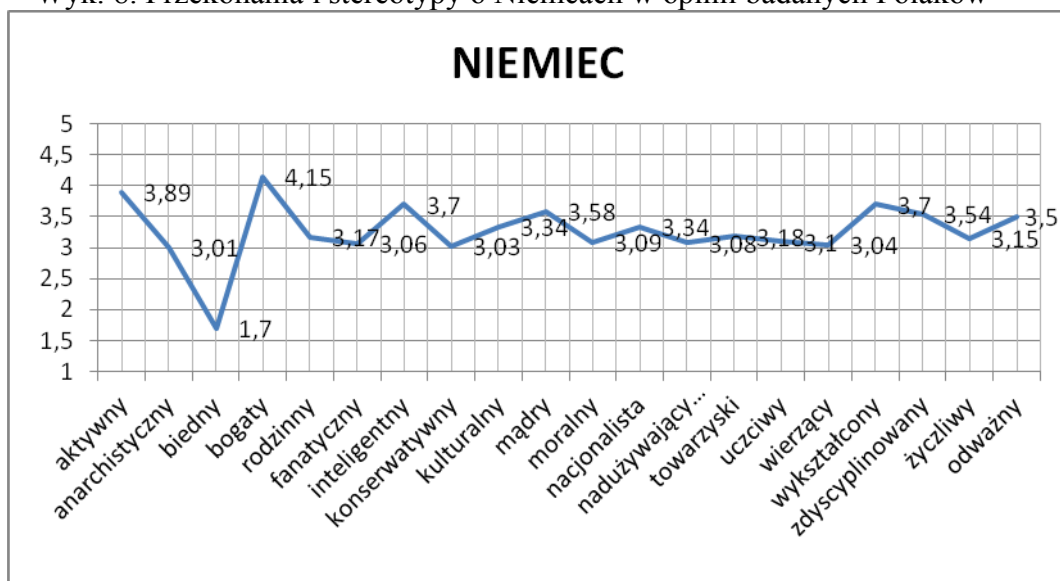
Region zamieszkania badanych studentów różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) nasilenie pięciu spośród dwudziestu analizowanych cech: *fanatyczny*, *konserwatywny*, *nacjonalista*, *towarzyski*, *wierzący*. Wśród nich znajdują się dwie cechy wskazane przez badanych jako dominujące: *konserwatywny*, *wierzący* (Załącznik 4.3). Istotnie wyższe wyniki w ich przypadku uzyskali badani ze wschodniej Polski. Płeć badanych różnicuje istotnie dziewięć cech, takich jak: *aktywny*, *anarchistyczny*, *biedny*, *bogaty*, *fanatyczny*, *konserwatywny*, *nadużywający alkoholu*, *wierzący*, *wykształcony* (Załącznik 4.4). Również w tym przypadku wśród powyższych cech znalazły się dwie wskazane przez badanych jako dominujące: *konserwatywny*, *wierzący*. Oznacza to, że to badane kobiety istotniej postrzegają osoby narodowości żydowskiej jako konserwatywne i wierzące niż badani mężczyźni. Stan cywilny badanych Polaków, podobnie jak wyżej, istotnie różnicuje następujące cechy: *aktywny*,

anarchistyczny, fanatyczny, kulturalny, mądry, moralny oraz wierzący (Załącznik 45). W grupie tej znajdują się cechy uznane przez badane osoby jako dominujące: *wierzący, mądry, kulturalny*. W dwóch pierwszych przypadkach wyniki wyższe uzyskali badani niemający stałego partnera życiowego. W przypadku zaś cechy *kulturalny* wynik istotnie wyższy uzyskali badani deklarujący funkcjonowanie w stałym związku partnerskim. Fakt wyjeżdżania lub też nie za granicę, również istotnie różnicuje analizowane cechy, są to: *aktywny, nacjonalista, nadużywający alkohol, wierzący, wykształcony, zdyscyplinowany oraz odważny* (Załącznik 46). Wśród nich znajduje się tylko jedna dominująca cecha: *wierzący*. Istotnie bardziej wskazują na nią jako dominującą badani wyjeżdżający za granicę. Posiadanie najbliższych osób za granicą lub też nie, również różnicuje istotnie szereg analizowanych cech (Załącznik 47). Zaliczamy do nich następujące cechy: *aktywny, rodzinny, inteligentny, mądry, moralny, uczciwy*. W grupie tej znajdujemy trzy cechy uznane za dominujące: *inteligentny, mądry, rodzinny*. Wyniki istotnie wyższe w każdym z tych przypadków uzyskali badani mający osoby z najbliższego swojego otoczenia za granicą. Zatem można uznać, że to one głównie przyczyniły się do uznania tych cech za dominujące. Kolejną zmienną różnicującą na poziomie istotnym statystycznie nasilenie analizowanych cech, jest miejsce zamieszkania (Załącznik 48). Różnicuje ona następujące cechy: *anarchistyczny, biedny, bogaty, rodzinny, konserwatywny, mądry, moralny, nacjonalista, nadużywający alkohol, uczciwy, wierzący, wykształcony, zdyscyplinowany, życzliwy*. Wśród nich znajdują się cechy dominujące, takie jak: *wierzący, konserwatywny, mądry, rodzinny*. Grupy badanych osób, które najbardziej przyczyniły się do wskazania powyższych cech jako dominujące, to badani ze wsi oraz dużych miast (od 50 do 100 tys., oraz ponad 100 tys.). Znajomość języków obcych również istotnie różnicuje analizowane cechy (Załącznik 49). Należą do nich: *aktywny, biedny, bogaty, rodzinny, inteligentny, konserwatywny, kulturalny, mądry, nadużywający alkohol, towarzyski, uczciwy, wierzący, wykształcony, zdyscyplinowany*. Jest, to najbogatsze różnicowanie, zawiera bowiem wszystkie cechy uznane za dominujące (*wierzący, inteligentny, konserwatywny, mądry, kulturalny, rodzinny*). Do ich najwyższej pozycji wśród wszystkich cech przyczynili się, uzyskując najwyższe wyniki, głównie badani Polacy znający języki obce na poziomie komunikatywnym i biegłym.

Biorąc pod uwagę powyższe analizy można uznać, że postawy badanych Polaków wobec Żydów (postrzeganych jako osoby wierzące, inteligentne, konserwatywne, mądre, kulturalne oraz rodzinne) są neutralne. Wpływ na taki stan rzeczy mają badani ze wschodniej Polski, płci żeńskiej, nie mający stałego partnera życiowego, wyjeżdżający za granicę, mający osoby z najbliższego swojego otoczenia za granicą, ze wsi oraz dużych miast oraz znający języki obce najlepiej, tj., na poziomie komunikatywnym i biegłym.

Kolejną z analizowanych narodowości jest Niemiec (Wyk.8). Badani studenci z Polaki przypisują mu jako dominujące następujące cechy: *bogaty* (4,15), *aktywny* (3,89), *inteligentny* (3,7), *wykształcony* (3,7), *mądry* (3,58), *zdyscyplinowany* (3,54). Dwa pierwsze wyniki wskazują na duże nasilenie tych cech, pozostałe na przeciętne, ale w górnym zakresie tych wyników. Zatem możemy mówić o postawach pozytywnych badanych Polaków wobec Niemców.

Wyk. 8. Przekonania i stereotypy o Niemcach w opinii badanych Polaków

Źródło: badania własne

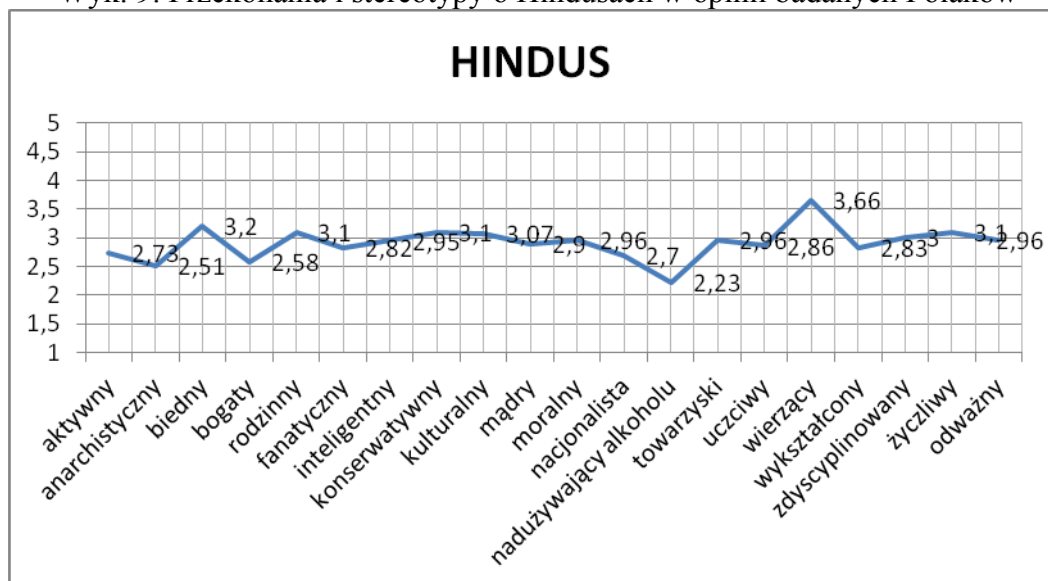
Region, z którego pochodzą badani Polacy, istotnie różnicuje nasilenie takich cech charakteryzujących Niemców, jak: *aktywny*, *mądry*, *moralny*, *uczciwy*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany*, *życzliwy*, *odważny* (Zał.50). Znajdują się wśród nich następujące cechy uznane za dominujące: *aktywny*, *mądry*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany*. We wszystkich tych przypadkach wyniki istotnie wyższe uzyskali badani ze wschodniej Polski, przyczyniając się głównie do nasilenia tych cech. Natomiast płeć badanych różnicuje istotnie następujące cechy: *anarchistyczny*, *biedny*, *inteligentny*, *konserwatywny*, *moralny*, *nadużywający alkohol*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany* (Zał.51). W grupie tej znajdujemy trzy cechy uznane przez badane osoby za dominujące (*inteligentny*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany*). Wszystkie wyniki istotnie wyższe dotyczące tych cech uzyskały badane kobiety. One też mają największy udział w ich wskazaniu jako dominujące. Stan cywilny badanych różnicuje tylko trzy cechy: *aktywny*, *nadużywający alkohol*, *wykształcony* (Zał.52), w tym dwie dominujące (*aktywny*, *wykształcony*). Pierwsza z nich wyniki wyższe uzyskała w przypadku osób mających partnera

życiowego, druga w odniesieniu do osób niemających takiego partnera. Fakt wyjeżdżania lub nie za granicę różnicuje istotnie tylko dwie cechy: *moralny*, *nadużywający alkoholu* (Załącznik 53). Żadna z nich nie została uznana za dominującą, zatem badani Polacy są jednoznaczni w wskazaniach cech dominujących. Podobna sytuacja przedstawia się w przypadku analizy w kontekście posiadania lub nie najbliższych z rodziny za granicą (Załącznik 54). Zmienna ta różnicuje na poziomie istotnym statystycznie takie cechy, jak: *anarchistyczny*, *nacjonalista*, *wierzący*. Wśród nich nie ma żadnej cechy uznanej za dominującą. W związku z tym, podobnie jak wyżej, badani studenci są zgodni co do stopnia nasilenia cech dominujących. Zdecydowanie bardziej różnicującą jest zmienna: miejsce zamieszkania (Załącznik 55). Istotnie różnicuje ona takie cechy, jak: *biedny*, *bogaty*, *rodzinny*, *fanatyczny*, *konserwatywny*, *mądry*, *moralny*, *towarzyski*, *uczciwy*, *wierzący* oraz *życzliwy*. Pomimo bogactwa przypadków istotnych statystycznie, tylko dwa obejmują cechy dominujące (*bogaty*, *mądry*). W obu przypadkach najwyższe wyniki uzyskują badani zamieszkujący wieś. Oni też najbardziej przyczyniają się do uznania tych cech za dominujące. Również znajomość języków obcych różnicuje istotnie analizowane cechy (Załącznik 56). Zaliczamy do nich następujące: *aktywny*, *konserwatywny*, *kulturalny*, *mądry*, *nacjonalista*, *uczciwy*, *wierzący*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany* i *życzliwy*. W tej grupie znajdują się cztery cechy uznane za dominujące (*aktywny*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany*, *mądry*). W przypadku pierwszej cechy: *aktywny*, najwyższy wynik uzyskali badani nie znający języków obcych, przyczyniając się do zaliczenia tej cechy jako dominującej. Natomiast w przypadku trzech pozostałych: *wykształcony*, *zdyscyplinowany*, *mądry*, najwyższe wyniki uzyskali badani Polacy deklarujący znajomość języków obcych, niezależnie od poziomu.

Biorąc pod uwagę powyższe analizy, możemy zatem przyjąć, że badani Polacy postrzegają Niemców pozytywnie, jako ludzi bogatych, inteligentnych, wykształconych, zdyscyplinowanych oraz mądrych. Na taki stan rzeczy głównie wpływ mają badane kobiety ze wschodniej Polaki, mieszkające na wsi oraz znające języki obce. Niezależnie od tego czy mają partnera życiowego czy też nie, czy wyjeżdżają lub nie za granicę, czy mają najbliższych lub też nie za granicą.

W przypadku Hindusów dominującymi cechami są, w opinii badanych Polaków, następujące: *wierzący* (3,66), *biedny* (3,2), *rodzinny* (3,1), *kulturalny* (3,1), *życzliwy* (3,1), *mądry* (3,07) (Wyk.9). Wszystkie cechy ułożone są w przedziale wyników przeciętnych, wskazujących na postawy neutralne.

Wyk. 9. Przekonania i stereotypy o Hindusach w opinii badanych Polaków

Źródło: badania własne

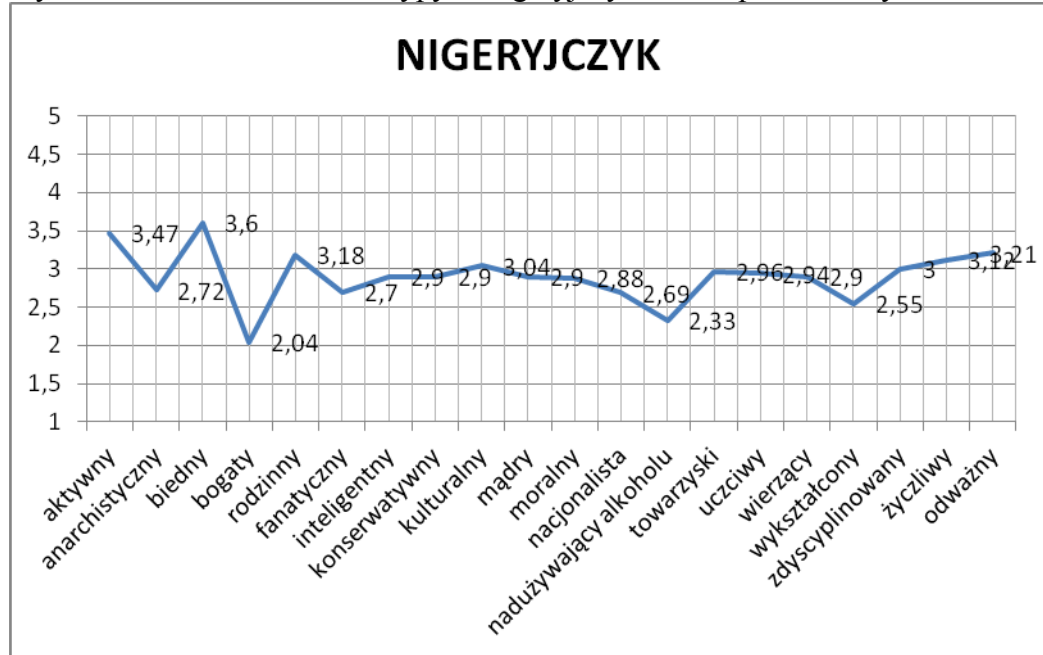
Region, na terenie którego przebywają badani Polacy, różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0.05$) cztery następujące cechy: *rodzinny*, *fanatyczny*, *nadużywający alkoholu*, *odważny*. Wśród nich znajdujemy tylko jedną uznaną za dominującą – *rodzinny*. Wynik istotnie wyższy uzyskali badani studenci z Polski z regionu wschodniego (Załącznik 57). Płeć badanych różnicuje na poziomie istotnym tylko trzy cechy: *moralny*, *nadużywający alkoholu* oraz *odważny*. Nie znajdujemy pośród nich żadnej cechy uznanej za dominującą (Załącznik 58). Zatem nie ma zależności między płcią badanych osób a nasileniem dominujących cech. Bycie lub też nie w stałym związku partnerskim różnicuje istotnie pięć następujących cech: *anarchistyczny*, *fanatyczny*, *towarzyski*, *wierzący*, *wykształcony* (Załącznik 59). Tylko jedna z cech dominujących (*wierzący*) znajduje się w tym wykazie. Wynik istotnie wyższy uzyskali badani niemający stałego partnera życiowego. Również fakt wyjeżdżania lub też nie za granicę istotnie różnicuje siedem następujących cech: *aktywny*, *biedny*, *nacjonalista*, *nadużywający alkoholu*, *uczciwy*, *wierzący*, *wykształcony* (Załącznik 60). Dwie z nich uznane zostały za dominujące (*wierzący*, *biedny*). W pierwszym przypadku wyniki istotnie wyższe uzyskali badani nie wyjeżdżający za granicę, w drugim zaś, wyjeżdżający. Fakt posiadania najbliższy za granicą lub też nie, różnicuje istotnie tylko trzy cechy: *konserwatywny*, *moralny*, *towarzyski* (Załącznik 61). Żadna z nich nie została zaliczona do cech dominujących. Zatem niezależnie od tego, czy badani Polacy posiadają najbliższych za granicą, czy też nie, są zgodni co do nasilenia dominujących cech osoby narodowości hinduskiej. Zdecydowanie więcej istotnych statystycznie zależności odnotowano w przypadku zmiennej, jaką jest miejsce zamieszkania (Załącznik 62). Dotyczy to takich cech jak:

anarchistyczny, bogaty, rodzinny, inteligentny, konserwatywny, nacjonalista, nadużywający alkoholu, towarzyski, wierzący, wykształcony, zdyscyplinowany, odważny. W tym bogatym wykazie znajdujemy jednak tylko dwie cechy uznane za dominujące (*wierzący, rodzinny*). W obu przypadkach najwyższe wyniki uzyskują badani Polacy zamieszkali w dużych miastach (od 50 do 100 tys., oraz ponad 100 tys. mieszkańców). Równie bogata w zależności na poziomie istotnym jest analiza w kontekście znajomości języków obcych (Zał.63). Różnicuje ona następujące cechy: *biedny, bogaty, rodzinny, fanatyczny, konserwatywny, moralny, nadużywający alkoholu, towarzyski, wykształcony, zdyscyplinowany.* W tym przypadku występuje zgodność tylko w dwóch cechach: *biedny, rodzinny.* W obu przypadkach najbardziej różnicująca grupą są osoby bez znajomości języków obcych. W pierwszym (*biedny*) uzyskując najniższy wynik, a w drugim (*rodzinny*) wynik najwyższy.

Podsumowując, można przyjąć że badani Polacy postrzegają Hindusów głównie jako ludzi wierzących, następnie rodzinnych, kulturalnych, życzliwych, mądrych, ale biednych. Umieszczenie wyników analizowanych cech wyłącznie w zakresie nasilenia przeciętnego, upoważnia do stwierdzenia, że są to postawy przyjazne, ale neutralne. Tak postrzegają Hindusów badani niezależnie od płci, studenci zamieszkujący wschodnią Polskę, niemający stałego partnera życiowego, wyjeżdżający jak i nie wyjeżdżający za granicę, posiadający lub też nie za granicą najbliższych, zamieszkali w dużych miastach, niezależnie od poziomu znajomości języków obcych.

Dominującymi cechami w przypadku Nigeryjczyków, są: *biedny* (3,6), *aktywny* (3,47), *odważny* (3,21), *rodzinny* (3,18), *kulturalny* (3,04) (Wyk.10). Wszystkie one, niezależnie od zabarwienia, umiejscowione zostały w zakresie wyników o przeciętnym nasileniu cech, wskazującym na postawy neutralne badanych Polaków wobec Nigeryjczyków.

Wyk. 10. Przekonania i stereotypy o Nigeryjczykach w opinii badanych Polaków

Źródło: badania własne

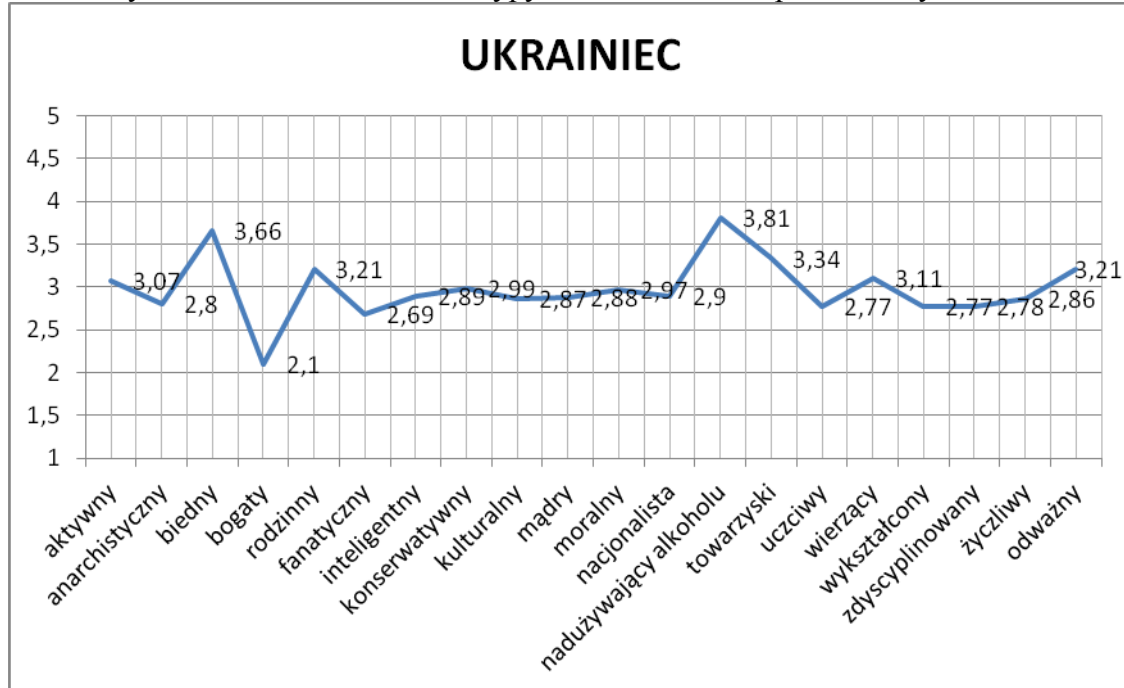
Region kraju, z jakiego pochodzą badani, różnicuje istotnie statystycznie nasilenie takich cech, jak (Zał.64): *anarchistyczny, konserwatywny, nadużywający alkoholu, wierzący, wykształcony*. Jednak nie różnicuje on na poziomie istotnym statystycznie cech uznanych za dominujące. Zatem badani wykazują bardzo zbliżony do siebie poziom nasilenia tych cech. Nieco inaczej sytuacja wygląda w przypadku zmiennej: płeć (Zał.65). Różnicuje istotnie ona jedynie jedną cechę, taką jak *kulturalny*, która zarazem uznana jest za dominującą. Wyniki istotnie wyższe uzyskali badani mężczyźni. Zatem to oni wykazują istotnie wyższe nasilenie tej cechy, niż ich koleżanki. Bardziej bogata okazuje się analiza uwzględniająca stan cywilny badanych (Zał.66). Różnicuje on na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0.05$) następujące cechy: *anarchistyczny, biedny, rodzinny, fanatyczny, konserwatywny, nadużywający alkoholu, towarzyski, uczciwy, wierzący, wykształcony*. W grupie tych cech znajdują się tylko dwie uznane za dominujące: *biedny* oraz *rodzinny*. W obu przypadkach wyniki istotnie wyższe uzyskali badani nie mający stałego partnera życiowego. Kolejna zmienna to wyjazdy za granicę (Zał.67). Różnicuje ona nasilenie następujących cech: *mądry, uczciwy* oraz *zdyscyplinowany*. Jednak żadna z nich nie jest cechą dominującą. Zatem nie ma zależności między tą zmienną a poziomem nasilenia cech dominujących. Pobyt za granicą lub też nie, różnicuje istotnie cztery z dwudziestu analizowanych cech: *bogaty, konserwatywny, towarzyski, wierzący* (Zał.68). Również i w tym przypadku żadna z dominujących cech nie znalazła się w tym wykazie. Zatem, podobnie jak w poprzedniej analizie, brak jest zależności między faktem pobytu za granicą lub

też nie a poziomem nasilenia dominujących cech. Zdecydowanie najbogatszą w zależności na poziomie istotnym jest analiza w kontekście miejsca zamieszkania badanych Polaków (Załącznik 69). Zależności te wystąpiły w przypadku następujących cech: *aktywny, anarchistyczny, bogaty, rodzinny, fanatyczny, inteligentny, konserwatywny, kulturalny, nacjonalista, nadużywający alkohol, towarzyski, uczciwy, wykształcony, zdyscyplinowany, życzliwy, odważny*. Wśród tej grupy znalazły się cztery uznane za dominujące (*aktywny, odważny, rodzinny, kulturalny*). W przypadku takich cech jak: *aktywny i kulturalny* najbardziej różnicującymi grupami są badani zamieszkali w małym mieście (do 20 tys., oraz od 20 do 50 tys.). Natomiast w przypadku cechy *rodzinny* to mieszkańcy wsi stanowią grupę wzmacniającą nasilenie analizowanej cechy. Zaś w przypadku cechy *odważny*, taką rolę spełniają badani zamieszkali w największych miastach (ponad 100 tys.). Poziom znajomości języków obcych również różnicuje nasilenie wielu analizowanych cech, takich jak: *bogaty, rodzinny, konserwatywny, nadużywający alkohol, towarzyski, wykształcony, zdyscyplinowany, odważny* (Załącznik 70). Tym razem w grupie tej znalazły się dwie dominujące cechy: *odważny, rodzinny*. W obu tych przypadkach wyniki istotnie najwyższe uzyskali badani znający biegle języki obce. Zatem to oni głównie przyczynili się do poziomu nasilenia tej cechy.

W związku z powyższymi analizami, można przyjąć, że badani Polacy postrzegają Nigeryjczyków jako osoby biedne, ale aktywne, odważne, rodzinne, kulturalne. Cechy te w zasadzie są cechami o zabarwieniu pozytywnym, jednak ich wyniki ułożone w zakresie wyników o nasileniu przeciętnym cech, wskazują na postawy neutralne badanych Polaków wobec Nigeryjczyków. Na taki obraz Nigeryjczyka składają się opinie głównie badanych mężczyzn, nie mających stałego partnera życiowego, posługujących się biegle językami obcymi, zamieszkali na wsi i małych miastach. Natomiast region kraju, z którego pochodzą badani, fakt wyjazdów lub też nie za granicę, jak i posiadanie lub też nie najbliższych sobie osób za granicą, nie różnicuje istotnie analizowanych dominujących cech.

Ostatnia z analiz dotycząca Ukraińców uwidoczniła następujące cechy dominujące w ich charakterystyce w opinii badanych Polaków (Wykres 11): *nadużywający alkohol* (3,81), *biedny* (3,66), *towarzyski* (3,34), *rodzinny* (3,21), *odważny* (3,21), *wierzący* (3,11). Pierwsza z tych cech o zabarwieniu negatywnym ułożona w zakresie wyników wskazujących na duże nasilenie tej cechy, implikuje postawy negatywne. Pozostałe, niezależnie od zabarwienia, umiejscowione w zakresie nasilenia przeciętnego, wskazują na postawy neutralne badanych Polaków wobec Ukraińców.

Wyk. 11. Przekonania i stereotypy o Ukraińcach w opinii badanych Polaków

Źródło: badania własne

Region kraju, z którego pochodzą badani Polacy, różnicuje istotnie następujące cechy: *aktywny*, *anarchistyczny*, *kulturalny* (Zał.71). Nie ma wśród nich cech uznanych za dominujące, zatem należy uznać, że nie ma zależności między nasileniem dominujących cech, a regionem zamieszkania badanych osób. Płeć badanych Polaków, podobnie jak wyżej, istotnie różnicuje tylko trzy cechy: *biedny*, *bogaty* oraz *uczciwy* (Zał.72). Znajdujemy wśród nich tylko jedną dominującą cechę: *biedny*. Wynik istotnie wyższy uzyskały badane kobiety, tym samym wpisując się bardziej niż mężczyźni w nasilenie tej cechy. Stan cywilny badanych również różnicuje tylko w przypadku trzech cech: *biedny*, *towarzyski*, *zdyscyplinowany* (Zał.73). Jednak w tym przypadku dotyczy to aż dwóch cech dominujących (*biedny*, *towarzyski*). W pierwszym wynik wyższy uzyskali badani stanu wolnego, w drugi zajętego. Kolejna zmienna, tym razem wyjazd za granicę lub też nie, różnicuje tylko w przypadku dwóch cech: *anarchistyczny*, *nadużywający alkoholu* (Zał.74). W przypadku tej drugiej jest to również cech uznana za dominującą. Wynik istotnie wyższy i to w granicach nasilenia dużego uzyskali badani wyjeżdżający za granicę. Również fakt posiadania rodziny za granicę lub też nie, różnicuje istotnie następujące cechy: *biedny*, *fanatyczny*, *życzliwy* (Zał.75). Wykaz ten zawiera tylko jedną cechę wspólną z cechami dominującymi, a mianowicie cechę: *biedny*. Wyniki istotnie wyższe, powodujące istotnie większe nasilenie tej cechy, uzyskali badani, którzy nie posiadają najbliższych za granicą. Nieco bogatsza jest analiza z uwzględnieniem miejsca zamieszkania

badanych Polaków (Załącznik 76). Cechami, w ramach których wystąpiły różnice na poziomie istotnym statystycznie, są: *anarchistyczny, rodzinny, konserwatywny, nacjonalista, towarzyski, uczciwy, wierzący, zdyscyplinowany, życzliwy*. Wśród nich znajdujemy dwie zaliczone do dominujących: *towarzyski, rodzinny*. Najwyższe wyniki w przypadku pierwszej cechy uzyskali badani zamieszkujący duże miasta (50-100 tys., ponad 100 tys.), natomiast w przypadku drugiej cechy - zamieszkali na wsi i w mieście od 50 do 100 tys. mieszkańców. Ostatnia ze zmiennych niezależnych, tj. znajomość języków obcych, również różnicuje na poziomie istotnym następujące cechy: *bogaty, inteligentny, mądry, nacjonalista, nadużywający alkoholu, towarzyski, wierzący, wykształcony, odważny* (Załącznik 77). W tej grupie cech występują aż cztery zaliczone do dominujących: *nadużywający alkoholu, towarzyski, odważny i wierzący*. Wyniki najwyższe w przypadku pierwszej o charakterze negatywnym oraz w pozostałych o charakterze pozytywnym uzyskali badani Polacy posługujący się biegle i komunikatywnie językami obcymi. Ich opinie przyczyniły się głównie do wyboru powyższych cech jako dominujących.

Podsumowując, można przyjąć, że badani Polacy postrzegają Ukraińców głównie jako osoby nadużywające alkoholu, biedne, towarzyskie, rodzinne, odważne oraz wierzące. Uzyskane wyniki w tym kontekście wskazują, że wśród badanych Polaków dostrzegamy postawy negatywne z dominacją postaw neutralnych. Zatem możemy je uznać jako neutralne, z nasileniem ku negatywnym. Na taki wizerunek Ukraińca składają się wyniki głównie badanych, którzy podróżują za granicę, nie posiadają najbliższych za granicą, mieszkają na wsi oraz w mieście od 50 do 100 tys. osób, posługują się biegle i komunikatywnie językami obcymi. Pozostałe zmienne, takie jak region czy płeć badanych osób, nie przyczyniają się do różnicowania nasilenia cech dominujących.

Biorąc pod uwagę powyższe analizy, można przyjąć, że badani Polacy przejawiają pozytywne postawy wobec Amerykanów, Anglików, Szwedów, Niemców oraz Chińczyków. W opinii badanych Polaków dominują przekonania, że są to ludzie bogaci, inteligentni, kulturalni, mądrzy, wykształceni. W tę charakterystykę wpisują się badani pochodzący z wschodniej Polski, płci żeńskiej, stanu wolnego, nie wyjeżdżający za granicę i nie mający najbliższych za granicą, znający biegle języki obce. Postawy neutralne badani Polacy wyrażają natomiast wobec Żydów, Hindusów, Nigeryjczyków. W ich ocenie dominują przekonania, że są to ludzie wierzący, inteligentni, konserwatywni, mądrzy, kulturalni oraz rodinni. Postawy neutralne z tendencją ku negatywnym przejawiają badani Polacy wobec Rosjan. W ich postrzeganiu dominują takie cechy, jak: nadużywający alkoholu, konserwatywni, nacjonalistyczni, ale również odważni oraz towarzyscy. W tym przypadku badani Polacy są najbardziej jednorodni w swoich opiniach. Bowiem takie oceny pojawiają się wśród

mieszkańców zarówno wschodniej, jak i centralnej Polski, obojga płci, niezależnie od stanu cywilnego, wyjeżdżania czy też nie za granicę oraz nie mających najbliższych za granicą. Podobne postawy badani Polacy uwidaczniają wobec Ukraińców. W ich ocenie dominują głównie takie cechy, jak: nadużywający alkoholu, biedny, towarzyski, rodzinny, odważny oraz wierzący. Takie same postawy prezentują badani Polacy również wobec Arabów. Postrzegają ich jako osoby bardzo wierzące, przy tym fanatyczne, anarchistyczne, konserwatywne, odważne oraz bogate. Stanowisko powyższe również charakteryzuje się dużą zgodnością po stronie badanych Polaków, bowiem postrzegają oni tak Arabów, niezależnie od regionu zamieszkania oraz stanu cywilnego. Główny udział w takim wizerunku Araba mają badani mężczyźni, osoby niewyjeżdżające za granicę, nie mający nikogo za granicą, nie znający języków obcych, mieszkający głównie w wielkich miastach.

4.2. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków

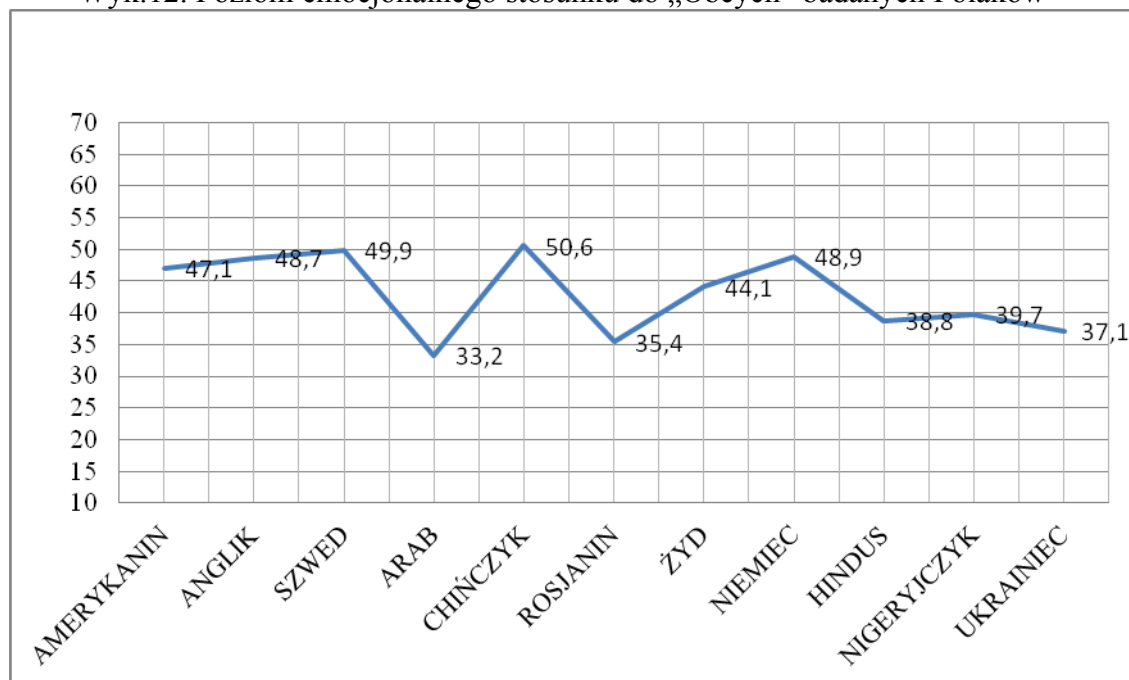
Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” ustalono dokonując analizy wyników uzyskanych z wykorzystaniem dyferencjału semantycznego. W związku z użyciem w nim dziesięciu przeciwstawnych par przymiotników z siedmiostopniową skalą, przedział wyników dla każdej analizowanej narodowości wynosił 10-70. Wyodrębniając przedziały wyników i odpowiadające im poziomy, skorzystano z procedury J. Brzezińskiego (1980), zgodnie z którą wyniki brzegowe ustala się na poziomie 25%.

Zgodnie z tą procedurą:

- wyniki niskie: 10 - 25 - postawy negatywne;
- wyniki przeciętne: 26 – 55 - postawy neutralne;
- wyniki wysokie: 56 – 70 - postawy pozytywne.

W pierwszej kolejności dokonano analizy średnich wyników wszystkich przyjętych w badaniu narodowości (Wyk.12).

Wyk.12. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków

Źródło: badania własne

Wynik żadnej z nich nie uplasował się w przedziale wyników wysokich, zatem badani Polacy nie wykazują pozytywnego emocjonalnego stosunku do żadnej z analizowanych nacji. Podobnie jest w przypadku wyników niskich. Żaden wynik analizowanych narodowości nie znalazł się w tym przedziale. W związku z powyższym, badani Polacy nie wykazują negatywnego emocjonalnego stosunku do nich. Wszystkie analizowane średnie wyniki uplasowały się w przedziale wyników przeciętnych, co wskazuje, że badani studenci prezentują w stosunku do tych narodowości postawy neutralne. Najwyższe wyniki, które znajdują się w górnym zakresie wyników przeciętnych dotyczą następujących narodowości: Chińczyk (50,6), Szwed (49,9), Niemiec (48,9), Anglik (48,7), Amerykanin (47,1). Zatem Polacy wykazują do przedstawicieli tych narodowości najbardziej pozytywny stosunek. Natomiast wyniki najniższe uzyskali Rosjanie (35,4) oraz Arabowie (33,2). Umiejscowione one są w dolnym przedziale wyników przeciętnych. W przypadku tych narodowości badani Polacy wykazują najniższy poziom emocjonalnego stosunku.

W dalszej kolejności dokonano analizy uzyskanych wyników poszukującej zależności między wynikami obrazującymi poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” a zmiennymi pośredniczącymi, takimi jak: region, płeć, stan cywilny, najbliżsi za granicą, miejsce zamieszkania, znajomość języków obcych.

Tab.1. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków – porównanie wg regionu

Zmienna	REGION				Porównanie średnich	
	WSCHODNIA POLSKA		CENTRALNA POLSKA			
	M	SD	M	SD	t°	p
AMERYKANIN	48,367	9,977	45,568	7,500	3,883	0,000
ANGLIK	49,241	9,186	47,963	8,438	1,496	0,135
SZWED	50,490	9,078	49,119	8,841	1,654	0,098
ARAB	33,980	9,943	32,348	11,003	1,778	0,075
CHIŃCZYK	51,494	8,616	49,577	10,202	2,075	0,038
ROSJANIN	35,034	10,643	35,880	9,258	-1,034	0,301
ŻYD	43,609	8,978	44,605	9,259	-1,081	0,280
NIEMIEC	50,149	8,642	47,513	10,125	3,0189	0,002
HINDUS	38,597	9,258	38,930	9,493	-0,440	0,659
NIGERYJCZYK	39,321	9,977	40,045	8,777	-0,872	0,383
UKRAINIEC	35,203	10,55	39,301	8,087	-4,700	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Region zamieszkania badanych Polaków różnicuje na poziomie istotnym statystycznie w czterech na jedenaście przypadków analizowanych narodowości (Tab.1). Są to następujące narodowości: Amerykanin ($p=0,000$), Chińczyk ($p=0,038$), Niemiec ($p=0,002$) oraz Ukraińiec ($p=0,000$). Polacy zamieszkujący wschodnie tereny kraju prezentują istotnie wyższe emocjonalne nastawienie wobec takich narodowości jak: Amerykanin, Chińczyk oraz Niemiec. Ponadto są bardziej jednoznaczni w swoich wyborach, ale tylko wobec Chińczyków i Niemców. Wszystkie one znajdują się w górnym przedziale wyników przeciętnych i są najwyższe ze wszystkich. Natomiast wyższy poziom nastawienia emocjonalnego wobec Ukraińców prezentują Polacy zamieszkali w centralnej Polsce. Jednak w tym przypadku wyniki znajdują się w przedziale wyników przeciętnych i są jedne z niższych. Wszystkie znajdują się w przedziale wyników przeciętnych, co wskazuje na to, że badani Polacy prezentują wobec „Obcych” postawy neutralne. Jednak w wobec Amerykanów, Anglików, Szwedów, Chińczyków i Niemców można uznać je za neutralne z tendencją ku pozytywnym.

Tab.2. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków – porównanie wg płci

Zmienna	PŁEĆ				Porównanie średnich	
	KOBIECIA		MĘŻCZYZNA			
	M	SD	M	SD	t°	p
AMERYKANIN	47,253	8,014	45,390	7,351	1,433	0,152
ANGLIK	48,926	9,376	45,804	8,283	2,057	0,040
SZWED	50,050	8,996	47,902	9,467	1,455	0,146
ARAB	32,947	9,787	36,341	11,957	-2,080	0,038
CHIŃCZYK	50,929	10,153	47,341	8,951	2,184	0,029
ROSJANIN	35,194	8,879	37,829	9,055	-1,814	0,070
ŻYD	43,968	10,189	45,073	8,445	-0,673	0,501
NIEMIEC	49,148	9,561	46,829	9,823	1,481	0,139
HINDUS	38,586	9,158	40,658	7,374	-1,405	0,160
NIGERYJCZYK	39,780	9,088	38,268	8,488	1,024	0,306
UKRAINIEC	36,876	9,554	39,121	8,884	-1,438	0,157

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Płeć badanych osób również różnicuje na poziomie istotnym statystycznie poziom nastawienia emocjonalnego do „Obcych” (Tab.2). Dotyczy to następujących narodowości: Anglik ($p=0,040$), Arab ($p=0,038$) oraz Chińczyk ($p=0,029$). Badane kobiety uzyskały istotnie wyższe wyniki w przypadku Anglików i Chińczyków. Jednak to mężczyźni byli bardziej jednoznaczni w swoich wyborach. Natomiast Arabów bardziej szanują mężczyźni, ale kobiety wykazują większe skupienie wokół średniej. W przypadku Anglików i Chińczyków różnice te zachodzą w górnym przedziale wyników przeciętnych, a w przypadku Arabów w dolnym.

Tab.3. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków – porównanie wg stanu cywilnego

Zmienna	STAN CYWILNY				Porównanie średnich	
	WOLNY		ZAJĘTY			
	M	SD	M	SD	t°	p
AMERYKANIN	46,843	7,847	48,402	8,510	-1,575	0,115
ANGLIK	48,957	9,182	47,103	9,932	1,601	0,109
SZWED	49,982	8,946	49,259	9,593	0,641	0,521
ARAB	33,320	9,937	32,805	10,510	0,413	0,679
CHIŃCZYK	50,529	10,180	51,103	9,698	-0,456	0,648
ROSJANIN	35,646	8,622	34,233	10,291	1,274	0,202
ŻYD	44,027	10,013	44,246	10,256	-0,175	0,860
NIEMIEC	49,373	9,296	46,740	10,825	2,214	0,027
HINDUS	38,771	9,279	38,727	7,658	0,039	0,968
NIGERYJCZYK	39,669	9,533	39,597	5,872	0,057	0,954
UKRAINIEC	36,801	9,593	38,467	8,927	-1,380	0,168

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Stan cywilny badanych osób nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie żadnej z analizowanych nacji (Tab.3)

Tab.4. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków – porównanie wg. najbliżsi za granicą

Zmienna	NAJBLIŻSI ZA GRANICĄ				Porównanie średnich	
	TAK		NIE		t°	p
	M	SD	M	SD		
AMERYKANIN	46,619	7,658	48,056	8,510	-1,860	0,063
ANGLIK	48,632	9,240	48,715	9,511	-0,091	0,927
SZWED	49,647	9,380	50,310	8,342	-0,752	0,451
ARAB	34,115	10,157	31,455	9,527	2,749	0,006
CHIŃCZYK	50,884	10,035	50,088	10,233	0,811	0,417
ROSJANIN	35,302	8,435	35,658	9,842	-0,410	0,681
ŻYD	44,489	10,087	43,196	9,925	1,325	0,185
NIEMIEC	48,613	9,753	49,632	9,260	-1,093	0,274
HINDUS	38,688	8,996	38,917	9,128	-0,260	0,794
NIGERYJCZYK	39,327	8,844	40,310	9,420	-1,119	0,263
UKRAINIEC	36,480	9,596	38,265	9,870	-1,90	0,058

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Pobyt za granicą osoby z najbliższego otoczenia badanych Polaków różnicuje na poziomie istotnym statystycznie tylko w jednym przypadku (Tab.4). Dotyczy to narodowości arabskiej ($p=0,006$). Wyniki istotnie wyższe uzyskały osoby, które zadeklarowały fakt posiadania osoby z najbliższego otoczenia za granicą. W pozostałych przypadkach takich różnic nie odnotowano. Można je uznać za przypadkowe lub losowe.

Tab.5. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków – porównanie wg. wyjazdy za granicę

Zmienna	WYJAZDY ZA GRANICĘ				Porównanie średnich	
	TAK		NIE		t°	p
	M	SD	M	SD		
AMERYKANIN	46,991	7,978	47,384	7,969	-0,472	0,636
ANGLIK	48,700	8,945	48,544	10,347	0,161	0,871
SZWED	50,172	8,830	49,000	9,620	1,246	0,213
ARAB	33,045	10,369	33,784	8,984	-0,708	0,479
CHIŃCZYK	50,833	9,808	50,024	10,892	0,770	0,441
ROSJANIN	34,734	8,886	37,360	8,744	-2,851	0,004
ŻYD	43,796	9,741	44,816	10,854	-0,975	0,329
NIEMIEC	49,175	9,623	48,312	9,524	0,864	0,387

HINDUS	38,387	9,095	39,832	8,797	-1,539	0,124
NIGERYJCZYK	39,581	8,535	39,848	10,372	-0,282	0,777
UKRAINIEC	37,285	9,441	36,456	10,461	0,820	0,412

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Podobnie jak wyżej, wyjazdy za granicę różnicuje emocjonalny stosunek do „Obcych” badanych studentów Polskich tylko w jednym przypadku, tj. narodowości rosyjskiej ($p=0,004$). Wyniki istotnie wyższe uzyskały osoby badane, które nigdy do chwili badania nie były za granicą swojego państwa. W pozostałych przypadkach różnic nie odnotowano (Tab.5).

Tab.6. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

„Obcy”	F	p
AMERYKANIN	1,650	0,160
ANGLIK	2,634	0,033
ARAB	2,469	0,043
SZWED	3,490	0,007
CHIŃCZYK	1,499	0,201
ROSJANIN	2,193	0,068
ŻYD	1,636	0,163
NIEMIEC	1,836	0,120
HINDUS	6,503	0,000
NIGERYJCZYK	2,098	0,079
UKRAINIEC	3,347	0,010

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku zmiennej: miejsce zamieszkania. Różnice na poziomie istotnym statystycznie odnotowano w przypadku następujących narodowości: Anglik ($p=0,033$), Arab ($p=0,043$), Szwed ($p=0,007$), Hindus ($p=0,000$) oraz Ukrainiec ($p=0,010$) (Tab.6).

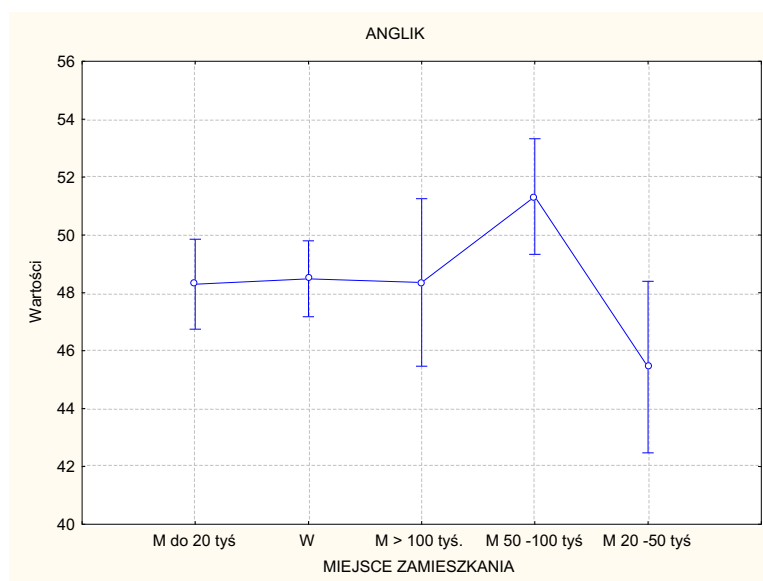
Poszukując wyjaśnienia zależności wewnątrzgrupowej, poszczególne przypadki istotne statystycznie poddano analizie, wykorzystując w tym celu test *POST HOC*. Dzięki temu dowiadujemy się, które grupy różnią się między sobą istotnie statystycznie na poziomie $p < 0,05$.

Poziom emocjonalnego stosunku do Anglika najbardziej różnicuje grupa badanych Polaków zamieszkałych w mieście liczącym od 50 do 100 tys. mieszkańców (Tab.7 i Wyk.13).

Tab.7.Poziom emocjonalnego stosunku do Anglika badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ANGLIK	2,634	W – M 50-100 tyś.	0,027
		M do 20 tyś - M 50-100 tyś.	0,021
		M 20-50 tyś. - M 50-100 tyś.	0,002

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne

Wyk.13.Poziom emocjonalnego stosunku do Anglika badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

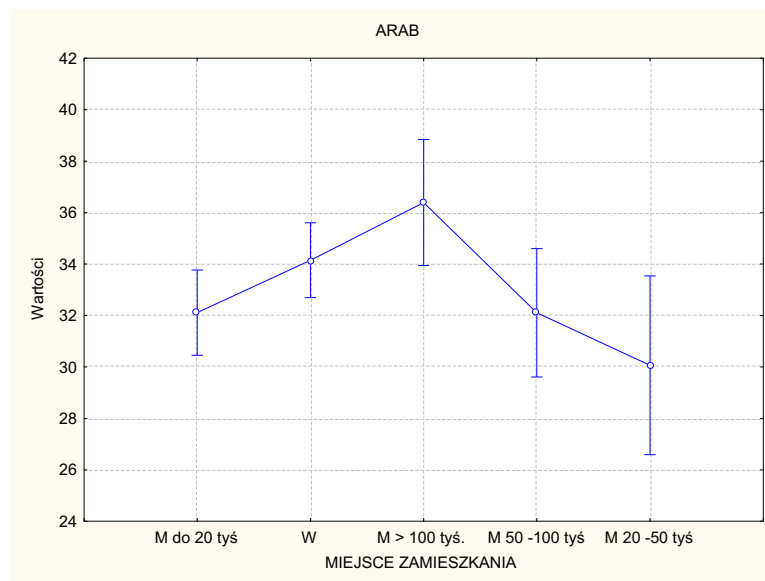
Ich średni wynik znajduje się w górnym przedziale wyników przeciętnych i jest najwyższy ze wszystkich grup. Zatem to oni w sposób najbardziej istotny przyczyniają się do średniej globalnej analizowanej narodowości. Najniższy zaś wynik w tym zakresie, ale mieszczący się powyżej środkowego przedziału wyników przeciętnych, uzyskała grupa badanych Polaków deklarująca zamieszkania w mieście od 20 do 50 tyś. mieszkańców. Pozostałe grupy uzyskały bardzo do siebie zbliżone wyniki.

Nieco inaczej wygląda sytuacja w przypadku analizy wyników w zakresie poziomu emocjonalnego stosunku do Araba badanych Polaków a ich miejsca zamieszkania (Tab.8, Wyk. 14).

Tab.8. Poziom emocjonalnego stosunku do Araba badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

NARODOWOŚĆ	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ARAB	3,490	W – M 20-50 tyś.	0,033
		M do 20 tyś - M>100 tyś.	0,004
		M 20-50 tyś. - M>100 tyś.	0,003
		M 50-100 tyś. – M>100 tyś.	0,011

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne

Wyk. 14. Poziom emocjonalnego stosunku do Araba badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

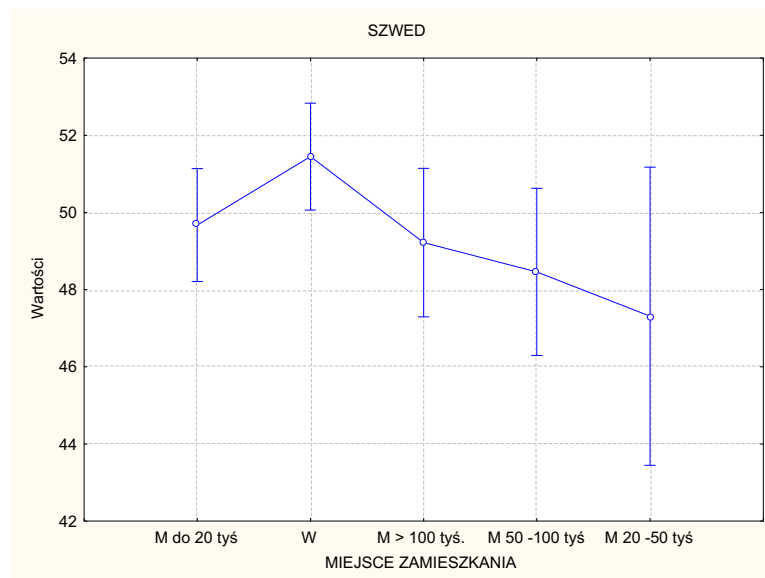
W tym przypadku najbardziej różnicującą grupą są badani Polacy zamieszkujący duże miasta mające powyżej 100 tyś. mieszkańców. Uzyskali oni wynik istotnie wyższy od następujących grup zamieszkałych w: mieście do 20 tyś. ($p=0,004$), od 20 do 50 tyś. ($p=0,003$) oraz w mieście od 100 tyś. Ich wynik jest najwyższy ze wszystkich grup, zatem można uznać, że to oni wykazują najbardziej pozytywny stosunku do Araba.

Mniej zasobną w zależności jest analiza poziomu emocjonalnego stosunku badanych Polaków do Szweda, z uwzględnieniem miejsca zamieszkania (Tab.9 i Wyk.15). Najbardziej różnicującą grupą w tym przypadku są badani Polacy deklarujący zamieszkanie na wsi.

Tab.9. Poziom emocjonalnego stosunku do Szweda badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
SZWED	2,469	W – M 50-100 tyś.	0,017
		W - M 20-50 tyś.	0,018

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne

Wyk.15. Poziom emocjonalnego stosunku do Szweda badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

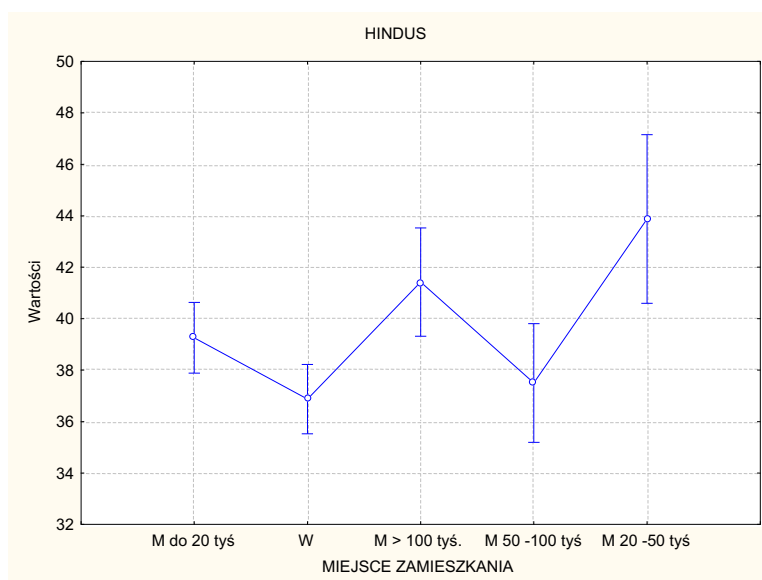
Oni też uzyskują najwyższy wynik umiejscowiony w górnym przedziale wyników przeciętnych z tendencją ku wysokim. Istotnie wyższy wynik uzyskali wobec badanych osób zamieszkałych w mieście od 20 do 50 tyś. oraz w mieście posiadającym od 50 do 100 tyś. mieszkańców. Te grupy osób uzyskały najniższe wyniki w analizowanym przypadku.

Zdecydowania najbogatszą w zależności okazała się analiza poziom emocjonalnego stosunku do Hindusa badanych Polaków z uwzględnieniem ich miejsca zamieszkania (Tab.10 i Wyk.16).

Tab.10. Poziom emocjonalnego stosunku do Hindusa badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
HINDUS	6,503	W – M do 20tyś.	0,018
		W – M 20-50 tyś.	0,000
		W - M>100 tyś.	0,000
		M do 20tyś. – M 20-50 tyś.	0,007
		M 20-50 tyś.- M>100 tyś.	0,000
		M 50-100 tyś. - M>100 tyś.	0,009

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne

Wyk.16. Poziom emocjonalnego stosunku do Hindusa badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

W tym przypadku dominują dwie grup badanych Polaków, tj. zamieszkali na wsi oraz w mieście liczącym od 20 do 50 tyś. mieszkańców. Ich wyniki są wynikami skrajnymi względem siebie. Osoby zamieszkałe na wsi uzyskały najniższy wynik. Bardzo podobny wynik uzyskali badani deklarujący zamieszkanie w mieście od 50 do 100 tyś. mieszkańców. Ich wynik można zaliczyć do przeciętnych umiejscowionych w środkowej strefie takich wyników. Istotnie wyższy rezultat uzyskali badani zamieszkali w mieście od 20 do 50 tyś. Oni zatem w największym stopniu przyczyniają się do pozytywnego emocjonalnego stosunku do Hindusów.

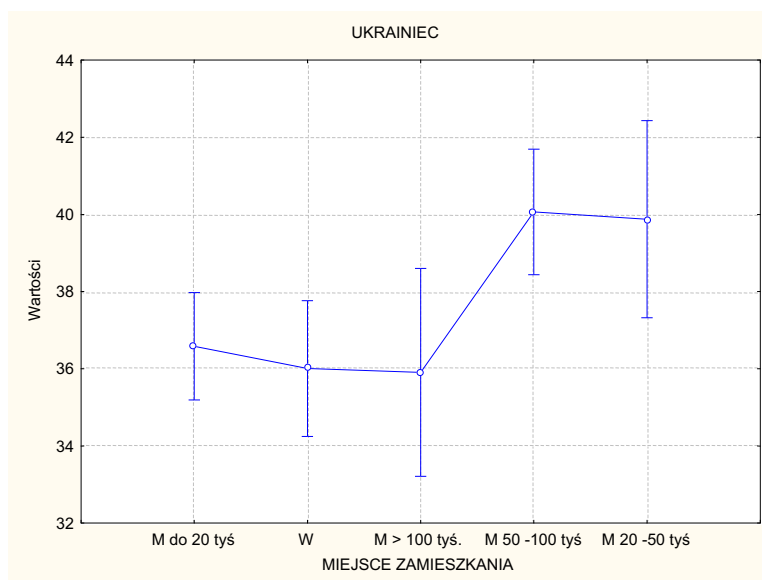
Równie bogatą w zależności jest analiza poziomu emocjonalnego stosunku do Ukraińców badanych Polaków (Tab.11 i Wyk.17). Najwyższy wynik średni uzyskali badani zamieszkali w mieście od 50 do 100 tyś. mieszkańców. Wynik ten istotnie różnicuje z wynikami

takich grup jak: zamieszkali na wsi ($p=0,002$), w mieście do 20 tyś. ($p=0,010$) oraz w mieście do 100 tyś. ($p=0,011$).

Tab.11. Poziom emocjonalnego stosunku do Ukraińca badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
UKRAINIEC	3,347	W – M 50-100 tyś.	0,002
		W - M 20-50 tyś.	0,038
		M do 20 tyś. - M 50-100 tyś.	0,010
		M 50-100 tyś. – M>100 tyś.	0,011

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne

Wyk.17. Poziom emocjonalnego stosunku do Ukraińca badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

Podobny wynik uzyskali badani zamieszkali w mieście od 20 do 50 tyś. osób. Zatem to te dwie grupy badanych Polaków wykazują istotnie bardziej pozytywne postrzeżenie Ukraińców, niż pozostali.

Kolejne analizy dotyczą poszukiwania zależności między poziomem emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków a znajomość przez nich języków obcych (Tab.12).

Tab.12. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków a znajomość języków obcych

„Obcy”	F	p
AMERYKANIN	1,496	0,214
ANGLIK	13,314	0,000
ARAB	2,118	0,097
SZWED	1,064	0,363
CHIŃCZYK	5,013	0,001
ROSJANIN	1,054	0,368
ŻYD	3,956	0,008
NIEMIEC	3,320	0,019
HINDUS	0,437	0,725
NIGERYJCZYK	1,832	0,140
UKRAINIEC	0,507	0,677

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

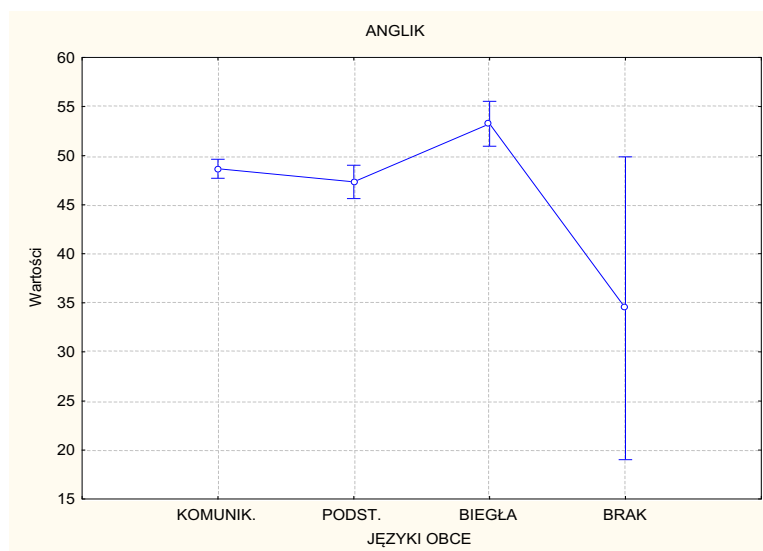
Analiza wykonana testem ANOVA wykazała istnienie takich zależności w czterech przypadkach, takich jak: Anglik ($p=0,000$), Chińczyk ($p=0,001$), Żyd ($p=0,008$) oraz Niemiec ($0,019$).

Pierwsza z nich dotycząca postrzegania Anglików wskazuje na duże bogactwo takich zależności (Tab.13, Wyk. 19).

Tab.13. Poziom emocjonalnego stosunku do Anglika badanych Polaków a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – znajomość języków obcych	NIR
ANGLIK	13,312	BRAK -KOMUNIKATYWNA	0,000
		BRAK - PODSTAWOWA	0,000
		BRAK - BIEGŁA	0,000
		PODSTAWOWA- BIEGŁA	0,000
		KOMUNIKATYWNA- BIEGŁA	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne

Wyk.19. Poziom emocjonalnego stosunku do Anglika badanych Polaków a znajomość języków obcych

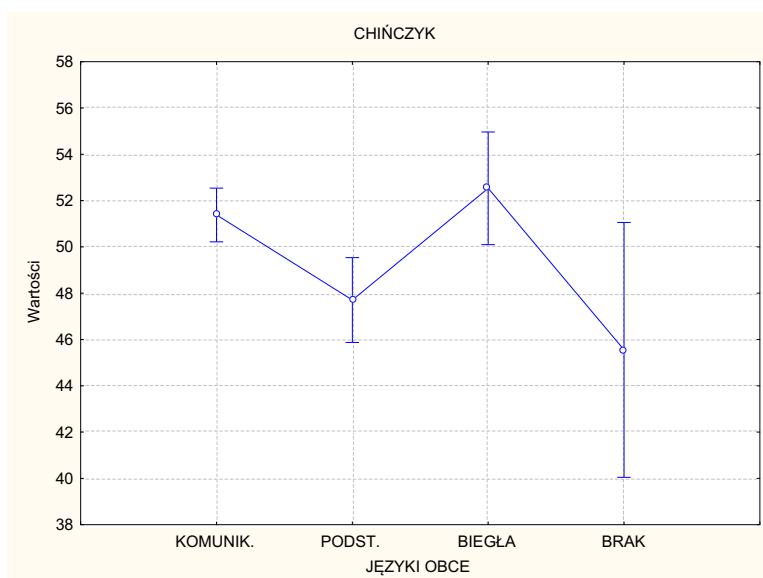
Najbardziej różnicującą grupą są badani, którzy nie znają żadnego języka obcego. Ich wynik jest najniższy i istotnie różny od pozostały grup, tj. ze znajomością języków obcych: podstawową (0,000), komunikatywną (p=0,000), biegłą (p=0,000). Wyniki tych grup są umiejscowione w górnym przedziale wyników przeciętnych. Można zatem uznać, że do budowania pozytywnego emocjonalnego stosunku o Anglikach przyczyniają się osoby, które wykazują się znajomością języków obcych z jednoznacznym wskazaniem na osoby znające języki obce na poziomie biegłym. Należy zatem stwierdzić, że czym wyższy poziom znajomości języków obcych badanych Polaków, tym wyższy poziom emocjonalnego stosunku do Anglików.

Bardziej skromnie przedstawia się analiza dotycząca emocjonalnego stosunku do Chińczyka (Tab.14, Wyk.20).

Tab.14. Poziom emocjonalnego stosunku do Chińczyka badanych Polaków a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – znajomość języków obcych	NIR
CHIŃCZYK	5,013	PODSTAWOWA - KOMUNIKATYWNA	0,001
		PODSTAWOWA - BIEGŁA	0,003

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla p<0,05

Źródło: badania własne

Wyk.20. Poziom emocjonalnego stosunku do Chińczyka badanych Polaków a znajomość języków obcych

Zależności na poziomie istotnym statystycznie odnotowano tylko w relacjach między badanymi deklarującymi podstawowy poziom znajomości języków obcych a badanymi ze znajomością komunikatywną ($p=0,001$) oraz biegłą ($p=0,003$). W pozostałych przypadkach takich różnic nie odnotowano. Najwyższy wynik uzyskali badani ze znajomością języków obcych na poziomie biegłym oraz komunikatywnym. Umieściły się one w górnym przedziale wyników przeciętnych z tendencją ku wysokim. Zatem to im należy przypisać największy udział w budowaniu pozytywnego emocjonalnego stosunku do Chińczyków. Jednoznacznie wynika, że między analizowanymi zmiennymi występuje zależność wprost proporcjonalna. Czym wyższy poziom znajomości języków obcych badanych Polaków, tym wyższy poziom emocjonalnego stosunku do Chińczyków.

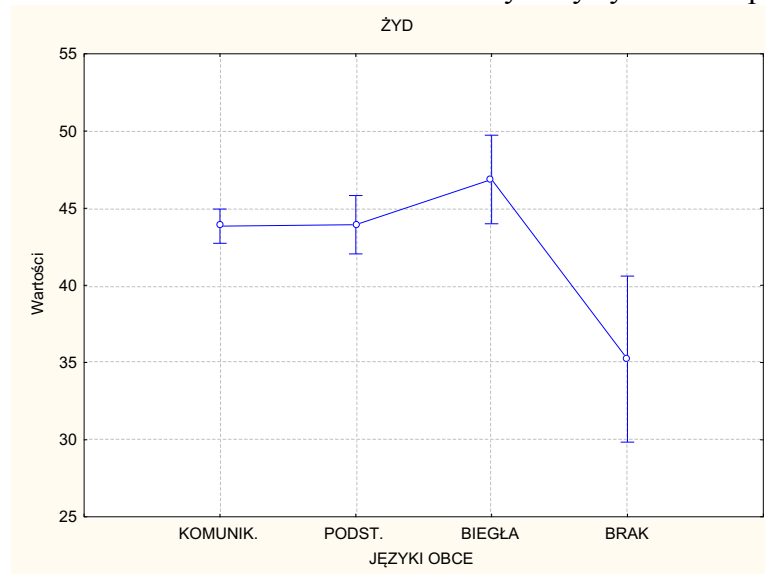
Kolejna analiza, tym razem poszukująca zależności między Poziom emocjonalnego stosunku do Żyda badanych Polaków a znajomość języków obcych, również wykazuje istotne różnicowanie (Tab.15, Wyk. 21).

Tab.15. Poziom emocjonalnego stosunku do Żyda badanych Polaków a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – znajomość języków obcych	NIR
ŻYD	3,956	BRAK -KOMUNIKATYWNA	0,010
		BRAK - PODSTAWOWA	0,012
		BRAK - BIEGŁA	0,001

		KOMUNIKATYWNA- BIEGŁA	0,034
--	--	--------------------------	-------

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne

Wyk.21. Poziom emocjonalnego stosunku do Żyda badanych Polaków a znajomość języków obcych

Najbardziej różnicującymi grupami są badani Polacy deklarujący brak znajomości języków obcych oraz z ci z biegłą ich znajomością. Pierwsza z nich uzyskała wynik najniższy, druga zaś najwyższy, oba mieszczące się w przedziale wyników przeciętnych, z tym, że wynik znających biegle języki obce uplasował się w górnym obszarze tych wyników. Badani znający biegle języki obce uzyskali wyniki istotnie wyższe od badanych deklarujących znajomość komunikatywną ($p=0,034$). Natomiast badani nie znający języków obcych uzyskali wyniki istotnie różne (niższe) od wszystkich pozostałych grup. W związku z powyższym można przyjąć, poziom emocjonalnego stosunku do Żydów niewątpliwie uzależniony jest od poziomu znajomości języków obcych. Czym lepiej badani znają języki obce, tym poziom emocjonalnego stosunku do Żydów jest wyższy.

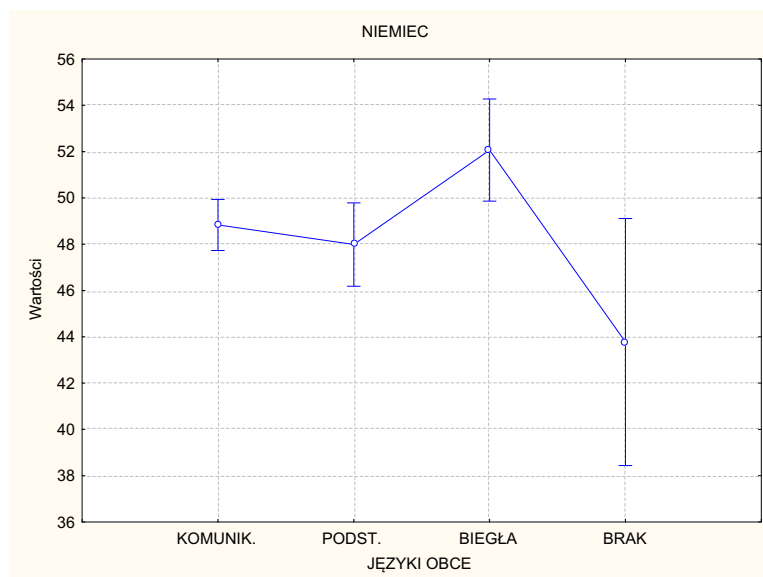
Podobnie sytuacja wygląda w przypadku analizy poziomu emocjonalnego stosunku do Niemca badanych Polaków w kontekście znajomości języków obcych (Tab.16, Wyk.22).

Tab.16. Poziom emocjonalnego stosunku do Niemca badanych Polaków a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – znajomość języków obcych	NIR
NIEMIEC	3,320	BRAK - BIEGŁA	0,015
		PODSTAWOWA- BIEGŁA	0,009

		KOMUNIKATYWNA- BIEGŁA	0,018
--	--	--------------------------	-------

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne

Wyk.22. Poziom emocjonalnego stosunku do Niemca badanych Polaków a znajomość języków obcych

Najbardziej różnicującą grupą są osoby deklarujące biegłą znajomość języków obcych, którzy jednocześnie uzyskali najwyższy wynik umiejscowiony w górnym przedziale wyników przeciętnych, ale z wyraźną tendencją ku wysokim. Grupa tak uzyskała istotnie wyższe wyniki w stosunku do osób: nie znających języków obcych ($p=0,015$), ze znajomością podstawową ($p=0,009$) oraz ze znajomością komunikatywną ($p=0,018$). Najniższy wynik uzyskali badani Polacy nie znający języków obcych. Zatem można stwierdzić, że czym wyższy poziom znajomości języków obcych badanych Polaków, tym wyższy poziom emocjonalnego stosunku do Niemców.

Powyższe analizy wykazały, że badani studenci z Polski prezentują w stosunku do „Obcych” postawy neutralne. Jednak nie są one jednorodne. Wobec takich narodowości, jak Chińczyk, Szwed, Niemiec, Anglik, Amerykanin, badani prezentują postawy neutralne z tendencją ku pozytywnym. Natomiast wobec osób narodowości rosyjskiej oraz Arabów wykazują najniższy poziom emocjonalnego stosunku, wyrażający się postawami neutralnymi z tendencją ku negatywnym. Wobec pozostałych odnotowano jednoznaczne postawy neutralne.

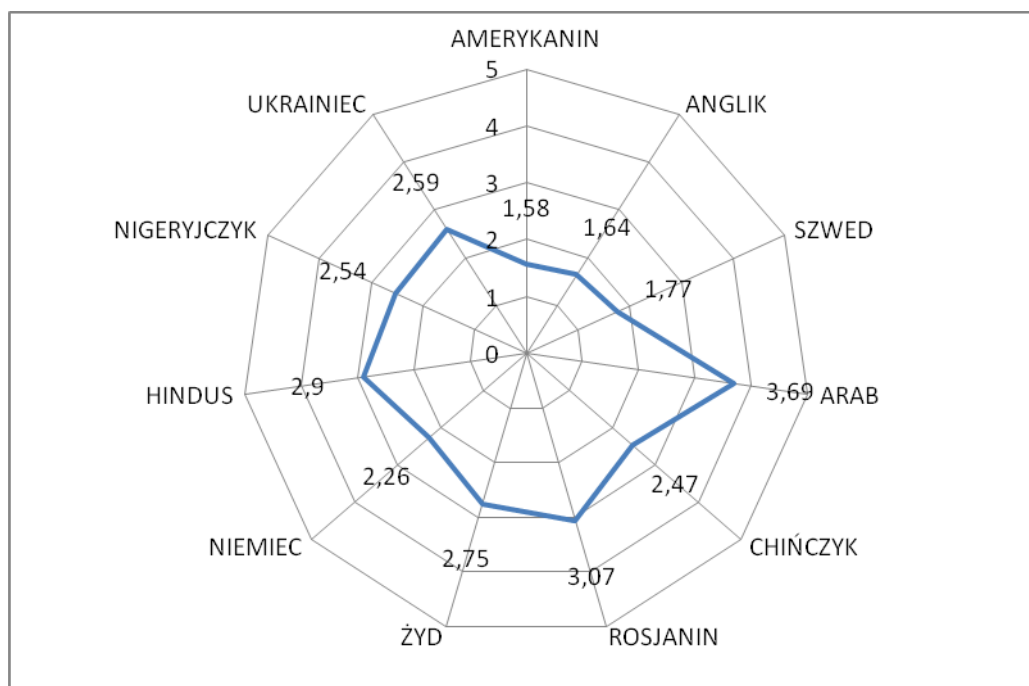
Największy udział w powyższym różnicowaniu mają Polacy zamieszkujący wschodnie tereny kraju, prezentując istotnie wyższe emocjonalne nastawienie wobec takich narodowości, jak Amerykanin, Chińczyk oraz Niemiec. Znajdują się one w górnym przedziale wyników przeciętnych i są najwyższe ze wszystkich. Natomiast wyższy poziom nastawienia

emocjonalnego wobec Ukraińców prezentują Polacy zamieszkali w centralnej Polsce. W tym przypadku wyniki znajdują się w przedziale wyników przeciętnych i są jedne z niższych. Istotnie wyższe wyniki w przypadku Anglików i Chińczyków uzyskały badane kobiety. Natomiast Szwedów bardziej szanują mężczyźni, ale kobiety są bardziej jednorodne w swoich opiniach. Stan cywilny badanych osób nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie żadnej z analizowanych nacji. Pobyt za granicą osoby z najbliższego otoczenia badanych Polaków różnicuje na poziomie istotnym statystycznie tylko w przypadku Szwedów. Wyniki istotnie wyższe uzyskały osoby, które zadeklarowały posiadanie osoby z najbliższego otoczenia za granicą. Fakt wyjeżdżania za granicę lub też nie, różnicuje emocjonalny stosunku do „Obcych” badanych studentów Polskich tylko w jednym przypadku, tj. narodowości rosyjskiej. Wyniki istotnie wyższe uzyskały osoby badane, które nigdy do chwili badania nie były za granicą swojego państwa. Miejsce zamieszkania badanych Polaków istotnie różnicuje, aż w przypadku pięciu narodowości: angielskiej, arabskiej, szwedzkiej, hinduskiej oraz ukraińskiej. Grupą, która najbardziej różnicuje stosunek emocjonalny wobec Anglików, są badani zamieszkujący miasta liczące od 50 do 100 tys. mieszkańców. Wobec Arabów największe nasilenie emocjonalnego stosunku wykazują badani z miast powyżej 100 tys. mieszkańców, w przypadku Szwedów badani Polacy deklarujący zamieszkanie na wsi. Natomiast postawy wobec Hindusów zdominowali badani zamieszkali w mieście od 20 do 50 tys., którzy przyczyniają się tym samym do pozytywnego emocjonalnego stosunku do Hindusów. W przypadku Ukraińców najbardziej różnicującymi grupami są badani zamieszkali w miastach od 20 do 50 tys. oraz od 50 do 100 tys. mieszkańców. Ostatnia zmienna niezależna – znajomość języków obcych – również przyczynia się istotnie do różnicowania nasilenia stosunku emocjonalnego wobec takich „Obcych”, jak: Anglik, Chińczyk, Żyd oraz Niemiec. W przypadku postrzegania każdej z tych narodowości zachodzi zależność wprost proporcjonalna. Czym wyższy poziom znajomości języków obcych badanych Polaków, tym wyższy poziom emocjonalnego stosunku do Anglików, Chińczyków, Żydów oraz Niemców.

4.3. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków

Analizy dystansu społecznego badanych Polaków w odniesieniu do narodowości: amerykańskiej, angielskiej, szwedzkiej, arabskiej, chińskiej, rosyjskiej, żydowskiej, niemieckiej, hinduskiej, nigeryjskiej oraz ukraińskiej dokonano na podstawie wyników uzyskanych z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety. Zebrany materiał empiryczny pozwolił

generalnie ustalić, że uzyskane rezultaty mieszczą się głównie w przedziale wyników małych i przeciętnych (Wyk.23).

Źródło: badania własne.

Wyk.23 Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków

W stosunku do wszystkich analizowanych narodowości nie stwierdzono wyników dużych. Żaden z wyników średnich nie przybiera wartości powyżej 3,75. Najbardziej pozytywnie przez badane osoby postrzegane są osoby narodowości amerykańskiej (1,58) angielskiej (1,63), szwedzkiej (1,77). Wszystkie te wyniki mieszczą się w przedziale wyników małych, wskazujących na postawy pozytywne. Wobec pozostałych narodowości badani Polacy wykazują dystans przeciętny, wskazujący na postawy neutralne. Podstawą do takiego stwierdzenia są wyniki dystansu wobec następujących narodowości: arabskiej (3,69), chińskiej (2,47), rosyjskiej (3,07), żydowskiej (2,75), niemieckiej (2,26), hinduskiej (2,9) nigeryjskiej (2,54) oraz ukraińskiej (2,59). Z tej grupy, największy dystans społeczny badani Polacy prezentują wobec Arabów (3,69) – ułożony w górnym zakresie wyników przeciętnych wskazujący na najmniej pozytywne postrzeganie tej nacji przez badane osoby. Natomiast najniższy w tej grupie (bardzo zbliżony do wyników małych) uzyskali Niemcy (2,26). Można zatem przyjąć, że badani Polacy postawy pozytywne prezentują jedynie wobec narodowości „zachodnich”, takich jak: Amerykanie, Anglicy, Szwedzi. Najbardziej negatywny stosunek do Arabów jest zapewne konsekwencją wydarzeń społeczno-polityczno-militarnych ostatnich lat.

W celu dokładniejszej analizy dystansu społecznego badanych Polaków wobec „Obcych”, dokonano porównania wewnątrzgrupowego z uwzględnieniem zmiennych demograficznych, takich jak: region, płeć, stan cywilny, najbliżsi za granicą, miejsce zamieszkania, znajomość języków obcych. W tym celu wykorzystano parametryczne testy: t° -Studenta dla grup niezależnych oraz analizę wariancji jednowymiarową (ANOVA).

Z przeprowadzonej analizy porównawczej wg regionu (Tab.17) dystansu społecznego badanych Polaków wobec „Obcych” wynika, że różnicuje on na poziomie istotnym ($p < 0,05$) wobec następujących narodowości: żydowskiej ($p = 0,002$), nigeryjskiej ($p = 0,004$) oraz ukraińskiej ($p = 0,001$). W pozostałych przypadkach różnic istotnych nie odnotowano. Wszystkie wyniki wyższe w zakresie istotności uzyskali badani Polacy zamieszkujący wschodnią Polskę. Zatem to oni są mniej pozytywnie nastawieni Żydów, Nigeryjczyków oraz Ukraińców, niż ich koledzy z centralnej Polski.

Tab.17. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków– porównanie wg regionu

Zmienna	REGION				Porównanie średnich	
	WSCHODNIA POLSKA		CENTRALNA POLSKA			
	M	SD	M	SD	t°	p
AMERYKANIN	1,533	0,596	1,631	0,618	-1,758	0,079
ANGLIK	1,604	0,659	1,682	0,641	-1,304	0,192
SZWED	1,742	0,728	1,800	0,722	-0,863	0,388
ARAB	3,767	1,079	3,594	1,097	1,736	0,083
CHIŃCZYK	2,540	0,979	2,385	0,929	1,763	0,078
ROSJANIN	3,126	1,089	3,005	1,132	1,188	0,235
ŻYD	2,871	1,067	2,594	0,923	3,002	0,002
NIEMIEC	2,310	0,984	2,196	0,822	1,358	0,174
HINDUS	2,951	0,992	2,844	1,078	1,136	0,256
NIGERYJCZYK	2,664	1,055	2,398	0,957	2,866	0,004
UKRAINIEC	2,737	1,132	2,422	0,990	3,217	0,001

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Płeć badanych osób również różnicuje na poziomie istotnym statystycznie dystans społeczny wobec „Obcych” (Tab.18). Dotyczy to następujących narodowości: szwedzkiej ($p = 0,002$), chińskiej ($p = 0,039$), rosyjskiej ($p = 0,000$), żydowskiej ($p = 0,001$) oraz hinduskiej ($p = 0,004$). Wyniki istotnie wyższe umiejscowione w zakresie dystansu przeciętnego uzyskały badane kobiety. Zatem to one są bardziej krytycznie nastawione do osób z tych narodowości niż badani mężczyźni.

Tab.18. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków– porównanie wg płci

Zmienna	PŁEĆ				Porównanie średnich	
	K		M			
	M	SD	M	SD	t°	p
AMERYKANIN	1,577	0,619	1,585	0,474	-0,082	0,934
ANGLIK	1,643	0,666	1,604	0,474	0,361	0,717
SZWED	1,776	0,734	1,682	0,624	0,791	0,429
ARAB	3,735	1,052	3,190	1,347	3,090	0,002
CHIŃCZYK	2,497	0,950	2,175	1,020	2,059	0,039
ROSJANIN	3,129	1,091	2,453	1,131	3,778	0,000
ŻYD	2,789	0,991	2,268	1,131	3,182	0,001
NIEMIEC	2,273	0,916	2,102	0,899	1,141	0,254
HINDUS	2,943	1,013	2,468	1,143	2,837	0,004
NIGERYJCZYK	2,563	1,025	2,331	0,934	1,390	0,165
UKRAINIEC	2,613	1,075	2,390	1,129	1,264	0,206

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Stan cywilny badanych Polaków nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie dystansu społecznego wobec „Obcych” (Tab.19).

Tab.19. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków– porównanie wg stanu cywilnego

Zmienna	STAN CYWILNY				Porównanie średnich	
	W		Z			
	M	SD	M	SD	t°	p
AMERYKANIN	1,569	0,611	1,623	0,591	-0,716	0,473
ANGLIK	1,630	0,651	1,690	0,653	-0,746	0,455
SZWED	1,749	0,718	1,870	0,758	-1,340	0,180
ARAB	3,700	1,067	3,631	1,205	0,507	0,612
CHIŃCZYK	2,457	0,938	2,535	1,067	-0,651	0,514
ROSJANIN	3,031	1,072	3,280	1,276	-1,809	0,071
ŻYD	2,750	1,022	2,716	0,967	0,268	0,788
NIEMIEC	2,247	0,897	2,316	1,006	-0,613	0,541
HINDUS	2,886	1,007	2,989	1,160	-0,805	0,420
NIGERYJCZYK	2,523	1,014	2,644	1,047	-0,948	0,343
UKRAINIEC	2,577	1,073	2,683	1,118	-0,788	0,430

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Generalnie można uznać, że badane będące w związku z inną osobą bardziej dystansują się od osób narodowości szwedzkiej i żydowskiej, niż badani nie mający na stałe partnera życiowego.

To właśnie oni są bardziej pozytywnie nastawieni do pozostałych narodowości. Należy jednak pamiętać, że wszystkie te zależności są przypadkowe, losowe.

Fakt wyjazdów lub też nie za granicę badanych Polaków różnicuje na poziomie istotnym statystycznie dystans społeczny wobec „Obcych” tylko w jednym przypadku, tj. osób narodowości niemieckiej ($p=0,009$) (Tab.20). Wynik istotnie wyższy świadczący o mniej pozytywnym postrzeganiu osób narodowości niemieckiej uzyskali badani Polacy deklarujący wyjazdy za granicę. Tendencja taka utrzymana jest w zasadzie w przypadku większości analizowanych narodowości, za wyjątkiem Szwedów i Ukraińców. Jednak w tych przypadkach nie zachodzi istotność statystyczna.

Tab.20. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków– porównanie wg wyjazdów za granicę

Zmienna	WYJAZDY ZA GRANICĘ				Porównanie średnich	
	TAK		NIE			
	M	SD	M	SD	t°	p
AMERYKANIN	1,593	0,633	1,534	0,529	0,929	0,352
ANGLIK	1,668	0,679	1,560	0,560	1,600	0,110
SZWED	1,784	0,750	1,723	0,651	0,814	0,415
ARAB	3,677	1,098	3,720	1,070	-0,373	0,711
CHIŃCZYK	2,472	0,946	2,462	0,998	0,099	0,921
ROSJANIN	3,086	1,097	3,028	1,146	0,498	0,618
ŻYD	2,753	1,023	2,723	0,986	0,283	0,776
NIEMIEC	2,323	0,921	2,075	0,876	2,619	0,009
HINDUS	2,948	1,040	2,772	1,002	1,638	0,101
NIGERYJCZYK	2,568	1,014	2,470	1,034	0,928	0,353
UKRAINIEC	2,586	1,050	2,616	1,166	-0,262	0,792

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Podobnie jak wyżej, sytuacja przedstawia się w przypadku analizy zależności między dystansem społecznym badanych Polaków wobec „Obcych” a posiadaniem najbliższych za granicą (Tab.21). Posiadanie takich osób lub też nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie analizowany dystans tylko w przypadku narodowości arabskiej ($p=0,029$). Bardziej pozytywny stosunek do obywateli tej nacji przejawiają badani Polacy mający swoich bliskich za granicą. Taka postawa uwidacznia się w zdecydowanej większości analizowanych narodowości. Jedynie wobec osób narodowości chińskiej i ukraińskiej bardziej pozytywny stosunek przejawiają badani nie mający najbliższych za granicą. Jednak różnice te nie są istotne statystycznie, zatem nie mogą być brane pod uwagę w formułowaniu ocen generalnych.

Tab.21. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków– porównanie wg zmiennej: najbliżsi za granicą

Zmienna	NAJBLIŻSI ZA GRANICĄ				Porównanie średnich	
	TAK		NIE		t°	p
	M	SD	M	SD		
AMERYKANIN	1,557	0,620	1,620	0,580	-1,070	0,284
ANGLIK	1,601	0,629	1,717	0,690	-1,833	0,067
SZWED	1,746	0,743	1,813	0,686	-0,957	0,338
ARAB	3,613	1,062	3,843	1,131	-2,179	0,029
CHIŃCZYK	2,490	0,946	2,426	0,986	0,690	0,490
ROSJANIN	3,031	1,105	3,151	1,116	-1,114	0,265
ŻYD	2,690	1,043	2,855	0,942	-1,676	0,094
NIEMIEC	2,203	0,887	2,370	0,962	-1,890	0,059
HINDUS	2,853	1,019	3,002	1,055	-1,485	0,137
NIGERYJCZYK	2,533	1,006	2,562	1,047	-0,283	0,777
UKRAINIEC	2,628	1,108	2,524	1,020	0,996	0,319

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Również miejsce zamieszkania osób badanych różnicuje poziom dystansu społecznego wobec „Obcych” badanych Polaków (Tab.22). Dotyczy to głównie tych narodowości, dla których wartości F okazały się większe od wartości krytycznych na najwyższym jego poziomie. Zatem dotyczy to następujących narodowości: amerykańskiej ($p=0,008$), angielskiej ($p=0,011$), szwedzkiej ($p=0,020$), chińskiej ($p=0,000$), żydowskiej ($p=0,000$), hinduskiej ($p=0,033$) oraz ukraińskiej ($p=0,000$). Nie dotyczy to również wszystkich grup z uwzględnieniem ich miejsca zamieszkania, tylko tych, u których wartość testu NIR osiąga przedział istotności statystycznej ($p < 0,05$).

Tab.22. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków– porównanie wg miejsca zamieszkania

„Obcy”	F	p
AMERYKANIN	3,483	0,008
ANGLIK	3,283	0,011
SZWED	2,942	0,020
ARAB	1,049	0,381
CHIŃCZYK	5,603	0,000
ROSJANIN	1,410	0,229
ŻYD	4,753	0,000
NIEMIEC	1,080	0,365
HINDUS	2,628	0,033
NIGERYJCZYK	1,349	0,250
UKRAINIEC	6,918	0,000

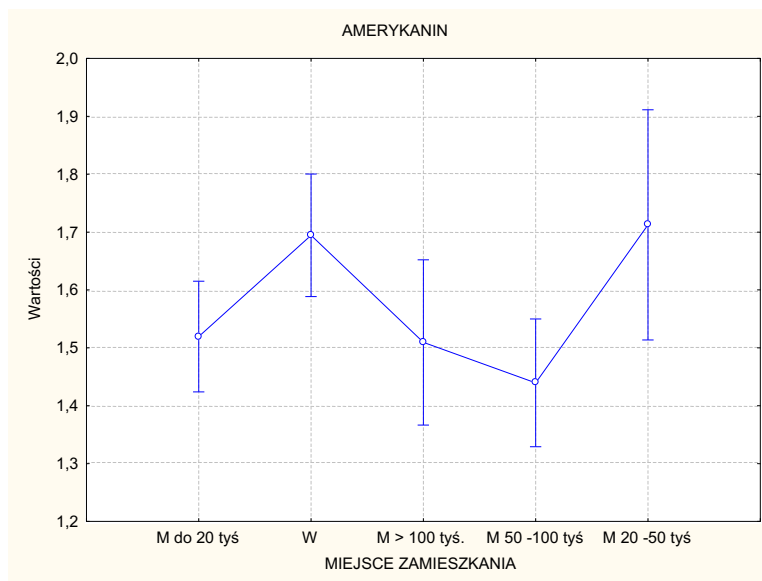
Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Zatem w przypadku narodowości amerykańskiej najbardziej różnicującą grupą okazali się badani zamieszkali na wsi (Tab.23, Wyk.24). Ich wynik istotnie różnicuje wyniki takich grup jak: M do 20 tyś. ($p=0,011$), M 50-100 tyś. ($p=0,000$), M>100 tyś. ($p=0,037$). Również badani z miast od 20 do 50 tyś. uzyskali wynik istotnie wyższy od osób zamieszkałych w miastach od 50 do 100 tyś. mieszkańców ($p=0,031$).

Tab.23. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
AMERYKANIN	3,483	W – M do 20 tyś.	0,011
		W – M 50-100 tyś.	0,000
		W – M > 100 tyś.	0,037
		M 20-50 tyś. - M 50-100 tyś.	0,031

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.24. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

Istotnym w tym przypadku jest fakt, że wyniki wszystkich grup znajdują się w przedziale wyników małych, co świadczy o pozytywnym ich postrzeganiu Amerykanów. Jednak

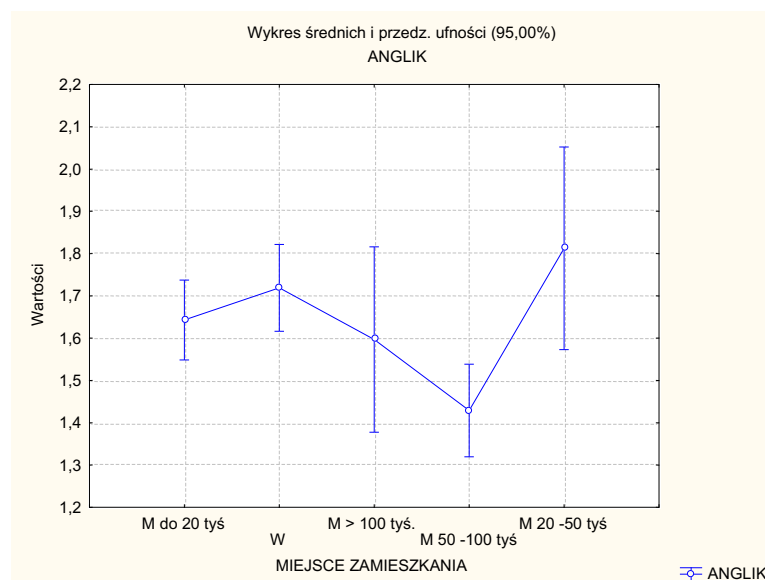
najbardziej pozytywnie są oni postrzegani przez badanych Polaków zamieszkałych w największych miastach (50-100 tyś., ponad 100 tyś.).

Analiza zależności między dystansem społecznym badanych Polaków wobec Anglików a ich miejsce zamieszkania (Tab.24, Wyk.25), wykazała, że najbardziej dominującą grupą są badani Polacy zamieszkujący w mieście liczącym od 50 do 100 tyś. osób. Różnicują one na poziomie istotnym statystycznie takie grupy jak: mieszkający na wsi ($p=0,001$), w mieście do 20 tyś. ($p=0,019$) oraz mieszkający w mieście od 20 do 50 tyś. mieszkańców ($p=0,005$). Średnie wyniki wszystkich analizowanych grup wskazują na postawy pozytywne, jednak to badani Polacy zamieszkujący w miastach od 50 do 100 tyś. osób najbardziej przyjaźnie oceniają Anglików. Można również przyjąć, że podobne podejście prezentują badani zamieszkali w największych miastach liczących ponad 100 tyś.

Tab.24. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ANGLIK	3,283	M 50-100 tyś. – W	0,001
		M 50-100 tyś. - M do 20 tyś	0,019
		M 50-100 tyś.- M 20-50 tyś.	0,005

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.25. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

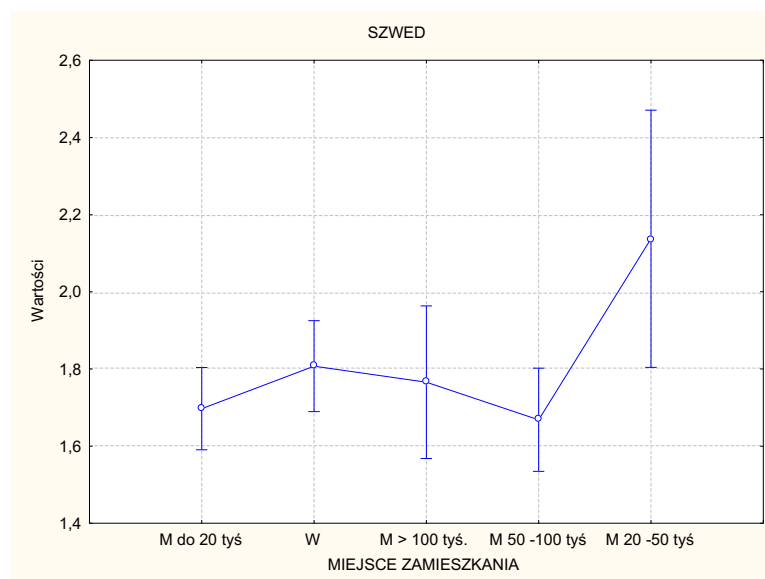
Kolejna analiza - zależności między dystansem społecznym badanych Polaków wobec Szwedów a ich miejscem zamieszkania (Tab.25, Wyk.26) – wskazuje na występowanie jednej

dominującej grupy w zakresie różnicowania na poziomie istotnym statystycznie. Jest to grupa badanych Polaków zamieszkałych w od 20 do 50 tys. mieszkańców. Ich wynik średni jest istotnie wyższy od wyników pozostałych grup w następującym wymiarze: mieszkańcy wsi ($p=0,018$), miast do 20 tys. ($p=0,001$), miast od 50 do 100 tys. ($p=0,002$) oraz miast ponad 100 tys. ($p=0,017$). Wszystkie wyniki średnie badanych grup ze względu na miejsce zamieszkania zawierają się w przedziale wyników małych, co wskazuje na ich pozytywne postawy wobec Szwedów. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że wynik dominującej grupy znajduje się w górnej granicy wyników małych, z tendencją ku przeciętnym. Zatem najbardziej pozytywnie postrzegają Szwedów nie osoby zamieszkałe w mieście od 20 do 50 tys. Mieszkańców, ale osoby z pozostałych grup badanych Polaków.

Tab.25. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
SZWED	2,942	M 20-50 tys. – W	0,018
		M 20-50 tys. – M do 20 tys.	0,001
		M 20-50 tys. – M 50-100 tys.	0,002
		M 20-50 tys. – M > 100 tys.	0,017

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.26. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

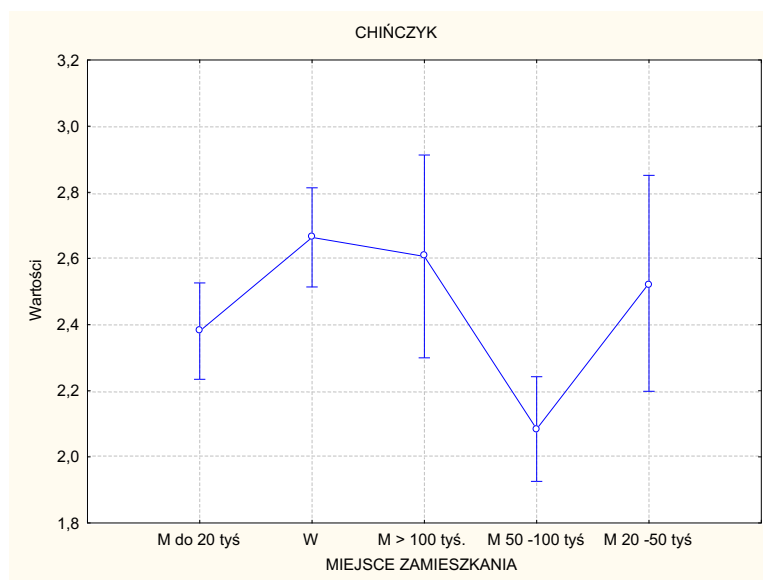
Inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku analizy zależności między dystansem społecznym wobec Chińczyków badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania (Tab. 26, Wyk.

27). W tym przypadku najbardziej różnicującą grupą są badani Polacy zamieszkujący większe miasta liczące od 50 do 100 tyś. osób. Ich wynik różnicuje na poziomie istotnym statystycznie wyniki następujących grup mieszkańców: wsi ($p=0,000$), miast do 20 tyś. ($p=0,026$), miast od 20 do 50 tyś. ($p=0,026$) oraz miast ponad 100 tyś. ($p=0,001$). Wynik grupy dominującej znajduje się w przedziale wyników małych, co wskazuje na ich pozytywne postawy wobec Chińczyków. Wyniki pozostałych grup umiejscowione są w przedziale wyników przeciętnych, wskazujących na postawy neutralne tych osób wobec analizowanej narodowości. Zatem najbardziej przyjaźnie, bardzo pozytywnie, postrzegają badani Polacy zamieszkujący średnie miasta liczące od 50 do 100 tyś. mieszkańców.

Tab.26. Dystans społeczny wobec Chińczyków badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
CHIŃCZYK	5,603	M 50-100 tyś. – W	0,000
		M 50-100 tyś. – M do 20 tyś.	0,026
		M 50-100 tyś. – M 20-50 tyś.	0,026
		M 50-100 tyś. – M > 100 tyś.	0,001
		W – M do 20 tyś.	0,008

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

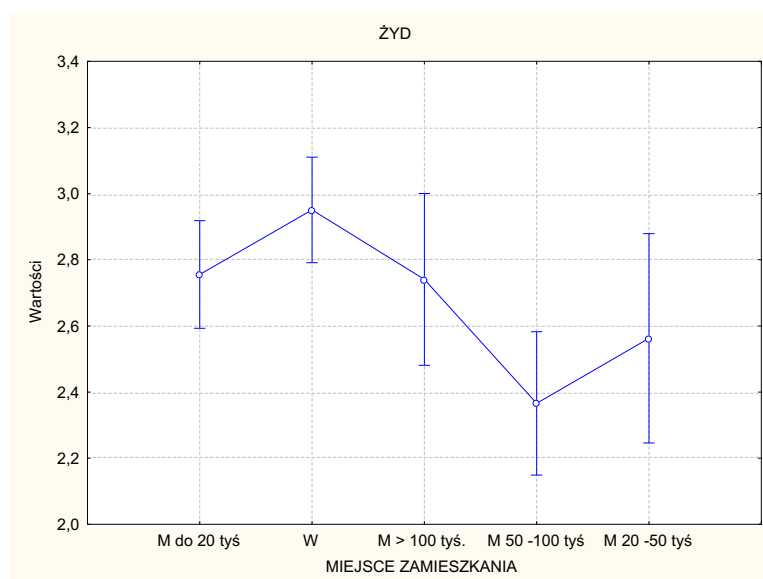
Wyk.27. Dystans społeczny wobec Chińczyków badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

Bardzo podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku analizy zależności między dystansem społecznym wobec Żydów badanych Polaków a ich miejscem zamieszkania (Tab. 27, Wyk.28). Najbardziej różnicującą grupą badanych Polaków jest grupa zamieszkała w mieście od 50 do 100 tys. mieszkańców. Średni wynik tej grupy różnicuje na poziomie istotnym statystycznie wyniki następujących grup: zamieszkałych na wsi ($p < 0,000$), w mieście do 20 tys. ($p = 0,006$) oraz w mieście ponad 100 tys. ($p = 0,027$). Różnicę istotną statystycznie odnotowano jeszcze w relacjach między mieszkańcami wsi a mieszkańcami miast od 20 do 50 tys. osób ($p = 0,044$). Wszystkie wyniki poszczególnych grup znajdują się w przedziale wyników przeciętnych, co wskazuje na postawy neutralne wszystkich analizowanych grup badanych Polaków. Jednak wynik grupy dominującej, tj. badanych osób zamieszkałych w miastach od 50 do 100 tys. mieszkańców, jest najniższy i znajduje się w pobliżu granicy z wynikami małymi. W związku z powyższym, to ta grupa badanych osób najbardziej pozytywnie ze wszystkich postrzega Żydów. Najmniej zaś korzystnie oceniają ich mieszkańcy wsi.

Tab.27. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ŻYD	4,753	W – M 20-50 tys.	0,044
		M 50-100 tys. – W	0,000
		M 50-100 tys. – M do 20 tys.	0,006
		M 50-100 tys. – M > 100 tys.	0,027

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

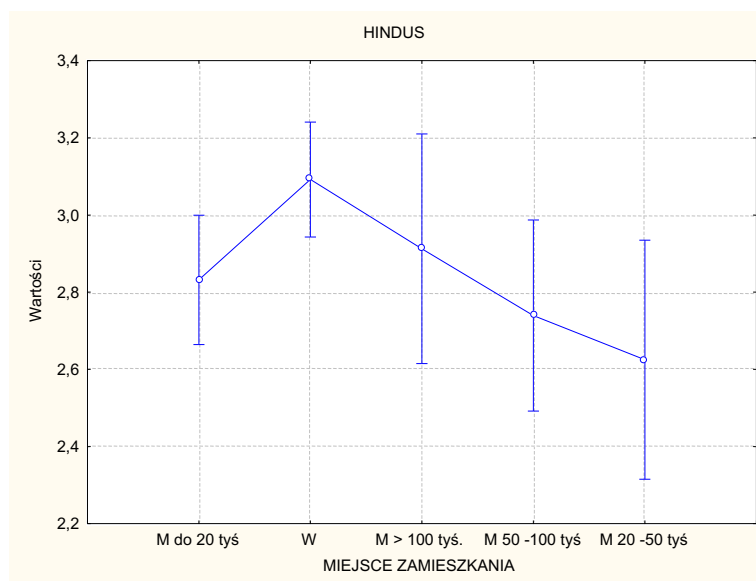
Wyk.28. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

Zgoła inaczej przedstawia się analiza zależności między dystansem społecznym wobec Hindusów badanych Polaków a ich miejscem zamieszkania (Tab.28, Wyk.29). W tym przypadku grupą głównie różnicującą są osoby badane zamieszkałe na wsi. Ich wynik średni różnicuje na poziomie istotnym statystycznie wyniki takich grup, jak: mieszkańców miast do 20 tyś. ($p=0,027$), miast od 20 do 50 tyś. ($p=0,018$) oraz miast od 50 do 100 tyś. ($p=0,013$).

Tab.28. Dystans społeczny wobec Hindusów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
HINDUS	2,628	W – M do 20 tyś	0,027
		W – M 20-50 tyś.	0,018
		W – M 50-100 tyś.	0,013

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.29. Dystans społeczny wobec Hindusów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

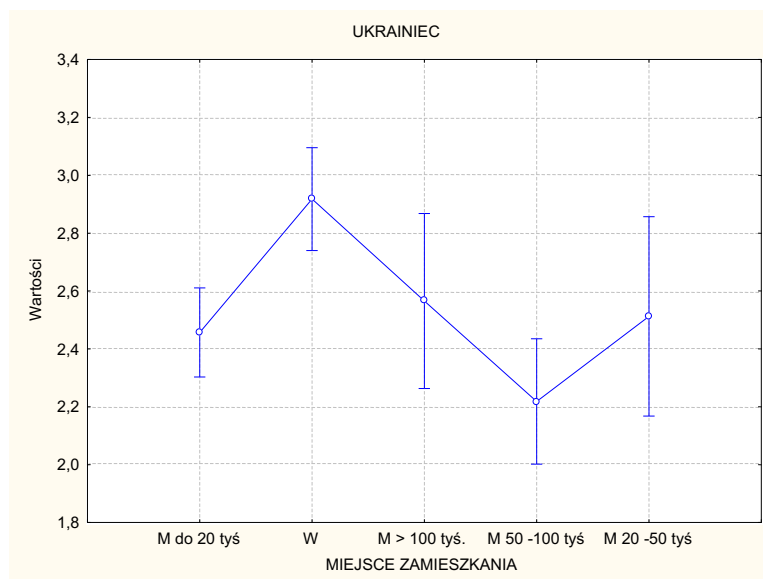
Wszystkie wyniki badanych grup to wyniki przeciętne, wskazujące na postawy neutralne wobec Hindusów. Grupa osób najbardziej różnicujących, tj. mieszkańców wsi, uzyskała wynik usytuowany w górnym przedziale wyników przeciętnych, co determinuje ich najmniej przyjazną postawę wobec Hindusów spośród pozostałych badanych grup osób. Wyniki najniższe uzyskali badani zamieszkujący miasta od 20 do 50 tyś. osób i im należy przypisać najbardziej przychylną postawę wobec narodowości hinduskiej.

Ostatnia z analiz, dotycząca poszukiwania zależności między dystansem społecznym wobec Ukraińców badanych Polaków a ich miejscem zamieszkania, wykazała, że najbardziej różnicująca w tym przypadku grupą są osoby badane zamieszkałe na wsi (Tab.29, Wyk.30). Wynik tej grupy różnicuje na poziomie istotnym statystycznie wyniki wszystkich pozostałych grup, tj. mieszkańców miast: do 20 tyś. ($p=0,000$), od 20 do 50 tyś. ($p=0,047$), od 50 do 100 tyś. ($p=0,000$) oraz ponad 100 tyś. ($p=0,000$). Pozycja dominująca tej grupy w różnicowaniu innych grup wynika z uzyskania najwyższego przez nią wyniku średniego, co skutkuje uznaniem jej za najmniej przyjazną osobom pochodzenia ukraińskiego. Wyniki najniższe umiejscowione w przedziale wyników małych uzyskała badana grupa Polaków zamieszkałych w miastach od 50 do 100 tyś. osób. Można zatem przyjąć, że to oni najbardziej pozytywnie postrzegają Ukraińców.

Tab. 29. Dystans społeczny wobec Ukraińców badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
UKRAINIEC	6,918	W – M do 20 tyś.	0,000
		W – M 20-50 tyś.	0,047
		W – M 50-100 tyś.	0,000
		W – M > 100 tyś.	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk. 30. Dystans społeczny wobec Ukraińców badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania

Kolejna analiza zależności, tym razem z uwzględnieniem zmiennej: znajomość języków obcych, ujawnia bardzo duże bogactwo ich występowania (Tab.30). Wartości F testu ANOVA okazały się większe od wartości krytycznych na najwyższym jego poziomie w przypadku wszystkich uwzględnionych narodowości.

Tab. 30. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków a znajomość ich języków obcych

„Obcy”	F	p
AMERYKANIN	5,180	0,001
ANGLIK	13,503	0,000
SZWED	11,006	0,000
ARAB	3,707	0,011
CHIŃCZYK	16,733	0,000
ROSJANIN	6,009	0,000
ŻYD	16,192	0,000
NIEMIEC	6,139	0,000
HINDUS	4,211	0,005
NIGERYJCZYK	5,686	0,000
UKRAINIEC	5,555	0,000

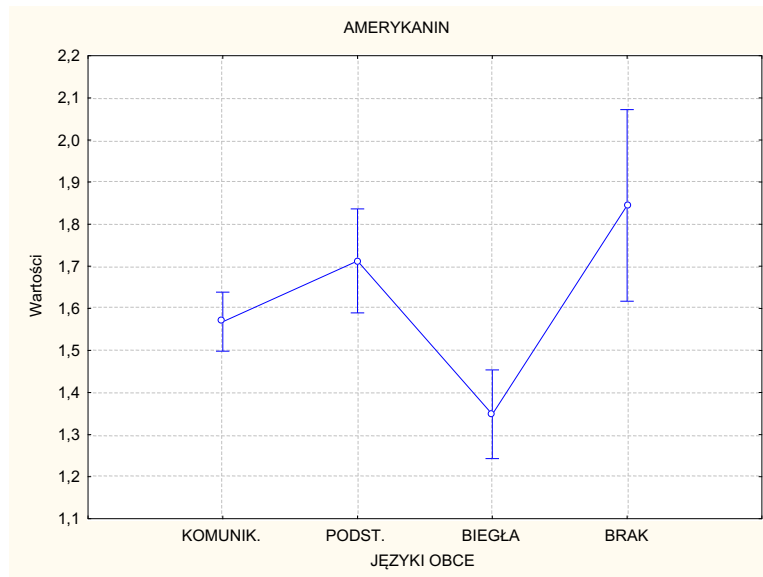
Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

I tak w przypadku narodowości: amerykańskiej $p=0,001$, angielskiej $p=0,000$, arabskiej $p=0,000$, szwedzkiej $p=0,011$, chińskiej $p=0,000$, rosyjskiej $p=0,000$, żydowskiej $p=0,000$, niemieckiej $p=0,000$, hinduskiej $p=0,033$, nigeryjskiej $p=0,000$ oraz ukraińskiej $p=0,000$.

Tab. 31. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Polaków a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
AMERYKANIN	5,180	BIEGŁA-BRAK	0,021
		BIEGŁA- PODSTAWOWA	0,000
		BIEGŁA-KOMUNIKATYWNA	0,010
		PODSTAWOWA-KOMUNIKATYWNA	0,035

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

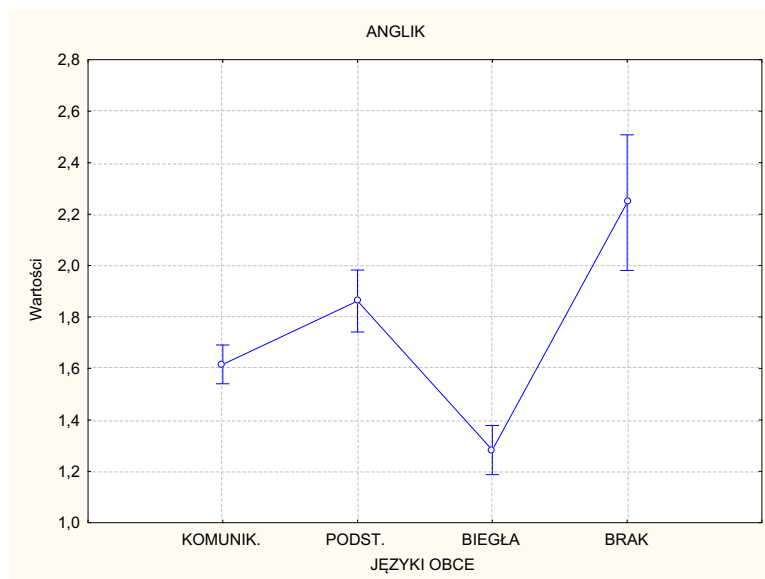
Wyk. 31. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Polaków a ich znajomość języków obcych

Analiza pierwszej z nich wykazała, że dystans społeczny wobec osób narodowości amerykańskiej, najbardziej różnicują badani ze znajomością biegłą języków obcych (Tab.31, Wyk.31). Ich wynik istotnie różnicuje wyniki takich grup, jak: z brakiem znajomości ($p=0,021$), z umiejętnością podstawową ($p=0,000$) oraz komunikatywną ($0,010$). Wyniki wszystkich grup znajdują się w przedziale wyników małych, co wskazuje na postawy pozytywne badanych osób, niezależnie od poziomu znajomości przez nich języków obcych. Jednak wynik grupy badanych Polaków ze znajomością biegłą jest najniższy i to oni najbardziej przyjaźni postrzegają Amerykanów.

Tab. 32. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Polaków a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ANGLIK	13,503	BIEGŁA-BRAK	0,000
		BIEGŁA- PODSTAWOWA	0,000
		BIEGŁA- KOMUNIKATYWNA	0,000
		BRAK - KOMUNIKATYWNA	0,003
		PODSTAWOWA- KOMUNIKATYWNA	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne.

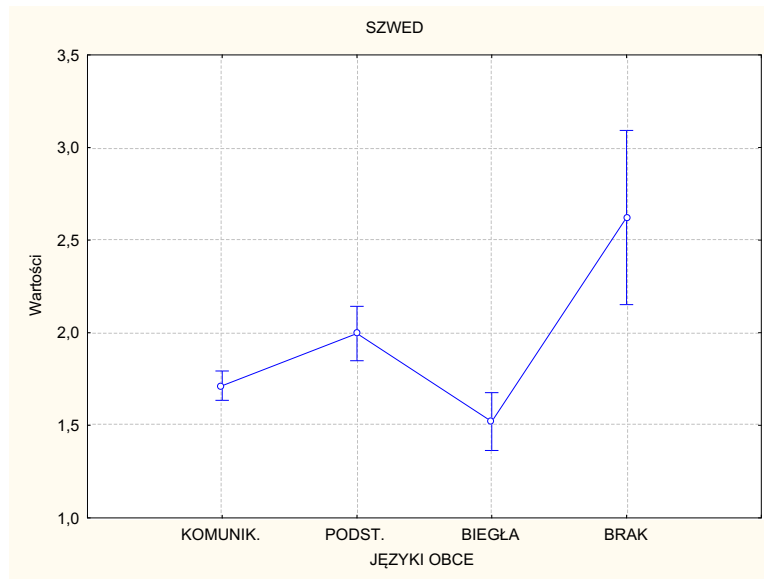
Wyk. 32. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Polaków a ich znajomość języków obcych

Bardzo podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku dystansu społecznego wobec Anglików badanych Polaków (Tab.32,Wyk.32). Różnicujący na poziomie istotnym statystycznie ze wszystkimi pozostałymi grupami jest wynik badanych Polaków ze znajomością biegłą. I tak: z badanymi osobami które nie znają języków obcych $p=0,000$, ze znajomością podstawową $p=0,000$, a ze znajomością komunikatywną $p=0,000$. Wyniki tej grupy (oraz ze znajomością podstawową i komunikatywną) znajdują się w zakresie wyników małych i wskazują na postawy pozytywne tych osób wobec osób narodowości angielskiej, z największym natężeniem po stronie grupy z biegłą znajomością języków obcych. Jedynie wynik badanych z brakiem znajomości języków obcych wyraźnie odstaje i znajduje się na pograniczu wyników małych i przeciętnych.

Tab. 33. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Polaków a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
SZWED	11,006	BRAK - PODSTAWOWA	0,010
		BRAK - KOMUNIKATYWNA	0,000
		BRAK -BIEGŁA	0,000
		PODSTAWOWA-KOMUNIKATYWNA	0,000
		PODSTAWOWA- BIEGŁA	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk. 33. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Polaków a ich znajomość języków obcych

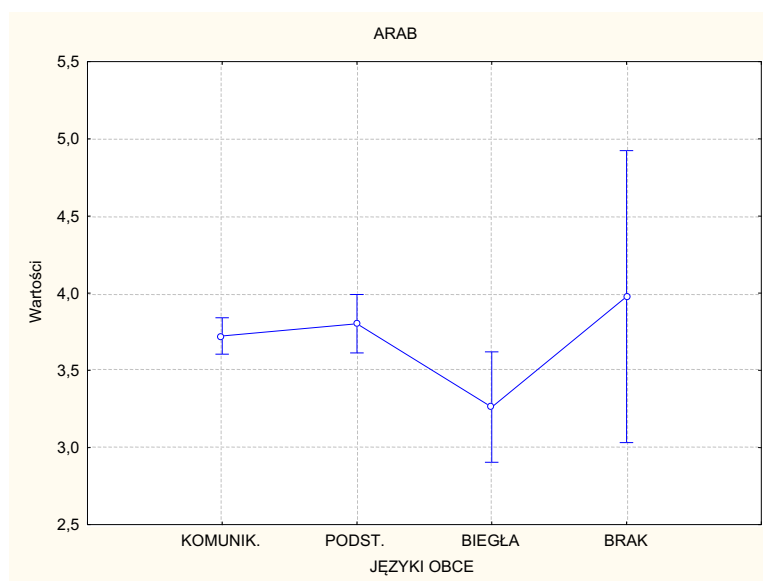
Kolejna analiza poszukująca zależności między dystansem społecznym wobec Szwedów badanych Polaków a ich poziomem znajomości języków obcych wpisuje się w poprzednie (Tab. 33, Wyk. 33). Również i w tym przypadku do najbardziej różnicujących grup należy zaliczyć tych, co posługują się językiem obcym biegle i tych, co nie znają go. Wynik badanej grupy Polaków, którzy nie znają języków obcych, różnicuje na poziomie istotnym statystycznie wyniki takich grup, jak: podstawowa znajomość ($p=0,000$), komunikatywna ($p=0,000$) oraz biegle ($p=0,000$). Natomiast wyniki bandach ze znajomością biegle różnicuje dodatkowo grupę znających język komunikatywnie ($p=0,000$). Z tym, że wynik badanej grupy bez znajomości języków obcych, znajduje się w przedziale wyników przeciętnych wskazujących na postawy neutralne wobec osób narodowości szwedzkiej. Wyniki pozostałych grup umiejscowiły się w przedziale wyników małych, tym samym określając ich pozytywne postawy wobec Szwedów. Ponadto wynik grupy dominującej w różnicowaniu jest najniższy i to tym osobom należy przypisać najbardziej pozytywny stosunek do Szwedów.

Tab. 34. Dystans społeczny wobec Arabów badanych Polaków a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
		BIEGŁA- PODSTAWOWA	0,003

ARAB	3,707	BIEGŁA-KOMUNIKATYWNA	0,002
------	-------	----------------------	-------

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk. 34. Dystans społeczny wobec Arabów badanych Polaków a ich znajomość języków obcych

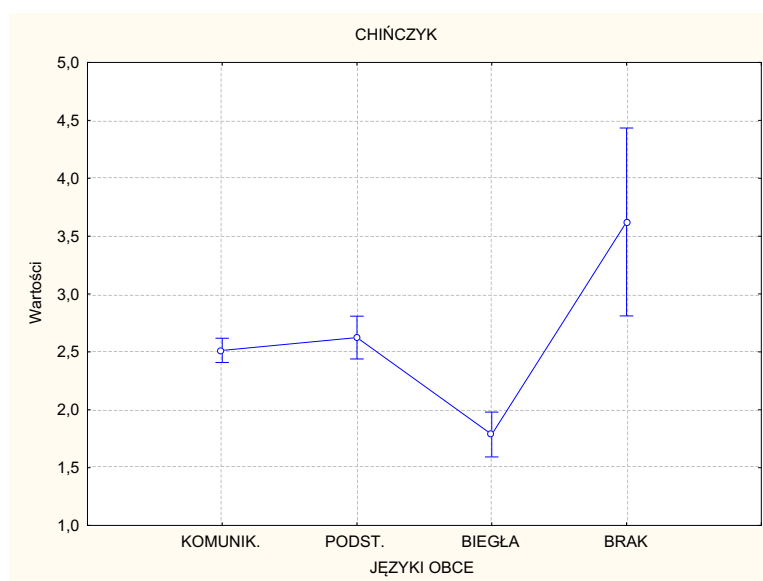
Analiza kolejnej zależności między dystansem społecznym wobec Arabów badanych osób, a znajomością przez nich języków obcych również wykazuje ich występowanie (Tab.34, Wyk.34). W tym przypadku różnicującą grupą również są badani ze znajomością biegłą języków obcych. Ich wynik istotnie jest różny od wyników takich grup, jak: brak znajomości ($p=$), podstawowa znajomość ($p=0,003$), komunikatywna ($p=0,002$). Jednak wszystkie wyniki tych grup znajdują się w przedziale wyników przeciętnych i wskazują na postawy neutralne badanych Polaków wobec osób narodowości arabskiej. Wynik najniższy, wskazujący na najbardziej przychylne traktowanie Arabów, uzyskali badani ze znajomością biegłą.

Tab. 35. Dystans społeczny wobec Chińczyków badanych Polaków a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
CHIŃCZYK	16,733	BRAK - PODSTAWOWA	0,001
		BRAK - KOMUNIKATYWNA	0,000
		BRAK -BIEGŁA	0,000

		BIEGŁA - KOMUNIKATYWNA	0,000
		BIEGŁA - PODSTAWOWA	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk. 35. Dystans społeczny wobec Chińczyków badanych Polaków a ich znajomość języków obcych

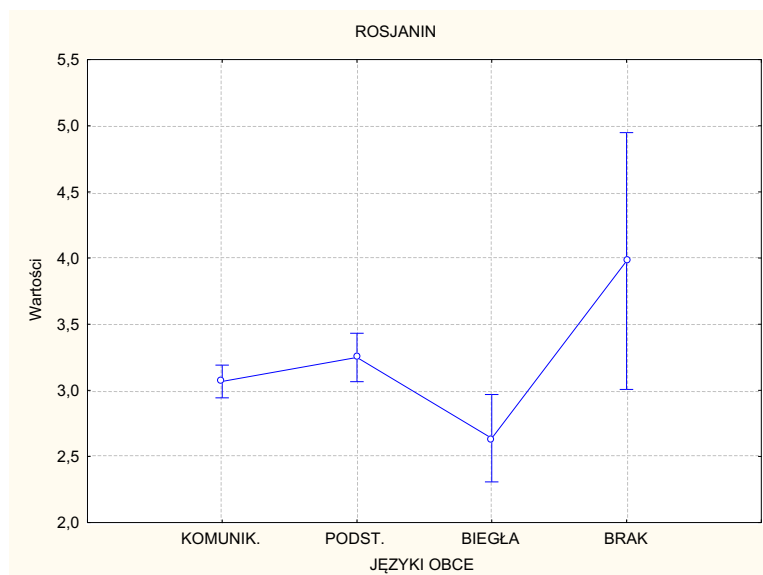
W analizie zależności między dystansem społecznym wobec Chińczyków badanych Polaków a znajomość przez nich języków obcych, występują dwie grupy dominujące (Tab.35, Wyk.35). Są to badani deklarujący brak znajomości języków obcych, których wynik różnicuje na poziomie istotnym statystycznie następujące grupy: ze znajomością podstawową ($p=0,001$), komunikatywną ($p=0,000$) oraz biegłą ($p=0,000$). Do tej grupy zaliczyć można również badanych ze znajomością biegłą, których wynik różnicuje istotnie wyniki pozostałych grup, tj.: ze znajomością podstawową ($p=0,000$) oraz komunikatywną ($p=0,000$). Istotne jest to, że wynik tej grupy jest najniższy i znajduje się w przedziale wyników małych, informując o pozytywnych postawach wobec osób narodowości chińskiej. Natomiast wynik grupy badanych bez znajomości języków obcych jest najwyższy ze wszystkich i umiejscowił się w przedziale wyników przeciętnych, wskazując na postawy neutralne wobec Chińczyków.

Tab. 36. Dystans społeczny wobec Rosjan badanych Polaków znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ROSJANIN	6,009	BIEGŁA-BRAK	0,000
		BIEGŁA- PODSTAWOWA	0,000

		BIEGŁA-KOMUNIKATYWNA	0,006
		BRAK - KOMUNIKATYWNA	0,014

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

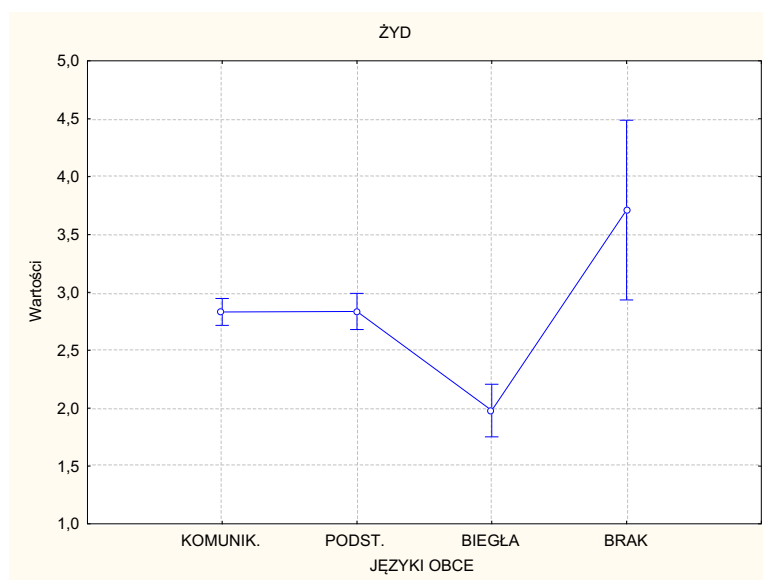
Wyk. 37. Dystans społeczny wobec Rosjan badanych Polaków a ich znajomość języków obcych

W przypadku analizy zależności między dystansem społecznym wobec Rosjan badanych Polaków, a znajomością przez nich języków obcych odnotowano cztery zależności na poziomie istotnym statystycznie (Tab.37, Wyk.37). Grupa najbardziej różnicująca – osoby ze znajomością biegłą języków – uzyskała istotnie wyższe wyniki od: grupy ze znajomością podstawową ($p=0,000$), znajomością komunikatywną ($p=0,006$) oraz grupy osób nieznających języków obcych ($p=0,000$). Odnotowano jeszcze jedną istotną zależność między grupą osób nie znających języków obcych a grupą znającą języki obce na poziomie komunikatywnym ($p=0,014$). Wynik grupy najbardziej różnicującej jest najniższy i znajduje się wraz z wynikami grup ze znajomością podstawową i komunikatywną w przedziale wyników przeciętnych. Zatem badani Polacy zaliczeni do tych grup prezentują postawy neutralne wobec Rosjan. Natomiast badani Polacy z grupy deklarującej brak znajomości języków obcych uzyskali najwyższy wyniki zaliczony do przedziału wyników wysokich. W związku z powyższym ich postawy wobec Rosjan są negatywne.

Tab. 38. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Polaków znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ŻYDÓW	16,192	BRAK - PODSTAWOWA	0,009
		BRAK - KOMUNIKATYWNA	0,007
		BRAK -BIEGŁA	0,000
		BIEGŁA - KOMUNIKATYWNA	0,000
		BIEGŁA - PODSTAWOWA	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk. 38. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Polaków a ich znajomość języków obcych

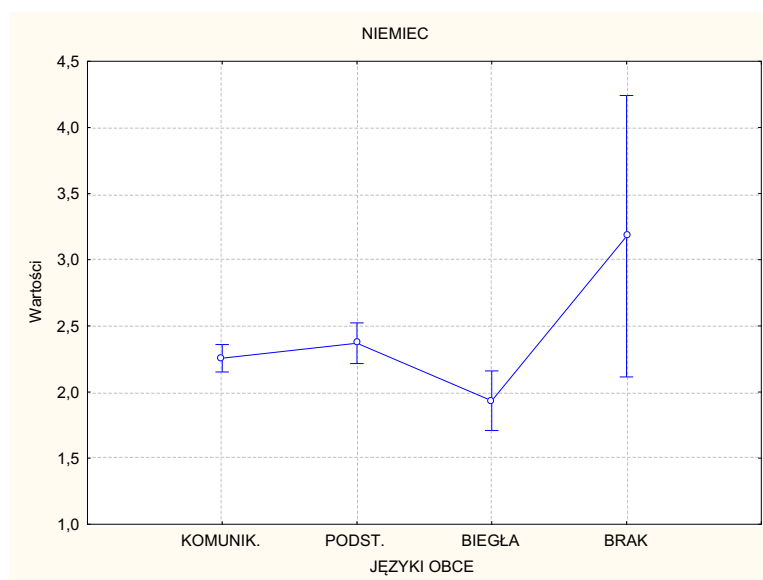
Kolejna analiza zależności dystansu społecznego, tym razem wobec Żydów, wykazuje również istnienie czterech przypadków istotnych statystycznie (Tab.38, Wyk.38). Grupą najczęściej różnicującą analizowany dystans społeczny wobec Żydów są badani Polacy nie znający języków obcych oraz ze znajomością biegłą. Wynik pierwszej grupy jest istotnie różny od wyników następujących grup: ze znajomością podstawową ($p=0,009$), znajomością komunikatywną ($p=0,007$) oraz biegłą ($p=0,000$). Natomiast wynik drugiej różnicuje istotnie wyniki takich grup, jak: ze znajomością podstawową ($p=0,000$), znajomością komunikatywną ($p=0,000$). Wyniki grup najbardziej różnicujących są od siebie skrajnie oddalone. Wynik grupy badanych Polaków bez znajomości języków obcych znajduje się na granicy wyników przeciętnych i wysokich. Świadczy to o tym, że badani ci prezentują zbliżone do negatywnych

postawy wobec Żydów. Natomiast wynik badanych Polaków z grupy biegle znających języki, uzyskał wynik zaliczony do przedziału wyników małych, co świadczy o pozytywnych postawach ich wobec Żydów.

Tab. 39. Dystans społeczny wobec Niemców badanych Polaków znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
NIEMIEC	3,707	BRAK - PODSTAWOWA	0,010
		BRAK - KOMUNIKATYWNA	0,002
		BRAK - BIEGŁA	0,000
		BIEGŁA - KOMUNIKATYWNA	0,013
		BIEGŁA - PODSTAWOWA	0,003

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk. 39. Dystans społeczny wobec Niemców badanych Polaków a ich znajomość języków obcych

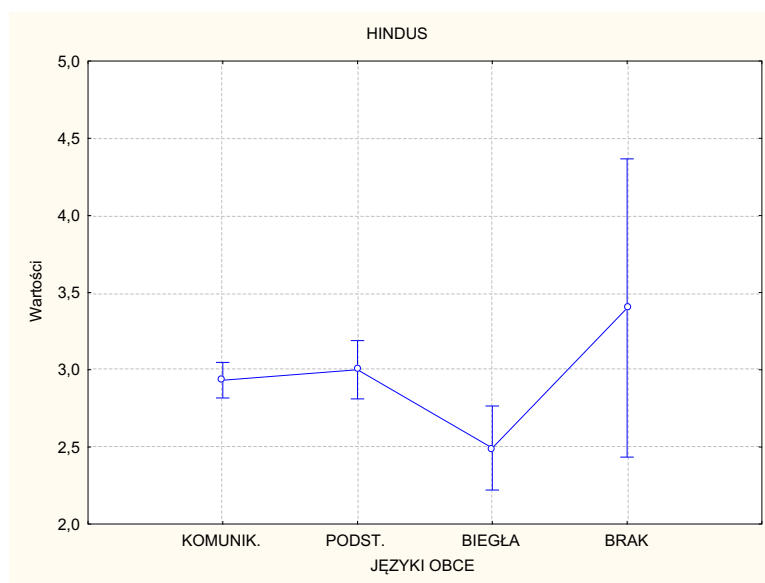
Identyczny schemat zależności odnotowano w kolejnej analizie, tym razem grupą odniesienia są Niemcy (Tab.39, Wyk.39) Również tutaj dominującymi grupami są badani z brakiem umiejętności posługiwania się językami obcymi oraz z biegłą ich znajomością. Wynik pierwszej istotnie różnicuje wyniki takich grup, jak: ze znajomością podstawową ($p=0,010$), znajomością komunikatywną ($p=0,002$) oraz biegłą ($p=0,000$). Wynik zaś drugiej istotnie różnicuje wyniki grup: ze znajomością podstawową ($p=0,003$), znajomością komunikatywną ($p=0,013$). Badani z grupy z brakiem znajomości języków obcych uzyskali

wynik najwyższy znajdujący się wprawdzie w przedziale wyników przeciętnych, ale w górnym jego zakresie. Zatem ich stosunek do Niemców jest neutralny, ale z domieszką negatywnego. Natomiast wynik grupy Polaków z biegłą znajomością języków jest najniższy i umiejscowiony w przedziale wyników małych. Świadczy to o pozytywnych postawach tych studentów wobec Niemców.

Tab. 40. Dystans społeczny wobec Hindusów badanych Polaków znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
HINDUS	4,211	BIEGŁA - KOMUNIKATYWNA	0,002
		BIEGŁA - PODSTAWOWA	0,002
		BIEGŁA -BRAK	0,013

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk. 40. Dystans społeczny wobec Hindusów badanych Polaków a ich znajomość języków obcych

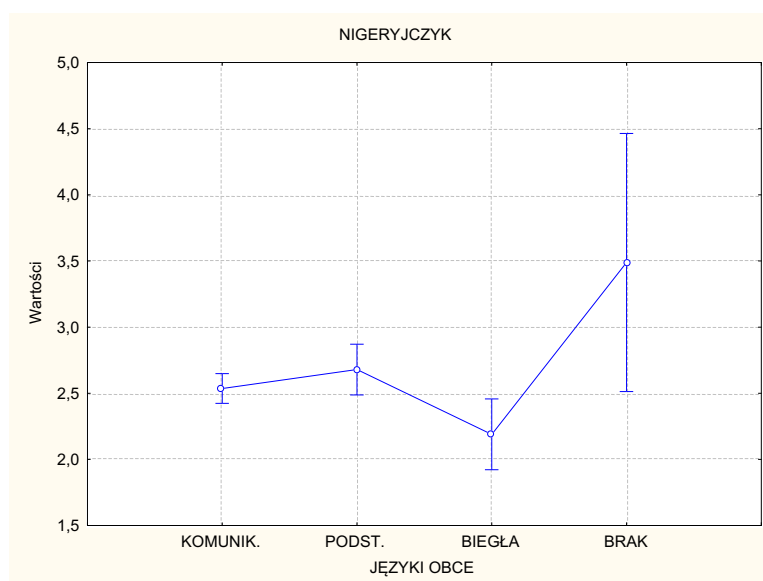
Bardzo skromna na tle poprzednich wydaje się zależność między dystansem społecznym wobec Hindusów badanych Polaków, a znajomością przez nich języków obcych (Tab.40,Wyk.40). Dominującą w tych relacjach grupą jest grupa badanych Polaków znająca biegle języki obce. Uzyskała ona wynik istotnie różny od pozostałych grup, tj.: brak znajomości ($p=0,013$), znajomość podstawowa ($p=0,002$) i komunikatywna ($p=0,002$). Ich wynik, tak jak

w przypadku pozostałych grup, znajduje się w przedziale wyników przeciętnych, ale jest istotnie niższy od pozostałych, ulokowany w dolnym zakresie tych wyników. Zatem można uznać, że ta grupa badanych Polaków ma bardziej przyjazny stosunek do Hindusów od pozostałych grup.

Tab. 41. Dystans społeczny wobec Nigeryjczyków badanych Polaków a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
NIGERYJCZYK	5,686	BIEGŁA-BRAK	0,000
		BIEGŁA- PODSTAWOWA	0,003
		BIEGŁA- KOMUNIKATYWNA	0,016
		BRAK - KOMUNIKATYWNA	0,005
		BRAK - PODSTAWOWA	0,020

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk. 41. Dystans społeczny wobec Nigeryjczyków badanych Polaków a ich znajomość języków obcych

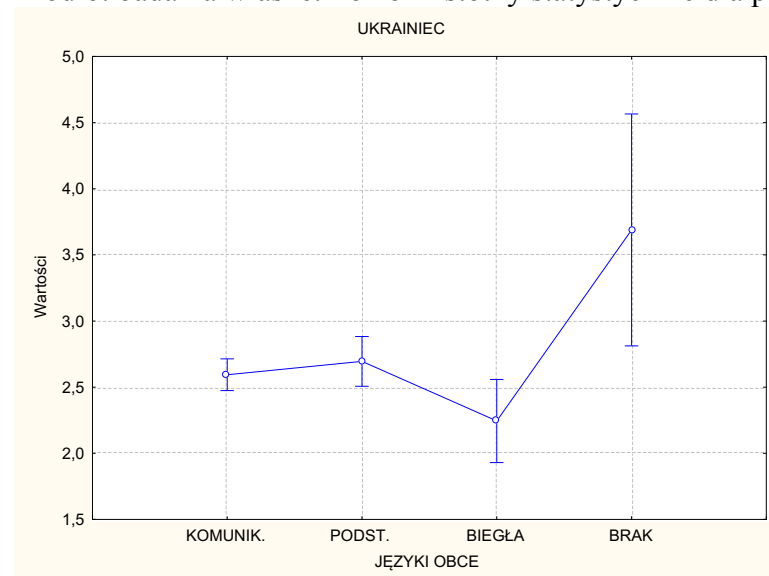
Znacznie bogatsza okazała się analiza zależności między dystansem społecznym wobec Nigeryjczyków badanych Polaków, a znajomością przez nich języków obcych (Tab.41, Wyk.41). Dominującymi w tych zależnościach okazały się dwie grupy. Pierwsza - to grupa osób ze znajomością biegłą języków, druga – bez takiej znajomości. Pierwsza uzyskała istotnie

różne wyniki od takich grup, jak: nie znający języków obcych ($p=0,000$), ze znajomością podstawową ($p=0,003$) oraz znajomością komunikatywną ($p=0,016$). Druga natomiast różnicuje z: grupą ze znajomością podstawową ($p=0,020$) oraz znajomością komunikatywną ($p=0,005$). Wynik grupy najbardziej różnicującej pierwszej jest najniższy i znajduje się przedziale wyników małych, świadczących o postawach pozytywnych tych osób wobec Nigeryjczyków. Wynik drugiej najbardziej różnicującej grup wraz z wynikami grup ze znajomością podstawową i komunikatywną znalazł się w przedziale wyników przeciętnych. Badani Polacy zaliczeni do tych grup prezentują postawy neutralne wobec Nigeryjczyków. Jednak należy uznać, że wynik grupy badanych Polaków nieznających języków obcych jest najwyższy, co wskazuje na najmniej przyjazną postawę wobec Nigeryjczyków spośród pozostałych grup.

Tab. 42. Dystans społeczny wobec Ukraińców badanych Polaków a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
UKRAINIEC	5,555	BIEGŁA-BRAK	0,000
		BIEGŁA- PODSTAWOWA	0,010
		BIEGŁA- KOMUNIKATYWNA	0,022
		BRAK - KOMUNIKATYWNA	0,002
		BRAK - PODSTAWOWA	0,007

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.42. Dystans społeczny wobec Ukraińców badanych Polaków a ich znajomość języków obcych

Identyczny jak wyżej układ zależności odnotowano w ostatniej analizie dystansu społecznego badanych Polaków, tym razem wobec Ukraińców, z uwzględnieniem znajomości języków obcych (Tab.42, Wyk.42). Podobnie jak w poprzedniej analizie, wystąpiły dwie grupy najbardziej różnicujące wyniki na poziomie istotnym statystycznie. Pierwsza z nich, to badane osoby z biegłą znajomością języków obcych. Ich wynik jest istotnie różny od wyników następujących grup: nie znający języków obcych ($p=0,000$), ze znajomością podstawową ($p=0,010$) oraz znajomością komunikatywną ($p=0,022$). Druga, to grupa badanych bez znajomości języków obcych. Ich wynik różnicuje takie grupy, jak: ze znajomością podstawową ($p=0,002$) oraz znajomością komunikatywną ($p=0,007$). Dominujące grupy różnią się między sobą wynikiem średnim. Pierwsza, ze znajomością biegłą języków obcych uzyskała wynik najniższy, który można zaliczyć do wyników małych, świadczących o postawach pozytywnych wobec Ukraińców. Natomiast najwyższy wynik grupy drugiej, ułożony na skraju przedziałów wyników przeciętnych i dużych, wskazuje na postawy negatywne wobec tej nacji.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, studenci polscy na ogół przejawiają pozytywne lub neutralne postawy wobec osób innych narodowości. Nie stwierdzono postaw negatywnych. Przy czym najbardziej pozytywny jest ich stosunek do Amerykanów, Anglików, Szwedów oraz Niemców. Postawy neutralne przejawiają badani wobec Chińczyków, Ukraińców, Nigeryjczyków, Żydów, Rosjan, Hindusów i Arabów. Uzyskane wyniki potwierdzają dotychczas prowadzone w tym zakresie badania.

Szczegółowe analizy z wykorzystaniem zmiennych pośredniczących wykazują zależności między nimi a dystansem społecznym badanych osób wobec „Obcych”. Są one jednak bardzo zróżnicowane. Region zamieszkania badanych istotnie różnicuje tylko w trzech przypadkach narodowości: żydowskiej, nigeryjskiej oraz ukraińskiej, z tendencją ku mniej przychylnemu postrzeganiu „Obcych” niż badani zamieszkali w centralnej Polsce. Płeć również różnicuje analizowany dystans społeczny na poziomie istotnym statystycznie, szczególnie wobec Szwedów, Chińczyków, Rosjan, Żydów oraz Hindusów. Bardziej pozytywnie postrzegają ich mężczyźni niż kobiety. Stan cywilny badanych Polaków nie różnicuje ich postaw na poziomie istotnym statystycznie. Można przyjąć, że są prawie takie same. Wyjazdy za granicę własnego kraju sprzyjające kontaktom z „Obcymi” oraz poznawaniu kultury tych narodów różnicuje dystans społeczny tylko w przypadku osób narodowości niemieckiej. Postawy bardziej pozytywne prezentują osoby, które nie wyjeżdżały za granicę. Podobnie fakt przebywania za granicą najbliższych z otoczenia badanych różnicuje tylko w jednym przypadku, tj.: wobec osób narodowości arabskiej. Postawy wprawdzie neutralne, ale bardziej

przyjazne, przejawiają Polacy mający najbliższych za granicą. Również miejsce zamieszkania badanych Polaków wykazuje duże zróżnicowanie analizowanego dystansu społecznego. Wyniki na poziomie istotnym statystycznie uzyskano wobec takich narodowości, jak: amerykańska, angielska, arabska, chińska, żydowska, hinduska oraz ukraińska. W tym kontekście najbardziej pozytywne postawy prezentują badani zamieszkujący duże miasta, a w szczególności liczące od 50 do 100 tys. mieszkańców. Największe zróżnicowanie przynosi analiza dystansu wobec „Obcych” z uwzględnieniem poziomu znajomości języków obcych badanych Polaków. Wyniki na poziomie istotnym statystycznie odnotowano wobec wszystkich uwzględnionych narodowości. Różnorodność tych zależności jednoznacznie wskazuje na zależność wprost proporcjonalną. Bowiem czym lepsza znajomość języków obcych przez badanych Polaków, tym bardziej przejawiają oni pozytywne postawy wobec „Obcych”. Świadczy o tym powtarzający się w analizie każdej zależności, bez względu na narodowość, układ wyników. Wyniki najniższe uzyskiwali badani znający biegle języki obce, a wyniki najwyższe - osoby deklarujące brak znajomości języków obcych, co odpowiednio przekłada się na kierunek postawy.

ROZDZIAŁ V

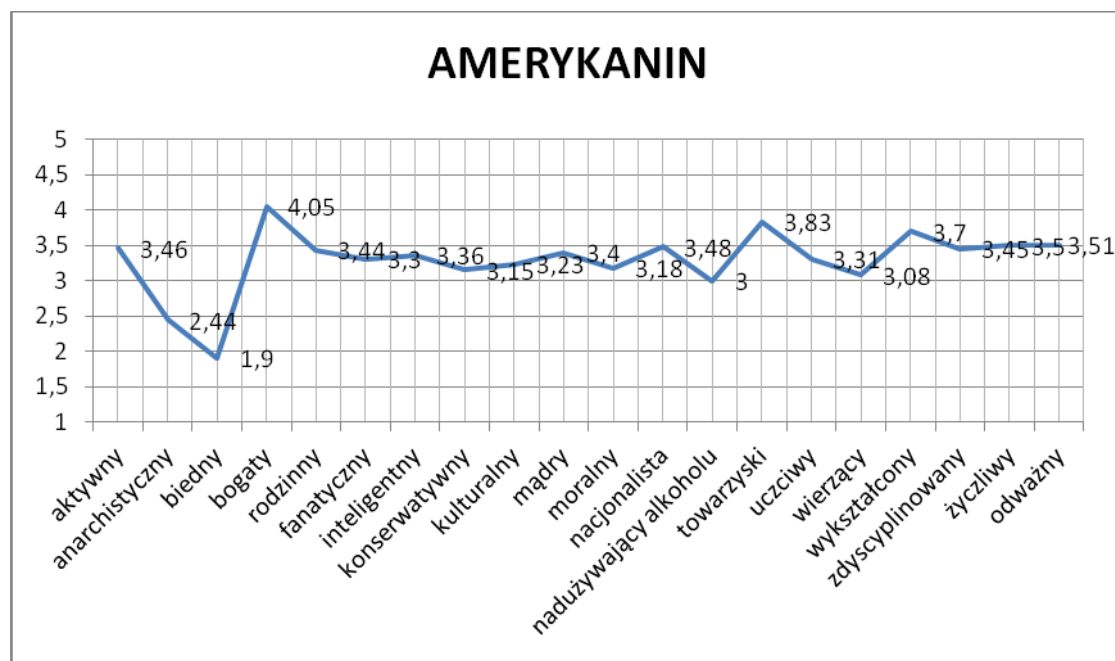
POSTAWY BADANYCH UKRAIŃCÓW WOBEC „OBCYCH”

5.1 Przekonania i stereotypy o „Obcych” w opiniach badanych Ukraińców

Analizę dwudziestu cech opisujących przekonania i stereotypy o przedstawicielach poszczególnych narodowości („Obcych”) w opinii badanych Ukraińców, przeprowadzono identycznie jak w przypadku badanych Polaków (podrozdz. 4.1.) oraz zgodnie z ustaleniami przyjętymi w metodologii (Rozd. III).

Pierwsza analiza dotyczy Amerykanów (Wyk.43). Badani Ukraińcy jako cechy najbardziej charakteryzujące Amerykanów wskazali: *bogaty* (4,05), *towarzyski* (3,87), *wykształcony* (3,7), *odważny* (3,51), *życzliwy* (3,5), *nacjonalista* (3,48). W większości można je zaliczyć do cech charakterze pozytywnym. Wyniki tych cech ulokowane głównie w zakresie wyników o nasileniu dużym oraz przeciętnym, ale w górnym jego zakresie, wskazują na pozytywne postawy badanych Ukraińców wobec Amerykanów.

Wyk. 43. Przekonania i stereotypy o Amerykanach w opinii badanych Ukraińców

Źródło: badania własne

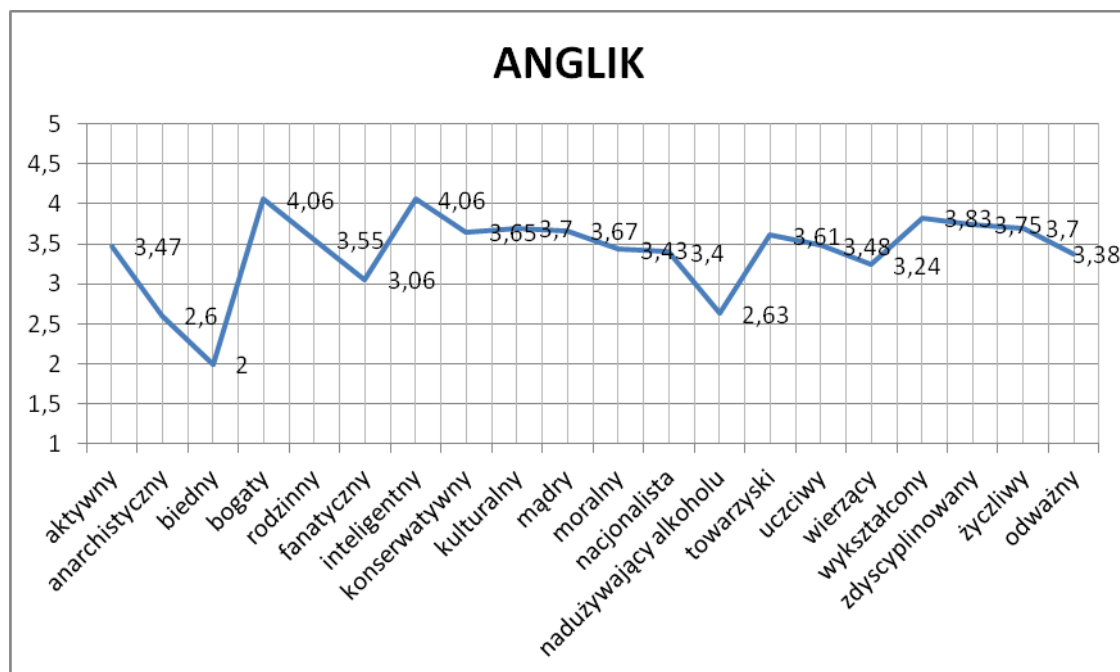
Region zamieszkania badanych Ukraińców różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($P < 0.05$) następujące cechy: *aktywny, anarchistyczny, biedny, fanatyczny, towarzyski* (Załącznik 78). Spośród cech dominujących analizowana zmienna tylko jedną różnicuje istotnie (*towarzyski*). Wyniki istotnie wyższe uzyskali badani z zachodniej Ukrainy. W pozostałych przypadkach cech dominujących badani podobnie wartościują analizowane cechy dominujące. Płeć badanych Ukraińców różnicuje istotnie następujące cechy: *anarchistyczny, inteligentny, nacjonalista, nadużywający alkohol, towarzyski, uczciwy, zdyscyplinowany, życzliwy* (Załącznik 79). W tym przypadku dotyczy to trzech dominujących cech: *nacjonalista, towarzyski, życzliwy*. Wszystkie one wyżej zostały ocenione przez badane Ukrainki. Zatem to one wykazują istotnie wyższe nasilenie cech dominujących niż ich rówieśnicy. Ich stan cywilny również istotnie różnicuje analizowane cechy (Załącznik 80). Są to: *aktywny, fanatyczny, inteligentny, zdyscyplinowany*. Jednak żadna z nich nie jest cechą dominującą. Zatem należy uznać, że nasilenie cech dominujących jest niezależne od stanu cywilnego badanych osób. Wyjazdy za granicę lub też nie badanych studentów z Ukrainy różnicują tylko w przypadku dwóch cech: *inteligentny* oraz *towarzyski* (Załącznik 81). Wynik istotnie wyższy drugiej cechy uzyskany przez badanych nie wyjeżdżających za granicę wskazuje, że to oni decydują o wyższym stopniu nasilenia tej cechy. Posiadanie rodziny za granicą lub też nie podobnie istotnie różnicuje tylko dwie cechy: *biedny, mądry* (Załącznik 82). Żadna z nich nie jest cechą dominującą. W związku z tym, można uznać, że stopień nasilenia dominujących cech w żadnym stopniu nie zależy od tej zmiennej. Miejsce zamieszkania istotnie różnicuje następujące cechy: *inteligentny, kulturalny, nadużywający alkohol, towarzyski, uczciwy, wierzący, wykształcony, zdyscyplinowany, życzliwy* (Załącznik 83). W tej grupie znajdują się trzy cechy uznane za dominujące: *towarzyski, wykształcony, życzliwy*. Wyniki istotnie wyższe w każdej tych cech uzyskali badani zamieszkujący małe miasta do 20 tys. oraz od 20 do 50 tys. osób. Oni też w największym stopniu przyczyniają się do wysokiego poziomu nasilenia cech dominujących. Poziom znajomości języków obcych różnicuje następujące cechy charakteryzujące Amerykanina: *aktywny, rodzinny, konserwatywny, kulturalny, nadużywający alkohol, towarzyski, wierzący, życzliwy, odważny* (Załącznik 84). Wśród tych cech znajdują się trzy dominujące: *towarzyski, życzliwy, odważny*. W przypadku dwóch pierwszych cech wyniki wyższe uzyskali badani ze znajomością podstawową i komunikatywną a w przypadku cechy trzeciej ze znajomością komunikatywną, biegłą i nie znający języków obcych. Trudno zatem wskazać na grupę, która jednoznacznie wpływa na nasilenie wszystkich cech dominujących.

W związku z powyższymi analizami, można przyjąć, że badani Ukraińcy postrzegają Amerykanów jako osoby bogate, towarzyskie, wykształcone, odważne, życzliwe oraz

nacjonalistyczne. Cechy te w zasadzie są cechami o zabarwieniu pozytywnym, z wyjątkiem ostatniej - jednak wyniki ułożone w zakresie wyników o nasileniu dużym oraz przeciętnym, ale w górnym jego zakresie, wskazują na postawy pozytywne badanych Ukraińców wobec Amerykanów. Na taki obraz Amerykanina składają się opinie głównie badanych kobiet z zachodniej Ukrainy, niezależne od stanu cywilnego, posiadających najbliższych za granicą, nie wyjeżdżających za granicę, zamieszkujących małe miasta do 20 tys. oraz od 20 do 50 tys. osób, oraz z różnym poziomem znajomości języków obcych.

Badani Ukraińcy równie pozytywnie, ale nieco inaczej, postrzegają Anglików (Wyk.44). Jako cechy dominujące ich charakterystyce należy uznać: *bogaty* (4,06), *inteligentny* (4,06), *wykształcony* (3,83), *zdyscyplinowany* (3,75), *mądry* (3,7), *życzliwy* (3,7). Wszystkie te cechy mają zabarwienie pozytywne, a ich wyniki średnie ułożone w przedziale nasilenie dużego oraz przeciętnego, ale w górnym jego zakresie, wskazują na postawy pozytywne badanych osób wobec Anglików.

Wyk. 44. Przekonania i stereotypy o Anglikach w opinii badanych Ukraińców

Źródło: badania własne

Pierwsza ze zmiennych niezależnych - region zamieszkania badanych Ukraińców - różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) następujące cechy: *anarchistyczny*, *biedny*, *fanatyczny*, *nacjonalista*, *wykształcony* (Zał.85). W tym gronie znajdujemy tylko jedną cechę uznaną za dominującą: *wykształcony*. Wyniki istotnie wyższe uzyskali badani z zachodniej Ukrainy. Oni też głównie przyczynili się do nasilenia analizowanej cechy. W pozostałych przypadkach cech dominujących, region zamieszkania badanych nie ma

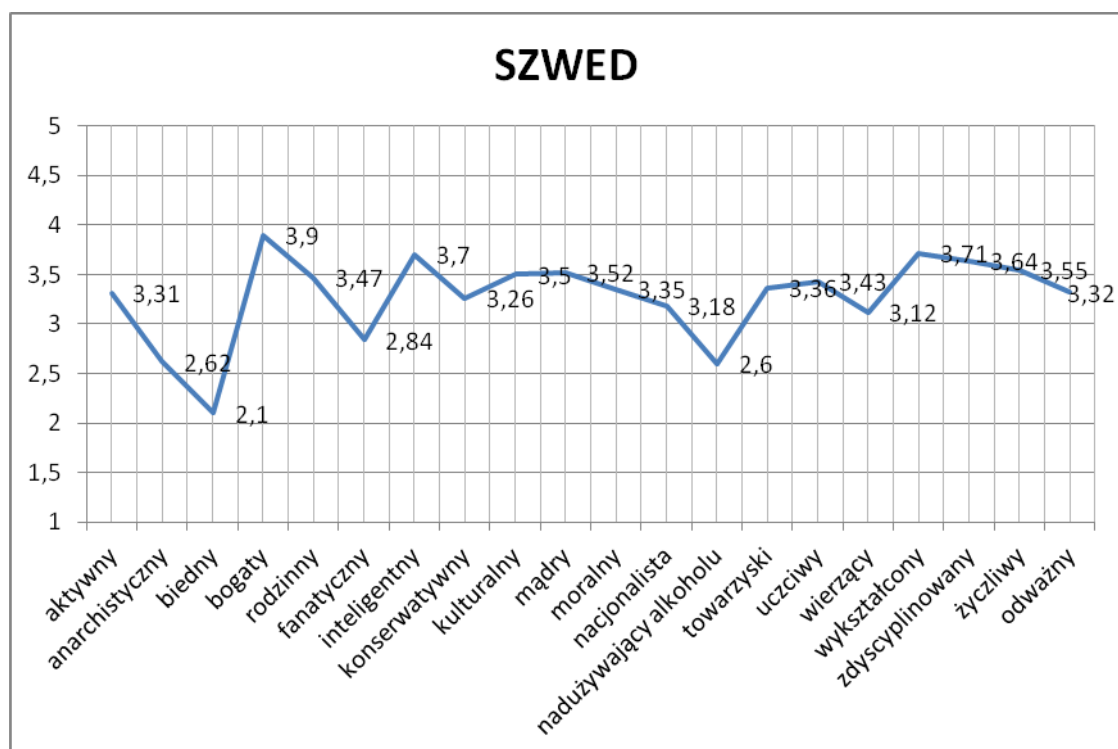
znaczenia. Zdecydowanie bogatsza jest analiza z uwzględnieniem płci badanych Ukraińców (Załącznik 86). Różnicuje ona istotnie następujące cechy: *rodzinny, fanatyczny, konserwatywny, moralny, nacjonalista, uczciwy, wierzący, wykształcony, zdyscyplinowany, życzliwy*. W tej grupie znalazły się trzy cechy dominujące: *wykształcony, zdyscyplinowany, życzliwy*. Wyniki istotnie wyższe w przypadku tych trzech cech uzyskały badane kobiety. Zatem to głównie one przyczyniły się do uznania tych cech za dominujące. Stan cywilny badanych Ukraińców zdecydowanie mniej różnicuje nasilenie analizowanych cech (Załącznik 87). W zasadzie tylko w przypadku czterech następujących cech: *biedny, rodzinny, fanatyczny, mądry*. Wśród nich tylko cecha *mądry* jest cechą uznana za dominującą. Wynik istotnie wyższy uzyskali badani mający partnera życiowego. W związku z powyższym, ich udział w nasileniu tej cechy jest najwyższy. Fakt wyjeżdżania za granicę lub też nie także różnicuje istotnie tylko trzy cechy: *biedny, rodzinny, zdyscyplinowany* (Załącznik 88). Ostatnia z nich zaliczana jest do cech dominujących. Wyniki istotnie wyższe uzyskali badani wyjeżdżający za granicę, przyczyniając się tym samym do nasilenia analizowanej cechy. Natomiast fakt posiadania lub nie najbliższych za granicą nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie żadnej z dwudziestu analizowanych cech (Załącznik 89). Zatem zmienna ta nie ma żadnego przełożenia na nasilenie jakiegokolwiek zmiennej dominującej. Inaczej sytuacja się przedstawia w przypadku zmiennej: miejsce zamieszkania (Załącznik 90). Różnicuje ona istotnie następujące cechy: *aktywny, anarchistyczny, bogaty, konserwatywny, kulturalny, nadużywający alkoholu, towarzyski, uczciwy, zdyscyplinowany, życzliwy*. W tej dużej palecie cech znajdujemy trzy dominujące: *bogaty, zdyscyplinowany, życzliwy*. Najwyższe wyniki w przypadku tych trzech cech uzyskali badani zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób, przyczyniając się do wyeksponowania tych cech. Równie bogata w zależności jest analiza w kontekście zmiennej znajomość języków obcych (Załącznik 91). Różnicuje ona istotnie następujące cechy: *inteligentny, konserwatywny, kulturalny, mądry, moralny, wierzący, wykształcony, zdyscyplinowany*. W tej grupie cech znalazły się cztery dominujące: *inteligentny, wykształcony, zdyscyplinowany, mądry*. Najwyższe wyniki w zakresie wszystkich czterech dominujących cech uzyskali badani posiadający umiejętność posługiwania się językami obcymi na poziomie podstawowym i komunikatywnym.

W związku z powyższym, można przyjąć, że badani studenci ukraińscy równie, a może i bardziej pozytywnie, postrzegają Anglików, uważając, że są to ludzie bogaci, inteligentni, wykształceni, zdyscyplinowani, mądrzy, życzliwi. Wszystkie te cechy o zabarwieniu pozytywnym, umiejscawiając się w przedziale nasilenia dużego i przeciętnego, ale z tendencją ku dużemu, jednoznacznie wskazują na postawy pozytywne badanych Ukraińców wobec Anglików. Do takiej charakterystyki przyczyniły się głównie badane kobiety, mieszkańcy

zachodniej Ukrainy, mający partnera życiowego, wyjeżdżający za granicę, zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób, posiadający umiejętność posługiwania się językami obcymi na poziomie podstawowym i komunikatywnym.

Kolejna analiza cech opisujących przekonania i stereotypy, tym razem wobec Szweda, ujawnia następujące cechy dominujące: *bogaty* (3,9), *wykształcony* (3,71), *inteligentny* (3,7), *zdyscyplinowany* (3,64), *życzliwy* (3,55), *mądry* (3,52) (Wyk.45). Średnie wyniki tych cech umiejscowione w przedziale nasilenia dużego oraz przeciętnego, ale w górnym jego zakresie, wskazują na postawy pozytywne badanych studentów Ukraińskich wobec Szwedów.

Wyk. 45. Przekonania i stereotypy o Anglikach w opinii badanych Ukraińców

Źródło: badania własne

Region kraju, który zamieszkują badani Ukraińcy, różnicuje na poziomie istotnym statystycznie następujące cechy: *anarchistyczny*, *biedny*, *fanatyczny*, *konserwatywny*, *kulturalny*, *wierzący* (Zał.92). W grupie tej nie ma żadnej cechy uznanej za dominującą. Zatem należy przyjąć, że poziom nasilenia cech dominujących nie jest uzależniony od regionu kraju, z którego pochodzą badani. Płeć badanych różnicuje istotnie w przypadku następujących cech: *biedny*, *rodzinny*, *inteligentny*, *konserwatywny*, *kulturalny*, *nacjonalista*, *towarzyski*, *uczciwy*, *wierzący*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany*, *życzliwy*, *odważny* (Zał.93). Wśród tych cech znalazły się cztery dominujące: *wykształcony*, *inteligentny*, *zdyscyplinowany*, *życzliwy*. Istotnie

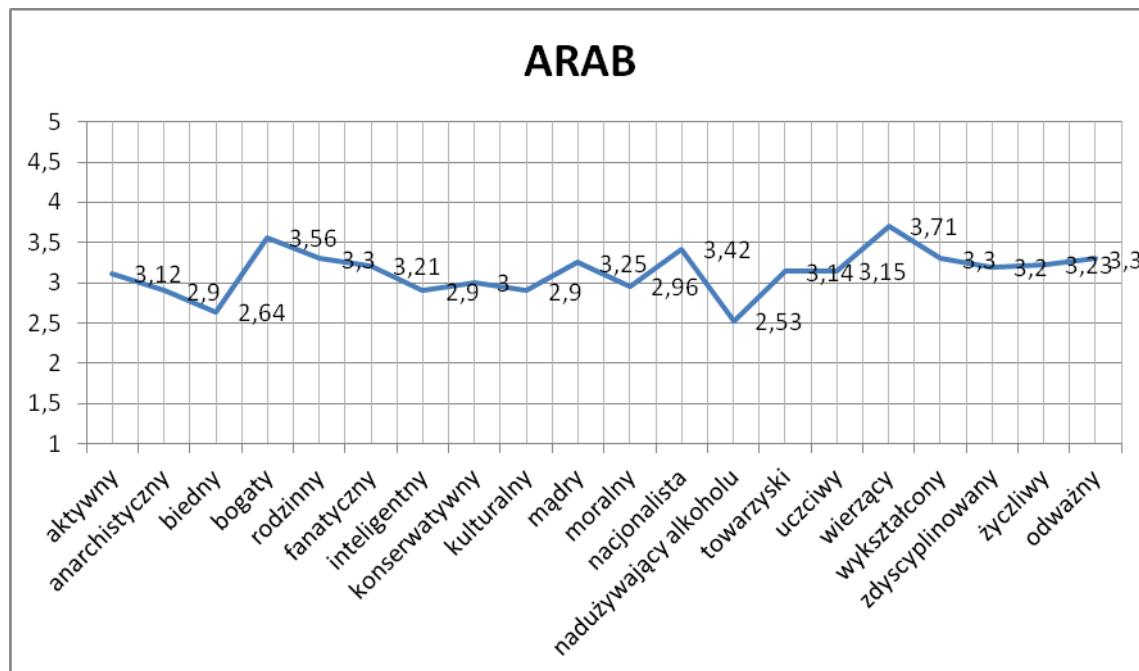
wyższe średnie wyniki wszystkich tych cech uzyskali badani studenci płci żeńskiej. Zatem to oni wykazują największe nasilenie tych cech. Fakt posiadania stałego partnera życiowego lub jego brak różnicuje istotnie następujące cechy: *inteligentny, kulturalny, nadużywający alkohol, wykształcony* (Zał.94). W grupie tej znalazły się dwie cechy dominujące: *inteligentny, wykształcony*. W przypadku pierwszej większe nasilenie cechy dominującej prezentują badani nie mający stałego partnera życiowego, w przypadku zaś drugiej - mający takiego partnera. Również fakt wyjeżdżania za granice lub też nie, różnicuje istotnie takie cechy, jak: *bogaty, fanatyczny, kulturalny, mądry, odważny* (Zał.95). Znajdujemy tutaj dwie cechy dominujące: *bogaty, mądry*. W obu przypadkach wyniki istotnie wyższe uzyskali badani niewyjeżdżający z kraju. Posiadanie zaś rodziny za granicą lub też nie różnicuje istotnie tylko dwie cechy: *moralny, nacjonalista* (Zał.96). Nie różnicuje natomiast żadnej z cech dominujących. Zatem nie znajdujemy tutaj żadnej zależności między poziomem nasilenia cech dominujących a wyjeżdżaniem bądź nie za granicę przez badanych studentów. Bardziej różnicuje na poziomie istotnym statystycznie miejsce zamieszkania badanych Ukraińców (Zał.97). Chodzi tu o takie cechy, jak: *anarchistyczny, rodzinny, konserwatywny, moralny, nacjonalista, wykształcony, zdyscyplinowany, życzliwy*. Wśród nich znajdują się cechy dominujące: *wykształcony, zdyscyplinowany, życzliwy*. Najwyższe wyniki w przypadku wszystkich tych cech uzyskali badani zamieszkujący małe miasta do 20 tys. mieszkańców. Zatem to oni niosą największe nasilenie tych cech. Podobnie istotnie różnicuje zmienna znajomości języków obcych (Zał.98). W tym przypadku chodzi o następujące cechy: *fanatyczny, konserwatywny, mądry, moralny, wierzący, wykształcony, zdyscyplinowany*. W grupie tej są trzy cechy dominujące: *mądry, wykształcony, zdyscyplinowany*. Wyniki najwyższe w przypadku tych cech uzyskali badani ze znajomością podstawową oraz komunikatywną języków obcych. Zatem im można przypisać największy udział w nasileniu tych cech.

Biorąc pod uwagę powyższe analizy, można przyjąć, że badani studenci ukraińscy postrzegają Szwedów głównie jako ludzi bogatych, wykształconych, inteligentnych, zdyscyplinowanych, życzliwych oraz mądrych. Poziom nasilenia tych cech znajduje się na pograniczu przeciętnych i dużych, co upoważnia do stwierdzenia, że badani Ukraińcy generalnie prezentują wobec Szwedów postawy neutralne, ze wskazaniem na pozytywne. Największy udział w takim postrzeganiu mają badani studenci płci żeńskiej, niewyjeżdżający z kraju, zamieszkujący małe miasta do 20 tys. mieszkańców, ze znajomością podstawową oraz komunikatywną języków obcych.

Nieco inaczej przedstawia się analiza cech opisujących przekonania i stereotypy wobec Araba (Wyk.46). Badani studenci z Ukrainy jako najbardziej charakteryzujące (dominujące)

cechy wskazują: *wierzący* (3,71), *bogaty* (3,56), *nacjonalista* (3,42), *rodzinny* (3,3), *wykształcony* (3,3), *odważny* (3,3). Wyniki średnie tych cech wskazują na nasilenie przeciętne, czyli postawy neutralne.

Wyk. 46. Przekonania i stereotypy o Arabach w opinii badanych Ukraińców

Źródło: badania własne

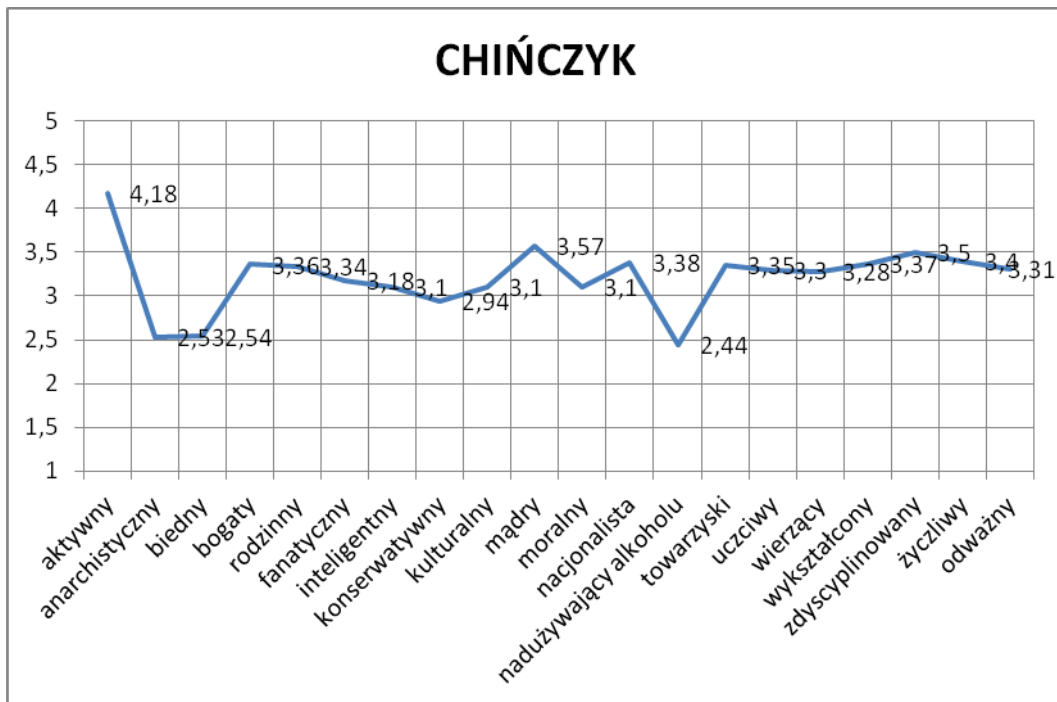
Region kraju, z którego pochodzą badani Ukraińcy, różnicuje tylko w przypadku dwóch cech: *rodzinny*, *moralny* (Zał.99), w tym jedną cechą dominującą: *rodzinny*. Wyniki istotnie wyższe uzyskali badani z centralnej Ukrainy. W przypadku pozostałych osiemnastu cech różnic na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) nie odnotowano. Można zatem uznać, że nie zachodzi zależność (oprócz cechy: *rodzinny*, *moralny*) między poziomem nasilenia analizowanych cech a regionem zamieszkania badanych Ukraińców. Natomiast płeć badanych osób różnicuje istotnie następujące cechy: *inteligentny*, *konserwatywny*, *nacjonalista*, *towarzyski*, *wierzący*, *wykształcony*, *życzliwy* (Zał.100). W tej grupie cech znajdują się trzy dominujące: *wierzący*, *nacjonalista*, *wykształcony*. Wszystkie wyniki istotne statystycznie, w tym cech dominujących, uzyskały badane osoby płci żeńskiej. Zatem to one mają największy udział w ich nasileniu. Stan cywilny badanych Ukraińców różnicuje na poziomie istotnym bardzo skromnie, bowiem tylko w jednym przypadku, tj. cechy *kulturalny*, która nie jest zaliczona do cech dominujących (Zał.101). Można zatem uznać, że nie ma istotnych zależności między nasileniem cech charakteryzujących Arabów a stanem cywilnym badanych osób. Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku zmiennej: wyjazdu za granicę (Zał.102). Z tym, że zmienna ta różnicuje istotnie dwie cechy: *kulturalny* oraz *nacjonalista*, z czego ta druga

uznana jest za dominującą. Istotnie większe nasilenie tej cechy wyrażają badani nie wyjeżdżający za granicę. W ten tok analiz wpisuje się kolejna zmienna, tym razem: rodzina za granicą (Zał.103). Różnicuje ona istotnie tylko jedną cechę: *konserwatywny*, która nie jest zaliczona od dominujących. Zatem również w tym przypadku nie zachodzi zależność między poziomem nasilenia analizowanych cech a faktem posiadania najbliższych za granicą lub też nie. Zdecydowanie większe bogactwo zależności na poziomie istotnym statystycznie dostrzegamy w przypadku zmiennej, jaką jest miejsce zamieszkania (Zał.104). Różnicuje ona istotnie następujące cechy: *biedny, rodzinny, inteligentny, kulturalny, mądry, moralny, nacjonalista, nadużywający alkoholu, towarzyski, uczciwy, wierzący, wykształcony, życzliwy* oraz *odważny*. Wśród tych cech znajdują się dominujące: *rodzinny, nacjonalista, wierzący, wykształcony* oraz *odważny*. We wszystkich przypadkach cech dominujących istotnie wyższe wyniki uzyskali badani Ukraińcy zamieszkali w małym mieście do 20 tyś. mieszkańców. Zatem to oni są grupą najbardziej różnicującą nasilenie analizowanych cech. Ostatnia ze zmiennych – znajomość języków obcych – różnicuje istotnie nasilenie następujących cech: *anarchistyczny, bogaty, konserwatywny, kulturalny, moralny, towarzyski, wierzący, wykształcony* (Zał.105). W grupie tej znalazły się trzy cechy dominujące: *bogaty, wierzący, wykształcony*. W przypadku dwóch pierwszych cech największe ich nasilenie wnoszą badani znający języki obce na poziomie komunikatywnym. Natomiast w przypadku trzeciej cechy – nie znający języków obcych.

Podsumowując, badani studenci z Ukrainy postrzegają Arabów jako osoby wierzące, bogate, nacjonalistyczne, rodzinne, wykształcone oraz odważne. Poziom nasilenia tych cech u badanych osób jest przeciętny, co wskazuje na postawy neutralne badanych Ukraińców wobec Arabów. Największy udział mają w tym badane osoby płci żeńskiej, z centralnej Ukrainy, nie wyjeżdżający za granicę, zamieszkałe w małym mieście do 20 tyś. mieszkańców, znające języki obce na poziomie komunikatywnym. Pozostałe zmienne, takie jak region, stan cywilny oraz rodzina za granicą, nie różnicują na poziomie istotnym statystycznie dominujących cech.

Kolejna analiza, tym razem dotycząca Chińczyków, wykazała, że najbardziej dominującymi cechami opisującymi ich są, w opiniach badanych Ukraińców: *aktywny* (4,18), *mądry* (3,57), *zdyscyplinowany* (3,5), *życzliwy* (3,4), *nacjonalista* (3,38), *wykształcony* (3,37) (Wyk.47). Średnie wyniki tych cech, za wyjątkiem *aktywny* (charakteryzującej się nasileniem dużym), wykazują nasilenie przeciętne, co skłania do wniosku o neutralnych postawach badanych studentów z Ukrainy wobec osób narodowości Chińskiej.

Wyk. 47. Przekonania i stereotypy o Chińczykach w opinii badanych Ukraińców

Źródło: badania własne

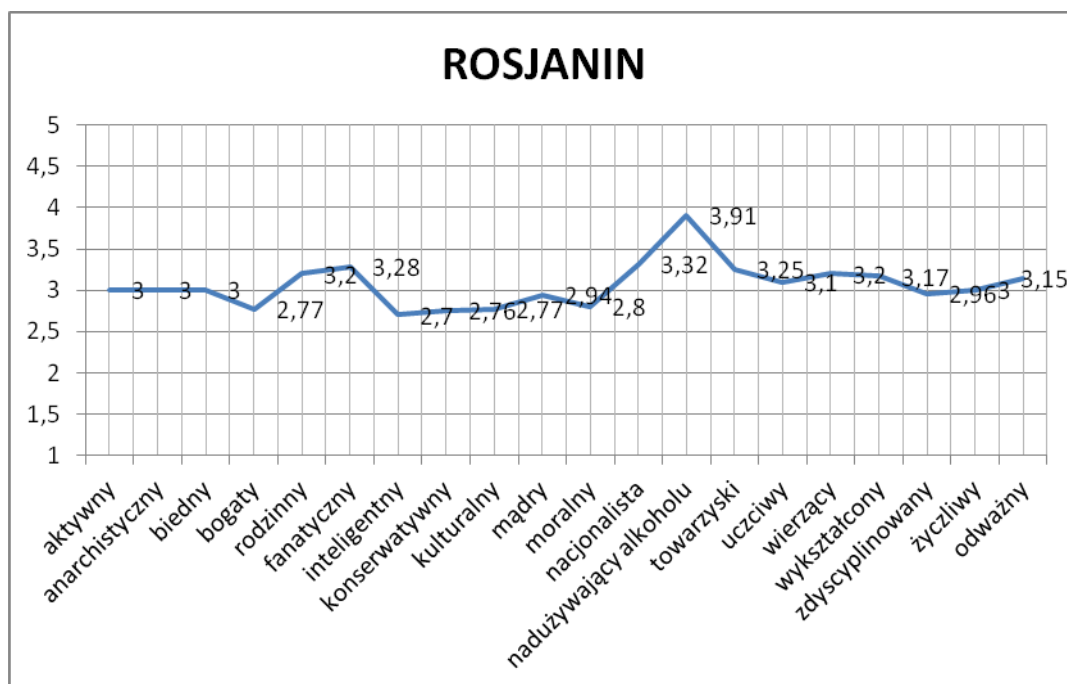
Pierwsza zmienna pośrednicząca – region zamieszkania badanych osób – różnicuje na poziomie istotnym statystycznie sześć z dwudziestu cech: *biedny*, *bogaty*, *kulturalny*, *moralny*, *nacjonalista*, *nadużywający alkoholu* (Zał.106). Wśród nich jest tylko jedna dominująca: *nacjonalista*. Istotnie wyższe nasilenie tej cechy wykazują badani z centralnej Ukrainy. Natomiast płeć badanych Ukraińców różnicuje istotnie następujące trzy cechy: *nacjonalista*, *towarzyski*, *życzliwy* (Zał.107). W grupie tej znajdują się dwie cechy dominujące: *nacjonalista*, *życzliwy*. Istotnie wyższe wyniki uzyskały badane kobiety, wykazując tym samym większe nasilenie analizowanych cech. Fakt pozostawania w związku z inną osobą lub też nie, również różnicuje istotnie trzy cechy: *rodzinny*, *towarzyski*, *wykształcony* (Zał.108). Tylko jedna spośród tych trzech (*wykształcony*) zaliczona została do dominujących. Wyniki istotnie wyższe uzyskali badani mający stałego partnera życiowego. Zatem to im należy przypisać największy udział w nasileniu tej cechy jako dominującej. Kolejna zmienna, tym razem wyjazdy za granicę, różnicuje tylko w przypadku dwóch cech: *kulturalny*, *towarzyski* (Zał.109). Jednak wśród nich nie ma żadnej uznanej za dominującą. Zatem można uznać, że nie ma zależności między poziomem nasilenia dominujących cech a tą zmienną. Posiadanie kogoś z najbliższej rodziny za granicą lub też nie, różnicuje istotnie tylko trzy cechy: *aktywny*, *rodzinny*, *odważny* (Zał.110). W tej grupie znajdujemy jedną dominującą - *aktywny*. Wyniki najwyższe uzyskali badani mający najbliższych za granicą. W związku z tym, to oni najbardziej wpisują się

w nasilenie tej cechy, na poziomie dużym. Najbogatsza w zależności na poziomie istotnym statystycznie jest analiza z uwzględnieniem miejsca zamieszkania badanych osób (Załącznik 111). Różnicuje ona istotnie następujące cechy: *anarchistyczny, biedny, bogaty, inteligentny, konserwatywny, kulturalny, moralny, nacjonalista, towarzyski, uczciwy, wierzący, wykształcony, życzliwy, odważny*. W grupie tej znajdują się trzy cechy dominujące: *nacjonalista, wykształcony, życzliwy*. Średnie wyniki najwyższe, świadczące o największym udziale w nasileniu analizowanych cech dominujących, uzyskali badani zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób. Podobna w bogactwo zależności jest analiza z uwzględnieniem zmiennej: znajomość języków obcych (Załącznik 112). Zmienna ta istotnie różnicuje następujące cechy: *anarchistyczny, bogaty, fanatyczny, inteligentny, konserwatywny, mądry, nadużywający alkoholu, towarzyski, wierzący, wykształcony, zdyscyplinowany*. Wśród tych cech znalazły się trzy dominujące: *mądry, wykształcony, zdyscyplinowany*. Do grup najbardziej różnicujących w każdej z tych cech należy zaliczyć osoby posługujące się językiem obcym, niezależnie od jego poziomu. Można im zatem przypisać największy udział w nasileniu analizowanych cech dominujących.

Uwzględniając powyższe analizy, można stwierdzić, że badani studenci ukraińscy postrzegają Chińczyków jako ludzi aktywnych, mądrych, zdyscyplinowanych, życzliwych, nacjonalistów, wykształconych. Wszystkie średnie wyniki, za wyjątkiem cechy *aktywny* (nasilenie duże), umiejscowiły się w przedziale przeciętnego nasilenia dominujących cech. Zatem generalizując, można stwierdzić, że postawy badanych studentów z Ukrainy wobec Chińczyków są neutralne, z tendencją do pozytywnych. Na ten poziom nasilenia dominujących cech największy wpływ mieli badani płci żeńskiej, z centralnej Ukrainy, mający stałego partnera życiowego, mający najbliższych za granicą, zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób, posługujący się językiem obcym, niezależnie od jego poziomu.

Analiza cech charakteryzujących Rosjan, w opinii badanych Ukraińców wykazała, że za cechy dominujące uznali oni: *nadużywający alkoholu* (3,91), *nacjonalista* (3,32), *fanatyczny* (3,28), *towarzyski* (3,25), *rodzinny* (3,2), *wierzący* (3,2) (Wyk.48). Trzy pierwsze mają zabarwienie negatywne, trzy pozostałe – zabarwienie pozytywne. Z tym, że cecha *towarzyski*, wynikać może z częstego bycia pod wpływem alkoholu przez Rosjan. Średni wynik pierwszej dominującej cechy *nadużywający alkoholu* wskazuje na jej duże nasilenie, pozostałe - na przeciętne. Taki rozkład wyników wskazuje na postawy neutralne z silną tendencją ku negatywnym badanych studentów z Ukrainy wobec Rosjan.

Wyk. 48. Przekonania i stereotypy o Rosjanach w opinii badanych Ukraińców

Źródło: badania własne

Region ich zamieszkania różnicuje nasilenie tych cech na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) w następujących przypadkach: *bogaty*, *kulturalny*, *zdyscyplinowany* (Zał.113). Nie znajdujemy wśród nich żadnej z cech uznanych za dominujące. Zatem region nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie żadnej z dominujących cech. Zdecydowanie bogatsza okazała się analiza uwzględniająca płeć badanych Ukraińców (Zał.114). Różnice istotne odnotowano w przypadku takich cech, jak: *aktywny*, *bogaty*, *rodzinny*, *kulturalny*, *moralny*, *nacjonalista*, *nadużywający alkoholu*, *towarzyski*, *uczciwy*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany*, *życzliwy*, *odważny*. W grupie tej znajduje się aż pięć dominujących cech: *nadużywający alkoholu*, *nacjonalista*, *towarzyski*, *rodzinny*. Wszystkie wyniki istotnie wyższe uzyskały badane kobiety. One też najbardziej przyczyniają się do nasilenia tych cech. Bycie w stałym związku z inną osobą lub też nie, to kolejna zmienna, która różnicuje na poziomie istotnym statystycznie nasilenie analizowanych cech (Zał.115). Do tych cech zaliczamy: *aktywny*, *biedny*, *mądry*, *wykształcony*. Żadna z nich nie jest jednak cechą dominującą. Zatem nie dostrzegamy tutaj żadnej istotnej zależności między stanem cywilnym a nasileniem cech dominujących. Wyjazdy za granicę lub też nie, jako kolejna zmienna, istotnie różnicuje nasilenie następujących cech: *biedny*, *nacjonalista*, *towarzyski* (Zał.116). Tylko jedna z nich (*towarzyski*) uznana została za dominującą. Wynik istotnie wyższy uzyskali badani wyjeżdżający za granicę, zatem to oni mają największy udział w nasileniu tej cechy. Posiadanie

najbliższych za granicą lub też nie, również różnicuje istotnie analizowane cechy, takie jak: *anarchistyczny, fanatyczny, inteligentny, towarzyski* (Załącznik 117). Dwie z nich to cechy dominujące: *fanatyczny* oraz *towarzyski*. Wynik istotnie wyższy w przypadku pierwszej z nich uzyskali badani nie mający nikogo z bliskich za granicą. W przypadku drugiej - odwrotnie. Miejsce zamieszkania jako kolejna zmienna, różnicuje na poziomie istotnym statystycznie następujące cechy: *biedny, bogaty, rodzinny, konserwatywny, kulturalny, moralny, nacjonalista, towarzyski, zdyscyplinowany, życzliwy* (Załącznik 118). Wśród tych cech znajdują się trzy dominujące: *nacjonalista, towarzyski, rodzinny*. W każdym z tych przypadków najwyższe wyniki uzyskali badani zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób. Zatem, to oni mają największy wpływ na poziom nasilenia analizowanych cech dominujących. Również zmienna: znajomość języków obcych różnicuje na poziomie istotnym statystycznie analizowane cechy: *anarchistyczny, rodzinny, konserwatywny, nacjonalista, nadużywający alkoholu, towarzyski, uczciwy, wykształcony* (Załącznik 119). W grupie tej znajdujemy cztery cechy dominujące: *rodzinny, nacjonalista, nadużywający alkoholu, towarzyski*. W przypadku pierwszej (*rodzinny*) i czwartej (*towarzyski*) cechy najwyższe wyniki uzyskali badani ze znajomością biegłą, w przypadku cechy drugiej (*nacjonalista*) badani ze znajomością podstawową i biegłą, natomiast w przypadku cechy trzeciej (*nadużywający alkoholu*) badani ze znajomością komunikatywną. Wszystkie te grupy mają udział w nasileniu analizowanych dominujących cech.

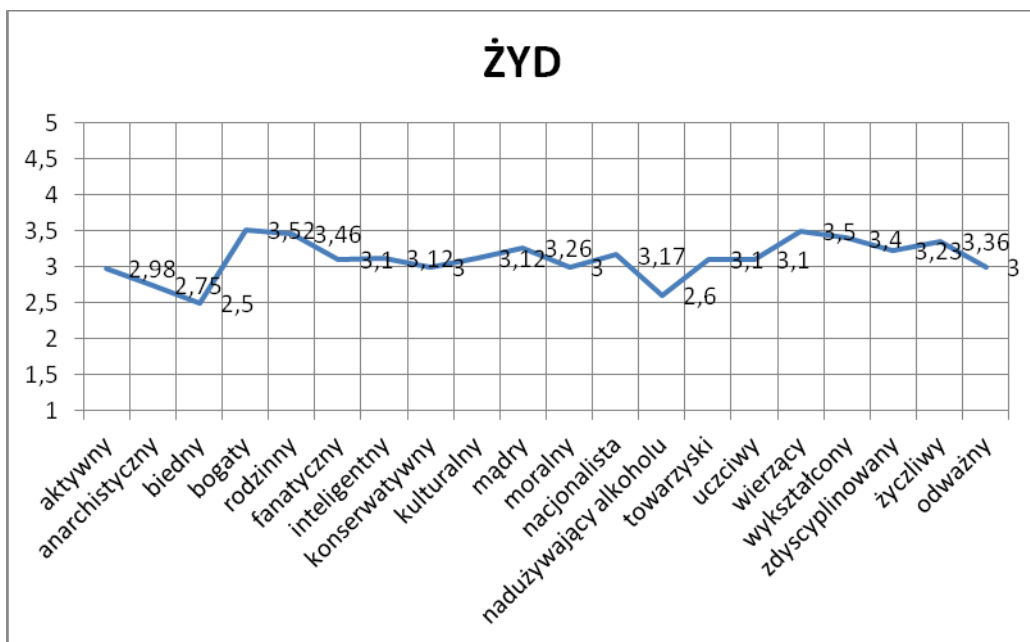
Biorąc pod uwagę powyższe analizy, można uznać, że badani studenci z Ukrainy postrzegają Rosjan głównie jako ludzi nadużywających alkoholu, przedkładających interesy własnego narodu nad interesami innych narodów, fanatycznych, ale przy tym towarzyskich, rodzinnych oraz wierzących. Uzyskane wyniki dotyczące tych cech umiejscowione w przedziale wyników o nasileniu dużym, w przypadku cech o zabarwieniu negatywnym oraz o nasileniu przeciętnym wskazują, na postawy neutralne z silnym zabarwieniem negatywnym wobec Rosjan badanych Ukraińców. Najwyższe nasilenie dominujących w ich ocenie cech, wykazali badani płci żeńskiej, wyjeżdżający za granicę, zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób.

Żydom zaś badani Ukraińcy przypisują następujące cechy (Wyk. 49): *bogaty* (3,5), *wierzący* (3,5), *rodzinny* (3,46), *wykształcony* (3,4), *życzliwy* (3,36), *mądry* (3,26). Wszystkie one nasycone są zabarwieniem pozytywnym. Jednak ich wyniki, znajdując się w przedziale nasilenia przeciętnego, wskazują na postawy neutralne badanych studentów z Ukrainy wobec Żydów.

Region, w jaki żyją badani Ukraińcy, różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) następujące cechy: *biedny, rodzinny, kulturalny, moralny, życzliwy* (Załącznik 120).

W grupie tej znajdują się tylko dwie cechy dominujące: *rodzinny*, *życzliwy*. W obu przypadkach wyniki istotnie wyższe uzyskali badani z centralnej Ukrainy i to oni przyczyniają się do nasilenia tych cech. Płeć badanych również różnicuje na poziomie istotnym statystycznie, ale tylko cztery cechy: *kulturalny*, *towarzyski*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany* (Załącznik 121).

Wyk. 49. Przekonania i stereotypy o Żydach w opinii badanych Ukraińców

Źródło: badania własne

Znajdujemy tu tylko jedną cechę uznaną za dominującą: *wykształcony*. Wynik istotnie wyższy w zakresie tej cechy uzyskały badane kobiety, przyczyniając się do stopnia nasilenia tej zmiennej. Stan cywilny, jako kolejna zmienna, różnicuje następujące cechy: *aktywny*, *moralny*, *towarzyski*, *uczciwy*, *wierzący*, *życzliwy* (Załącznik 122). Znajdujemy tutaj dwie cechy dominujące: *wierzący* i *życzliwy*. W obu przypadkach wyniki istotnie wyższe uzyskali badani nie mający stałych partnerów życiowych. Oni też najbardziej przyczyniają się do nasilenia tych cech. Kolejna zmienna – wyjazdy za granicę – różnicuje istotnie tylko trzy cechy: *aktywny*, *bogaty*, *mądry* (Załącznik 123). Wśród nich są następujące cechy dominujące: *bogaty*, *mądry*. W przypadku obu tych cech średnie wyniki istotnie wyższe uzyskali badani nie wyjeżdżający za granicę. Zatem to oni przyczyniają się głównie do nasilenia tych cech. Pobyt lub też nie najbliższej osoby za granicą różnicuje tylko w przypadku trzech cech: *fanatyczny*, *uczciwy*, *wierzący* (Załącznik 124). Jedna z nich (*wierzący*) jest cechą uznaną za dominującą. Wyniki istotnie wyższe uzyskali badani nie mający nikogo z najbliższych za granicą. W związku z tym, to im należy przypisać nasilenie tej cechy. Zmienna: miejsce zamieszkania przynosi większe bogactwo

zależności (Załącznik 125). Różnicuje istotnie następujące cechy: *aktywny, biedny, bogaty, inteligentny, konserwatywny, kulturalny, uczciwy, wierzący*. W tej grupie znalazły się dwie dominujące cechy: *bogaty* oraz *wierzący*. W przypadku pierwszej cechy wyniki największe uzyskali badani ze wsi oraz największych miast powyżej 100 tys. mieszkańców. W przypadku drugiej – osoby zamieszkujące małe miasta do 20 tys. osób. Tym też grupom należy przypisać największy udział w nasileniu analizowanych cech. Znajomość języków obcych również różnicuje nasilenie analizowanych cech na poziomie istotnym statystycznie (Załącznik 126). Spośród dwudziestu cech, różnicuje siedem: *aktywny, konserwatywny, mądry, nadużywający alkoholu, uczciwy, wierzący, wykształcony*, w tym trzy dominujące: *mądry, wierzący, wykształcony*. Można uznać, że wyniki istotnie wyższe w tych trzech przypadkach uzyskali badani z biegłą znajomością języków obcych i im też należy przypisać największy udział w nasileniu tych cech.

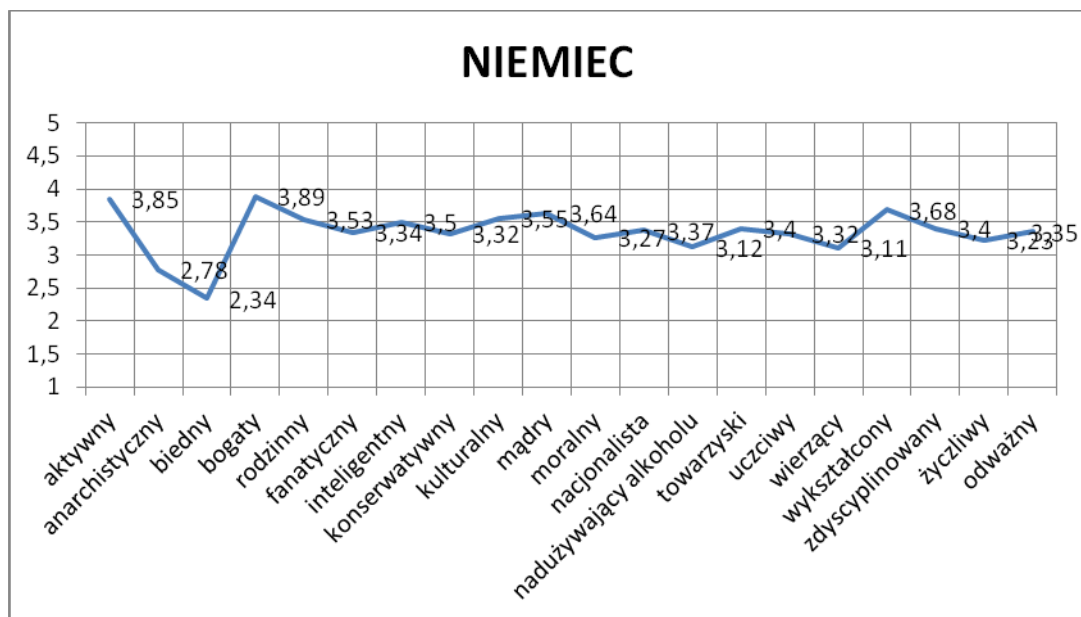
Dokonując analizy powyższych wyników, można stwierdzić, że badani młodzi Ukraińcy postrzegają Żydów jako ludzi bogatych, wierzących, rodzinnych, wykształconych oraz mądrych. Wszystkie te cechy mają charakter pozytywny, ale umiejscowione w przedziale nasilenia przeciętnego, upoważniają do stwierdzenia, że badani Ukraińcy prezentują postawy neutralne wobec tej nacji. Największy udział w nasileniu tych cech mają badane kobiety, badani z centralnej Ukrainy, nie wyjeżdżający za granicę, nie mający nikogo z najbliższych za granicą, mieszkający na wsi oraz w małych i dużych miastach, znający języki obce - głównie biegle.

Kolejna analiza, tym razem dotycząca ustalenia dominujących cech z zakresu przekonań i stereotypów o Niemcach, pokazała następujący zestaw cech (Wykres 50): *bogaty* (3,89), *aktywny* (3,85), *wykształcony* (3,68), *mądry* (3,64), *kulturalny* (3,55), *rodzinny* (3,53), *inteligentny* (3,5). Wszystkie z nich mają zabarwienie pozytywne. Dwie pierwsze umiejscowione w przedziale nasilenia dużego, pozostałe przeciętnego, pozwalają uznać, że badani studenci Ukraińscy prezentują wobec Niemców postawy pozytywne, z tendencją do neutralnych.

Pierwsza zmienna niezależna: region, różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) siedem następujących cech: *aktywny, anarchistyczny, bogaty, konserwatywny, kulturalny, mądry, moralny* (Załącznik 127). W tym trzy uznane za dominujące: *aktywny, mądry, kulturalny*. W przypadku tych trzech cech wyniki istotnie wyższe uzyskali badani z centralnej Ukrainy, stanowiąc grupę najbardziej nasilającą te cechy. Bardziej skromnie przedstawia się analiza z uwzględnieniem zmiennej, jaką jest płeć (Załącznik 128). Różnicuje ona istotnie tylko trzy z dwudziestu cech: *inteligentny, konserwatywny* oraz *nacjonalista*, w tym jedną dominującą: *inteligentny*. W tym przypadku wynik istotnie wyższy uzyskały badane kobiety, przypisując sobie najbardziej istotne nasilenie tej cechy. Kolejna zmienna niezależna: stan cywilny również różnicuje istotnie analizowane cechy (Załącznik 129). Są to: *rodzinny, inteligentny, moralny*,

nacjonalista, życzliwy, odważny. Są wśród nich dwie dominujące: *inteligentny, rodzinny*. W przypadku pierwszej wynik istotnie wyższy uzyskali badani będący w związku ze stałym partnerem, w drugim przypadku – nie mający stałego partnera życiowego. Oni też przyczynili się do nasilenia analizowanych cech dominujących. Wyjazdy za granicę, jako kolejna zmienna, istotnie różnicują następujące cechy: *aktywny, anarchistyczny, bogaty, uczciwy* (Zał.130).

Wyk. 50. Przekonania i stereotypy o Niemczech w opinii badanych Ukraińców

Źródło: badania własne

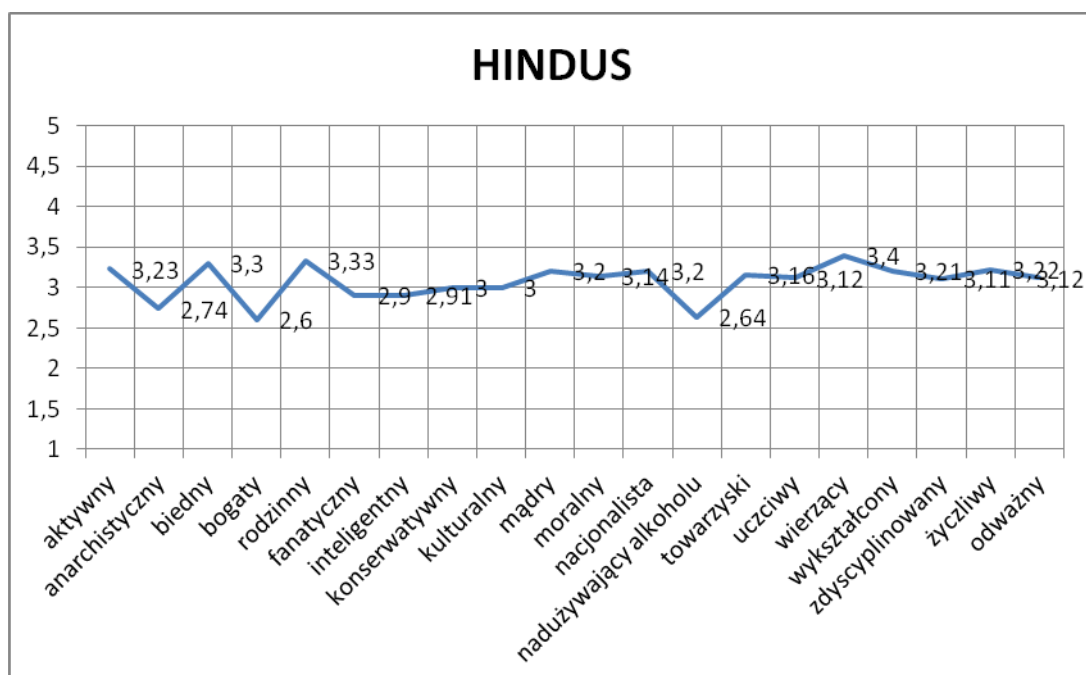
Wśród nich znajdujemy dwie cechy dominujące: *bogaty, aktywny*. Wyniki istotnie wyższe w obu przypadkach uzyskali badani nie wyjeżdżający za granicę, przyczyniając się tym samym do nasilenia ich. Następną zmienną niezależną – najbliższą za granicę – istotnie różnicuje tylko w przypadku trzech cech: *anarchistyczny, fanatyczny, nadużywający alkoholu* (Zał.131). Jednak żadna z nich nie została zaliczona do dominujących. Zatem nie można stwierdzić jakichkolwiek zależności między faktem posiadania najbliższych za granicę lub też nie, a poziomem nasilenia analizowanych zmiennych dominujących. Bogatsza w zależności jest analiza według miejsca zamieszkania (Zał.132). Zmienna ta różnicuje na poziomie istotnym statystycznie następujące cechy: *aktywny, rodzinny, mądry, nacjonalista, nadużywający alkoholu, uczciwy, wierzący, wykształcony, zdyscyplinowany, życzliwy, odważny*. W gronie tych cech znalazły się trzy dominujące: *aktywny, mądry, wykształcony*. W przypadku cech *aktywny* oraz *wykształcony* najwyższy wynik uzyskali badani zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób, w przypadku zaś cechy *mądry* najwyższy wynik odnotowali badani zamieszkujący wieś. Zatem to ci badani najbardziej przyczyniają się do nasilenia analizowanych cech dominujących. Znajomość

języków obcych, jako ostatnia zmienna niezależna, również różnicuje istotnie takie cechy, jak: *aktywny, anarchistyczny, konserwatywny, kulturalny, moralny, uczciwy* (Zał.133). W tym gronie znajdują się tylko dwie dominujące: *aktywny, kulturalny*. W obu przypadkach najwyższy wynik uzyskali badani deklarujący biegłą znajomość języków obcych, tym samym najbardziej przyczyniając się do ich nasilenia.

Powyższe analizy uprawniają do stwierdzenia, że badani młodzi Ukraińcy postrzegają Niemców jako ludzi bogatych, aktywnych, wykształconych, mądrych, kulturalnych, rodzinnych oraz inteligentnych. Wszystkie te cechy charakteryzują się zabarwieniem pozytywnym. Ponadto ich umiejscowienie w przedziale nasilenia dużego oraz przeciętnego w górnym jego zakresie uprawnia do stwierdzenia, że badani Ukraińcy prezentują wobec Niemców postawy pozytywne, z tendencją ku neutralnym. Na taki obraz wpływ mają głównie badani z centralnej Ukrainy, płci żeńskiej, nie wyjeżdżający za granicę, mieszkający na wsi oraz zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób, deklarujący biegłą znajomość języków obcych.

Dokonując analizy cech opisujących przekonania i stereotypy o Hindusach w opinii badanych Ukraińców, wyznaczono następujące cechy dominujące: *wierzący* (3,4), *rodzinny* (3,33), *biedny* (3,3), *aktywny* (3,23), *życzliwy* (3,22), *wykształcony* (3,21) (Wyk.51). Wszystkie o zabarwieniu pozytywnym, umiejscowione w przedziale nasilenia przeciętnego, wskazują na postawy neutralne badanych Ukraińców wobec Hindusów.

Wyk.51. Przekonania i stereotypy o Hindusach w opinii badanych Ukraińców

Źródło: badania własne

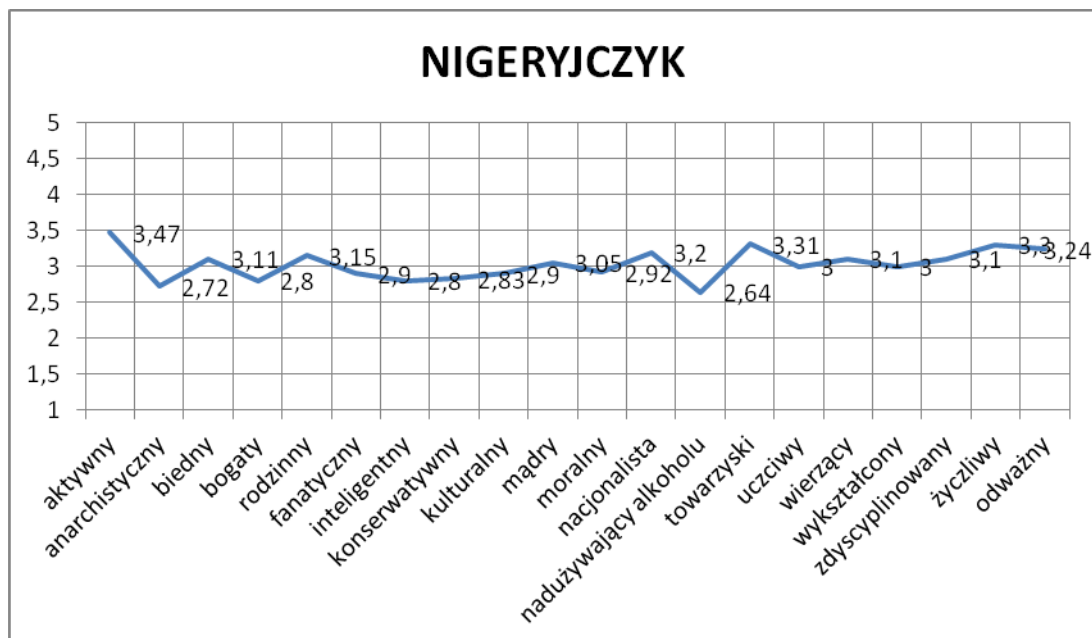
Region, w którym mieszkają badani, różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) następujące cechy: *biedny*, *uczciwy* (Załącznik 134), w tym jedna uznana za dominującą: *biedny*. Wynik istotnie wyższy uzyskali badani z zachodniej Ukrainy, przyczyniając się do wyższego nasilenia tej cechy. Płeć badanych osób również różnicuje istotnie analizowane cechy: *aktywny*, *anarchistyczny*, *bogaty*, *rodzinny*, *inteligentny*, *moralny*, *uczciwy*, *wierzący*, *życzliwy* (Załącznik 135). Trzy z nich zostały uznane za dominujące, są to: *rodzinny*, *wierzący*, *życzliwy*. Wynik istotnie wyższy we wszystkich tych przypadkach uzyskały badane kobiety, tym samym wpływając na większe nasilenie tych cechy. Kolejna zmienna – stan cywilny – różnicuje istotnie takie cechy, jak: *biedny*, *kulturalny*, *wierzący* (Załącznik 136). W tym przypadku znajdujemy dwie cechy dominujące (*biedny*, *wierzący*). W przypadku pierwszej cechy wynik istotnie wyższy uzyskały badane osoby będące w związku partnerskim, w drugim zaś - nie mające stałego partnera życiowego. Fakt wyjeżdżania za granicę lub też nie, różnicuje istotnie siedem analizowanych cech: *rodzinny*, *wierzący*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany* oraz *odważny* (Załącznik 137). W grupie tej znajdują się dwie dominujące: *rodzinny* i *wierzący*. Wyniki istotnie wyższe uzyskali badani nigdy nie wyjeżdżający za granicę. Kolejna zmienna – posiadanie kogoś z najbliższego otoczenia za granicą lub też nie – różnicuje istotnie w następujących cechach: *wykształcony* i *zdyscyplinowany* (Załącznik 138). Wśród tych cech znajduje się tylko jedna dominująca: *wykształcony*. W tym przypadku wynik istotnie wyższy uzyskali badani nie mający nikogo z najbliższych za granicą. Oni też przyczynili się do nasilenia tej cechy. Bardziej bogata okazuje się analiza według miejsca zamieszkania (Załącznik 139). Zmienna ta różnicuje istotnie następujące cechy: *anarchistyczny*, *biedny*, *bogaty*, *fanatyczny*, *inteligentny*, *kulturalny*, *nacjonalista*, *zdyscyplinowany*, *życzliwy*, *odważny*. Wśród nich tylko dwie są uznane za dominujące: *biedny*, *życzliwy*. W przypadku pierwszej z nich wyniki istotnie wyższe uzyskali badani zamieszkujący miasta od 20 do 50 tys. oraz ponad 100 tys. osób. W przypadku drugiej - badani z małych miast do 20 tys. mieszkańców. Znajomość języków obcych, jako ostatnia ze zmiennych, istotnie różnicuje takie cechy, jak: *anarchistyczny*, *konserwatywny*, *uczciwy*, *wierzący*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany* (Załącznik 140). W tej grupie znalazły się dwie cechy dominujące: *wierzący* oraz *wykształcony*. W obu przypadkach wyniki najwyższe uzyskali badani deklarujący biegłą znajomość języków obcych.

Z analizy powyższych danych wynika, że badani Ukraińcy postrzegają Hindusów jako ludzi wierzących, rodzinnych, biednych, aktywnych, życzliwych oraz wykształconych. Wszystkie te cechy o zabarwieniu pozytywnym umiejscowione są w przedziale nasilenia przeciętnego, jednoznacznie wskazując na postawy neutralne badanych studentów z Ukrainy

wobec Hindusów. Największe nasilenie analizowanych cech dominujących wykazali badani z zachodniej Ukrainy, płci żeńskiej, będący w związku partnerskim oraz nie mający stałego partnera życiowego, nie wyjeżdżający oraz nie mający nikogo z najbliższych za granicą, zamieszkujący małe i duże miasta, biegle znający języki obce.

W przypadku Nigeryjczyków za dominujące w ich charakterystyce cechy badani studenci z Ukrain uznali: *aktywny* (3,47), *towarzyski* (3,31), *życzliwy* (3,3), *odważny* (3,24), *nacjonalista* (3,2), *rodzinny* (3,15) (Wyk.52). Zdecydowana większość cech o zabarwieniu pozytywnym ulokowana w przedziale nasilenia przeciętnego wskazuje na postawy neutralne wobec Nigeryjczyków badanych studentów z Ukrainy.

Wyk. 52 Przekonania i stereotypy o Nigeryjczykach w opinii badanych Ukraińców

Źródło: badania własne

Pierwsza zmienna - region zamieszkania badanych osób - różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) tylko cztery spośród dwudziestu cech (Zał.141). Są to: *rodzinny*, *inteligentny* oraz *nadużywający alkoholu*. W grupie tej jest tylko jedna dominująca: *rodzinny*. Wynik istotnie wyższy uzyskali badani z centralnej Ukrainy, przyczyniając się do nasilenia tej zmiennej. Płeć badanych Ukraińców, jako druga zmienna, również różnicuje istotnie analizowane cechy (Zał.142). Do nich zaliczamy: *bogaty*, *inteligentny*, *towarzyski*, *życzliwy*. Dwie z nich zaliczone są do dominujących: *towarzyski*, *życzliwy*. W obu przypadkach wyniki istotnie wyższe uzyskały badane kobiety. Zatem to one najbardziej wpływają na poziom nasilenia cech dominujących. Stan cywilny badanych osób różnicuje istotnie w sześciu

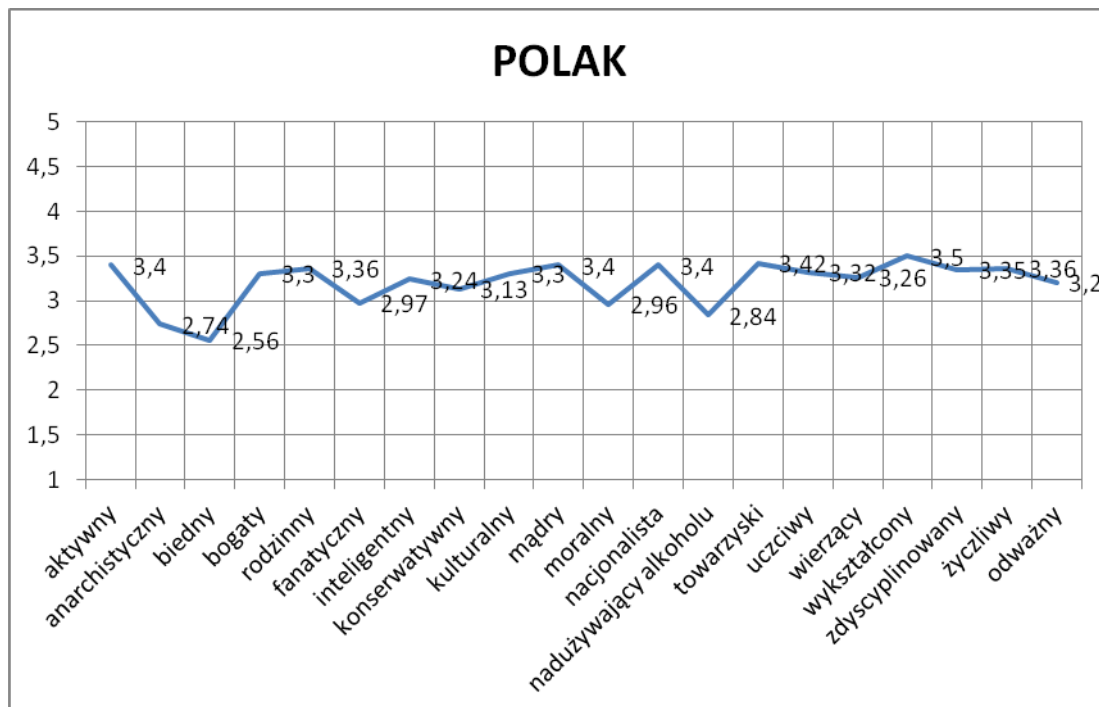
przypadkach, takich jak: *biedny, fanatyczny, kulturalny, moralny, nadużywający alkohol, uczciwy* (Zał. 143). Jednak żadna z nich nie jest uznana za cechę dominującą. Można zatem przyjąć, że nie ma istotnych zależności między stanem cywilnym badanych Ukraińców a nasileniem analizowanych cech dominujących. Wyjazdy za granicę lub też nie, również różnicują na poziomie istotnym statystycznie analizowane cechy (Zał.144). Zaliczamy do nich: *biedny, rodzinny, nacjonalista, towarzyski, uczciwy, życzliwy, odważny*. W grupie tej znajdujemy aż pięć cech dominujących: *rodzinny, nacjonalista, towarzyski, życzliwy, odważny*. W przypadku pierwszej (*rodzinny*) wyniki istotnie wyższe uzyskali badani nie wyjeżdżający za granicę, w przypadku pozostałych - deklarujący pobyty za granicą. Kolejna zmienna: najbliżsi za granicą lub też nie, różnicuje istotnie pięć analizowanych cech: *bogaty, rodzinny, fanatyczny, konserwatywny, kulturalny* (Zał. 145). Tylko jedna z nich (*rodzinny*) to cecha dominująca. Wyniki istotnie wyższe uzyskali badani nie mający nikogo z najbliższych za granicą. Miejsce zamieszkania badanych osób, jako kolejna zmienna, istotnie różnicuje aż czternaście z dwudziestu cech: *biedny, bogaty, fanatyczny, inteligentny, konserwatywny, moralny, nadużywający alkohol, towarzyski, wierzący, wykształcony, zdyscyplinowany, życzliwy, odważny* (Zał.146). Wśród nich znajdujemy tylko trzy dominujące: *towarzyski, życzliwy, odważny*. W przypadku każdej z nich najwyższy wynik uzyskali badani zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób, mając przy tym największy udział w nasileniu analizowanych cech dominujących. Znajomość przez badanych Ukraińców języków obcych istotnie różnicuje tylko w przypadku pięciu cech: *biedny, konserwatywny, nadużywający alkohol, uczciwy, wierzący* (Zał.147). Jednak żadna z nich nie została uznana jako dominująca. W związku z powyższym, można uznać, że poziom nasilenia cech dominujących nie jest uzależniony od poziomu znajomości języków obcych przez badanych studentów z Ukrainy.

Powyższa analiza upoważnia do stwierdzenia, że badani młodzi Ukraińcy postrzegają Nigeryjczyków głównie jako ludzi aktywnych, towarzyskich, życzliwych, odważnych, przedkładających interesy własnego narodu nad interesami innych narodów, rodzinnych. Wszystkie te cechy, niezależnie od ich zabarwienia, wykazują nasilenie przeciętne. Zatem można przyjąć, że badane osoby przejawiają wobec Nigeryjczyków postawy neutralne. Główny udział w takim postrzeganiu mają badani Ukraińcy z centralnej Ukrainy, płci żeńskiej, wyjeżdżający za granicę, nie mający nikogo z najbliższych za granicą, zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób.

Ostatnia analiza, mająca na celu ustalenie dominujących cech określających przekonania i stereotypy o Polakach wykazała, że można do nich zaliczyć: *wykształcony* (3,5), *towarzyski* (3,42), *mądry* (3,4), *nacjonalista* (3,4), *aktywny* (3,4), *rodzinny* (3,36), *życzliwy*

(3,36) (Wyk.53). Wszystkie te cechy, niezależnie od ich zabarwienia, ułokowane w przedziale nasilenia przeciętnego wskazują na postawy neutralne badanych Ukraińców wobec Polaków.

Wyk.53. Przekonania i stereotypy o Polakach w opinii badanych Ukraińców

Źródło: badania własne

Pierwsza zmienna niezależna – region z którego pochodzą badani – różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) następujące cechy: *aktywny*, *biedny*, *rodzinny*, *mądry*, *nadużywający alkohol* oraz *wykształcony* (Zał.148). W grupie tej znajdują się trzy cechy dominujące, takie jak: *rodzinny*, *mądry*, *wykształcony*. W przypadku każdej z tych cech wyniki istotnie wyższe uzyskali badani z zachodniej Ukrainy. W związku z tym, to oni wnoszą największe nasilenie tych cech. Płeć badanych, jako kolejna zmienna, wnosi zdecydowanie większe bogactwo zależności (Zał.149). Różnice na poziomie istotnym stwierdzono w przypadku następujących cech: *aktywny*, *bogaty*, *rodzinny*, *inteligentny*, *mądry*, *moralny*, *towarzyski*, *uczciwy*, *wykształcony*, *zdyscyplinowany*, *życzliwy*, *odważny*. Wśród tych cech znajdujemy aż sześć uznanych za dominujące: *aktywny*, *rodzinny*, *mądry*, *towarzyski*, *wykształcony*, *życzliwy*. W każdym z tych przypadków wyniki istotnie wyższe uzyskały badane kobiety. Im też należy przypisać największy udział w nasileniu analizowanych cech dominujących. Absolutnie inaczej wygląda sytuacja w przypadku analizy z uwzględnieniem zmiennej: stan cywilny. Zmienna ta nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie żadnej cechy (Zał.150). Zatem można uznać, że fakt posiadania stałego partnera życiowego lub też

nie, nie odgrywa żadnego znaczenia w nasileniu cech dominujących. Natomiast zmienna: wyjazdy za granicę, różnicuje istotnie trzy z dwudziestu analizowanych cech: *bogaty*, *inteligentny*, *nacjonalista* (Zał.151). Tylko jedna z nich, tj. *nacjonalista*, jest cechą dominującą. Wynik istotnie wyższy uzyskali badani nie wyjeżdżający za granicę, wykazując największe nasilenie tej zmiennej. Posiadanie najbliższych z rodziny za granicą lub też nie, różnicuje istotnie tylko w przypadku jednej cechy: *odważny* (Zał.152). Istotnie wyższy wynik uzyskali badani nie wyjeżdżający za granicę. Kolejna zmienna mocno różnicująca to miejsce zamieszkania badanych Ukraińców (Zał.153). Istotnie różnicuje ona następujące cechy: *biedny*, *bogaty*, *konserwatywny*, *kulturalny*, *mądry*, *uczciwy*, *wierzący*, *zdyscyplinowany*, *życzliwy*, *odważny*. W grupie tej znajdujemy tylko dwie dominujące cechy: *mądry*, *życzliwy*. W przypadku pierwszej z nich największy wynik uzyskali badani zamieszkujący wieś, a w przypadku drugiej – osoby z małych miast do 20 tys. mieszkańców. Im też należy przypisać największy udział w nasileniu analizowanych cech dominujących. Ostatnia ze zmiennych niezależnych – znajomość języków obcych – wykazała różnicowanie na poziomie istotnym statystycznie w przypadku pięciu następujących cech: *anarchistyczny*, *konserwatywny*, *nacjonalistyczny*, *nadużywający alkohol*, *zdyscyplinowany* (Zał. 154). W grupie tej znajduje się tylko jedna dominująca cecha: *nacjonalista*. Najwyższe wyniki w przypadku tej cechy uzyskali badani z podstawową i biegłą znajomością języków obcych, przyczyniając się do pozytywnego nasilenia tej cechy dominującej.

Biorąc pod uwagę powyższe analizy należy stwierdzić, że badani studenci z Ukrainy postrzegają Polaków jako ludzi wykształconych, towarzyskich, mądrych, uważających swój naród za najwyższą wartość, aktywnych, rodzinnych i życzliwych. Niezależnie od zabarwienia tych cech, wyniki ich wszystkich umiejscowione w przedziale nasilenia przeciętnego wskazują na neutralne postawy badanych Ukraińców wobec Polaków. Największy udział w ich nasileniu mają badani z zachodniej Ukrainy, płci żeńskiej, nie wyjeżdżający za granicę, ze wsi oraz małych miast do 20 tys. mieszkańców, z podstawową i biegłą znajomością języków obcych.

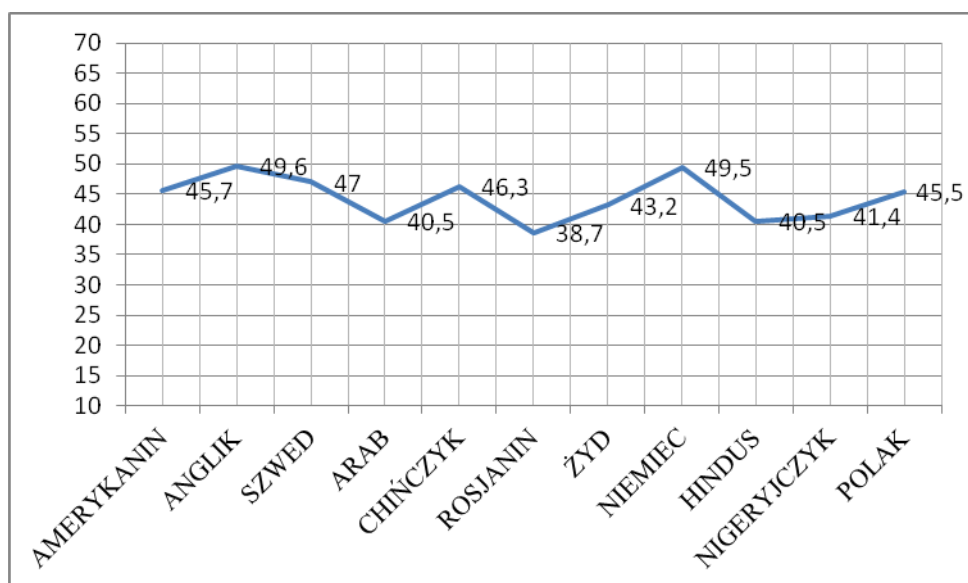
Podsumowując całość powyższych analiz, można stwierdzić, że badani studenci z Ukrainy prezentują pozytywne postawy wobec Amerykanów i Anglików. W ich opinii dominują przekonania, że są to osoby bogate, wykształcone, życzliwe. Największy udział w tego typu opiniach mają badani z zachodniej Ukrainy, płci żeńskiej, zamieszkali głównie w małych i średnich miastach, posiadający umiejętność posługiwania się językami obcymi na poziomie podstawowym i komunikatywnym. Nieco inaczej postrzegają Szwedów i Niemców. Przypisują im identyczne cechy jak Amerykanom i Anglikom – bogaci, wykształceni i życzliwi. Jednak nasilenie tych cech jest inne, wskazujące na postawy pozytywne z tendencją ku

neutralnym. Największy udział w takim postrzeganiu Szwedów i Niemców mają badani studenci z centralnej Ukrainy, płci żeńskiej, niewyjeżdżający z kraju, zamieszkujący małe miasta do 20 tys. mieszkańców, ze znajomością języków obcych podstawową oraz komunikatywną i biegłą. Zbliżone postawy, ale o innym kierunku nasilenia, prezentują badani Ukraińcy wobec Chińczyków. Postrzegając ich jak osoby aktywne, mądre, zdyscyplinowane, życzliwe, wykształcone ale również nacjonalistyczne, prezentują postawy neutralne z tendencją do pozytywnych. Największy udział w kształtowaniu takich postaw mają badani płci żeńskiej z centralnej Ukrainy, mający stałego partnera życiowego oraz najbliższych za granicą, zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób, posługujący się językiem obcym niezależni od jego poziomu. Postawy zaś neutralne badani Ukraińcy przejawiają wobec Żydów, Hindusów, Nigeryjczyków oraz Polaków. W większości postrzegają ich jako ludzi aktywnych, rodzinnych, życzliwych, wykształconych. Większe nasilenie w kształtowaniu tych postaw wobec Polaków i Nigeryjczyków mają badani z zachodniej Ukrainy, a w przypadku Hindusów i Żydów – z centralnej. Jeżeli chodzi o płeć badanych, to zdecydowanie dominują kobiety, wykazując za każdym razem większe nasilenie cech dominujących. W ten trend wpisują się również badani nie wyjeżdżający za granicę, zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób, głównie z biegłą znajomością języków obcych. Najmniej pozytywne postawy, neutralne z tendencją ku negatywnym, przypisać można badanym Ukraińcom wobec Rosjan. W ich opiniach Rosjanie postrzegani są jako ludzie nadużywający alkoholu, przedkładający interesy własnego narodu nad interesy innych narodów, fanatyczni, ale również towarzyscy, rodzeni oraz wierzący. Najwyższe nasilenie tych cech wykazali badani Ukraińcy płci żeńskiej, wyjeżdżający za granicę, zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób.

5.2. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców

Ustalając poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych studentów ukraińskich, zastosowano identyczną procedurę jak w przypadku badanych studentów polskich (podroz. 2.1.).

Dokonując analizy wyników globalnych poziomu emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych studentów z Ukrainy (Wyk.54) ustalono, że średnie wyniki wszystkich analizowanych narodowości umiejscowiły się w przedziale wyników przeciętnych. Zatem można uznać, że badani Ukraińcy generalnie prezentują postawy neutralne w stosunku do wszystkich narodowości zdefiniowanych jako „Obcy”.

Źródło: badania własne

Wyk.54. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców

Najwyższe wyniki w tym przedziale uzyskały takie nacje, jak: Anglik (49,6), Niemiec (49,5), Szwed (47,0), Chińczyk (46,3) oraz Amerykanin (45,7) oraz Polak (45,5). Wszystkie znajdują się w górnym zakresie wyników przeciętnych. Można zatem przyjąć, że w takiej hierarchii kształtuje się emocjonalny stosunek badanych osób do tych narodowości. W związku z powyższym, to Anglicy i Niemcy są najbardziej przyjaźnie postrzegani przez młodych Ukraińców. Należy zauważyć, że stosunek do Polaków jest równie ciepły. Spośród tego grona najmniej przyjaźnie ocenieni zostali Rosjanie (38,7). Jednak należy zwrócić uwagę, że wszystkie wyniki znajdują się w tym samym przedziale wyników przeciętnych z niewielką różnicą między sobą.

Kolejne analizy przeprowadzono poszukującej zależności między wynikami obrazującymi poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” a zmiennymi pośredniczącymi, takimi jak: region, płeć, stan cywilny, najbliżsi za granicą, miejsce zamieszkania, znajomość języków obcych.

Tab.43. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg regionu

Zmienna	REGION				Porównanie średnich	
	CENTRALNA UKRAINA		ZACHODNIA UKRAINA			
	M	SD	M	SD	t°	p
AMERYKANIN	44,578	9,105	47,092	9,196	-3,005	0,002
ANGLIK	47,957	10,510	51,378	11,543	-3,414	0,000
SZWED	46,978	9,967	46,902	8,997	0,086	0,930
ARAB	39,807	9,201	41,189	10,259	-1,564	0,118
CHIŃCZYK	44,705	10,225	48,082	9,991	-3,646	0,000

ROSJANIN	38,087	12,485	39,087	12,248	-0,882	0,377
ŻYD	42,803	9,340	43,436	11,252	-0,679	0,496
NIEMIEC	49,277	11,171	49,553	11,290	-0,269	0,787
HINDUS	39,975	8,213	41,063	8,530	-1,424	0,154
NIGERYJCZYK	40,574	9,560	42,320	8,773	-2,065	0,039
POLAK	44,115	9,946	47,058	9,784	-3,257	0,001

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Region, z którego pochodzą badani studenci ukraińscy różnicuje na poziomie istotnym statystycznie cztery narodowości (Tab.43): Amerykanin ($p=0,002$), Anglik ($p=0,000$), Chińczyk ($p=0,000$), Nigeryjczyk ($p=0,039$) oraz Polak ($p=0,001$). W każdym z tych przypadków wynik istotnie wyższy uzyskali badani studenci zamieszkujący zachodnią Ukrainę. Podobnie sytuacja przedstawia się w pozostałych przypadkach (za wyjątkiem Szweda) – również wyniki nieznacznie wyższe uzyskali badane osoby zamieszkujące bliżej granicy z Unią Europejską. Zatem można przyjąć, że to właśnie fakt bliższego, bardziej bezpośredniego kontaktu z innymi kulturami przyczynił się do bardziej przyjaznego, emocjonalnie zaawansowanego stosunku do innej narodowości.

Tab.44. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg płci

Zmienna	PŁEĆ				Porównanie średnich	
	KOBIECIA		MEŻCZYŻNA			
	M	SD	M	SD	t°	p
AMERYKANIN	45,292	8,608	46,040	9,900	-0,895	0,371
ANGLIK	47,569	10,982	51,566	10,810	-4,046	0,000
SZWED	45,595	9,145	48,558	9,817	-3,457	0,000
ARAB	40,176	8,931	40,638	10,502	-0,527	0,598
CHIŃCZYK	44,985	10,404	47,477	9,925	-2,699	0,007
ROSJANIN	35,842	12,112	41,683	11,978	-5,349	0,000
ŻYD	42,213	9,861	44,089	10,470	-2,040	0,041
NIEMIEC	48,367	10,784	50,616	11,604	-2,222	0,026
HINDUS	39,119	7,062	41,995	9,456	-3,851	0,000
NIGERYJCZYK	41,007	8,175	41,665	10,433	-0,782	0,434
POLAK	44,101	8,175	46,836	10,587	-1,648	0,002

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Natomiast płeć badanych Ukraińców nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) żadnej narodowości (Tab.44). Zarówno badani mężczyźni, jak i kobiety, bardzo podobnie emocjonalnie postrzegają przedstawicieli poszczególnych analizowanych narodowości.

Tab.45. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg stanu cywilnego

Zmienna	STAN CYWILNY				Porównanie średnich	
	ZAJĘTY		WOLNY			
	M	SD	M	SD	t°	p
AMERYKANIN	45,762	9,384	45,580	9,162	0,198	0,842
ANGLIK	51,391	10,088	48,571	11,362	2,578	0,010
SZWED	47,657	8,391	46,655	10,003	1,055	0,291
ARAB	41,671	9,186	39,859	9,831	1,890	0,059
CHIŃCZYK	45,832	11,031	46,241	9,931	-0,401	0,688
ROSJANIN	39,972	13,300	37,905	11,951	1,683	0,092
ŻYD	42,167	11,405	43,439	9,624	-1,258	0,208
NIEMIEC	49,790	9,690	49,229	11,788	0,502	0,615
HINDUS	41,510	7,894	39,988	8,510	1,838	0,066
NIGERYJCZYK	41,069	10,194	41,405	8,875	-0,368	0,716
POLAK	45,006	10,636	45,491	9,702	-0,489	0,625

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Fakt bycia w związku z partnerem życiowym lub też nie badanych studentów ukraińskich, tylko w jednym na jedenaście przypadków różnicuje na poziomie istotnym statystycznie. Dotyczy to narodowości angielskiej ($p=010$) (Tab.45). Wyniki istotnie wyższe uzyskali badani realizujący swoje życie z partnerem. Jest to najwyższy wynik ze wszystkich, który można umiejscowić w górnym zakresie wyników przeciętnych z tendencją ku wysokim. Zatem w tym przypadku to właśnie te osoby przyjaźniej postrzegają Anglików niż badani nie mający partnera życiowego.

Tab.46. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg najbliżsi za granicą

Zmienna	NAJBLIŻSI ZA GRANICĄ				Porównanie średnich	
	TAK		NIE			
	M	SD	M	SD	t°	p
AMERYKANIN	44,837	9,271	47,513	8,840	-2,966	0,003
ANGLIK	48,759	11,265	50,890	10,505	-1,954	0,051
SZWED	47,107	9,615	46,568	9,459	0,570	0,568
ARAB	40,043	10,194	41,198	8,288	-1,213	0,226
CHIŃCZYK	46,124	10,327	46,116	10,123	0,008	0,993
ROSJANIN	38,962	12,588	37,431	11,856	1,252	0,210
ŻYD	43,292	10,137	42,541	10,307	0,747	0,455
NIEMIEC	49,591	11,169	48,924	11,341	0,601	0,547
HINDUS	40,527	8,317	40,205	8,473	0,390	0,696
NIGERYJCZYK	41,002	9,250	42,027	9,306	-1,119	0,263
POLAK	45,295	9,681	45,479	10,671	-0,186	0,852

statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne. Poziom istotny

Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku analizy zależności między poziomem emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców a posiadaniem najbliższych sobie osób za granicą (Tab.46). Różnica na poziomie istotnym statystycznie ($p=0,003$) wystąpiła tylko w jednym przypadku – narodowości amerykańskiej. Wynik istotnie wyższy uzyskali badani, którzy zadeklarowali nie posiadanie takich osób. W pozostałych przypadkach odnotowano wyniki nieistotne statystycznie.

Tab.47. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg wyjazdy za granicę

Zmienna	WYJAZDY ZA GRANICĘ				Porównanie średnich	
	TAK		NIE			
	M	SD	M	SD	t°	p
AMERYKANIN	44,797	8,874	47,077	9,638	-2,657	0,008
ANGLIK	48,392	10,648	51,122	11,604	-2,648	0,008
SZWED	46,392	9,545	47,905	9,544	-1,692	0,091
ARAB	39,990	9,399	41,072	10,112	-1,194	0,232
CHIŃCZYK	44,636	9,696	48,688	10,706	-4,293	0,000
ROSJANIN	38,549	11,313	38,433	14,075	0,100	0,920
ŻYD	41,829	9,163	45,211	11,446	-3,583	0,000
NIEMIEC	48,334	10,666	51,222	11,907	-2,761	0,005
HINDUS	40,472	8,107	40,361	8,792	0,142	0,886
NIGERYJCZYK	41,009	8,469	41,822	10,514	-0,930	0,349
POLAK	44,909	9,2662	46,111	11,074	-1,281	0,198

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku analizy zależności między poziomem emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych a zmienną: wyjazdy za granicę (Tab.47). Fakt bycia za granicą lub też nie istotnie różnicuje poziom emocjonalnego stosunku do: Amerykanina ($p=0,008$), Anglika ($p=0,008$), Chińczyka ($p=0,000$), Żyda ($p=0,000$) oraz Niemca ($p=0,005$). Wyniki istotnie wyższe w każdym z powyższych przypadków uzyskali badani Ukraińcy nie wyjeżdżający poza granice swojego państwa. Zatem fakt bycia za granicą studentów ukraińskich w konsekwencji przyczynił się do mniej przyjaznego emocjonalnie postrzegania osób tych narodowości.

Większe zróżnicowanie na poziomie istotnym statystycznie wykazała analiza poziomu emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców z uwzględnieniem ich miejsca

zamieszkania (Tab.48). W związku z wystąpieniem w zmiennej niezależnej więcej niż dwu cech do kolejnych analiz wykorzystano jednoczynnikową analizę wariancji – ANOVA.

Tab.48. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

„Obcy”	F	p
AMERYKANIN	4,698	0,000
ANGLIK	1,750	0,137
ARAB	4,605	0,001
SZWED	2,330	0,055
CHIŃCZYK	4,035	0,003
ROSJANIN	3,011	0,017
ŻYD	3,464	0,008
NIEMIEC	1,765	0,134
HINDUS	2,022	0,090
NIGERYJCZYK	4,895	0,000
POLAK	4,560	0,001

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

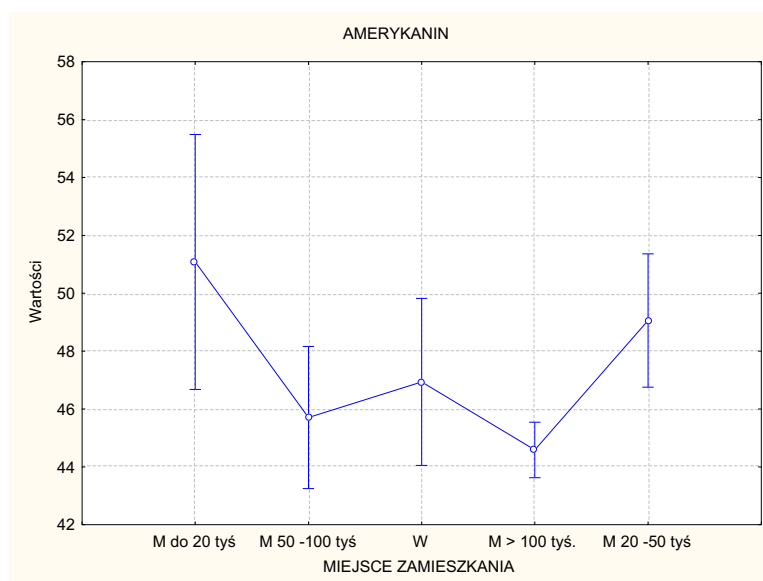
Zastosowanie tego testu pozwoliło ustalić, że różnice na poziomie istotnym statystycznie wystąpiły w przypadku następujących narodowości: Amerykanin ($p=0,000$), Arab ($p=0,001$), Chińczyk ($p=0,003$), Rosjanin ($p=0,017$), Żyd ($p=0,008$), Nigeryjczyk ($p=0,000$) oraz Polak ($p=0,001$) (Tab.48).

Poszukując wyjaśnienia zależności wewnątrzgrupowej, poszczególne przypadki istotne statystycznie poddano analizie, wykorzystując w tym celu test *POST HOC*. Dzięki nim dowiadujemy się, które grupy różnią się między sobą istotnie statystycznie na poziomie $p < 0,05$.

Tab.49. Poziom emocjonalnego stosunku do Amerykanina badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
AMERYKANIN	4,698	M do 20 tyś – M 50-100 tyś.	0,015
		M do 20 tyś - M >100 tyś.	0,000
		M 20-50 tyś. - M >100 tyś.	0,007

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

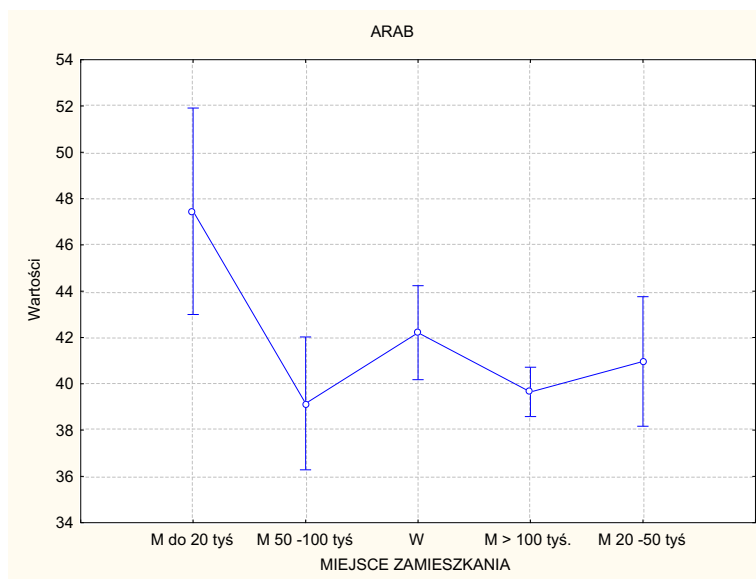
Wyk.55. Poziom emocjonalnego stosunku do Amerykanina badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

W przypadku emocjonalnego stosunku badanych studentów z Ukrainy do Amerykanina, najbardziej różnicującymi grupami są zamieszkali w mieście do 20 tyś. oraz w mieście zamieszkującym ponad 100 tyś. mieszkańców. Pierwsza z nich uzyskała wynik najwyższy ze wszystkich grup, a druga najniższy. Wynik pierwszej jest istotnie wyższy od: wyniku badanych osób zamieszkujących miasto od 50 do 100 tyś. osób ($p=0,015$) oraz liczące ponad 100 tyś. ($p=0,000$). Natomiast wynik grupy drugiej różnicuje istotnie z wynikiem badanych studentów zamieszkałych w mieście od 20 do 50 tyś. osób. W związku z powyższym, można przyjąć, że największy wpływ w pozytywny wizerunek Amerykanina mają badani studenci ukraińscy zamieszkujący małe miasta do 20 tyś. mieszkańców.

Tab.50. Poziom emocjonalnego stosunku do Araba badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

NARODOWOŚĆ	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ARAB	4,605	M do 20 tyś. – W	0,022
		M do 20 tyś - M 20-50 tyś.	0,011
		M do 20 tyś. –. M 50-100 tyś.	0,000
		M do 20 tyś. – M>100 tyś.	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$
 Źródło: badania własne.

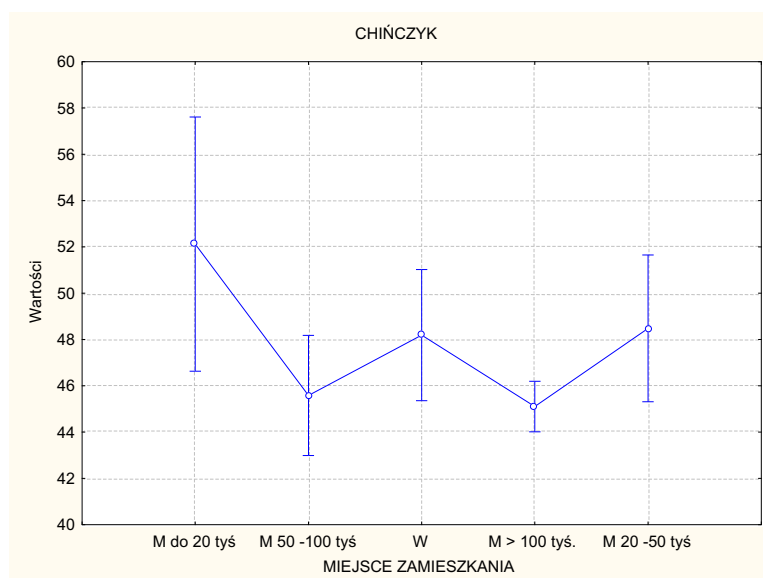
Wyk.56. Poziom emocjonalnego stosunku do Araba badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

Podobnie sytuacja wygląda w przypadku analizy poziomu emocjonalnego stosunku do Araba badanych Ukraińców a ich miejsca zamieszkania (Tab.50, Wyk.56). Najbardziej różnicującą grupą są badani studenci deklarujący zamieszkanie w małym mieście do 20 tyś. mieszkańców. Wynik tej grupy jest najwyższy z pozostałych i różnicujący na poziomie istotnym statystycznie mieszkańców: wsi ($p=0,022$), miasta od 20 do 50 tyś. ($0,011$), od 50 do 100 tyś. ($0,000$) oraz ponad 100 tyś. ($0,000$). W związku z tym, to badani studenci zamieszkujący małe miasta do 20 tyś. osób prezentują najwyższy ze wszystkich analizowanych grup poziom emocjonalnego stosunku do Araba.

Tab.51. Poziom emocjonalnego stosunku do Chińczyka badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
CHIŃCZYK	4,035	W – M >100 tyś.	0,015
		M do 20 tyś - M 50-100 tyś.	0,008
		M do 20 tyś - M >100 tyś.	0,001

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne.

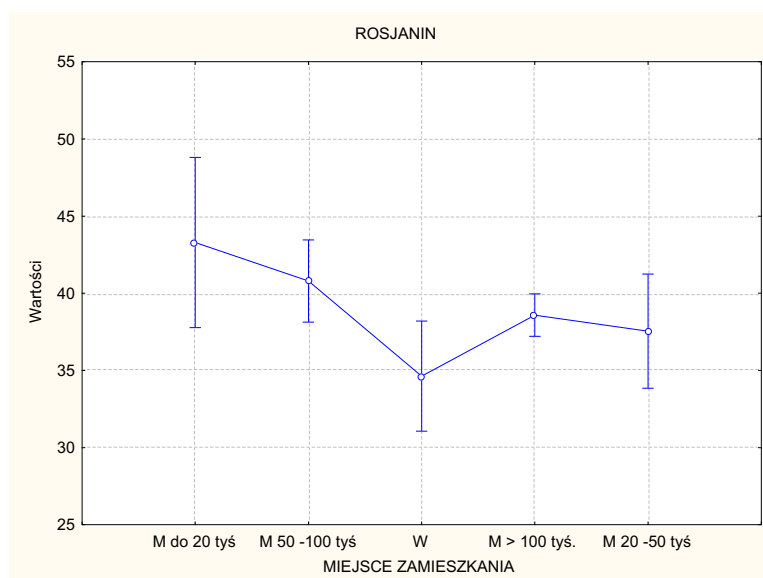
Wyk.57. Poziom emocjonalnego stosunku do Chińczyka badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

Również i w przypadku analizy emocjonalnego stosunku do Chińczyka badanych Ukraińców w kontekście ich miejsca zamieszkania (Tab.51, Wyk.57), dominującą grupą są badani zamieszkujący miasta do 20 tyś. osób. Uzyskany przez nich wynik różnicuje istotnie wyniki takich grup, jak: od 50 do 100 tyś. ($p=0,008$) oraz ponad 100 tyś. mieszkańców ($p=0,001$). Ponadto jest on najwyższy i jednoznacznie pozytywnie wpisuje się w poziom emocjonalnego stosunku do Chińczyków. Odwrotnie sytuacja wygląda w przypadku badanych Ukraińców zamieszkałych w dużych miastach liczących ponad 100 tyś. mieszkańców.

Tab.52. Poziom emocjonalnego stosunku do Rosjanina badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ROSJANIN	3,011	W – M do 20 tyś	0,003
		W – M 50-100 tyś.	0,006
		W – M >100 tyś.	0,020

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.58. Poziom emocjonalnego stosunku do Rosjanina badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

Kolejna analiza – tym razem zależności między poziomem emocjonalnego stosunku do Rosjanina badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania – wykazała, że najbardziej różnicującą grupą są badani mieszkający na wsi (Tab.52, Wyk.58). Wynik tych osób jest najniższy i różnicuje istotnie wyniki następujących grup: do 20 tyś. ($p=0,003$), od 50 do 100 tyś. ($p=0,006$) oraz powyżej 100 tyś. ($p=0,020$). Najwyższy wynik uzyskali badani zamieszkujący małe miasta do 20 tyś. mieszkańców. Można przyjąć, że badani deklarujący mieszkanie na wsi mają najmniej pozytywny stosunek do Rosjan ze wszystkich pozostałych grup.

Tab.53. Poziom emocjonalnego stosunku do Żyda badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

NARODOWOŚĆ	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ŻYD	3,464	M do 20 tyś. – W	0,018
		M do 20 tyś. - M 20-50 tyś.	0,000
		M do 20 tyś. – M 50-100 tyś.	0,000
		M do 20 tyś. – M>100 tyś.	0,007
		M 20-50 tyś. – M>100 tyś.	0,047

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne.

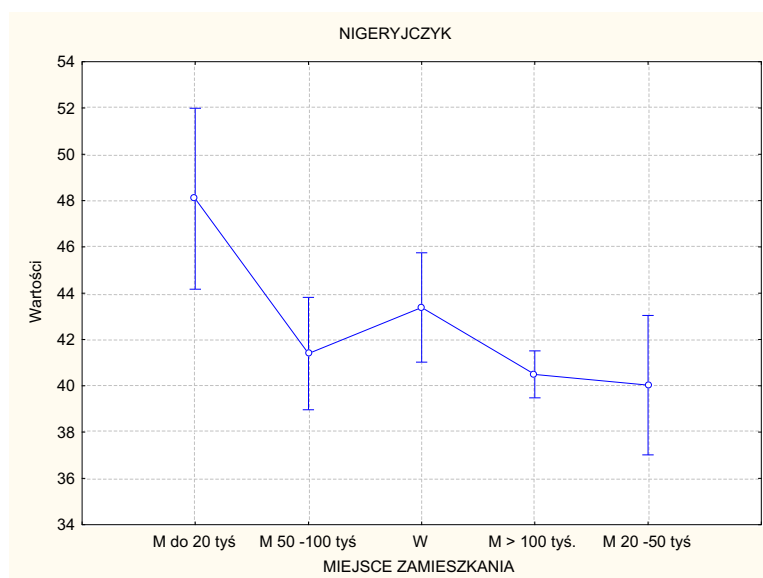
Wyk.59. Poziom emocjonalnego stosunku do Żyda badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

Zdecydowanie bogatsza okazała się analiza zależności między poziomem emocjonalnego stosunku do Żyda badanych Ukraińców a ich miejscem zamieszkania (Tab.53, Wyk.59). Dominującą grupą i w tym przypadku okazali się badani Ukraińcy zamieszkujący miasta do 20 tyś. osób. Najwyższy ich wynik istotnie różnicuje w kontekście następujących grup: wieś ($p=0,018$), miasto od 20 do 50 tyś. ($p=0,000$), miasto od 50 do 100 tyś. ($p=0,000$) oraz miasto powyżej 100 tyś. ($p=0,007$). Jednoznacznie wynika z tego, że spośród wszystkich badanych osób to mieszkańcy najmniejszych miast najbardziej pozytywnie postrzegają Rosjan.

Tab.54. Poziom emocjonalnego stosunku do Nigeryjczyka badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

NARODOWOŚĆ	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
NIGERYJCZYK	4,895	M do 20 tyś. – W	0,032
		M do 20 tyś - M 20-50 tyś.	0,001
		M do 20 tyś. –. M 50-100 tyś.	0,002
		M do 20 tyś. – M>100 tyś.	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne.

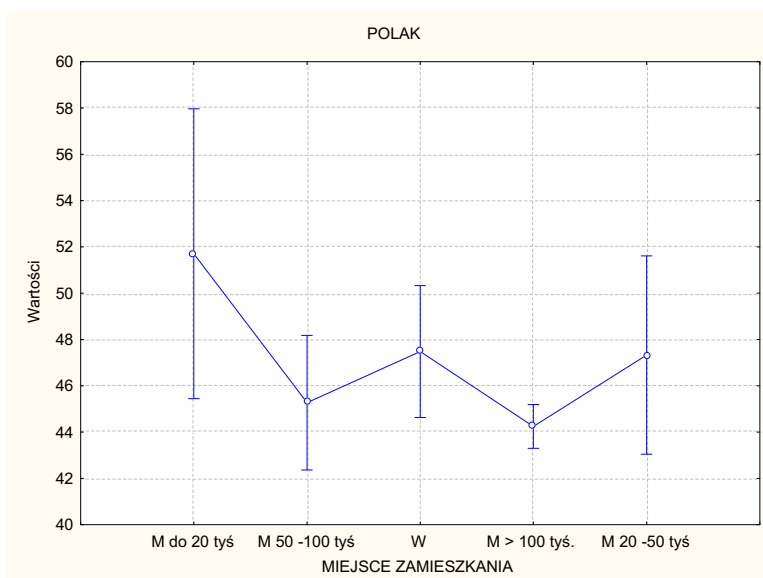
Wyk.60. Poziom emocjonalnego stosunku do Nigeryjczyka badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

Identyczna sytuacja wystąpiła w przypadku kolejnej analizy, tym razem poziomu emocjonalnego stosunku do Nigeryjczyka badanych Ukraińców z uwzględnieniem ich miejsce zamieszkania (Tab.54, Wyk.60). Tak jak w przypadku poprzedniej analizy, najbardziej różnicującą grupą okazali się badani Ukraińcy zamieszkujący miasta do 20 tyś. osób. Ich najwyższy wynik istotnie różnicuje następujące grupy: wieś ($p=0,032$), miasto od 20 do 50 tyś. ($p=0,001$), miasto od 50 do 100 tyś. ($p=0,002$) oraz miasto powyżej 100 tyś. ($p=0,000$). Można zatem jednoznacznie stwierdzić, że spośród wszystkich analizowanych grup, to mieszkańcy najmniejszych miast najbardziej pozytywnie postrzegają Nigeryjczyków.

Tab.55. Poziom emocjonalnego stosunku do Polaka badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
POLAK	4,560	W – M >100 tyś.	0,018
		M do 20 tyś. – M 50-100 tyś.	0,007
		M do 20 tyś. – M >100 tyś.	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.61. Poziom emocjonalnego stosunku do Polaka badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

Celem ostatniej z analiz w tym obszarze badawczym było poszukiwanie zależności między poziomem emocjonalnego stosunku do Polaka badanych Ukraińców a ich miejscem zamieszkania (Tab.55, Wyk.61). Dominującą grupą w tym przypadku jest również grupa badanych Ukraińców mieszkających w mieście do 20 tyś. osób. Wynik tej grupy jako najwyższy istotnie różnicuje poziom emocjonalnego stosunku do Polaka następujących grup: miasto do 50 do 100 tyś. oraz miasto ponad 100 tyś. mieszkańców. Różnicę na poziomie istotnym statystycznie odnotowano również w przypadku mieszkańców wsi i miasta ponad 100 tyś. osób ($p=0,018$). Jednak to badani Ukraińcy zamieszkali w niewielkich miastach do 20 tyś. osób są najbardziej pozytywnie nastawieni do Polaków.

Kolejną zmienną niezależną, która spowodowała konieczność wykorzystania jednoczynnikowej analizy wariancji – ANOVA, a w konsekwencji testu NIR, była znajomość języków obcych.

Tab.56. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców a znajomość języków obcych

„Obcy”	F	p
AMERYKANIN	2,793	0,039
ANGLIK	11,828	0,000
SZWED	0,073	0,974
ARAB	1,326	0,265
CHIŃCZYK	0,853	0,465
ROSJANIN	1,806	0,145
ŻYD	0,165	0,919

NIEMIEC	1,573	0,194
HINDUS	1,342	0,259
NIGERYJCZYK	0,557	0,643
POLAK	0,513	0,673

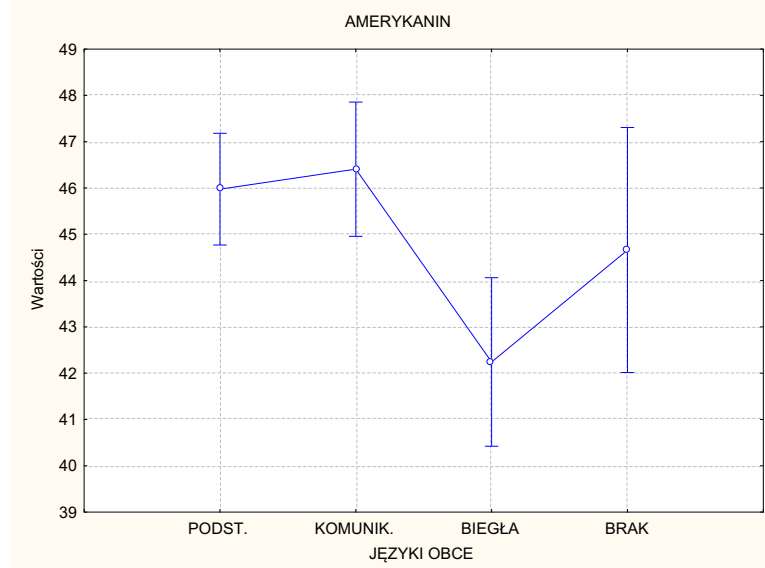
Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Z analizy danych zwartych w tabeli 56, wynika że wystąpiły zależności na poziomie istotnym statystycznie między poziomem emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców a ich znajomością języków obcych. Dotyczą one takich narodowości, jak Amerykanin (0,039) oraz Anglik ($p=0,000$).

Tab.57. Poziom emocjonalnego stosunku do Amerykanina badanych Polaków a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – znajomość języków obcych	NIR
AMERYKANIN	2,793	PODSTAWOWA - KOMUNIKATYWNA	0,006
		PODSTAWOWA - BIEGŁA	0,013

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.62. Poziom emocjonalnego stosunku do Amerykanina badanych Polaków a ich znajomość języków obcych

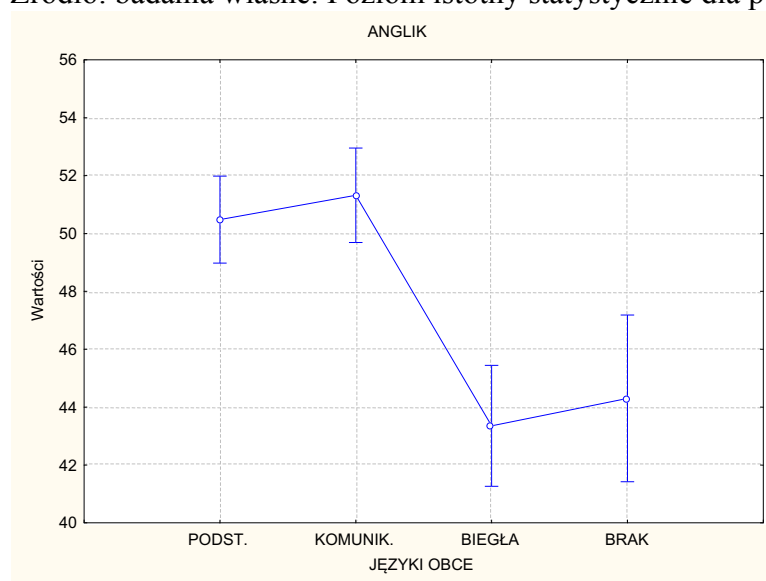
Analiza pierwszego z nich, tj. zależności między poziomem emocjonalnego stosunku do Amerykanina badanych Polaków a znajomością przez nich języków obcych, ujawniła istnienie przypadków istotnych statystycznie (Tab.57, Wyk.62). Najbardziej różnicującą grupą okazała się grupa deklarująca znajomość języków obcych na poziomie podstawowym. Jej wynik, będący jednym z wyższych, jest istotnie różny od wyników następujących grup: ze znajomością komunikatywną ($p=0,006$) i biegłą ($p=0,013$). Przy czym ci ostatni uzyskali najniższy wynik

spośród wszystkich analizowanych grup. Można zatem przyjąć, że na pozytywne postrzeganie największe przełożenie mają badani z podstawową i komunikatywną znajomością języków obcych.

Tab.58. Poziom emocjonalnego stosunku do Anglika badanych Polaków a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – znajomość języków obcych	NIR
ANGLIKA	11,828	BRAK - KOMUNIKATYWNA	0,000
		BRAK - PODSTAWOWA	0,000
		PODSTAWOWA - BIEGŁA	0,000
		KOMUNIKATYWNA - BIEGŁA	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.63. Poziom emocjonalnego stosunku do Anglika badanych Ukrainców a ich znajomość języków obcych

Zdecydowanie bardziej bogata w zależności okazała się ostatnia z analiz dotycząca poszukiwania zależności między poziomem emocjonalnego stosunku do Anglika badanych Ukrainców a ich znajomością języków obcych (Tab.58, Wyk.63). W tym przypadku trudno jest wskazać grupę najbardziej różnicującą czy też dominującą. Można jedynie mówić o co najmniej dwóch takich grupach. Bowiern najwyższy wynik uzyskały grupy badanych osób ze znajomością języków obcych na poziomie podstawowym i komunikatywnym, umiejscowione blisko wyników wysokich. Najniższe zaś badani ze znajomością biegłą oraz bez znajomości. Obrazują to dobrze różnice na poziomie istotnym statystycznie (Tab.). Można zatem uznać, że najbardziej pozytywnie postrzegają Anglików badani Ukraińcy, którzy deklarują podstawową i komunikatywną znajomość języków obcych. Najmniej zaś entuzjastycznie do

Anglików podchodzą badani z brakiem znajomości języków obcych oraz z biegłą ich znajomością.

Reasumując, badani Ukraińcy prezentują postawy neutralne w stosunku do wszystkich narodowości zdefiniowanych jako „Obcy”. Najbardziej przyjaźnie postrzegani przez młodych Ukraińców są Anglicy i Niemcy. Stosunek do Polaków jest równie ciepły. Najmniej przyjaźnie ocenieni zostali Rosjanie. Jednak wszystkie te wyniki znajdują się w tym samym przedziale wyników przeciętnych z niewielką różnicą między sobą.

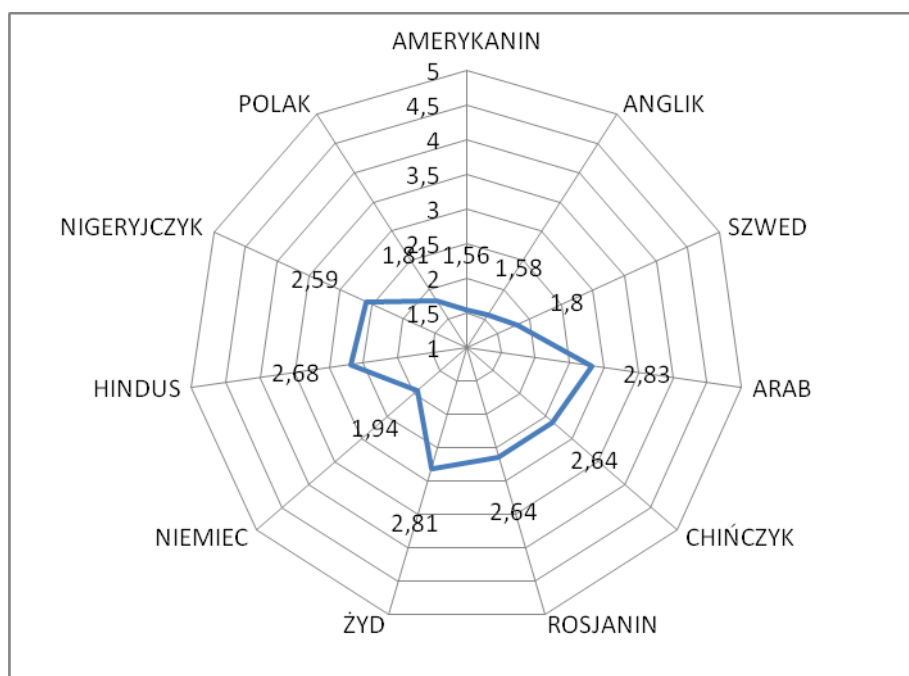
Region, z którego pochodzą badani studenci Ukraińscy różnicuje na poziomie istotnym statystycznie cztery narodowości: Amerykanin, Anglik, Chińczyk, Nigeryjczyk oraz Polak. Najbardziej przyjazny emocjonalnie stosunek do tych narodowości wykazali badani studenci zamieszkujący zachodnią Ukrainę. Można przyjąć, że na ten stan rzeczy ma wpływ właśnie fakt bliższego, bardziej bezpośredniego kontaktu z innymi kulturami właściwymi dla Europy Zachodniej. Natomiast płeć badanych Ukraińców nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie nasilenia emocjonalnego stosunku do żadnej z analizowanych narodowości. Fakt bycia w związku z partnerem życiowym lub też nie badanych studentów ukraińskich, tylko w przypadku osób narodowości angielskiej różnicuje na poziomie istotnym statystycznie. Istotnie wyższe nasilenie stosunku emocjonalnego wobec Anglików wykazują badani mający stałego partnera życiowego. Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku analizy zależności między poziomem emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców, a posiadaniem lub też nie najbliższych sobie osób za granicą. Wynik istotnie wyższy uzyskali badani, którzy nie zadeklarowali posiadania takich osób. W pozostałych przypadkach odnotowano wyniki nieistotne statystycznie. Fakt bycia za granicą lub też nie, również istotnie różnicuje poziom emocjonalnego stosunku wobec: Amerykanina, Anglika, Chińczyka, Żyda oraz Niemca. Istotnie wyższe nasilenie emocjonalnego stosunku w każdym z powyższych przypadków uzyskali badani Ukraińcy nie wyjeżdżający poza granicę swojego państwa. Miejsce zamieszkania różnicuje na poziomie istotnym statystycznie poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” w przypadku następujących narodowości: Amerykanin, Arab, Chińczyk, Rosjanin, Żyd, Nigeryjczyk oraz Polak. W każdym z tych przypadków najwyższy ze wszystkich analizowanych grup poziom emocjonalnego stosunku do powyższych nacji, prezentują badani studenci ukraińscy zamieszkujący małe miasta do 20 tyś. mieszkańców. Wystąpiła również zależność na poziomie istotnym statystycznie między poziomem emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców a ich znajomością języków obcych, w przypadku następujących narodowości: Amerykanin oraz Anglik. Najbardziej

pozytywnie postrzegają ich badani Ukraińcy, którzy deklarują podstawową i komunikatywną znajomość języków obcych.

5.3. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców

Poziom dystansu społecznego badanych Ukraińców wobec „Obcych” rozumianych jako osoby innej narodowości określono z wykorzystaniem identycznych testów i analiz jak w podrozdziale 4.3.

W pierwszej kolejności przeanalizowano rozkład średnich wyników, jakie uzyskali badani Ukraińcy wobec poszczególnych narodowości (Wyk.64). Ustalono, że najniższe wyniki badani uzyskali wobec takich narodowości, jak: amerykańska (1,56), angielska (1,58),

Źródło: badania własne.

Wyk.64. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców

szwedzka (1,8), polska (1,81) oraz niemiecka (1,94). Wszystkie one mieszczą się w przedziale wyników małych, świadczących o pozytywnych postawach badanych studentów ukraińskich wobec osób powyższych narodowości. Pozostałe średnie wyniki wobec takich narodowości jak: nigeryjska (2,59), rosyjska (2,64), chińska (2,64), hinduska (2,68), żydowska (2,81) oraz arabska (2,83), znajdują się w przedziale wyników przeciętnych, wskazujących na postawy neutralne wobec nich. Wobec żadnej z przyjętych narodowości nie stwierdzono postaw negatywnych. Można uznać, że postawy pozytywne badani Ukraińcy przejawiają wobec wszystkich nacji umiejscowionych geograficznie na zachód od ich granic.

W dalszej części dokonano analizy porównawczej wyników uzyskanych za pomocą testu t-Studenta według regionu, płci, stanu cywilnego, najbliżsi za granicą, wyjazdy za granicę oraz miejsca zamieszkania i znajomości języków obcych z wykorzystaniem analizy wariancji.

Region kraju, z jakiego pochodzą badani, różnicuje na poziomie istotnym statystycznie dystans społeczny w przypadku pięciu następujących narodowości: angielska ($p=0,017$), arabska ($p=0,040$), niemiecka ($p=0,027$), hinduska ($p=0,006$) oraz polska ($p=0,000$) (Tab.59).

Tab.59. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców– porównanie wg regionu

Zmienna	REGION				Porównanie średnich	
	CENTRALNA UKRAINA		ZACHODNIA UKRAINA			
	M	SD	M	SD	t°	p
AMERYKANIN	1,578	0,717	1,524	0,697	0,832	0,405
ANGLIK	1,642	0,758	1,488	0,619	2,389	0,017
SZWED	1,851	0,808	1,728	0,768	1,698	0,090
ARAB	2,922	1,176	2,707	1,085	2,057	0,040
CHIŃCZYK	2,679	1,188	2,578	1,051	0,971	0,331
ROSJANIN	2,620	1,303	2,658	1,331	-0,315	0,752
ŻYD	2,821	1,157	2,787	1,220	0,317	0,751
NIEMIEC	2,009	0,896	1,834	0,804	2,217	0,027
HINDUS	2,800	1,124	2,525	1,041	2,755	0,006
NIGERYJCZYK	2,662	1,152	2,499	1,111	1,573	0,116
POLACY	1,932	0,825	1,633	0,689	4,246	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Wszystkie wyniki wyższe, w tym istotne statystycznie, uzyskali badani z centralnej Ukrainy. Zatem to oni bardziej dystansują się wobec „Obcych” od swoich rówieśników z zachodniej Ukrainy. Ten poziom uprzedzeń jest bardzo mały wobec narodowości amerykańskiej, angielskiej, szwedzkiej, polskiej i niemieckiej. Sukcesywnie wzrasta wobec narodowości geograficznie umiejscowionych na południe (Hindusi, Arabowie, Żydzi, Nigeryjczycy) i wschód (Chińczycy, Rosjanie) od Ukrainy.

Płeć osób badanych również różnicuje na poziomie istotnym statystycznie analizowany dystans (Tab.60). Średnie wyniki istotnie różne wystąpiły w przypadku narodowości: amerykańskiej ($p=0,005$), angielskiej ($p=0,002$), chińskiej ($p=0,004$),

Tab.60. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców– porównanie wg płci

Zmienna	PŁEĆ				Porównanie średnich	
	M		K			
	M	SD	M	SD	t°	p

AMERYKANIN	1,636	0,731	1,458	0,669	2,787	0,005
ANGLIK	1,666	0,724	1,471	0,671	3,074	0,002
SZWED	1,842	0,786	1,748	0,801	1,314	0,189
ARAB	2,743	1,096	2,937	1,189	-1,875	0,061
CHIŃCZYK	2,504	0,999	2,795	1,258	-2,859	0,004
ROSJANIN	2,686	1,275	2,575	1,359	0,932	0,351
ŻYD	2,697	1,113	2,938	1,251	-2,257	0,024
NIEMIEC	1,874	0,767	2,009	0,960	-1,739	0,082
HINDUS	2,623	1,056	2,758	1,143	-1,356	0,175
NIGERYJCZYK	2,463	1,039	2,749	1,228	-2,788	0,005
POLAK	1,926	0,800	1,664	0,742	3,737	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

żydowskiej ($p=0,024$), nigeryjskiej ($p=0,005$) oraz polskiej ($p=0,000$). Istotnie wyższe wyniki badani Ukraińcy płci męskiej uzyskali w przypadku osób narodowości amerykańskiej, angielskiej oraz polskiej. Zatem wobec tych osób są bardziej uprzedzeni niż ich koleżanki. Odwrotnie sytuacja wygląda w przypadku Chińczyków, Żydów, Nigeryjczyków. Wyniki istotnie niższe uzyskały badane kobiety i to one postrzegają bardziej pozytywnie ten nacje.

Również stan cywilny badanych Ukraińców różnicuje istotnie ($p < 0,05$) ich dystans społeczny wobec osób innych narodowości (Tab.61). Takich przypadków jest siedem i dotyczą one osób narodowości: szwedzkiej ($p=0,008$), arabskiej ($p=0,005$), rosyjskiej ($p=0,05$), żydowskiej ($p=0,000$), hinduskiej ($p=0,000$), nigeryjskiej ($p=0,011$) i polskiej ($p=0,002$).

Tab.61. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg stanu cywilnego

Zmienna	STAN CYWILNY				Porównanie średnich	
	Z		W			
	M	SD	M	SD	t°	p
AMERYKANIN	1,647	0,804	1,517	0,663	1,847	0,065
ANGLIK	1,593	0,723	1,571	0,700	0,309	0,757
SZWED	1,946	0,848	1,739	0,763	2,650	0,008
ARAB	3,053	1,123	2,741	1,139	2,765	0,005
CHIŃCZYK	2,755	1,233	2,588	1,086	1,483	0,138
ROSJANIN	2,816	1,391	2,562	1,275	1,956	0,050
ŻYD	3,097	1,214	2,687	1,150	3,528	0,000
NIEMIEC	1,942	0,869	1,933	0,860	0,108	0,913
HINDUS	2,948	1,128	2,576	1,067	3,447	0,000
NIGERYJCZYK	2,795	1,172	2,510	1,113	2,535	0,011
POLAK	1,974	0,880	1,737	0,732	3,064	0,002

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Wszystkie wyniki niższe, w tym istotne statystycznie, uzyskali badani Ukraińcy nie mający stałego partnera życiowego. Oni też bardziej pozytywnie postrzegają „Obcych” niż badani będący w takim związku.

Bogactwo zależności wystąpiło w przypadku analizy dystansu społecznego wobec „Obcych” badanych Ukraińców w kontekście ich wyjazdów za granicę (Tab.62). W przypadku dziewięciu na jedenaście narodowości odnotowano wyniki istotnie statystycznie różne. Dotyczy to takich nacji, jak: amerykańska ($p=0,013$), angielska ($p=0,009$), szwedzka ($p=0,000$), arabska ($p=0,000$), chińska ($p=0,023$), rosyjska ($p=0,000$), żydowska ($p=0,033$), hinduska ($p=0,009$) i nigeryjska ($p=0,035$). Wszystkie wyniki niższe uzyskali badani

Tab.62. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg wyjazdów za granicę

Zmienna	WYJAZDY ZA GRANICĘ				Porównanie średnich	
	TAK		NIE		t°	p
	M	SD	M	SD		
AMERYKANIN	1,495	0,698	1,658	0,717	-2,469	0,013
ANGLIK	1,515	0,670	1,685	0,755	-2,589	0,009
SZWED	1,693	0,757	1,983	0,823	-3,959	0,000
ARAB	2,683	1,197	3,088	0,994	-3,839	0,000
CHIŃCZYK	2,549	1,196	2,788	0,998	-2,268	0,023
ROSJANIN	2,417	1,265	3,014	1,313	-4,967	0,000
ŻYD	2,720	1,225	2,956	1,092	-2,135	0,033
NIEMIEC	1,936	0,921	1,934	0,751	0,031	0,975
HINDUS	2,587	1,167	2,853	0,946	-2,604	0,009
NIGERYJCZYK	2,511	1,197	2,735	1,014	-2,106	0,035
POLAK	1,495	0,794	1,875	0,764	-1,476	0,140

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Ukraińcy wyjeżdżający za granicę swojego państwa. Zatem mający bezpośredni kontakt z różnorodnością kulturową innych narodowości oraz możliwość osobistego poznania „Obcych”. Ich dystans społeczny wobec tych nacji jest istotnie mniejszy, co przekłada się na bardziej przyjazne postrzeganie tych narodowości.

Przebywanie lub też nie za granicą osób z najbliższego otoczenia badanych Ukraińców nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie dystansu społecznego wobec „Obcych” (Tab.63). Nieznacznie wyższe średnie wyniki wobec takich narodowości jak: amerykańska, angielska, szwedzka, chińska, rosyjska, żydowska, nigeryjska oraz polska uzyskali badani deklarujący posiadanie osoby z najbliższego otoczenia za granicą. Tym samym prezentują mniejszy poziom tolerancji wobec osób tych narodowości niż badane osoby nie mające nikogo za granicą. Nieco inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku dystansowania się wobec osób

narodowości arabskiej, niemieckiej i hinduskiej. W tych przypadkach sytuacja jest odwrotna, nieznacznie wyższe wyniki średnie uzyskują osoby badane nie mające najbliższych za granicą. I to one prezentują bardziej pozytywne postawy wobec osób

Tab.63. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg najbliżsi za granicę

Zmienna	NAJBLIŻSI ZA GRANICĘ				Porównanie średnich	
	TAK		NIE		t°	p
	M	SD	M	SD		
AMERYKANIN	1,572	0,735	1,516	0,641	0,796	0,426
ANGLIK	1,5876	0,711	1,554	0,698	0,464	0,642
SZWED	1,827	0,808	1,734	0,756	1,186	0,235
ARAB	2,812	1,121	2,879	1,193	-0,598	0,551
CHIŃCZYK	2,663	1,140	2,575	1,116	0,785	0,432
ROSJANIN	2,696	1,320	2,493	1,291	1,572	0,116
ŻYD	2,824	1,195	2,767	1,156	0,489	0,624
NIEMIEC	1,925	0,892	1,961	0,788	-0,425	0,669
HINDUS	2,675	1,103	2,706	1,087	-0,290	0,771
NIGERYJCZYK	2,621	1,140	2,528	1,131	0,824	0,409
POLAK	1,849	0,782	1,705	0,783	1,868	0,062

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

prezentowanych narodowości. Jednak należy pamiętać, że powyższe scharakteryzowane różnice są tak niewielkie, że można je traktować jako przypadkowe.

Inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku poszukiwania zależności między dystansem społecznym wobec „Obcych” badanych Ukraińców a ich miejscem zamieszkania (Tab.64). Wartość F test ANOVA w wielu przypadkach wskazuje na przekroczenie jej wartości krytycznej na najwyższym jej poziomie, co wskazuje na wystąpienie różnic istotnych statystycznie ($p < 0,05$). Dotyczy to głównie następujących narodowości: amerykańska ($p = 0,000$), angielska ($p = 0,004$), szwedzka ($p = 0,000$), arabska ($p = 0,031$), rosyjska ($p = 0,004$) oraz żydowska ($p = 0,000$). Dalsza analiza zgodnie z przyjętym założeniem prowadzona będzie z wykorzystaniem testu NIR w kontekście tylko powyższych narodowości.

Tab.64. Dystans społeczny wobec „Obcych badanych Ukraińców” – porównanie wg miejsca zamieszkania

„Obcy”	F	p
AMERYKANIN	5,051	0,000
ANGLIK	3,820	0,004
SZWED	5,114	0,000
ARAB	2,669	0,031

CHIŃCZYK	1,003	0,405
ROSIANIN	3,810	0,004
ŻYD	5,095	0,000
NIEMIEC	1,634	0,164
HINDUS	0,891	0,468
NIGERYJCZYK	1,299	0,269
POLAK	2,139	0,074

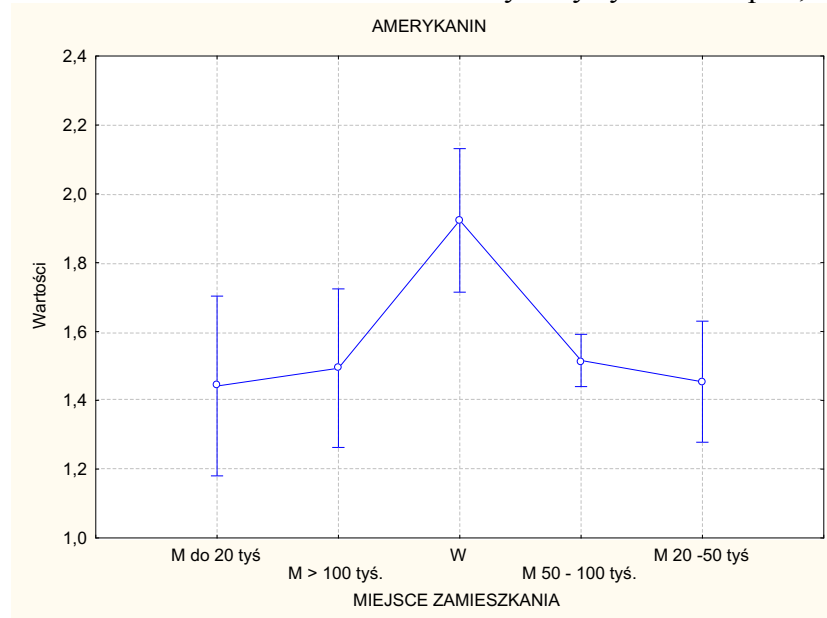
Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Miejsce zamieszkania różnicuje istotnie dystans społeczny Ukraińców wobec osób pochodzenia amerykańskiego w czterech przypadkach (Tab.65, Wyk.65). Grupą dominującą w tym różnicowaniu są badani zamieszkali na wsi. Uzyskali oni istotnie wyższy wynik od wszystkich pozostałych grup.

Tab.65. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
AMERYKANIN	5,051	W – M do 20 tyś.	0,004
		W – M 20-50 tyś.	0,000
		W – M 50-100 tyś.	0,005
		W – M > 100 tyś.	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.65. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

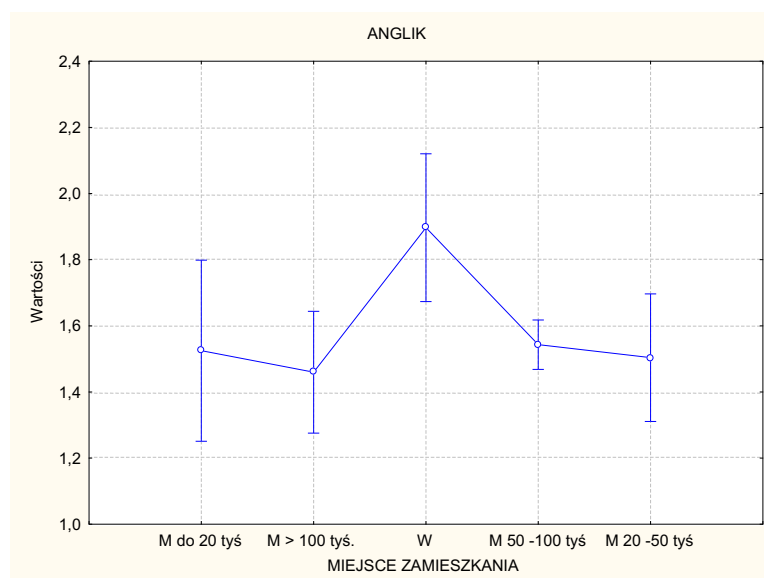
I tak wobec osób zamieszkałych w mieście: do 20 tyś. $p=0,004$, od 20 do 50 tyś. $p=0,000$, od 50 do 100 tyś. $p=0,005$ oraz w mieście powyżej 100 tyś. $p=0,000$. Wyniki wszystkich analizowanych grup znajdują się w przedziale wyników małych, zatem wskazują na postawy pozytywne wobec Amerykanów. Najmniejszym zaufaniem cieszą się jednak ze strony badanych osób zamieszkałych na wsi.

Niemal identycznie przedstawia się analiza dystansu społecznego Ukraińców wobec Anglików (Tab.66, Wyk.66). Również najbardziej różnicującą grupą są badani zamieszkali na wsi. Ich wyniki na poziomie istotnym statystycznie wobec pozostałych grup zamieszkałych w miastach, przedstawiają się następująco: do 20 tyś. $p=0,027$, od 20 do 50 tyś. $p=0,002$, od 50

Tab.66. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ANGLIK	3,820	W – M do 20 tyś.	0,027
		W – M 20-50 tyś.	0,002
		W – M 50-100 tyś.	0,005
		W – M > 100 tyś.	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.66. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

do 100 tyś. $p=0,005$ oraz ponad 100 tyś $p=0,000$. Najwyższy wynik osób zamieszkałych na wsi, umiejscowiony razem z wynikami wszystkich pozostałych grup znajduje się w przedziale

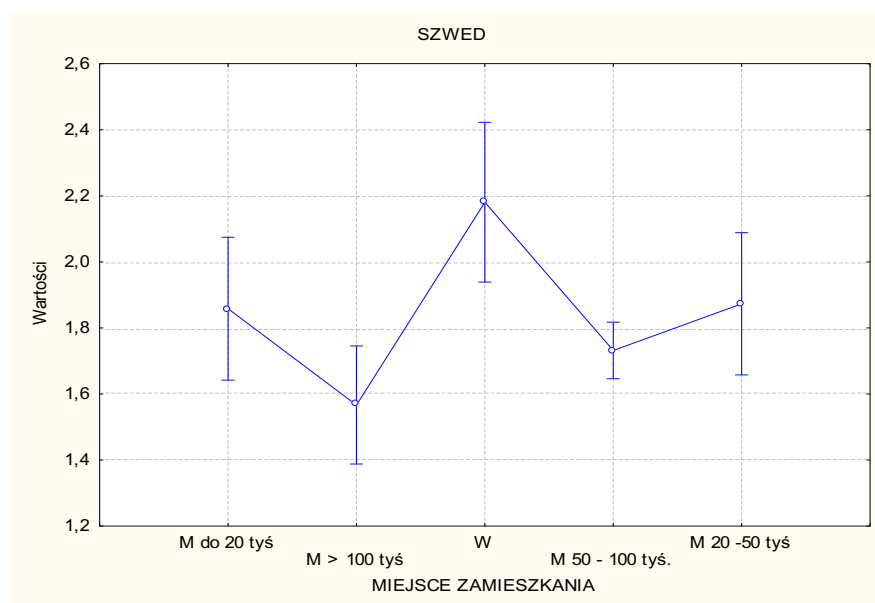
wyników małych wskazujących na postawy pozytywne. Sytuacja powyższa wskazuje, że to badani Ukraińcy mieszkający na wsi najbardziej dystansują się wobec Anglików.

Również w przypadku analizy dystansu społecznego Ukraińców wobec Szwedów sytuacja przedstawia się podobnie (Tab.67, Wyk.67). Grupa badanych osób zamieszkałych na wsi uzyskała ze wszystkich pozostałych grup wynik najwyższy na poziomie istotnym statystycznie. Różnicuje on następujące grupy osób zamieszkałych w mieście: od 20 do 50 tys.($p=0,036$), od 50 do 1000 tys. ($p=0,000$) oraz powyżej 100 tys. ($p=0,000$).

Tab.67. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
SZWED	5,114	W – M 20-50 tys.	0,036
		W – M 50-100 tys.	0,000
		W – M > 100 tys.	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.67. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

Wyniki wszystkich grup uplasowały się w przedziale wyników małych, co wskazuje na ich postawy pozytywne wobec Szwedów. Jednak najwyższy wynik badanych zamieszkałych na wsi informuje, że to oni są najbardziej sceptycznie nastawieni do Szwedów. Najbardziej

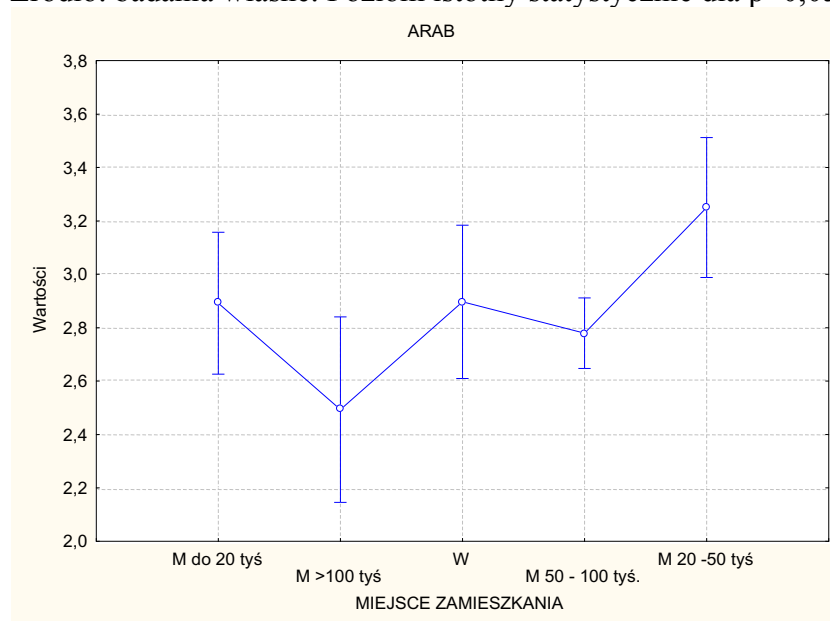
pozytywnie natomiast nastawieni są mieszkańcy dużych miast, w szczególności powyżej 100 tyś. mieszkańców.

Inaczej oraz zdecydowanie skromniej przedstawia się analiza dystansu społecznego badanych Ukraińców wobec Arabów (Tab.68, Wyk.68). Wyniki wszystkich grup umiejscowiły się w przedziale wyników przeciętnych, wskazujących na postawy neutralne badanych Ukraińców wobec Arabów. Odnotowano tylko dwa przypadki różnic w dystansie społecznym na poziomie istotnym statystycznie. Grupą różnicującą są badani mieszkańcy miast od 20 do 50 tyś. Uzyskany przez nich wynik istotnie różnicuje wyniki takich grup jak:

Tab.68. Dystans społeczny wobec Arabów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ARAB	2,669	M 20-50 tyś. – M do 20 tyś.	0,003
		M 20-50 tyś. – M > 100 tyś.	0,005

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.68. Dystans społeczny wobec Arabów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

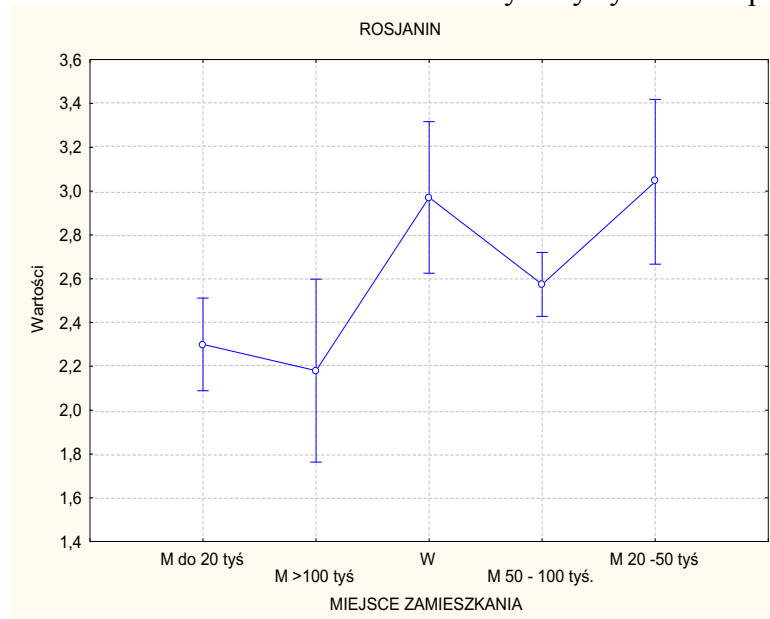
zamieszkali w mieście do 20 tyś. ($p=0,003$) oraz w mieście ponad 100 tyś. ($p=0,005$). Wynik grupy dominującej jest najwyższy, zatem to oni najbardziej dystansują się wobec Arabów. Najmniejszy zaś dystans prezentują badani mieszkańcy miast powyżej 100 tyś. osób.

Największe zróżnicowanie wyników na poziomie istotnym statystycznie wystąpiło w przypadku analizy dystansu społecznego badanych Ukraińców wobec Rosjan (Tab.69, Wyk.69).

Tab.69. Dystans społeczny wobec Rosjan badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ROSJANIN	3,810	W – M do 20 tyś.	0,032
		W – M 50-100 tyś.	0,006
		W – M > 100 tyś.	0,028
		M do 20 tyś. – M 20-50 tyś.	0,021
		M do 20 tyś. – M >100 tyś.	0,016
		M 20-50 tyś. – M >100 tyś.	0,003

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.69. Dystans społeczny wobec Rosjan badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

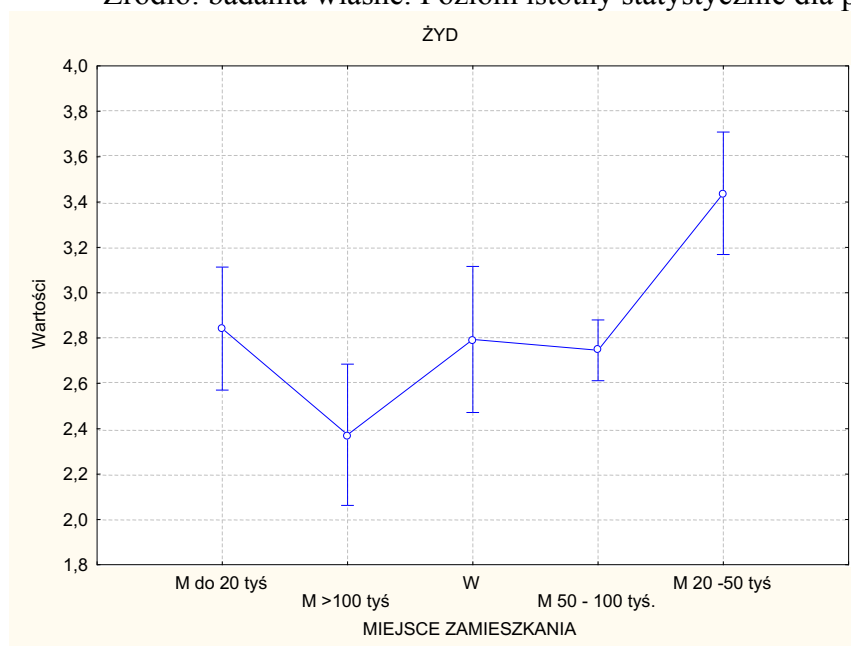
Wyniki różnicujące na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) uzyskały prawie wszystkie grupy. Najbardziej różnicującymi są tutaj badani zamieszkali na wsi, w mieście do 20 tyś., oraz w mieście liczącym ponad 100 tyś. mieszkańców. Wyniki wszystkich grup znajdują się w przedziale wyników przeciętnych, za wyjątkiem badanych zamieszkałych w mieście liczącym ponad 100 tyś. mieszkańców. Można zatem uznać, że postawy pozytywne wobec Rosjan prezentują jedynie badani z największych miast ($M > 100$ tyś.), natomiast pozostali bardziej się dystansują wykazując postawy neutralne.

Ostatnia analiza dystansu społecznego Ukraińców, tym razem wobec Żydów, wskazuje na występowanie zależności na poziomie istotnym statystycznie (Tab.70, Wyk.70). Najwyższy

Tab.70. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ŻYD	5,095	M 20-50 tyś. – W	0,003
		M 20-50 tyś – M do 20 tyś.	0,038
		M 20-50 tyś. – M 50-100 tyś.	0,000
		M 20-50 tyś. – M> 100 tyś.	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.70. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania

wynik uzyskali badani mieszkający w mieście liczącym od 20 do 50 tyś. i jest on istotnie różny od pozostałych: mieszkańcy wsi ($p=0,003$), miast do 20 tyś. ($p=0,038$), od 50 do 100 tyś. ($p=0,000$) oraz miast mających ponad 100 tyś. mieszkańców ($p=0,000$). Wyniki wszystkich analizowanych grup umiejscowiły się w obszarze wyników przeciętnych, wskazujących na postawy neutralne. Jednak należy zaznaczyć, że z tej grupy najmniejszym zaufaniem cieszą się Żydzi u mieszkańców średnich miast (20-50 tyś), a największym u mieszkańców dużych miast (ponad 100 tyś.).

Kolejna analiza zależności, tym razem z uwzględnieniem zmiennej: znajomość języków obcych, ujawnia bardzo duże bogactwo ich występowania (Tab.71). Wartości F testu ANOVA okazała się większa od wartości krytycznych na najwyższym jego poziomie w przypadku wszystkich uwzględnionych narodowości. Zależności te przedstawiają się w następujący sposób: amerykańskiej $p=0,000$, angielskiej $p=0,000$, arabskiej $p=0,000$, szwedzkiej $p=0,000$, chińskiej $p=0,000$, rosyjskiej $p=0,000$, żydowskiej $p=0,000$, niemieckiej $p=0,009$, hinduskiej $p=0,000$, nigeryjskiej $p=0,000$ oraz ukraińskiej $p=0,001$.

Tab.71. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych

„Obcy”	F	p
AMERYKANIN	5,585	0,000
ANGLIK	11,998	0,000
SZWED	9,584	0,000
ARAB	6,724	0,000
CHIŃCZYK	6,955	0,000
ROSJANIN	8,611	0,000
ŻYD	6,553	0,000
NIEMIEC	3,854	0,009
HINDUS	10,385	0,000
NIGERYJCZYK	11,767	0,000
POLAK	5,099	0,001

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

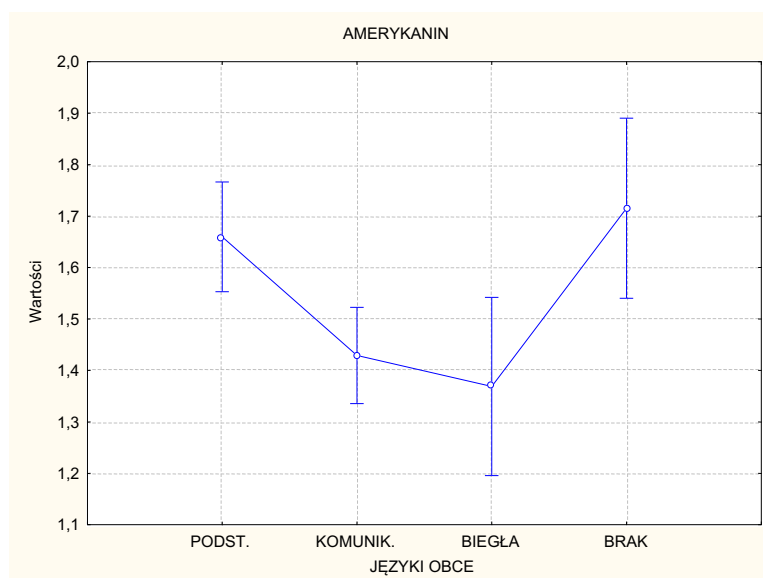
W związku z powyższym, dalszej szczegółowej analizie poddano wszystkie przypadki występowania zależności na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$). W tym celu wykorzystano test NIR.

Pierwsza z nich dotycząca poszukiwania zależności między dystansem społecznym Ukraińców wobec Amerykanów z uwzględnieniem poziomu znajomości przez nich języków obcych wykazała istotne zróżnicowanie w czterech przypadkach (Tab.72, Wyk.71).

Tab.72. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Ukraińców a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
AMERYKANIN	5,585	BIEGŁA-BRAK	0,012
		BIEGŁA- PODSTAWOWA	0,011
		KOMUNIKATYWNA-BRAK	0,006
		KOMUNIKATYWNA- PODSTAWOWA	0,001

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

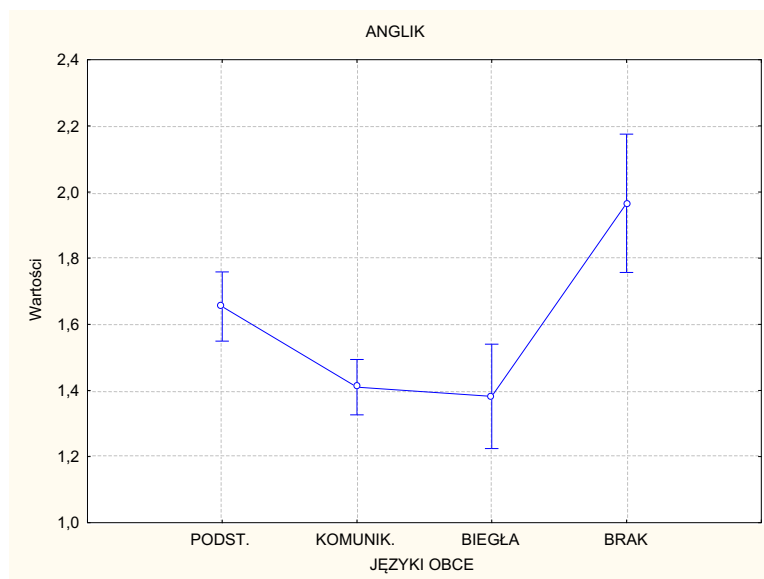
Wyk.71. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych

Grupami dominującymi w tym różnicowaniu okazały się dwie grupy, a mianowicie z biegłą oraz komunikatywną znajomością języków obcych. Biegła różnicuje wyniki istotnie z grupą osób, które w ogóle nie znają języków obcych ($p=0,012$) oraz znających na poziomie podstawowym ($p=0,011$). Natomiast druga grupa badanych ze znajomością komunikatywną uzyskała wyniki istotnie różne wobec takich grup, jak: bez znajomości języków oraz z podstawową ich znajomością. Wyniki wszystkich tych grup znajdują się w przedziale wyników małych, wskazujących na postawy pozytywne. Najbardziej dystansują się wobec Amerykanów badani nie znający języków obcych, a najmniej z biegłą ich znajomością.

Tab.73. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Ukraińców a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ANGLIK	11,998	BRAK- PODSTAWOWA	0,002
		BRAK- KOMUNIKATYWNA	0,000
		BRAK- BIEGŁA	0,000
		PODSTAWOWA- KOMUNIKATYWNA	0,00
		PODSTAWOWA- BIEGŁA	0,016

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.72. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych

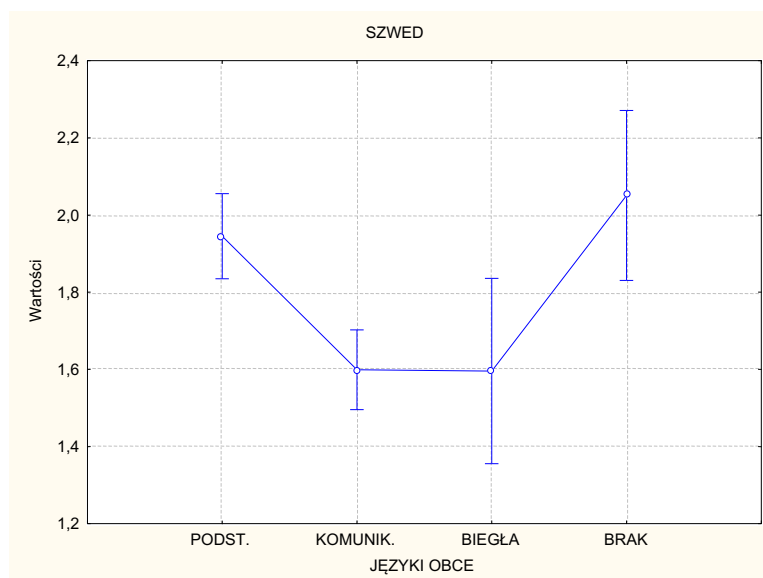
Kolejna analiza - tym razem dystansu społecznego wobec Anglików - również wykazuje zróżnicowanie wyników na poziomie istotnym statystycznie (Tab.73, Wyk.72). Najczęściej różnicującymi grupami w tym przypadku są badani Ukraińcy nie znający języków obcych oraz znający języki na poziomie podstawowym. Grupa nie znająca języków różnicuje z takimi grupami, jak: podstawowa ($p=0,002$), komunikatywna ($p=0,000$) oraz biegła ($p=0,003$). Wyniki analizowanych grup wskazują na postawy pozytywne wszystkich badanych Ukraińców. Jednak największe ich pozytywne nasilenie można przypisać badanym z biegłą znajomością języków obcych. Najślabsze zaś badanym nie znającym języków obcych.

Nieco inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku dystansu społecznego wobec Szwedów (Tab.74, Wyk73.). Zależności na poziomie istotnym statystycznie rozłożyły się w miarę równomiernie na następujące grupy: bez znajomości języków obcych, ze znajomością podstawową oraz znajomością biegłą. Grupa badanych Ukraińców bez znajomości języków różnicuje istotnie następujące grupy: ze znajomością podstawową ($p=0,000$) oraz biegłą ($p=0,003$). Pozostałe grupy tj. ze znajomością podstawową dodatkowo z komunikatywną ($p=0,000$) i biegłą z podstawową ($p=0,006$).

Tab.74. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Ukraińców a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
SZWED	9,584	BRAK - PODSTAWOWA	0,000
		BRAK - BIEGŁA	0,003
		PODSTAWOWA-KOMUNIKATYWNA	0,000
		PODSTAWOWA- BIEGŁA	0,006

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.73. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych

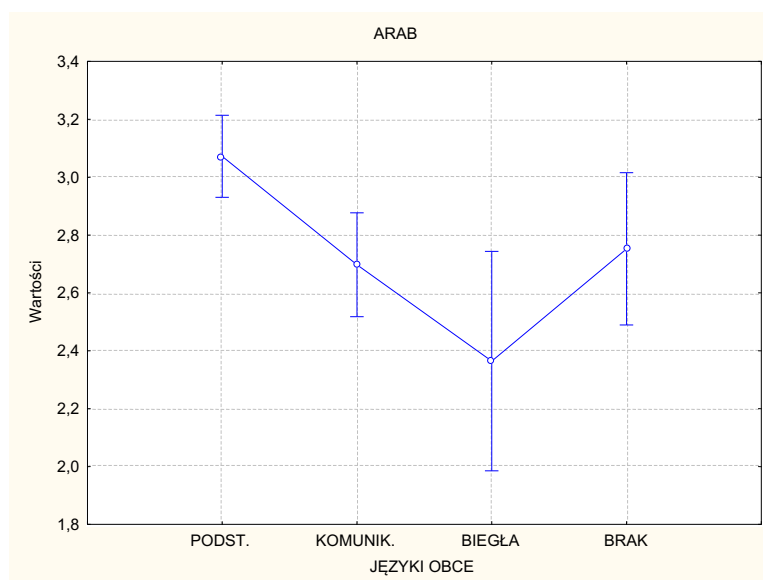
Wszystkie wyniki średnie analizowanych grup znajdują się w przedziale wyników małych. Zatem postawy badanych Ukraińców wobec Szwedów można uznać za pozytywne. Najbardziej jednak przychylnie postrzegają ich badani znający języki obce najlepiej. Natomiast najmniej przyjaźnie badani nie znający języków obcych.

Dosyć uboga w relacje zależnościowe na poziomie istotnym statystycznie okazała się analiza zależności między dystansem społecznym badanych studentów wobec Arabów, uwzględniająca znajomość języków obcych badanych osób (Tab.75, Wyk.74).

Tab.75. Dystans społeczny wobec Arabów badanych Ukraińców a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ARAB	6,724	PODSTAWOWA-KOMUNIKATYWNA	0,001
		PODSTAWOWA-BIEGŁA	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.74. Dystans społeczny wobec Arabów badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych

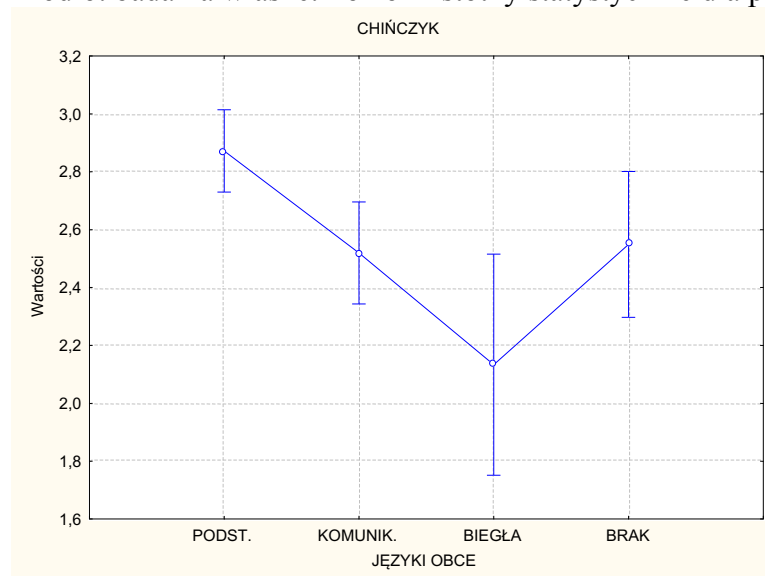
Grupą najbardziej w tym przypadku różnicującą są badani Ukraińcy znający języki obce na poziomie podstawowym. Grupa ta istotnie różnicuje z takimi grupami, jak: znajomość komunikatywna języków ($p=0,001$) oraz znajomość biegła ($p=0,000$). Wyniki wszystkich grup ulokowane w przedziale wyników przeciętnych wskazują na postawy neutralne badanych Ukraińców wobec Arabów. Najwyższe wyniki uzyskali badani ze znajomością podstawową i im można przypisać największe nasilenie dystansowania się od Arabów. Najniższy zaś wynik uzyskany przez Ukraińców z biegłą znajomością języków wskazuje na najbardziej przychylne nastawienie ze wszystkich analizowanych grup.

Bardziej bogata w zależności okazała się kolejna analiza - tym razem wobec Chińczyków (Tab.76, Wyk.75).

Tab.76. Dystans społeczny wobec Chińczyków badanych Ukraińców a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
CHIŃCZYK	6,955	PODSTAWOWA-BRAK	0,049
		PODSTAWOWA - KOMUNIKATYWNA	0,001
		PODSTAWOWA -BIEGŁA	0,000
		KOMUNIKATYWNA- BIEGŁA	0,037

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.75. Dystans społeczny wobec Chińczyków badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych

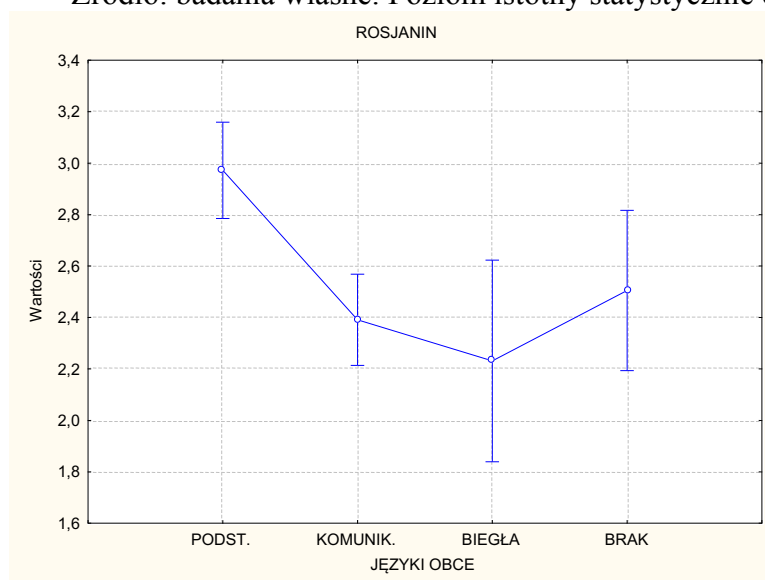
Największy udział w różnicowaniu wyników na poziomie istotnym statystycznie mają badani z podstawową znajomością języków obcych. Ich wynik (najwyższy ze wszystkich) istotnie różnicuje z wynikami takich grup, jak: brak znajomości ($p=0,049$), znajomość komunikatywna ($p=0,001$), znajomość biegła ($p=0,000$). Ta ostatnia uzyskała również wynik istotny statystycznie wobec grupy z komunikatywną znajomością języków obcych ($p=0,037$). Najbardziej pozytywnie postrzegają Chińczyków badani znający biegle języki obce, bowiem ich wynik umiejscowił się w przedziale wyników małych. Pozostałe wyniki zaś w przedziale wyników przeciętnych wskazują na postawy neutralne. Wśród tych wyników najwyższy uzyskali badani z podstawową umiejętnością posługiwania się językami obcymi, tym samym to oni najbardziej ze wszystkich grup dystansują się wobec Arabów.

Kolejna analiza zależności między dystansem społecznym wobec Rosjan badanych Ukraińców, podobnie wskazuje na dominującą grupę ze znajomością podstawową języków obcych, w zakresie różnicowania wyników (Tab.77, Wyk.76). Wynik średni uzyskany przez tą grupę istotnie różnicuje następujące grupy: be znajomości języków obcych ($p=0,014$), ze

Tab.77. Dystans społeczny wobec Rosjan badanych Ukraińców znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ROSJANIN	8,611	PODSTAWOWA-BRAK	0,014
		PODSTAWOWA-KOMUNIKATYWNA	0,000
		PODSTAWOWA-BIEGŁA	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p<0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.76. Dystans społeczny wobec Rosjan badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych

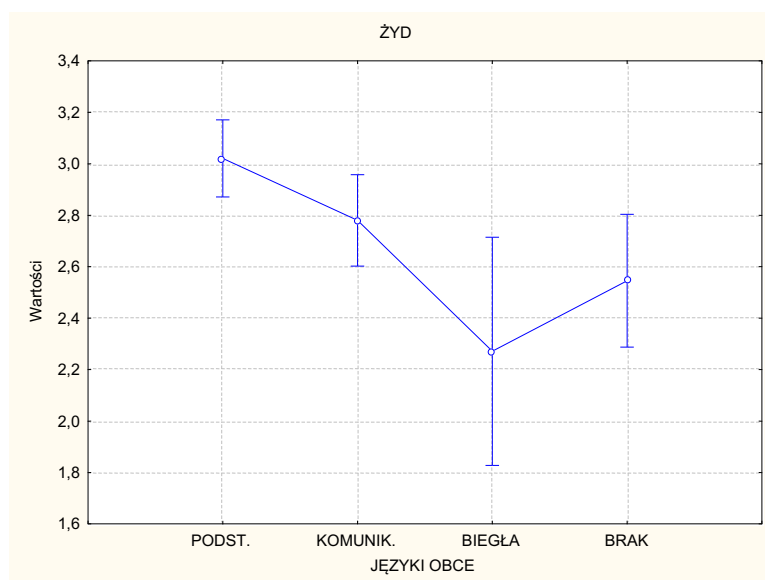
znajomością komunikatywną ($p=0,000$) oraz ze znajomością biegłą ($p=0,000$). Jednak najbardziej przychylnie usposobieni są badani znający biegle języki obce, bowiem ich wynik średni umiejscowiony w przedziale wyników małych wskazuje na postawy pozytywne tych osób wobec Rosjan. Wynik zaś badanych z grupy dominującej jest najwyższy, w przedziale wyników przeciętnych, informujący o postawach neutralnych wobec Rosjan.

Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku analizy wyników dystansu społecznego Ukraińców wobec Żydów (Tab.78, Wyk.77). Również najbardziej różnicującą grupą są badani ze znajomością podstawową języków obcych. Uzyskany przez nich wynik różnicuje

Tab.78. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Ukraińców znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
ŻYDÓW	6,553	PODSTAWOWA-BRAK	0,005
		PODSTAWOWA-KOMUNIKATYWNA	0,042
		PODSTAWOWA-BIEGŁA	0,000
		BIEGŁA - KOMUNIKATYWNA	0,009

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.77. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych

Na poziomie istotnym statystycznie wyniki wszystkich pozostałych, tj.: bez znajomości języków ($p=0,005$), ze znajomością komunikatywną ($p=0,042$) oraz znajomością biegłą ($p=0,000$). Ta ostatnia również istotnie różnicuje z grupą znającą komunikatywnie języki obce ($p=0,009$). Najniższy jednak wynik uzyskali badani z biegłą znajomością języków obcych ulokowany w przedziale wyników małych. Pozostałe zaś grupy uzyskały wyniki zaliczone do przedziału wyników przeciętnych. Zatem to jedynie badani Ukraińcy biegle mówiący w językach obcych przejawiają postawy pozytywne wobec Żydów. Pozostali zaś -postawy

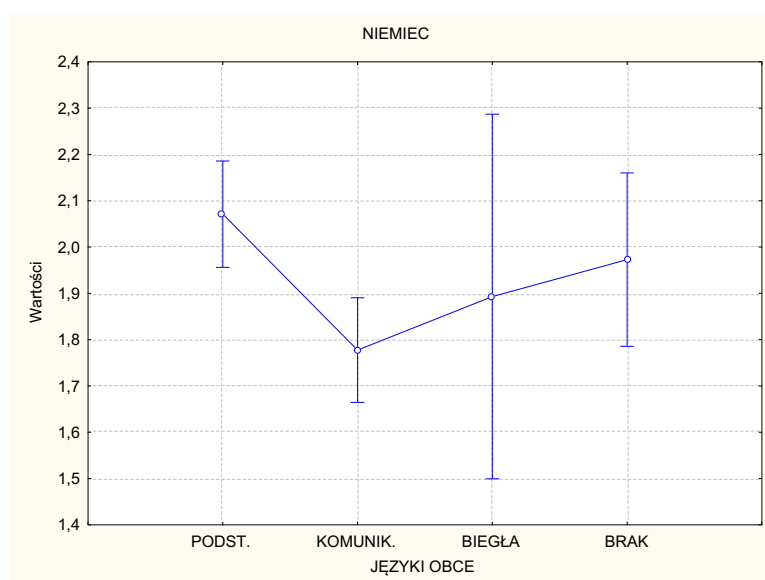
neutralne. Wśród nich największe dystansowanie się wobec Żydów wykazują badani z podstawową znajomością języków obcych.

Najmniej urozmaicona w zależności na poziomie istotnym statycznie jest analiza zależności między dystansem społecznym wobec Niemców badanych Ukraińców, z uwzględnieniem znajomości przez nich języków obcych (Tab.79, Wyk.78). W tym przypadku

Tab.79. Dystans społeczny wobec Niemców badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
NIEMIEC	3,854	PODSTAWOWA-KOMUNIKATYWNA	0,000

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.78. Dystans społeczny wobec Niemców badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych

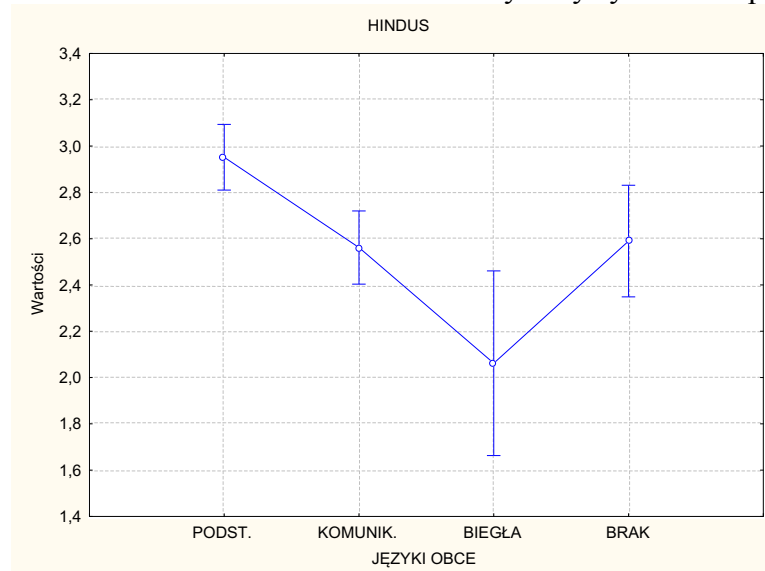
odnotowano tylko jedną istotną zależność między grupą ze znajomością podstawową języków obcych a znajomością komunikatywną ($p=0,000$). W pozostałych przypadkach różnic takich nie odnotowano. Wyniki średnie wszystkich analizowanych grup ułożone są w przedziale wyników małych. Zatem wszyscy badani, niezależnie od poziomu znajomości języków obcych, prezentują postawy pozytywne wobec Niemców. Jednak największe pozytywne ich nasilenie wykazują badani ze znajomością komunikatywną, a najmniejsze ze znajomością podstawową języków obcych.

W przeciwieństwie do poprzedniej analizy, kolejna uwzględniająca dystans społeczny wobec Hindusów, jest zdecydowania bardziej urozmaicona (Tab.80, Wyk.79). Grupą różnicującą

Tab.80. Dystans społeczny wobec Hindusów badanych Ukraińców znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
HINDUS	10,388	PODSTAWOWA - BRAK	0,021
		PODSTAWOWA-KOMUNIKATYWNA	0,000
		PODSTAWOWA - BIEGŁA	0,021
		BIEGŁA - KOMUNIKATYWNA	0,005
		BIEGŁA -BRAK	0,012

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.79. Dystans społeczny wobec Hindusów badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych

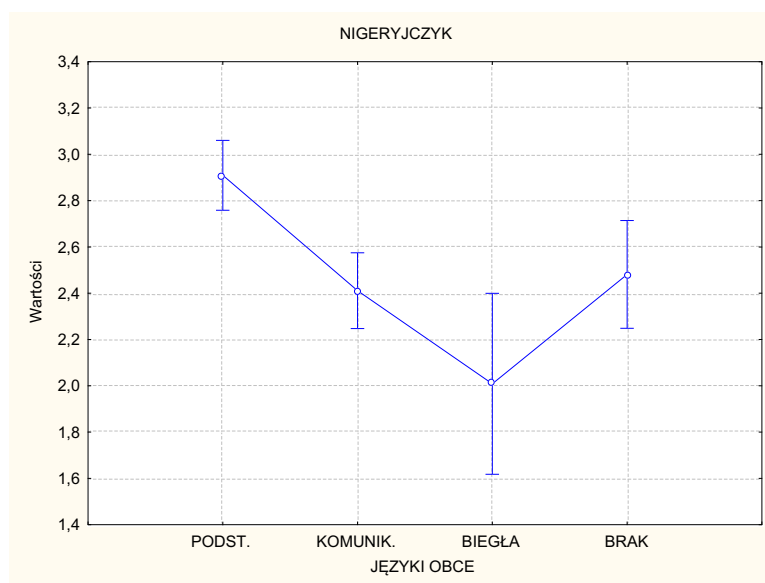
ze wszystkimi pozostałymi jest grupa badanych z podstawową znajomością języków obcych. Na poziomie istotnym statystycznie różnicuje ona takie grupy, jak: bez znajomości języków ($p=0,021$), ze znajomością komunikatywną ($p=0,000$) oraz znajomością biegłą ($p=0,021$). Ta ostatnia również istotnie różnicuje z grupą nie znającą języków obcych ($p=0,012$) oraz ze znajomością komunikatywną ($p=0,005$). Wynik najniższy ulokowany w przedziale wyników małych uzyskali badani z biegłą znajomością języków, co świadczy o ich pozytywnych postawach wobec Hindusów. Najmniej przychylnie ustosunkowani wobec Hindusów są badani z grupy z podstawową znajomością języków obcych. Uzyskali oni najwyższy wynik, który - podobnie jak pozostałych - jest umiejscowiony w przedziale wyników przeciętnych.

Bardzo podobna do poprzedniej jest analiza dystansu społecznego wobec Nigeryjczyków badanych Ukraińców a ich znajomością języków obcych (Tab.81, Wyk.80). Również i w tym przypadku występują identyczne dwie grupy różnicujące. Pierwsza ze znajomością podstawową języków obcych, druga z biegłą. Pierwsza z nich na poziomie

Tab.81. Dystans społeczny wobec Nigeryjczyków badanych Ukraińców a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
NIGERYJCZYK	11,767	PODSTAWOWA -BRAK	0,008
		PODSTAWOWA - KOMUNIKATYWNA	0,000
		PODSTAWOWA -BIEGŁA	0,000
		BIEGŁA- KOMUNIKATYWNA	0,029
		BIEGŁA - BRAK	0,030

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.80. Dystans społeczny wobec Nigeryjczyków badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych

istotnym statystycznie różnicuje następujące grupy: bez znajomości języków ($p=0,008$), ze znajomością komunikatywną ($p=0,000$) oraz znajomością biegłą ($p=0,000$). Druga zaś istotnie różnicuje z: nie znającą języków obcych ($p=0,030$) oraz ze znajomością komunikatywną ($p=0,029$). Badani z tej grupy, uzyskując wynik najniższy uplasowany w przedziale wyników małych, jednoznacznie deklarują postawy pozytywne wobec Nigeryjczyków. Wyniki

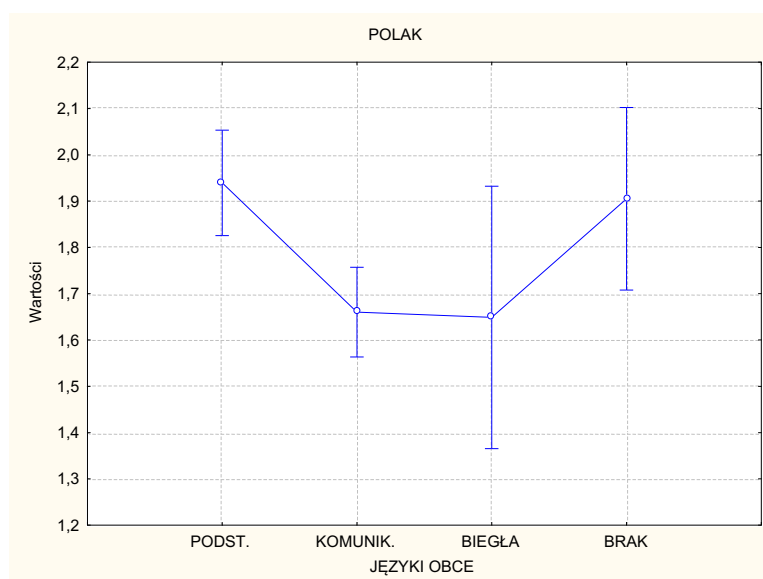
pozostałych grup ulokowane w przedziale wyników przeciętnych wskazują, że przejawiają oni neutralne postawy wobec Nigeryjczyków.

Ostatnia analiza zależności między dystansem społecznym wobec Polaków badanych Ukraińców a ich poziomem znajomości języków obcych wykazuje zróżnicowanie na poziomie istotnym w trzech przypadkach (Tab.82, Wyk.81). Między grupą ze znajomością

Tab.82. Dystans społeczny wobec Polaków badanych Ukraińców a znajomość języków obcych

	ANOVA		
	F	Grupy – miejsce zamieszkania	NIR
POLAK	5,099	PODSTAWOWA - KOMUNIKATYWNA	0,000
		PODSTAWOWA - BIEGŁA	0,023
		BRAK- KOMUNIKATYWNA	0,035

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Źródło: badania własne.

Wyk.81. Dystans społeczny wobec Polaków badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych

podstawową języków obcych a: znajomością komunikatywną ($p=0,000$) i biegłą ($p=0,023$) oraz między grupą nie znającą języków obcych a znających je na poziomie komunikatywnym ($p=0,035$). Wszystkie analizowane grupy uzyskały wyniki umiejscawiające je w przedziale wyników małych, jednoznacznie wskazując na prezentowanie przez nich pozytywnych postaw wobec Polaków. Najwyższe nasilenie ich prezentują badani Ukraińcy znający najlepiej języki

obce, tj. ze znajomością komunikatywną i biegłą. Najmniejsze zaś – ze znajomością podstawową oraz bez znajomości języków obcych.

Przedstawione analizy uprawniają do stwierdzenia, że badani studenci ukraińscy prezentują postawy pozytywne oraz neutralne wobec osób „Obcych”. Nie stwierdzono wobec nich postaw negatywnych. Najbardziej aprobowany (postawy pozytywne) stosunek przejawiają wobec Amerykanów, Anglików, Szwedów, Polaków oraz Niemców. Postawy neutralne zaś wobec Chińczyków, Nigeryjczyków, Żydów, Rosjan, Hindusów i Arabów. Wyniki te wpisują się w dotychczas prowadzone w tym zakresie badania (zob. Bera, Korczyński 2012).

Poszczególne analizy prowadzone z wykorzystaniem zmiennych pośredniczących wykazują na bogactwo zależności między dystansem społecznym badanych osób wobec „Obcych” a nimi. Wykazują one duże zróżnicowanie. I tak, region zamieszkania badanych różnicuje na poziomie istotnym statystycznie w pięciu przypadkach narodowości: angielskiej, arabskiej, niemieckiej, hinduskiej oraz polskiej. We wszystkich tych przypadkach bardziej przyjazne nasilenie postaw prezentują badani z zachodniej Ukrainy, niż z centralnej. Również w przypadku zmiennej: płeć zaobserwowano różnicowanie na poziomie istotnym. Kobiety bardziej przychylnie ustosunkowują się do Amerykanów, Anglików oraz Polaków. Natomiast mężczyźni się bardziej przyjaźnie nastawieni wobec Chińczyków, Żydów oraz Nigeryjczyków. Stan cywilny również różnicuje dystans społeczny wobec „Obcych” na poziomie istotnym statystycznie. Odnosi się to do takich narodowości, jak: Szwed, Arab, Rosjanin, Żyd, Hindus, Nigeryjczyk, Polak. Wobec ich wszystkich istotnie bardziej pozytywne nastawienie prezentują badani Ukraińcy niemający stałych partnerów życiowych.

Wyjazdy za granicę są przyczynkiem licznego różnicowania na poziomie istotnym statystycznie dystansu społecznego wobec „Obcych”. Dotyczy to takich nacji, jak: amerykańska, angielska, szwedzka, chińska, rosyjska, żydowska, nigeryjska oraz polska. We wszystkich tych przypadkach bardziej pozytywnie postrzegają te narodowości badani, którzy wyjeżdżają za granicę. Natomiast fakt przebywania za granicą lub też nie najbliższych z otoczenia badanych nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie dystansu społecznego wobec „Obcych”. Inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku zmiennej, jaką jest miejsce zamieszkania badanych Ukraińców. Wykazuje ona duże zróżnicowanie analizowanego dystansu społecznego wobec „Obcych”. Wyniki na poziomie istotnym statystycznie uzyskano wobec takich narodowości, jak: amerykańska, angielska, szwedzka, arabska, rosyjska oraz żydowska. Największe dystansowanie się wobec tych narodowości wykazują badani zamieszkali na wsi. Natomiast najbardziej pozytywnie postrzegają ich badani zamieszkali w średnich i dużych miastach. Zatem można uznać, że istnieje tu zależność wprost

proporcjonalna: im większe miasta zamieszkują badani, tym postawy wobec „Obcych” są bardziej przychylne. Podobnie sytuacja przedstawia się uwzględniając znajomość przez badanych studentów języków obcych. Można przyjąć, że czym lepsza znajomość języków obcych, tym bardziej życzliwe postawy wobec osób innej narodowości. Bowiem w każdym analizowanym przypadku, za wyjątkiem Arabów, badani ze znajomością biegłą języków obcych prezentowali postawy pozytywne wobec pozostałych „Obcych”. Natomiast najbardziej zdystansowani wobec „Obcych” są badani Ukraińcy, którzy nie znają języków obcych lub znają je na poziomie podstawowym.

ROZDZIAŁ VI

RÓŻNICE W POSTAWACH BADANYCH OSÓB WOBEC „OBCYCH”

6.1. Różnice w przekonaniach i stereotypach o „Obcych” badanych grup osób

Poszukując różnic w zakresie pierwszego komponentu postaw badanych grup osób, dokonano porównania uzyskanych wyników (podrozdz.4.1. oraz 5.1.) dwóch badanych grup (Polaków i Ukraińców). Porównania przeprowadzono w zakresie wszystkich narodowości uznanych za „Obcych”. Głównym przedmiotem analizy uczyniono średnie wyniki cechy opisujące przekonania i stereotypy o osobach poszczególnych analizowanych narodowości, uznanych za dominujące. W tym celu posłużono się testem t-Studenta dla grup niezależnych.

Badani studenci, zarówno z Polski jak i Ukrainy, bardzo podobnie postrzegają Amerykanów. Cechami dominującymi w przypadku obu grup są: *bogaty, towarzyski, wykształcony, odważny*. Polacy dodatkowo postrzegają ich, jako *inteligentnych i rodzinnych*, Ukraińcy zaś, jako *życzliwych i nacjonalistów*. Analizy statystyczne ujawniły jednak różnice

Tab.83. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Amerykanów w opinii badanych grup

Zmienna	BADANI				Porównanie średnich	
	POLACY		UKRAIŃCY			
	M	SD	M	SD	t°	p
BOGATY	4,275	0,879	4,048	1,028	3,683	0,000
TOWARZYSKI	4,065	0,918	3,826	1,153	3,551	0,000
WYKSZTAŁCONY	3,686	0,953	3,698	1,128	-0,043	0,965
ODWAŻNY	3,655	1,131	3,506	1,012	2,165	0,031
INTELIĞENTNY	3,587	0,955	3,363	1,154	3,278	0,001
RODZINNY	3,551	0,966	3,440	1,092	1,664	0,096
ŻYCZLIWY	3,450	1,033	3,491	1,140	-0,584	0,559
NACJONALISTA	3,164	1,103	3,483	1,238	-4,226	0,000

Źródło: badania własne

na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) w nasileniu tych cech. (Tab.83). Wyniki istotnie wyższe uzyskali badani Polacy w przypadku takich cech, jak: *bogaty, towarzyski, odważny, inteligentny*. Natomiast badani Ukraińcy wyniki istotnie wyższe uzyskali tylko w przypadku cechy: *nacjonalista*. Można zatem sądzić, że nasilenie pozytywnego postrzegania Amerykanów jest istotnie wyższe po stronie Polaków.

Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku osób narodowości angielskiej (Tab.84). Badani z obu grup identycznie wskazali na cztery dominujące cechy: *bogaty, wykształcony,*

inteligentny, mądry. Ponadto badani Polacy uważają za dominujące w postrzeganiu Anglików takie cechy, jak: *kulturalny, towarzyski*, a badani Ukraińcy: *zdyscyplinowany i życzliwy*. W przypadku dominujących cech wspólnych tylko w przypadku cechy *inteligentny*

Tab.84. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Anglików w opinii badanych

grup

Zmienna	BADANI				Porównanie średnich	
	POLACY		UKRAIŃCY			
	M	SD	M	SD	t°	p
BOGATY	4,085	0,764	4,057	1,009	0,493	0,631
WYKSZTAŁCONY	3,794	0,968	3,830	1,183	-0,536	0,592
INTELIAGENTNY	3,668	0,961	4,063	1,136	-5,838	0,000
MĄDRY	3,688	0,856	3,673	1,008	0,256	0,797
KULTURALNY	3,727	0,954	3,701	1,267	0,254	0,799
TOWARZYSKI	3,656	1,035	3,610	1,091	0,663	0,507
ZDYSCYPLINOWANY	3,436	1,078	3,753	1,176	-4,365	0,000
ŻYCZLIWY	3,438	0,972	3,704	1,058	-4,365	0,000

Źródło: badania własne

zachodzi różnica na poziomie istotnym statystycznie ($p=0,000$). Wynik istotnie wyższy uzyskali badani Ukraińcy, przyczyniając się do istotnie wyższego nasilenia tej cechy. W pozostałych trzech przypadkach wspólnych cech dominujących poziom ich nasilenia nie wykazuje różnicowania. Różnice na poziomie istotnym statystycznie odnotowano również w przypadku cech: *zdyscyplinowany i życzliwy*, wskazanych jako dominujące przez badanych Ukraińców. W obu tych przypadkach wyniki istotnie wyższe uzyskali Ukraińcy, przyczyniając się do większego ich nasilenia niż badani Polacy. Zatem ich postawy wobec Anglików można uznać, podobnie jak Polaków, za pozytywne, ale z większym ich nasileniem.

Duże podobieństwo wystąpiło również w przypadku wskazania przez badanych cech dominujących Szweda (Tab.85). Zarówno Polacy, jak i Ukraińcy, dostrzegają jako dominujące takie cechy, jak: *bogaty, inteligentny, wykształcony oraz mądry*. Ponadto badani

Tab.85. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Szwedów w opinii badanych

grup

Zmienna	BADANI				Porównanie średnich	
	POLACY		UKRAIŃCY			
	M	SD	M	SD	t°	p

BOGATY	4,056	0,936	3,895	0,969	2,618	0,008
INTELIĞENTNY	3,839	0,915	3,667	1,169	2,544	0,011
WYKSZTAŁCONY	3,697	0,984	3,710	1,101	-0,192	0,847
MĄDRY	3,655	0,921	3,516	0,970	2,288	0,022
KULTURALNY	3,739	0,843	3,487	1,205	3,751	0,000
ZDYSCYPLINOWANY	3,542	1,092	3,683	1,084	-1,372	0,170
ŻYCZLIWY	3,459	0,924	3,548	1,127	-1,352	0,176

Źródło: badania własne

Polacy uważają Szwedów dodatkowo za *kulturalnych*, a badani Ukraińcy *zdyscyplinowanych i życzliwych*. We wszystkich przypadkach istotnych statystycznie, w tym trzech dotyczących cech dominujących, wyniki wyższe uzyskali badani Polacy. Zatem to oni prezentując (podobnie jak badani Ukraińcy) postawy pozytywne wobec Szwedów wykazują istotnie wyższe ich nasilenie.

Nieco inaczej przedstawia się sytuacja w przypadku porównania cech określających osób narodowości arabskiej (Tab.86). Cechy wspólne uznane za dominujące w opinii badanych Polaków i Ukraińców, to: *wierzący, odważny, nacjonalista*. I co do nich rozbieżności w nasileniu tych cech nie ma. Rozbieżności dotyczą cech dominujących w opinii każdej z grup, ale nie wspólnych. W przypadku cech dominujących wskazanych przez badanych Polaków wyniki istotnie wyższe uzyskali właśnie oni. Wskazując jednoznacznie, że w ich ocenie Arabowie są fanatyczni, anarchistyczni oraz konserwatywni. Natomiast badani Ukraińcy dostrzegają, jako istotne inne cechy, takie jak: *bogaty, rodzinny, wykształcony*.

Tab.86. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Arabów w opinii badanych grup

Zmienna	BADANI				Porównanie średnich	
	POLACY		UKRAIŃCY			
	M	SD	M	SD	t°	p
WIERZĄCY	3,739	1,210	3,710	1,205	0,371	0,710
ODWAŻNY	3,438	1,183	3,291	1,171	1,937	0,053
NACJONALISTA	3,348	1,145	3,420	1,216	-0,945	0,344
FANATYCZNY	3,515	1,238	3,214	1,179	3,878	0,000
ANARCHISTYCZNY	3,340	1,320	2,889	1,266	5,420	0,000
KONSERWATYWNY	3,363	1,193	2,977	1,179	5,058	0,000
BOGATY	3,286	1,280	3,575	1,182	-3,571	0,000
RODZINNY	2,622	1,105	3,291	1,299	-8,632	0,000
WYKSZTAŁCONY	2,782	0,997	3,302	1,088	-7,736	0,000

Źródło: badania własne

Możemy zatem przyjąć, że pomimo tych rozbieżności, istnieje duża zgodność co do uznania, że obie grupy badanych osób prezentują postawy neutralne wobec Arabów. Z tym, że badani

Polacy, oprócz cech wspólnych wskazują, że Arabowie są fanatyczni, anarchistyczni i konserwatywni. Natomiast badani Ukraińcy uważają, że Arabowie to ludzie bogaci, rodzeni i wykształceni.

Kolejna analiza porównawcza, tym razem dotycząca Chińczyków, wykazała, że badani wskazali trzy dominujące cechy wspólne: *aktywny*, *zdyscyplinowany*, *mądry* (Tab.87). Ponadto badani Polacy wskazali również jako dominujące cechy: *inteligentny*, *bogaty* oraz *konserwatywny*. Badani zaś Ukraińcy: *życzliwy*, *nacjonalista*, *wykształcony*. Spośród dominujących cech wspólnych jedynie w przypadku cechy: *zdyscyplinowany* wystąpiła zależność na poziomie istotnym statystycznie. Wynik istotnie wyższy uzyskali badani Polacy, przyczyniając się do nasilenia tej cechy. Podobnie przedstawia się sytuacja dotycząca takich cech, jak: *inteligentny* i *konserwatywny*. Również wyniki istotnie wyższe uzyskali badani Polacy. Natomiast w przypadku

Tab.87. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Chińczyków w opinii badanych grup

Zmienna	BADANI				Porównanie średnich	
	POLACY		UKRAIŃCY		t°	p
	M	SD	M	SD		
AKTYWNY	4,227	1,006	4,183	1,114	0,642	0,521
ZDYSCYPLINOWANY	3,766	1,112	3,485	1,083	3,974	0,000
MĄDRY	3,697	1,177	3,569	1,081	1,761	0,078
INTELIGENTNY	3,804	1,134	3,089	1,126	9,829	0,000
BOGATY	3,354	1,280	3,363	1,084	-0,109	0,912
KONSERWATYWNY	3,350	1,054	2,938	1,193	5,619	0,000
ŻYCZLIWY	3,253	1,006	3,402	1,138	-2,162	0,030
NACJONALISTA	3,050	1,107	3,382	1,213	-4,439	0,000
WYKSZTAŁCONY	3,411	1,105	3,373	1,161	0,519	0,604

Źródło: badania własne

takich cech, jak *życzliwy* i *nacjonalista*, wyniki wyższe uzyskali badani Ukraińcy. W związku z powyższym, można uznać, że badani Polacy prezentują wobec Chińczyków postawy pozytywne z tendencją ku neutralnym, a badani Ukraińcy odwrotnie – neutralne ze wskazaniem pozytywnych.

Analiza porównawcza dominujących cech dotyczących Rosjan, również wykazuje zróżnicowanie na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$) (Tab.88). Jako dominujące cechy wspólne obie grupy badanych uznały następujące: *nadużywający alkoholu*, *nacjonalista*, *towarzyski*. Ponadto badani Polacy jako cechy dominujące wskazali jeszcze: *odważny*,

konserwatywny. Natomiast badani Ukraińcy: *rodzinny, wierzący, fanatyczny*. W przypadku dwóch dominujących cech wspólnych *nadużywający alkoholu, nacjonalista, narodowość* badanych różnicuje na poziomie istotnym statystycznie. Wyniki istotnie wyższe, ale w ramach przyjętych przedziałów ich nasilenia, uzyskali badani Polacy. Natomiast w przypadku pozostałych cech dominujących wyniki istotnie wyższe uzyskali badani wskazujący na te cechy jak dominujące. Zatem w przypadku cech *odważny, konserwatywny* wynik istotnie

Tab.88. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Rosjan w opinii badanych grup

Zmienna	BADANI				Porównanie średnich	
	POLACY		UKRAIŃCY		t°	p
	M	SD	M	SD		
NADUŻYWAJACY ALKOHOL	4,223	1,132	3,912	1,317	3,937	0,000
NACJONALISTA	3,448	1,142	3,324	1,300	2,083	0,037
TOWARZYSKI	3,342	1,149	3,251	1,128	1,179	0,238
ODWAŻNY	3,524	1,119	3,152	1,184	4,884	0,000
KONSERWATYWNY	3,260	1,016	2,763	1,111	7,266	0,000
RODZINNY	2,979	0,930	3,179	1,154	-2,971	0,003
WIERZĄCY	2,987	0,952	3,206	1,149	-3,219	0,001
FANATYCZNY	3,129	1,149	3,281	1,171	-2,040	0,041

Źródło: badania własne

wyższy uzyskali badani Polacy, a w przypadku cech: *rodzinny, wierzący, fanatyczny* – badani Ukraińcy. Pomimo występowania tak bogatego zróżnicowania w zakresie poszczególnych cech, należy przyjąć (pamiętając o uwzględnieniu cech o zabarwieniu negatywnym), że zarówno badani Polacy, jak i Ukraińcy, prezentują wobec Rosjan postawy neutralne, ale z tendencją ku negatywnym.

Porównanie uzyskanych wyników w zakresie dominujących cech opisujących Żydów, podobnie jak w poprzednich analizach, ujawnia zróżnicowanie na poziomie istotnym statystycznie (Tab.89). zróżnicowanie to ujawnia się w zakresie dominujących cech wspólnych, takich jak: *wierzący, mądry, rodzinny*. W przypadku dwóch pierwszych cech wyniki istotnie wyższe uzyskali badani Polacy. W przypadku trzeciej różnic istotnych brak. W kolejnych trzech cechach dominujących wskazanych przez badanych Polaków również wystąpiło różnicowanie na poziomie istotnym statystycznie. Wyniki istotnie wyższe uzyskali badani Polacy. W przypadku pozostałych cech wskazanych przez badanych Ukraińców jako dominujące (*bogaty, wykształcony, życzliwy*), w dwóch z wyniki istotnie wyższe uzyskali właśnie oni.

Tab.89. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Żydów w opinii badanych grup

Zmienna	BADANI				Porównanie średnich	
	POLACY		UKRAIŃCY		t°	p
	M	SD	M	SD		
WIERZĄCY	3,718	1,100	3,500	1,218	2,922	0,003
MĄDRY	3,465	1,011	3,259	1,105	3,028	0,002
RODZINNY	3,356	1,048	3,461	1,143	-1,147	0,139
INTELIĞENTNY	3,507	1,026	3,122	1,124	5,559	0,000
KONSERWATYWNY	3,459	1,100	3,016	1,000	6,265	0,000
KULTURALNY	3,271	1,015	3,120	1,103	2,214	0,027
BOGATY	3,172	1,214	3,516	1,120	-4,571	0,000
WYKSZTAŁCONY	3,302	1,087	3,424	1,103	-1,729	0,083
ŻYCZLIWY	3,137	0,904	3,361	1,099	-3,450	0,000

Źródło: badania własne

Wszystkie analizowane wyniki znajdują się w przedziale nasilenia przeciętnego i - pomimo wystąpienia w niektórych przypadkach różnic na poziomie istotnym statystycznie - można uznać, że zarówno badani, Polacy jak i Ukraińcy, prezentują postawę neutralną wobec Żydów. Z tym, że badani Polacy bardziej wskazują na takie cechy, jak: *wierzący*, *mądry*, *inteligentny*, *konserwatywny* i *kulturalny*, a badani Ukraińcy: *bogaty*, *życzliwy*.

Kolejna analiza porównawcza dotycząca dominujących cech charakteryzujących Niemców, podobnie jak poprzednie, również wykazuje zróżnicowanie na poziomie istotnym statystycznie (Tab.90). Badani wykazali dużą zgodność w zakresie wskazania na cechy dominujące: *bogaty*, *aktywny*, *inteligentny*, *wykształcony*, *mądry*. Ponadto badani Polacy podkreślają ważność cechy *zdyscyplinowany*, a badani Ukraińcy – *kulturalny* i *rodzinny*. W zakresie dominujących cech wspólnych w przypadku dwóch cech: *bogaty*, *inteligentny* wyniki istotnie wyższe uzyskali badani Polacy. W przypadku dwóch pozostałych – badani są zgodni. Zatem analiza trzech cech nie będących wspólnymi wykazuje zróżnicowanie na poziomie istotnym statystycznie z nasileniem po stronie badanych, które je wykazały. Wyniki analizowanych cech wskazują, że umiejscowione są one w przedziale wyników dużych

Tab.90. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Niemców w opinii badanych grup

Zmienna	BADANI				Porównanie średnich	
	POLACY		UKRAIŃCY		t°	p
	M	SD	M	SD		
BOGATY	4,152	0,903	3,893	1,089	4,016	0,000
AKTYWNY	3,849	0,878	3,851	1,050	-0,021	0,982
INTELIĞENTNY	3,707	0,902	3,497	1,167	3,124	0,001

WYKSZTAŁCONY	3,699	0,922	3,683	1,102	0,240	0,810
MĄDRY	3,584	0,838	3,640	1,056	-0,915	0,360
ZDYSCYPLINOWANY	3,540	1,059	3,385	1,126	2,205	0,027
KULTURALNY	3,336	0,938	3,546	1,168	-3,091	0,002
RODZINNY	3,173	0,861	3,532	1,073	-5,378	0,000

Źródło: badania własne

i przeciętnych. Jednak istotnie wyższe ich nasilenie po stronie badanych Polaków upoważnia do stwierdzenia, że prezentują oni wobec Niemców postawy pozytywne, a badani Ukraińcy – pozytywne z tendencją ku neutralnym. Polacy postrzegając Niemców bardziej akcentują u nich takie cechy, jak *bogaty, inteligentny, zdyscyplinowany*, a badani Ukraińcy *kulturalny i rodzinny*. Należy również podkreślić, że badani Polacy w swoich opiniach są bardziej jednorodni niż badani Ukraińcy.

Postrzeżenie Hindusów przez badanych Polaków i Ukraińców również wykazuje, mimo podobieństwa, istotne zróżnicowanie (Tab.91). Badani z obu grup są zgodni co do następujących dominujących cech: *wierzący, rodzinny, życzliwy*. Dodatkowo badani Polacy wskazują jeszcze takie cechy jak: *kulturalny, mądry*, a Ukraińcy: *życzliwy i wykształcony*. W zakresie wspólnych cech dominujących w dwóch przypadkach (*biedny, życzliwy*) narodowość badanych osób nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie, w jednym (*wierzący*) wyniki

Tab.91. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Hindusów w opinii badanych grup

Zmienna	BADANI				Porównanie średnich	
	POLACY		UKRAIŃCY		t°	p
	M	SD	M	SD		
WIERZĄCY	3,663	1,115	3,389	1,176	3,720	0,000
BIEDNY	3,208	1,128	3,304	1,168	-1,290	0,197
RODZINNY	3,077	1,000	3,334	1,117	-3,775	0,001
ŻYCZLIWY	3,064	0,924	3,220	1,156	-2,297	0,021
KULTURALNY	3,068	0,925	3,004	1,151	0,964	0,334
MĄDRY	2,903	0,916	3,202	1,104	-4,565	0,000
AKTYWNY	2,726	0,951	3,236	1,172	-7,429	0,000
WYKSZTAŁCONY	2,832	0,929	3,210	1,179	-5,254	0,000

Źródło: badania własne

istotnie wyższe uzyskali badani Polacy, a w jednym (*życzliwy*) badani Ukraińcy. Wszystkie analizowane wyniki obu porównywanych grup znajdują się w przedziale nasilenia przeciętnego, co świadczy po postawach neutralnych badanych osób wobec Hindusów. Z tym,

że badani Polacy wykazują istotnie wyższe nasilenie cechy *wierzący*, a badani Ukraińcy cech: *rodzinny, mądry aktywny, wykształcony*.

Również w przypadku analizy porównawczej dotyczącej Nigeryjczyków zachodzą różnice na poziomie istotnym statystycznie (Tab.92). Jako dominujące cechy wspólne badani z obu grup wskazują: *aktywny, odważny, rodzinny*. Dodatkowo badani Polacy wskazują na takie cechy, jak: *biedny, kulturalny*, a badani Ukraińcy: *towarzyski, życzliwy, nacjonalista*. W przypadku wspólnych cech dominujących zachodzi pełna zgodność - nie wystąpiły różnice na poziomie istotnym statystycznie. W przypadku pozostałych cech wyniki istotnie wyższe uzyskały te grupy, które je wskazały. Wszystkie średnie wyniki analizowanych cech ułożyły się w przedziale nasilenia przeciętnego. Zatem obie badane grupy prezentują postawy neutralne wobec Nigeryjczyków. Z tym, że badani Polacy wykazują istotnie wyższe nasilenia takich cech, jak: *biedny i kulturalny*, a badani Ukraińcy: *towarzyski, życzliwy, nacjonalista*.

Tab.92. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Nigeryjczyków w opinii badanych grup

Zmienna	BADANI				Porównanie średnich	
	POLACY		UKRAIŃCY			
	M	SD	M	SD	t°	p
AKTYWNY	3,473	0,934	3,467	1,221	0,081	0,934
ODWAŻNY	3,212	1,033	3,244	1,091	-0,467	0,640
RODZINNY	3,183	1,076	3,151	1,133	0,460	0,645
BIEDNY	3,592	1,169	3,112	1,209	6,288	0,000
KULTURALNY	3,039	0,944	2,887	1,051	2,364	0,018
TOWARZYSKI	2,962	1,032	3,318	1,169	-5,019	0,000
ŻYCZLIWY	3,123	0,909	3,277	1,170	-2,288	0,022
NACJONALISTA	2,686	1,019	3,202	1,192	-7,221	0,000

Źródło: badania własne

Ostatnia analiza dotyczy porównania wyników obejmujących cechy dominujące w zakresie wzajemnego postrzegania siebie przez badanych Ukraińców i badanych Polaków (Tab.93). Badani Polacy postrzegają Ukraińców głównie jako *nadużywających alkoholu, biednych, towarzyskich, rodzinnych, odważnych, wierzących*. Badani Ukraińcy wskazują zaś na następujące cechy dominujące u Polaków: *wykształcony, towarzyski, mądry, nacjonalista, aktywny, rodzinny, życzliwy*. Cechy wspólne, które dostrzegły u siebie te dwie narodowości, to: *towarzyski i rodzinny*. W tych przypadkach nie wystąpiło różnicowanie na poziomie istotnym statystycznie. Podobna sytuacja wystąpiła w przypadku cechy *odważny*. Ich wyniki umiejscowione są w przedziale nasilenia przeciętnego. W zakresie tych cech istotnych różnic nie stwierdzono. W przypadku pozostałych odnotowano różnicowanie na poziomie istotnym

statystycznie. W przypadku cechy *nadużywający alkoholu* istotnie wyżej tę cechę przypisują Polacy Ukraińcom. W pozostałych przypadkach, takich jak: *biedny*, *odważny*, *wierzący*, *wykształcony*, *mądry*, *nacjonalista*, *aktywny*, *życzliwy*, to badani Ukraińcy istotnie wyżej przypisują te cechy Polakom. Wszystkie wyniki analizowanych cech charakteryzujących Polaków w opinii badanych Ukraińców i odwrotnie - Ukraińców w opinii badanych Polaków – ułożyły się w przedziale nasilenia przeciętnego. Zatem postawy wobec siebie tych dwóch narodowości można uznać za neutralne.

Tab.93. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Ukraińców w opinii Polaków i Polaków w opinii Ukraińców

Zmienna	BADANI				Porównanie średnich	
	POLACY O UKRAIŃCACH		UKRAIŃCY O POLAKACH		t°	p
	M	SD	M	SD		
TOWARZYSKI	3,340	1,087	3,424	1,093	-1,202	0,229
RODZINNY	3,321	0,964	3,363	1,052	-0,641	0,521
NADUŻYWAJĄCY ALKOHOL	3,812	1,113	2,842	1,114	13,561	0,000
BIEDNY	2,092	0,915	3,312	0,892	-20,884	0,000
ODWAŻNY	3,210	1,016	3,212	1,154	-0,001	0,984
WIERZĄCY	3,116	0,958	3,263	1,063	-2,248	0,024
WYKSZTAŁCONY	2,774	0,884	3,493	1,043	-11,565	0,000
MĄDRY	2,885	0,931	3,408	1,017	-8,340	0,000
NACJONALISTA	2,903	1,050	3,373	1,061	-6,919	0,000
AKTYWNY	3,068	0,960	3,404	0,948	-5,466	0,000
ŻYCZLIWY	2,860	0,959	3,361	1,110	-7, 510	0,000

Źródło: badania własne

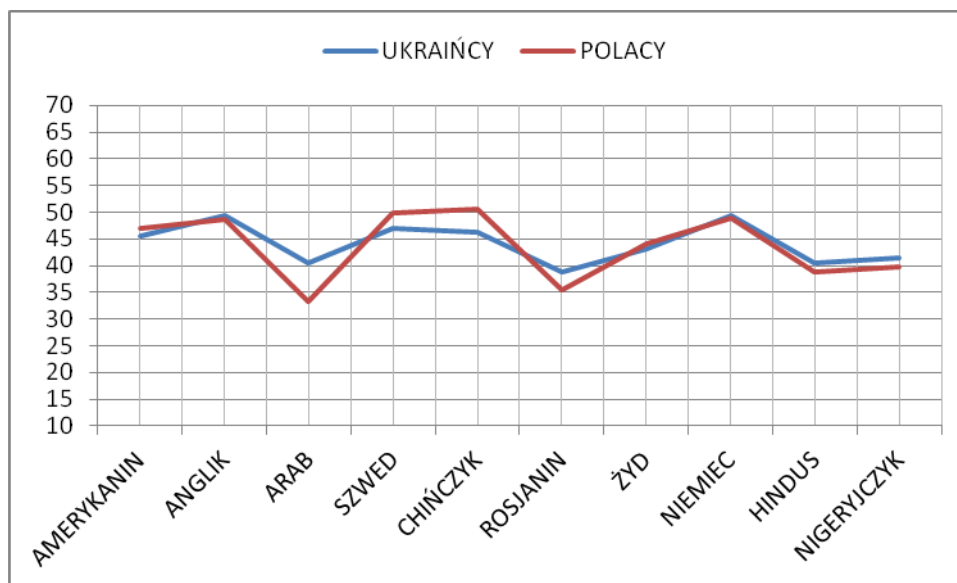
Podsumowując przeprowadzone analizy porównawcze w zakresie wszystkich narodowości uznanych za „Obce”, można przyjąć, że w przypadku Amerykanów obie grupy badanych prezentują postawy pozytywne. Jednak nasilenie cech dominujących jest istotnie wyższe po stronie badanych Polaków, szczególnie w zakresie cech: *bogaty*, *towarzyski*, *odważny*, *inteligentny*. Natomiast badani Ukraińcy wyniki istotnie wyższe uzyskali tylko w przypadku cechy: *nacjonalista*. Również wobec Anglików badani z obu grup prezentują postawy pozytywne, wykazując dużą zgodność w zakresie nasilenia cech dominujących. Jedynie w przypadku cechy: *inteligentny* istotnie wyższy uzyskali badani Ukraińcy, przyczyniając się do istotnie wyższego nasilenia tej cechy. Postawy pozytywne badani prezentują niezależnie od narodowości również wobec Szwedów. Z tym, że to badani Polacy wykazali istotnie wyższe nasilenie takich cech, jak: *bogaty*, *inteligentny*, *mądry*. Wobec Arabów obie grupy badanych osób prezentują postawy neutralne. Z tym, że badani Polacy,

oprócz cech wspólnych, wskazują że Arabowie są *fanatyczni, anarchistyczni i konserwatywni*. Natomiast badani Ukraińcy uważają, że Arabowie to ludzie *bogaci, rodzynni i wykształceni*. W przypadku Chińczyków sytuacja przedstawia się trochę inaczej. Polacy prezentują wobec nich postawy pozytywne z tendencją ku neutralnym, a badani Ukraińcy odwrotnie - neutralne ze wskazaniem pozytywnych. Spośród dominujących cech wspólnych jedynie w przypadku cechy: *zdyscyplinowany* wystąpiła różnica na poziomie istotnym statystycznie. Wynik istotnie wyższy uzyskali badani Polacy. Podobnie przedstawia się sytuacja dotycząca taki cech, jak: *inteligentny i konserwatywny*. Wobec Rosjan, zarówno badani Polacy, jak i Ukraińcy, wykazują dużą zgodność prezentując postawy neutralne ale z tendencją ku negatywnym. Z tym, że badani Polacy istotnie zauważają u Rosjan takie cechy, jak *nadużywający alkoholu, czy też nacjonalista*. Również w przypadku Żydów badani z obu grup są zgodni w zakresie prezentowanej postawy neutralnej. Z tym, że badani Polacy bardziej wskazują na takie cechy, jak: *wierzący, mądry, inteligentny, konserwatywny i kulturalny*, a badani Ukraińcy: *bogaty, życzliwy*. Zróznicowanie postaw można dostrzec w przypadku Niemców. Badani Polacy prezentują wobec tej narodowości postawy pozytywne, a badani Ukraińcy - pozytywne z tendencją ku neutralnym. Polacy bardziej akcentują u Niemców takie cechy, jak: *bogaty, inteligentny, zdyscyplinowany*, a badani Ukraińcy: *kulturalny i rodzinny*. W przypadku Hindusów tak badani Polacy, jak i Ukraińcy, są zgodni co do postawy neutralnej wobec nich, z tym, że badani Polacy wykazują istotnie wyższe nasilenie cechy *wierzący*, a badani Ukraińcy cech: *rodzinny, mądry aktywny, wykształcony*. Postawy neutralne badane grupy prezentują również wobec Nigeryjczyków. Różnicę można dostrzec jedynie w zakresie nasilenia poszczególnych cech. Badani Polacy wykazują istotnie wyższe nasilenia takich cech, jak: *biedny i kulturalny*, a badani Ukraińcy: *towarzyski, życzliwy, nacjonalista*. Ostatnia analiza wykazała, że wszystkie wyniki cech charakteryzujących Polaków w opinii badanych Ukraińców, i odwrotnie - Ukraińców w opinii badanych Polaków - ułożyły się w przedziale nasilenia przeciętnego. Zatem postawy wobec siebie tych dwóch narodowości można uznać za neutralne. W przypadku cechy *nadużywający alkohol* istotnie wyższej tę cechę przypisują Polacy Ukraińcom. W pozostałych przypadkach takich, jak: *biedny, odważny, wierzący, wykształcony, mądry, nacjonalista, aktywny, życzliwy*, to badani Ukraińcy istotnie wyżej przypisują te cechy Polakom.

6.2. Różnice w poziomie emocjonalnej oceny „Obcych” przez badanych Polaków i Ukraińców

Porównując wyniki badanych studentów polskich i ukraińskich, w pierwszej kolejności dokonano wizualizacji średnich wyników emocjonalnego stosunku do poszczególnych

narodowości rozumianych jako „Obcych” (Wyk.82). Analiza tych wyników ukazała rozbieżność w poziomie emocjonalnego stosunku w przypadku takich narodowości, jak: Amerykanin, Arab, Szwed, Chińczyk, Rosjanin, Hindus, Nigeryjczyk.

Źródło: badania własne.

Wyk.82. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków i Ukraińców

Celem uzyskania bardziej szczegółowych informacji dokonano kolejnej analizy porównawczej z użyciem testu t-Studenta (Tab.94). Uzyskane wyniki wskazują, że narodowość badanych osób różnicuje na poziomie istotnym statystycznie emocjonalny stosunek do

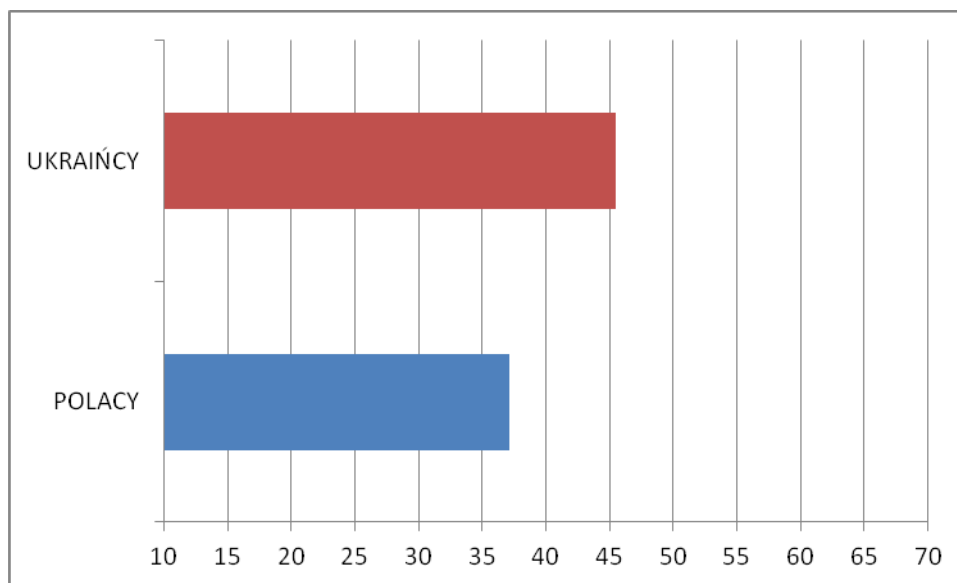
Tab.94. Porównanie poziomu emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków i Ukraińców

Zmienna	BADANI				Porównanie średnich	
	POLACY		UKRAIŃCY		t°	p
	M	SD	M	SD		
AMERYKANIN	47,093	7,969	45,683	9,218	2,637	0,008
ANGLIK	48,659	9,321	49,593	11,077	-1,114	0,265
ARAB	33,238	10,022	40,486	9,673	-11,304	0,000
SZWED	49,866	9,047	46,947	9,563	4,881	0,000
CHIŃCZYK	50,622	10,097	46,322	10,258	6,885	0,000
ROSJANIN	35,419	8,915	38,671	12,382	-4,447	0,000
ŻYD	44,062	10,040	43,169	10,188	1,529	0,126
NIEMIEC	48,949	9,595	49,493	11,219	-0,667	0,508
HINDUS	38,764	9,031	40,471	8,356	-2,981	0,002
NIGERYJCZYK	39,651	9,040	41,367	9,269	-2,816	0,004

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

następujących narodowości: Amerykanin ($p=0,008$), Arab ($p=0,000$), Szwed ($p=0,000$), Chińczyk ($p=0,000$), Rosjanin ($p=0,000$), Hindus ($p=0,002$) oraz Nigeryjczyk ($p=0,004$).

Wszystkie wyniki obu badanych grup osób, w tym i istotne statystycznie, należy zaliczyć do wyników przeciętnych, zatem wskazują one na postawy neutralne w stosunku do „Obcych”. Z tym, że badani Polacy uzyskali istotnie wyższe wyniki świadczące o bardziej przyjaznym postrzeganiu następujących narodowości: Amerykanów, Szwedów, Chińczyków. Natomiast badani Ukraińcy wykazują bardziej pozytywny stosunek wobec: Arabów, Rosjan, Hindusów i Nigeryjczyków. Na uwagę zasługuje również fakt, że wyniki badanych Polaków dotyczące takich narodowości, jak Amerykanów, Szwedów i Chińczyków znajdują się w górnym zakresie wyników przeciętnych.

Zródło: badania własne. Kolor niebieski UKRAIŃCY, kolor czerwony POLACY

Wyk.83. Poziom emocjonalnego stosunku badanych Polaków do Ukraińców oraz Ukraińców do Polaków

Uzupełnieniem powyższych informacji jest analiza poziomu wzajemnej emocjonalnej oceny wobec siebie badanych grup studentów (Polaków i Ukraińców) (Wyk.83, Tab.95). Z analizy danych zawartych na wykresie wynika, że Polacy zdecydowanie bardziej pozytywnie, na poziomie istotnym statystycznie ($p=0,000$), postrzegają Ukraińców, niż Polaków Ukraińcy. Wyniki obu badanych grup znajdują się w przedziale wyników przeciętnych, zatem prezentują oni postawy neutralne wobec siebie, ze wskazaniem Polaków jako bardziej emocjonalnie pozytywnie nastawionych do Ukraińców.

Tab.95. Poziom emocjonalnego stosunku badanych Polaków do Ukraińców oraz Ukraińców do Polaków – t-Student

Zmienna	BADANI		Porównanie średnich
	POLACY wobec UKRAIŃCÓW	UKRAIŃCY wobec POLAKÓW	

	M	SD	M	SD	t°	p
POZIOM EMOCJONALNEGO NASTWIENIA	37,068	9,713	45,350	9,975	-13,096	0,000

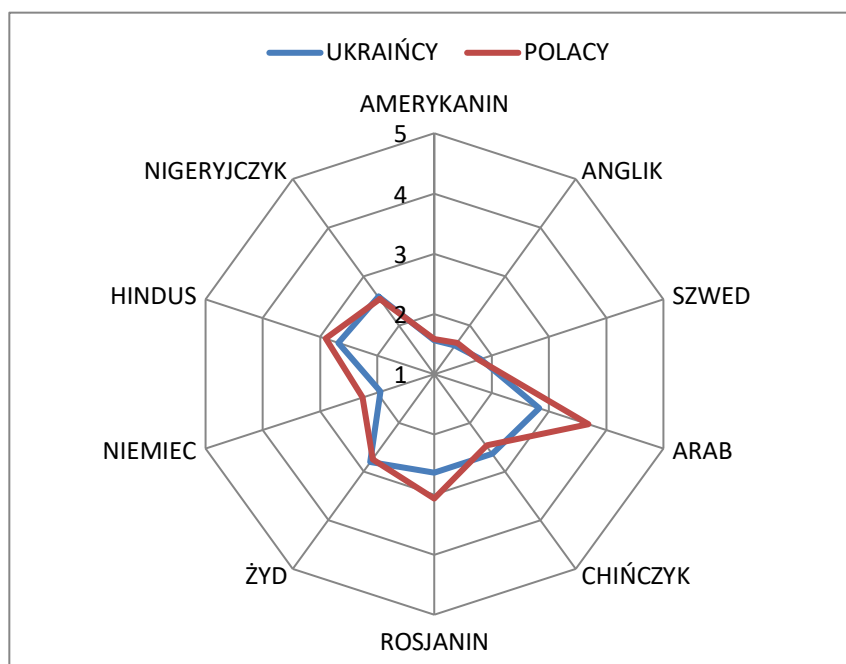
Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Biorąc pod uwagę powyższe analizy, można stwierdzić, że wystąpiły różnice w emocjonalnym stosunku między badanymi Polakami a Ukraińcami wobec „Obcych”. Dotyczy to takich narodowości, jak: Amerykanin, Arab, Szwed, Chińczyk, Rosjanin, Hindus, Nigeryjczyk oraz wzajemnie Polaków wobec Ukraińców i Ukraińców wobec Polaków. Należy jednak pamiętać, że wszystkie one zachodzą na poziomie wyników przeciętnych. Zatem różnicowanie to nie wpływa na znak postawy, a jedynie na jego siłę. Badani Polacy wykazują wyższe nasilenie stosunku emocjonalnego wobec następujących narodowości: Amerykanów, Szwedów, Chińczyków. Natomiast badani Ukraińcy wobec: Arabów, Rosjan, Hindusów, Nigeryjczyków i Polaków.

6.3. Różnice w dystansie społecznym wobec „Obcych” między badanymi Polakami a Ukraińcami

Poszukując różnic w dystansie społecznym wobec „Obcych” badanych grup studentów z Polski i Ukrainy, dokonano analizy wyników przedstawionych na wykresach nr 84. Następnie przeanalizowano wyniki uzyskane z wykorzystaniem testu t-Studenta dla par niezależnych (Tab.96).

Z analizy danych zawartych na wykresie 84 i tabeli 96 wynika, że badani Polacy bardziej dystansują się wobec „Obcych” od badanych Ukraińców. Różnice na poziomie istotnym statystycznie ujawniają się wobec takich narodowości, jak: arabskiej ($p=0,000$), chińskiej ($p=0,013$), rosyjskiej ($p=0,000$), niemieckiej ($p=0,000$) oraz hinduskiej ($p=0,01$).

Źródło: badania własne.

Wyk.84. Porównanie dystansu społecznego wobec „Obcych” badanych Polaków i Ukraińców

Tab.96. Porównanie dystansu społecznego wobec „Obcych” badanych Polaków i Ukraińców

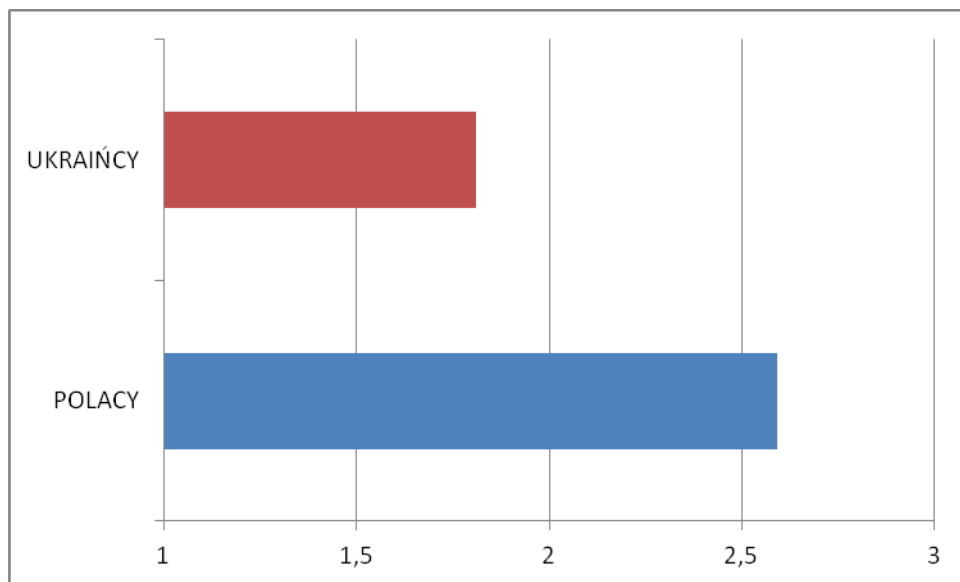
Zmienna	BADANI				Porównanie średnich	
	POLACY		UKRAIŃCY		t°	p
	M	SD	M	SD		
AMERYKANIN	1,577	0,607	1,555	0,708	0,524	0,599
ANGLIK	1,640	0,651	1,577	0,706	1,430	0,152
SZWED	1,768	0,725	1,799	0,793	-0,638	0,527
ARAB	3,688	1,090	2,832	1,142	11,947	0,000
CHIŃCZYK	2,469	0,959	2,637	1,132	-2,472	0,013
ROSJANIN	3,071	1,109	2,636	1,314	5,565	0,000
ŻYD	2,745	1,013	2,807	1,183	-0,873	0,381
NIEMIEC	2,258	0,915	1,936	0,862	5,647	0,000
HINDUS	2,902	1,032	2,684	1,097	3,183	0,001
NIGERYJCZYK	2,543	1,019	2,593	1,137	-0,729	0,465

Źródło: badania własne. Poziom istotny statystycznie dla $p < 0,05$

Badani Polacy bardziej niż badani Ukraińcy dystansują się wobec takich narodowości, jak: arabska, rosyjska, niemiecka, hinduska. Natomiast studenci z Ukrainy wykazują większą niż ich rówieśnicy z Polski rezerwę wobec jedynie Chińczyków. Natomiast wobec Amerykanów, Anglików, Szwedów, Żydów oraz Nigeryjczyków różnic nie dostrzeżono.

Zarówno badani Polacy, jak i Ukraińcy, wyraźnie dystansują się wobec siebie na poziomie istotnym statystycznie ($p=0,000$) (Tab.97, Wyk.85). Wynik istotnie niższy na poziomie wyników małych uzyskali Polacy w ocenie badanych studentów z Ukrainy.

Natomiast wynik wyższy ulokowany w przedziale wyników przeciętnych uzyskali Ukraińcy w ocenie badanych studentów z Polski. Zatem można przyjąć, że badani Ukraińcy prezentują postawę pozytywną wobec Polaków, zaś badani Polacy postawę bardziej zdystansowaną, neutralną wobec Ukraińców.

Źródło: badania własne. Kolor niebieski UKRAIŃCY, kolor czerwony POLACY

Wyk.85. Porównanie dystansu społecznego badanych Polaków do Ukraińców oraz Ukraińców do Polaków

Tab.97. Porównanie dystansu społecznego Polaków wobec Ukraińców i Ukraińców wobec Polaków

Zmienna	BADANI				Porównanie średnich	
	POLACY wobec UKRAIŃCÓW		UKRAIŃCY wobec POLAKÓW		t°	p
	M	SD	M	SD		
DYSTANS SPOŁECZNY	2,594	1,0804	1,806	0,784	13,006	0,000

Reasumując, można przyjąć, że zarówno badani Polacy, jak i Ukraińcy prezentują jednakowe pozytywne postawy wobec takich narodowości, jak: amerykańska, angielska, szwedzka, oraz neutralne wobec narodowości żydowskiej i nigeryjskiej. Różnią się natomiast w postrzeganiu pozostałych, tj.: arabskiej, chińskiej, rosyjskiej, niemieckiej i hinduskiej. Przy czym badani Polacy bardziej dystansują się wobec Arabów, Rosjan, Niemców i Hindusów. Wykazują przy tym postawy pozytywne wobec Niemców a wobec Arabów, Rosjan Hindusów oraz Ukraińców – neutralne.

ZAKOŃCZENIE I WNIOSKI

Istotne zwiększenie liczby osób przybywających do Polski, w związku ze zniesieniem barier uniemożliwiających swobodne przemieszczanie się osób w ramach Unii Europejskiej, w tym również z Ukrainy, tworzy nową sytuację społeczną i stawia wyzwania w zakresie edukacji międzykulturowej. Problematyka postaw wobec „Obcych” jest więc istotnym problem społecznym, zwłaszcza w społeczeństwie, do którego przybywają te osoby. Wyrazem tego są zaprezentowane w pracy badania empiryczne przeprowadzone na terenie centralnej i wschodniej Polski oraz centralnej i zachodniej Ukrainy, dotyczące postaw wobec osób innej narodowości. Diagnozę postaw wobec „Obcych” przeprowadzono na tle dwóch grup porównawczych: Polaków i Ukraińców. Chodziło bowiem o ukazanie roli uwarunkowań społeczno-kulturowych w kształtowaniu postaw wobec osób innych narodowości. W prowadzonych badaniach uwzględniano także czynniki demograficzno-społeczne badanych osób, jako zmienne niezależne pośredniczące. Projektując badania przyjęto za podstawę koncepcję strukturalną postaw w rozumieniu S. Nowak (1973), według którego „postawą pewnego człowieka wobec pewnego przedmiotu jest ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących emocjonalno-oceniającym dyspozycjom względnie trwałych przekonań o naturze i własnościach tego przedmiotu i względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu” (s.18).

Uzyskano obszerny i szczegółowy materiał empiryczny, który był podstawą rozwiązania problemów badawczych postawionych w części metodologicznej i weryfikacji hipotez roboczych. Dzięki zastosowaniu elementów statystyki opisowej i korelacyjnej przeprowadzono pogłębioną analizę zebranych danych, które zilustrowano graficznie. Wyprowadzone uogólnienia i wnioski są udokumentowane poprzez zaprezentowane wyniki badań. Tym samym przyjęty cel pracy został osiągnięty, a sformułowana hipoteza robocza znalazła potwierdzenie w analizowanym materiale badawczym w kontekście poszczególnych komponentów.

Odnosząc się do postawionych problemów badawczych, należy stwierdzić, że badani studenci z Polski w stosunku do osób innej narodowości takich jak: Amerykanie, Anglicy, Szwedzi oraz Niemcy przejawiają na ogół postawy pozytywne. Wobec Chińczyków – pozytywne z tendencją ku neutralnym. Postawy neutralne dominują wobec Żydów, Hindusów, Nigeryjczyków, Ukraińców. Zaś wobec Arabów i Rosjan pojawiają się postawy neutralne

z tendencją ku negatywnym (por. Kofta 1996; Bera, Korczyński, 2012; Leszkowicz- Baczyński, 2018).

Natomiast badani Ukraińcy postrzegają „Obcych” trochę inaczej. Można uznać, że ich postawy wobec Amerykanów, Anglików, Szwedów oraz Niemców są pozytywne. Neutralne z tendencją ku pozytywnym wobec Polaków. Neutralne wobec Arabów, Chińczyków, Żydów, Hindusów, Nigeryjczyków. Natomiast wobec Rosjan – neutralne z nasileniem ku negatywnym.

Bardziej zróżnicowane postawy zaobserwować można w obszarze poszczególnych komponentów. W pierwszym dotyczącym przekonań o „Obcych” badani Polacy przejawiają postawy pozytywne wobec Amerykanów, Anglików, Szwedów, Niemców oraz Chińczyków. W ich opiniach dominują przekonania, że są to ludzie bogaci, inteligentni, kulturalni, mądrzy, wykształceni. W tę charakterystykę wpisują się badani pochodzący ze wschodniej Polski, płci żeńskiej, stanu wolnego, niewyjeżdżający za granicę i niemający najbliższych za granicą, znający biegle języki obce. Postawy neutralne wyrażają natomiast wobec Żydów, Hindusów, Nigeryjczyków. W ich ocenie dominują przekonania, że są to ludzie wierzący, inteligentni, konserwatywni, mądrzy, kulturalni oraz rodzeni. Postawy neutralne z tendencją ku negatywnym przejawiają natomiast badani Polacy wobec Rosjan. Uważają ich za nadużywających alkohol, konserwatywnych, nacjonalistów, ale również za osoby odważne oraz towarzyskie. W tym przypadku badani Polacy są najbardziej jednorodni w swoich opiniach. Bowiem tak ich oceniają badani zarówno ze wschodniej, jak i centralnej Polski, obojga płci, niezależnie od stanu cywilnego, wyjeżdżania czy też nie za granicę oraz niemających najbliższych za granicą. Podobne postawy badani Polacy uwidaczniają wobec Ukraińców. W ich ocenie dominują głównie takie cechy jak: nadużywający alkohol, biedny, towarzyski, rodzinny, odważny oraz wierzący. Takie same postawy prezentują badani Polacy również wobec Arabów. Uważają ich za osoby bardzo wierzące, przy tym fanatyczne, anarchistyczne, konserwatywne, odważne oraz bogate. Stanowisko powyższe również charakteryzuje się dużą zgodnością po stronie badanych Polaków, bowiem postrzegają oni tak Arabów niezależnie od regionu zamieszkania, oraz ich stanu cywilnego. Główny udział w takim wizerunku Araba mają badani mężczyźni, osoby niewyjeżdżające za granicę, niemający nikogo za granicą, nieznający języków obcych, mieszkający głównie w wielkich miastach.

Nieco inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku badanych Ukraińców. Prezentują oni pozytywne postawy wobec Amerykanów i Anglików. W ich opinii dominują przekonania, że są to osoby bogate, wykształcone, życzliwe. Największy udział w tego typu opiniach mają badani z zachodniej Ukrainy, płci żeńskiej, zamieszkali głównie w małych i średnich miastach, posiadający umiejętność posługiwania się językami obcymi na poziomie podstawowym

i komunikatywnym. Nieco inaczej postrzegają Szwedów i Niemców. Przypisują im identyczne cechy jak Amerykanom i Anglikom, postrzegając ich, jako bogatych, wykształconych i życzliwych. Jednak nasilenie tych cech jest inne, wskazujące na postawy pozytywne z tendencjom ku neutralnym. Największy udział w takim postrzeganiu Szwedów i Niemców mają badani studenci z centralnej Ukrainy, płci żeńskiej, niewyjeżdżający z kraju, zamieszkujący małe miasta do 20 tys., mieszkańców, ze znajomością podstawową oraz komunikatywną i biegłą języków obcych. Zbliżone postawy, ale o innym kierunku nasilenia prezentują badani Ukraińcy wobec Chińczyków. Postrzegając ich jak osoby aktywne, mądre, zdyscyplinowane, życzliwe, wykształcone, ale również nacjonalistyczne prezentują postawy neutralne z tendencją do pozytywnych. Największy udział w kształtowaniu takich postaw mają badani płci żeńskiej z centralnej Ukrainy, mający stałego partnera życiowego oraz najbliższych za granicą, zamieszkujący małe miasta do 20 tys., osób, posługujący się językiem obcym, niezależnie od jego poziomu. Postawy zaś neutralne badani Ukraińcy przejawiają wobec Żydów, Hindusów, Nigeryjczyków oraz Polaków. W większości postrzegają ich jako ludzi aktywnych, rodzinnych, życzliwych, wykształconych. Większe nasilenie w kształtowaniu tych postaw wobec Polaków i Nigeryjczyków mają badani z zachodniej Ukrainy, a w przypadku Hindusów i Żydów – z centralnej. Jeżeli chodzi o płeć badanych, to zdecydowanie dominują kobiety, wykazując za każdym razem większe nasilenie cech dominujących. W ten trend wpisują się również badani niewyjeżdżający za granicę, zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób, głównie z biegłą znajomością języków obcych. Najmniej pozytywne postawy, neutralne z tendencjom ku negatywnym, przypisać można badanym Ukraińcom wobec Rosjan. Rosjanie w ich opinii postrzegani są, jako ludzie nadużywające alkohol, przedkładający interesy własnego narodu nad interesami innych narodów, fanatyczni, ale również i towarzyscy, rodinni oraz wierzący. Najwyższe nasilenie tych cech wykazali badani Ukraińcy płci żeńskiej, wyjeżdżający za granicę, zamieszkujący małe miasta do 20 tys. osób.

W zakresie komponentu drugiego – emocjonalnego, badani studenci z Polski prezentują w stosunku do „Obcych” postawy neutralne. Jednak nie są one jednorodne. Wobec takich narodowości, jak Amerykanin, Anglik, Szwed, Chińczyk, Niemiec badani prezentują postawy neutralne z tendencjom ku pozytywnym. Natomiast wobec osób narodowości rosyjskiej oraz arabskiej wykazują najniższy poziom emocjonalnego stosunku, wyrażający się w postawach neutralnych, z tendencjom ku negatywnym. Wobec pozostałych narodowości postawy są jednoznacznie neutralne. Największy udział w powyższym różnicowaniu mają Polacy zamieszkujący wschodnie tereny kraju, prezentując istotnie wyższe emocjonalne nastawienie wobec takich narodowości, jak: Amerykanin, Chińczyk oraz Niemiec. Wszystkie one znajdują

się w górnym przedziale wyników przeciętnych i są najwyższe ze wszystkich. Natomiast wyższy poziom nastawienia emocjonalnego wobec Ukraińców prezentują Polacy zamieszkali w centralnej Polsce. W tym przypadku wyniki znajdują się w przedziale wyników przeciętnych i są jedne z niższych. Istotnie wyższe wyniki w przypadku Anglików i Chińczyków uzyskały badane kobiety. Natomiast Szwedów bardziej szanują mężczyźni, ale kobiety są bardziej jednorodne w swoich opiniach. Stan cywilny badanych osób nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie żadnej z analizowanych nacji. Pobyt za granicą osoby z najbliższego otoczenia badanych Polaków różnicuje na poziomie istotnym statystycznie tylko w przypadku Szwedów. Wyniki istotnie wyższe uzyskały osoby, które zadeklarowały posiadanie osoby z najbliższego otoczenia za granicą. Fakt wyjeżdżania za granicę lub też nie, różnicuje emocjonalny stosunek do „Obcych” badanych studentów Polskich tylko w jednym przypadku, tj. narodowości rosyjskiej. Wyniki istotnie wyższe uzyskały osoby badane, które nigdy do chwili badania nie były za granicą swojego państwa. Miejsce zamieszkania badanych Polaków istotnie różnicuje aż w przypadku pięciu narodowości: angielskiej, arabskiej, szwedzkiej, hinduskiej oraz ukraińskiej. Grupą, która najbardziej różnicuje stosunek emocjonalny wobec Anglików, są badani zamieszkujący miasta liczące od 50 do 100 tyś. mieszkańców. Wobec Arabów największe nasilenie emocjonalnego stosunku wykazują badani z miast powyżej 100 tyś. mieszkańców, w przypadku Szwedów badani Polacy deklarujący zamieszkanie na wsi. Natomiast postawy wobec Hindusów zdominowali badani zamieszkali w mieście od 20 do 50 tyś., przyczyniając się tym samym do pozytywnego emocjonalnego stosunku do Hindusów. W przypadku Ukraińców najbardziej różnicującymi grupami są badani zamieszkali w miastach od 20 do 50 tyś. oraz od 50 do 100 tyś. mieszkańców. Ostatnia zmienna niezależna - znajomość języków obcych - również przyczynia się istotnie do różnicowania nasilenia stosunku emocjonalnego wobec „Obcych”, takich jak: Anglik, Chińczyk, Żyd oraz Niemiec. W przypadku postrzegania każdej z tych narodowości zachodzi zależność wprost proporcjonalna: czym wyższy poziom znajomości języków obcych badanych Polaków, tym wyższy poziom emocjonalnego stosunku do Anglików, Chińczyków, Żydów oraz Niemców.

Natomiast badani Ukraińcy prezentują postawy neutralne w stosunku do wszystkich narodowości zdefiniowanych, jako „Obcy”. Najbardziej przyjaźnie postrzegani przez młodych Ukraińców są Anglicy i Niemcy. Stosunek do Polaków jest równie ciepły, wyraża się to postawami neutralnymi z nasileniem ku pozytywnym. Najmniej przyjaźnie ocenieni zostali Rosjanie (postawa neutralna z tendencją ku negatywnej). Jednak wszystkie te wyniki znajdują się w tym samym przedziale wyników przeciętnych z niewielką różnicą między sobą.

Region, z którego pochodzą badani studenci ukraińscy, różnicuje na poziomie istotnym statystycznie cztery narodowości: Amerykanin, Anglik, Chińczyk, Nigeryjczyk oraz Polak. Najbardziej przyjazny emocjonalnie stosunku do tych narodowości wykazali badani studenci zamieszkujący zachodnią Ukrainę. Można przyjąć, że na ten stan rzeczy ma wpływ właśnie fakt bliższego, bardziej bezpośredniego kontaktu z innymi kulturami właściwymi dla Europy Zachodniej. Natomiast płeć badanych Ukraińców nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie nasilenia emocjonalnego stosunku do żadnej z analizowanych narodowości. Fakt bycia w związku z partnerem życiowym lub też niebadanych studentów ukraińskich, tylko w przypadku osób narodowości angielskiej różnicuje na poziomie istotnym statystycznie. Istotnie wyższe nasilenie stosunku emocjonalnego wobec Anglików wykazują badani mający stałego partnera życiowego. Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku analizy zależności między poziomem emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców, a posiadaniem lub też nie, najbliższych sobie osób za granicą. Wynik istotnie wyższy uzyskali badani, którzy nie zadeklarowali posiadania takich osób. W pozostałych przypadkach odnotowano wyniki nieistotne statystycznie. Fakt bycia za granicą lub też nie, również istotnie różnicuje poziom emocjonalnego stosunku wobec: Amerykanina, Anglika, Chińczyka, Żyda oraz Niemca. Istotnie wyższe nasilenie emocjonalnego stosunku, w każdym z powyższych przypadków uzyskali badani Ukraińcy niewyjeżdżający poza granice swojego państwa. Miejsce zamieszkania różnicuje na poziomie istotnym statystycznie poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” w przypadku następujących narodowości: Amerykanin, Arab, Chińczyk, Rosjanin, Żyd, Nigeryjczyk oraz Polak. W każdym z tych przypadków najwyższy ze wszystkich analizowanych grup poziom emocjonalnego stosunku do powyższych nacji, prezentują badani studenci ukraińscy zamieszkujący małe miasta do 20 tyś. mieszkańców. Wystąpiła również zależność na poziomie istotnym statystycznie między poziomem emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców a ich znajomością języków obcych, w przypadku następujących narodowości: Amerykanin oraz Anglik. Najbardziej pozytywnie postrzegają ich badani Ukraińcy, którzy deklarują podstawową i komunikatywną znajomość języków obcych.

Komponent trzeci – dystans społeczny – uwidacznia największe zróżnicowanie. Badani studenci polscy na ogół przejawiają pozytywne lub neutralne postawy wobec osób innych narodowości. Nie stwierdzono postaw negatywnych. Przy czym najbardziej pozytywny jest ich stosunek do Amerykanów, Anglików, Szwedów oraz Niemców. Postawy neutralne przejawiają badani wobec Chińczyków, Ukraińców, Nigeryjczyków, Żydów, Rosjan, Hindusów i Arabów.

Uzyskane wyniki potwierdzają dotychczas prowadzone w tym zakresie badania (por. Bera, Korczyński, 2012; Leszkowicz- Baczyński, 2018).

Szczegółowe analizy z wykorzystaniem zmiennych pośredniczących wykazują zależności między nimi a dystansem społecznym badanych osób wobec „Obcych”. Są one jednak bardzo zróżnicowane. Region zamieszkania badanych istotnie różnicuje tylko w trzech przypadkach narodowości: żydowskiej, nigeryjskiej oraz ukraińskiej. Z tendencją ku mniej przychylnemu postrzeganiu „Obcych” niż badani zamieszkali w centralnej Polsce. Płeć również różnicuje na poziomie istotnym statystycznie analizowany dystans społeczny, szczególnie wobec Szwedów, Chińczyków, Rosjan, Żydów oraz Hindusów. Bardziej pozytywnie postrzegają ich mężczyźni niż kobiety. Stan cywilny badanych Polaków nie różnicuje ich postaw na poziomie istotnym statystycznie. Można przyjąć, że są prawie takie same. Wyjazdy za granicę własnego kraju sprzyjające kontaktom z „Obcymi” oraz poznawaniu kultury tych narodów dystans społeczny różnicuje tylko w przypadku osób narodowości niemieckiej. Postawy bardziej pozytywne prezentują osoby, które nie wyjeżdżały za granicę. Podobnie fakt przebywania za granicą najbliższych z otoczenia badanych różnicuje tylko w jednym przypadku tj.: wobec osób narodowości arabskiej. Postawy wprawdzie neutralne, ale bardziej przyjazne, przejawiają Polacy mający najbliższych za granicą. Również miejsce zamieszkania badanych Polaków wykazuje duże zróżnicowanie analizowanego dystansu społecznego. Wyniki na poziomie istotnym statystycznie uzyskano wobec takich narodowości, jak: amerykańska, angielska, arabska, chińska, żydowska, hinduska oraz ukraińska. W tym kontekście najbardziej pozytywne postawy prezentują badani zamieszkujący duże miasta, a w szczególności liczące od 50 do 100 tys. mieszkańców. Największe zróżnicowanie przynosi analiza dystansu wobec „Obcych” z uwzględnieniem poziomu znajomości języków obcych badanych Polaków. Wyniki na poziomie istotnym statystycznie odnotowano wobec wszystkich uwzględnionych narodowości. Różnorodność tych zależności, jednoznacznie wskazuje na zależność wprost proporcjonalną. Bowiem czym lepsza znajomość języków obcych przez badanych Polaków, tym bardziej przejawiają oni pozytywne postawy wobec „Obcych”. Świadczy o tym powtarzający się w analizie każdej zależności, bez względu na narodowość, następujący układ wyników. Wyniki najniższe uzyskiwali badani znający biegle języki obce, a wyniki najwyższe – osoby deklarujące brak znajomości języków obcych, co odpowiednio przekłada się na kierunek postawy.

Badani studenci ukraińscy prezentują natomiast postawy pozytywne oraz neutralne wobec osób „Obcych”. Nie stwierdzono żadnych postaw negatywnych. Najbardziej aprobujący stosunek (postawy pozytywne) przejawiają wobec Amerykanów, Anglików, Szwedów,

Polaków oraz Niemców. Postawy neutralne zaś wobec Chińczyków, Nigeryjczyków, Żydów, Rosjan, Hindusów i Arabów. Wyniki te wpisują się w dotychczas prowadzone w tym zakresie badania (zob. Bera, Korczyński, 2012; Leszkowicz- Baczyński, 2018).

Poszczególne analizy prowadzone z wykorzystaniem zmiennych pośredniczących wskazują na bogactwo zależności między dystansem społecznym badanych osób wobec „Obcych” a nimi. Wykazują one duże zróżnicowanie. I tak, region zamieszkania badanych różnicuje na poziomie istotnym statystycznie w pięciu przypadkach narodowości: angielskiej, arabskiej, niemieckiej, hinduskiej oraz polskiej. We wszystkich tych przypadkach bardziej przyjazne nasilenie postaw prezentują badani z zachodniej Ukrainy, niż z centralnej. Również w przypadku zmiennej, jaką jest płeć zaobserwowano różnicowanie na poziomie istotnym. Kobiety bardziej przychylnie ustosunkowują się do Amerykanów, Anglików oraz Polaków. Natomiast mężczyźni się bardziej przyjaźnie nastawieni wobec Chińczyków, Żydów oraz Nigeryjczyków. Stan cywilny również różnicuje dystans społeczny wobec „Obcych” na poziomie istotnym statystycznie. Odnosi się to do takich narodowości, jak: Szwed, Arab, Rosjanin, Żyd, Hindus, Nigeryjczyk, Polak. Wobec ich wszystkich istotnie bardziej pozytywne nastawienie prezentują badani Ukraińcy niemający stałych partnerów życiowych.

Wyjazdy za granicę są przyczynkiem licznego różnicowania na poziomie istotnym statystycznie dystansu społecznego wobec „Obcych”. Dotyczy to takich nacji, jak: amerykańska, angielska, szwedzka, chińska, rosyjska, żydowska, nigeryjska oraz polska. We wszystkich tych przypadkach bardziej pozytywnie postrzegają te narodowości badani, którzy wyjeżdżają za granicę. Natomiast fakt przebywania za granicą lub też nie najbliższych z otoczenia badanych nie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie dystansu społecznego wobec „Obcych”. Inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku zmiennej: miejsce zamieszkania badanych Ukraińców. Wykazuje ona duże zróżnicowanie analizowanego dystansu społecznego wobec „Obcych”. Wyniki na poziomie istotnym statystycznie uzyskano wobec takich narodowości, jak: amerykańska, angielska, szwedzka, arabska, rosyjska oraz żydowska. Największe dystansowanie się wobec tych narodowości wykazują badani zamieszkali na wsi. Natomiast najbardziej pozytywnie postrzegają ich badani zamieszkali w średnich i dużych miastach. Zatem można uznać, że istnieje tu zależność wprost proporcjonalna: czym większe miasta zamieszkują badani, tym postawy wobec „Obcych” bardziej przychylnie. Podobnie sytuacja przedstawia się uwzględniając znajomość języków obcych przez badanych studentów. Można przyjąć, że czym lepsza znajomość języków obcych, tym bardziej życzliwe postawy wobec osób innej narodowości. Bowiem w każdym analizowanym przypadku, za wyjątkiem Arabów, badani ze znajomością biegłą języków

obcych prezentowali postawy pozytywne wobec pozostałych „Obcych”. Natomiast najbardziej zdystansowani wobec „Obcych” są badani Ukraińcy, którzy nie znają języków obcych lub znają je na poziomie podstawowym.

Inny obraz analizowanej rzeczywistości daje uogólnienie analiz statystycznych poprzez ocenę postaw w przyjętym schemacie, postawy: pozytywne, neutralne, negatywne. Generalnie uznać można, że analizowane postawy w każdym z komponentów, są do siebie zbliżone. Badani prezentują wobec „Obcych” postawy w obszarze jednego z dwóch przyjętych poziomów: pozytywnego i neutralnego. Postaw negatywnych nie stwierdzono (Tab.98).

Tab.98. Porównanie postaw wobec „Obcych” badanych Polaków i Ukraińców

„Obcy”	KIERUNEK (ZNAK) POSTAWY					
	POLACY			UKRAIŃCY		
	KOMPONENT POZNAWCZY	KOMPONENT EMOCJONALNY	KOMPONENT BEHAWIORALNY	KOMPONENT POZNAWCZY	KOMPONENT EMOCJONALNY	KOMPONENT BEHAWIORALNY
AMERYKANIN	POZYTYWNY	NEUTRALNY+	POZYTYWNY	POZYTYWNY	NEUTRALNY	POZYTYWNY
ANGLIK	POZYTYWNY	NEUTRALNY+	POZYTYWNY	POZYTYWNY	NEUTRALNY+	POZYTYWNY
ARAB	NEUTRALNY -	NEUTRALNY-	NEUTRALNY-	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY
SZWED	POZYTYWNY	NEUTRALNY+	POZYTYWNY	POZYTYWNY-	NEUTRALNY	POZYTYWNY
CHIŃCZYK	POZYTYWNY	NEUTRALNY+	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY
ROSJANIN	NEUTRALNY -	NEUTRALNY-	NEUTRALNY	NEUTRALNY-	NEUTRALNY	NEUTRALNY
ŻYD	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY
NIEMIEC	POZYTYWNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY+	POZYTYWNY-	NEUTRALNY+	POZYTYWNY
HINDUS	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY
NIGERYJCZYK	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY	NEUTRALNY
POLAK				NEUTRALNY	NEUTRALNY	POZYTYWNY
UKRAINIEC	NEUTRALNY-	NEUTRALNY	NEUTRALNY			

Źródło: opracowanie własne

Pozytywny- oznacza: postawę pozytywną z tendencją ku neutralnej.

Neutralny + oznacza: postawę neutralną z tendencją ku pozytywnej.

Neutralny – oznacza: postawę neutralną z tendencją ku negatywnej.

Badani - zarówno młodzi Polacy, jak i Ukraińcy – prezentują takie same postawy pełne - pozytywne wobec Amerykanów, Anglików, Szwedów oraz Niemców. Pełne -neutralne wobec Żydów, Hindusów, Nigeryjczyków. Tyle podobieństw. W przypadku Arabów badani Polacy prezentują postawy pełne neutralne z tendencją ku negatywnym, Ukraińcy zaś pełne – neutralne. Wobec Chińczyków Polacy prezentują postawy poznawcze pozytywne, Ukraińcy pełne – neutralne. Wobec Rosjan Polacy prezentują postawę poznawczą – neutralną z tendencją ku negatywnej, a badani Ukraińcy postawę behawioralną - neutralną. Natomiast Polacy wobec Ukraińców prezentują postawy pełne – neutralne, a Ukraińcy wobec Polaków postawy

behawioralne pozytywne. Wszystkie jednak one charakteryzują się neutralnym komponentem emocjonalno-oceniającym, wskazującym na możliwość jęgo zmiany.

Biorąc pod uwagę uzyskane wyniki badań można skonstatować, iż przystąpienie Polski do Unii Europejskiej stworzyło niepowtarzalne możliwości nie tylko przemieszczania się Polaków, ale i Ukraińców. Przybywając do innego środowiska społeczno-kulturowego stają się oni bardziej otwarci na różnorodność, wyzbywają uprzedzeń, pozbywają się uproszczonych, krzywdzących ocen i opinii o „Obcych”. Wyzbywają się tym samym alienacji kulturowej oznaczającej odrzucanie wartości cenionych przez innych ludzi, nie zrozumienia ich obyczajów, mentalności i przekonań (por. Kofta, 2004).

Stwierdzone w badaniach różnice w postawach studentów z Polski i Ukrainy wskazują jak wiele jeszcze jest do zrobienia w zakresie edukacji międzykulturowej. Istotą edukacji międzykulturowej jest dzisiaj realizacja postulatu: uczyć się, aby żyć wspólnie z innymi – poprzez wzbogacenie wiedzy o innych, ich historii, tradycji, duchowości (por. J. Nikitorowicz, 2009, s. 186). Procesowi temu podlegać muszą zarówno dzieci, młodzież, jak i dorośli, uczestniczący w edukacji formalnej (szkolnej), ustawicznej, jak i nieformalnej.

Szczególna rola przypada jednak polskiej szkole. Mimo wprowadzenia elementów edukacji międzykulturowej do szkół już w 1991 roku, jako elementu integracji Polski ze Wspólnotą Europejską, to działalność ta nadal pozostawia wiele do życzenia i zależy w głównej mierze od inicjatywy nauczycieli. Stąd potrzeba kształcenia nauczycieli w tym zakresie, dokonanie takich zmian programowych, aby na każdym etapie edukacji dzieci, młodzieży i dorosłych pojawiły się kwestie zrozumienia i szacunku dla kulturowego zróżnicowania społeczeństw i ich dziedzictwa, tolerancji dla odmienności, przeciwstawiania się jakiegokolwiek dyskryminacji. Jak trafnie zauważył T. Lewowicki (2011), podejmowanym działaniom towarzyszyć powinien optymizm pedagogiczny i poczucie misji wydobywania z ludzi tego, co w nich najlepsze i co świadczy o człowieczeństwie (s.33). Reformy wymagają również podręczniki w celu wyeliminowania stereotypowych treści (Grzybowski, 2009, s. 383).

Celem wszystkich osób i instytucji odpowiedzialnych za wychowanie, jest takie przygotowanie do interakcji z osobami odmiennymi kulturowo, dzieci i młodzieży, często także osób dorosłych, by intensyfikacja kontaktów z nimi nie powodowała zachwiania własnej tożsamości, nie wywoływała lęków i nechęci, nie niosła ze sobą rezygnacji z postawy tolerancji. „W tym kontekście idee międzykulturowości, jako wynik dokonujących się procesów modernizacji, westernizacji, globalizacji, regionalizacji, transformacji i integracji, stają się inspirujące i pomocne w procesie kreowania dialogu kultur. Oddziałując na wszystkie sfery życia ludzkiego, wyzwalają i kreują wzajemną wymianę i interakcję w dialogu, powodując

specyficzną komunikację międzyludzką związaną z potrzebą wychodzenia poza granice własnej kultury i funkcjonowania na pograniczach kulturowych, intelektualnych, psychicznych, społecznych, ekonomicznych, politycznych itp.” (Nikitorowicz, 2017, s. 60).

Prowadząc edukację międzykulturową nie należy zapominać o szacunku dla własnej kultury. Z. Kwieciński (1995) postuluje zachować pewną równowagę, między wszystkimi składowymi procesów edukacyjnych by ustrzec się patologii w edukacji. Z jednej strony globalizacja prowadzi do kosmopolityzmu, wyolbrzymiania dramatów ludzkości w wymiarze światowym, a tym samym przesłaniania problemów własnego państwa, narodu, własnej tożsamości, do marginalizacji społecznych problemów lokalnych. Z drugiej strony przesadne traktowanie narodu, jako wartości naczelnej wychowania prowadzi do nacjonalizmu, do przekonań o wyższości jednego narodu wybranego czy rasy nad innymi (s. 16-17). Dlatego „edukacja międzykulturowa to wielowymiarowe wpisywanie jednostki w kulturę lokalną

z jednoczesnym wprowadzaniem w złożoność problemów globalnych” (Nikitorowicz 2009, s.195).

Istotną rolę w tym procesie mają do odegrania środowiska akademickie. Powinny one konsekwentnie wdrażać treści z zakresu edukacji międzykulturowej, szczególnie teraz, gdy w Polsce obserwowany jest trend zwracania się ku postawom etnocentrycznym i ksenofobicznym (Nikitorowicz, 1999, 2017b). W swoich działaniach powinny przeciwstawiać się „...etnocentryzmowi agresywnemu, fundamentalistycznemu, hegemonii własnych wartości, ksenofobii, megalomanii, nacjonalizmowi, dyskryminacji, segregacji, fanatyzmowi.” (Nikitorowicz, 2017b, s.181). Dostrzegane są wprawdzie inicjatywy edukacyjne prowadzone przez różnego rodzaju organizacje pozarządowe lub w ramach osobistych inicjatyw nauczycieli, jednak wciąż brakuje zdecydowanych rozwiązań instytucjonalnych, nakładających na instytucje oświatowe obowiązek wyposażania dzieci i młodzieży w obiektywną i sprawdzoną wiedzę na temat ich własnej kultury i historii, na temat osób odmiennych kulturowo, wreszcie na temat możliwości podejmowania dialogu i współpracy. Zaniedbania w tym obszarze skutkować mogą wzrostem aktywności ludzi nastawionych negatywnie wobec odmienności, posiadających i rozprzestrzeniających nierzetelne, przesycone nienawiścią i lękiem informacje. Doprowadzić to może do izolacji, konfliktów na tle narodowościowym i etnicznym, do cywilizacyjnego prymitywizmu (zob. Korczyński, Świdzińska, 2015).

W obszar tych działań wpisywać się powinny również media, organizacje pozarządowe, kościoły. Dysponując bogatymi możliwościami powinny docierać do wielkich grup społecznych w zakresie wychowaniu do tolerancji i kształtowania szacunku dla innych narodowości, wierzeń i przekonań.

BIBLIOGRAFIA

- Ambrosewicz-Jacobs J. (2003), *Tolerancja. Jak uczyć siebie i innych*, Kraków.
- Aronson E. (2005), *Człowiek istota społeczna*, Warszawa.
- Aronson E., Wilson T. D., Akert R. M. (1997), *Psychologia społeczna - serce i umysł*, Poznań.
- Aronson E., Wilson T. D., Akert R. M. (2006), *Psychologia społeczna*, Poznań.
- Aronson, E. (2009), *Człowiek – istota społeczna*. Warszawa.
- Bandura E. (2007), *Nauczyciel jako mediator kulturowy*, Kraków.
- Bartmiński B. (2011), *O stereotypach i profilowaniu słów kilka*, (w:) A. Bujnowska, J. Szadura (red.), *Stereotypy-walka z wiatrakami?*, Lublin.
- Bartmiński J. (1998), *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki*, (w:) J. Anusiewicz, J. Bartmiński (red.). *Język a kultura*. T. 12: Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne, Wrocław.
- Bauman Z. (1996a), *Socjologia*, Poznań.
- Bauman Z. (1996b), *Etyka ponowoczesna*, przeł. J. Bauman, J. Tokarska-Bakir, Warszawa.
- Bauman, Z. (2008), *Zindywidualizowane społeczeństwo*, Gdańsk.
- Bera R. (2003), *Postawy zawodowe pilotów wojskowych w procesie restrukturyzacji Polskich Sił Zbrojnych*. Warszawa.
- Bera R., Korczyński M. (2012), *Dystans społeczny emigrantów polskich wobec „obcych” i „innych”*, Lublin.
- Berting J., Villain – Gandossi C. (1995), *Rola i znaczenie stereotypów narodowych w stosunkach międzynarodowych. Podejście interdyscyplinarne*, (w:) T. Walas (red.), *Narody i stereotypy*, Kraków.
- Bielecki J. (1990), *Osobowość młodzieży niepełnosprawnej z zaburzeniami wzroku, słuchu, ruchu i mowy*, Warszawa.
- Bilewicz M. (2006), *Kiedy kontakt osłabia uprzedzenia? Kategoryzacje społeczne i temporalne jako warunki skuteczności kontaktu międzygrupowego*, *Psychologia społeczna* nr 2.
- Bieńkowski M., Świdarska A. (2017), *Postawy wobec imigrantów i uchodźców: Panel Badań Społecznych CBU*, Warszawa.
- Błuszkowski J. (2003), *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków, studium socjologiczno-politologiczne*, Warszawa.

- Bohner G., Wanke M. (2004), *Postawy i zmiana postaw*, Gdańsk.
- Borkowski J. (2003), *Podstawy psychologii społecznej*, Warszawa.
- Bujnowska A. (2009), *Uwarunkowania postaw studentów pedagogiki wobec osób niepełnosprawnych*, Lublin.
- Burszta W. J. (2004), *Różnorodność i tożsamość. Antropologia jako kulturowa refleksyjność*, Poznań.
- Ceranek-Dadas A., Neumann-Schmidtke E. (2005). *Postawy*, (w:) T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* (t. 4, s. 743-749). Warszawa
- Chaiken S., Stangor C. (1987), *Attitudes and attitude change*. *Annual Review of Psychology*, 38.
- Chlewiński Z. (1987), *Postawy a cechy osobowości*, Lublin
- Chlewiński Z. (red.), (1992), *Stereotypy i uprzedzenia*, Warszawa.
- Chodkowska M. (2011), *Antyczne korzenie współczesnych stereotypów*, (w:) A. Bujnowska, J. Szadura (red.), *Stereotypy – walka z wiatrakami?*, Lublin.
- Crisp R.J., Turner R.N. (2009), *Psychologia społeczna*, Warszawa.
- Dunaj B. (1996), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- Fidelus A. (2011), *Postawy społeczne jako element kapitału społecznego a proces readaptacji społecznej skazanych*. *Forum Pedagogiczne UKSW*. Warszawa.
- Giroux H.A. (1994), *Wobec wyzwań tożsamości i różnicy*, (w:) J. Brzeziński, L. Witkowski (red.), *Edukacja wobec zmiany społecznej*, Poznań – Toruń.
- Golka M. (2010), *Imiona wielokulturowości*, Warszawa.
- Golka M. (2017), *Międzykulturowe wyzwania i wyznania*, *Relacje Międzykulturowe*, nr 1.
- Gorczycka E. (1988), *Dystans czy tolerancja. Studium nad postawami wobec ludzi niepełnosprawnych*. Częstochowa.
- Grabowska B. (2008), *Inny – obcy – ... taki sam. Postawy studiujących nauczycieli wobec Czechów*, (w:) T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta (red.), *Praca nauczyciela w warunkach wielokulturowości – studia i doświadczenia z pogranicza polsko-czeskiego*, Cieszyn – Warszawa – Toruń,
- Grabowska B. (2013a), *Stereotyp Białorusina, Czecha, Ukrainca i autostereotyp Polaka w środowisku wielokulturowym*, *Ruch Pedagogiczny*, nr 4.
- Grabowska B. (2013b), *Poczucie tożsamości młodzieży uczącej się w szkołach z polskim językiem nauczania na Białorusi, Ukrainie i w Republice Czeskiej – studium porównawcze*, Toruń.

- Grzybowski P. (2007), *Edukacja w warunkach zróżnicowania kulturowego*, Przegląd Pedagogiczny, nr 1.
- Grzybowski P. (2008), *Edukacja międzykulturowa – przewodnik*, Kraków.
- Grzybowski P. (2009), *Edukacja europejska - od wielokulturowości ku międzykulturowości*, Kraków.
- Grzybowski P. (2011), *Edukacja międzykulturowa — konteksty. Od tożsamości po język międzynarodowy*, Kraków.
- Grzybowski P. (2018), *Barbarzyńcy, sąsiedzi, świadkowie...Przekleństwo „multikulti”, czy nadzieja na rozwój wspólnoty?* (w:) K. Rejman, B. Rejman (red.), *Problemy i wyzwania edukacji międzykulturowej na wspólnym obszarze pogranicza polsko-słowackiego*, Jarosław.
- Grzybowski P., Idzikowski G. (2018), *Inni, Obcy – ale Swoi. O edukacji międzykulturowej i wspólnocie w szkole integracyjnej*, Bydgoszcz.
- Grzymała-Moszczyńska H. (2000), *Uchodźcy*, Kraków.
- Gudykunst W.B., Kim Y.Y. (2005), *Komunikowanie się z obcymi: spojrzenie na komunikację międzykulturową. Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*, red. J. Stewart, Warszawa.
- Guziuk-Tkacz M., Siegień-Matyjewicz A. (2012), *Leksykon terminów metodologicznych. Nauki pedagogiczne i pokrewne*, Warszawa.
- Hamer H. (2005), *Psychologia społeczna. Teoria i praktyka*, Warszawa.
- Hertz A. (1999), *Socjologia nieprzedawniona. Wybór publicystyki*, Warszawa.
- <http://bip.msw.gov.pl/bip/polityka-migracyjna-po/19529,Polityka-migracyjna-Polski.html>, 30.01.2018
- <http://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/prognozy-demograficzne-dla-polski/s19k4>, 29.01.2018
- Jarco J., Dolińska G. (2002), *Polskie stereotypy i uprzedzenia*, Wrocław.
- Jarymowicz M., (1992), *Tożsamość jako efekt rozpoznawania siebie wśród swoich i obcych. Eksperymentalne badania nad procesami różnicowania ja-my-oni*, (w:) M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre (red.), *Tożsamość a odmienność kulturowa*, Warszawa.
- Jasińska-Kania K. (1992), *Bliscy i dalecy. Studia nad postawami wobec innych narodów, ras i grup etnicznych*, t.2. Warszawa.
- Jasińska-Kania A. (1996), *Stereotypowe wyobrażenia Polaków o sobie i innych narodach*, (w:) M. Marody, E. Gucwa-leśny (red.), *Podstawy życia społecznego w Polsce*, Warszawa.

- Jasiński Z. (2005), *Problemy oświaty mniejszości narodowych pracach Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP (III kadencji)*, (w:) J. Nikitorowicz, D. Misiejuk, M. Sobecki (red.), Region, tożsamość, edukacja, Białystok.
- Jasiński Z. (2006), *Przemiany w polityce oświatowej i społecznej w kontekście edukacji międzykulturowej*, (w:) T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur (red.), Z teorii i praktyki edukacji międzykulturowej, Cieszyn-Warszawa.
- Jasiński Z. (2008), *Tożsamość – tolerancja – podmiotowość a wielokulturowość młodzieży na Śląsku Opolskim*, (w:) J. Kosowska-Rataj, E. Nycz (red.), Edukacyjny wymiar tożsamości kulturowej. Raporty z badań, Opole.
- Jeżewska-Zychowicz M., Pilska M. (2007), *Postawy względem żywności i żywienia. Wybrane aspekty teoretyczne i metodyczne*, Warszawa.
- Kanios A. (2018), *Postawy pracowników zawodów pomocowych wobec osób starszych a ich podmiotowe uwarunkowania*, Lublin.
- Kapuściński R. (2007), *Nie ogarniam świata. Z Ryszardem Kapuścińskim spotykają się Witold Bereś i Krzysztof Burnetko*, Warszawa.
- Kazanowski Z. (2011), *Przemiany pokoleniowe postaw wobec osób upośledzonych umysłowo*, Lublin.
- Kelman H.C. (2004), *Pojednanie jako zmiana tożsamości: perspektywa psychologiczna społeczna*, (w:) W. Y. Bar-Siman-Tov (red.), *Od rozwiązania konfliktu do pojednania*. Oxford, s. 111-124.
- Kenrick D.T., Neuberg S.L., Cialdini R.B. (2002), *Psychologia społeczna*. Gdańsk.
- Kirenko J. (1998), *Psychospołeczne determinanty funkcjonowania seksualnego osób z uszkodzeniem rdzenia kręgowego*, Lublin.
- Kirenko J. (2002), *Postawy osób niepełnosprawnych wobec pełnosprawności*. (w:) M. Chodkowska (red.): *Wielowymarowość integracji w teorii i praktyce edukacyjnej*, Lublin.
- Kirenko J. (2007), *Indywidualna i społeczna percepcja niepełnosprawności*, Lublin.
- Kirenko J., Korczyński M. (2008), *Wobec niepełnosprawności*, Lublin.
- Kirenko J., Wawer R. (2015), *Dystans versus tolerancja. Percepcja niepełnosprawności w badaniach eyetrackingowych*, Lublin
- Kofta M. (1996), *Wprowadzenie do psychologii stereotypów i uprzedzeń*, (w:) M. Maroda, E. Gucwa –Leśna (red.), *Podstawy życia społecznego w Polsce*, Warszawa.
- Kofta M. (2004) (red.), *Myślenie stereotypowe i uprzedzenia: mechanizmy poznawcze i efektywne*, Warszawa.

- Kofta M., Bilewicz M. (2012), *Wobec obcych. Zagrożenia psychologiczne a stosunki międzygrupowe*, Warszawa.
- Komorowska H., 1999, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa.
- Korczyński M. (2012), *Niepelnosprawny – „obcy” czy „swój”? w percepcji Polaków przebywających na emigracji w Anglii*, (w:) M. Parchomiuk. B. Szabala (red.) *Dystans społeczny w pedagogice specjalnej. T. 1. Przyczyny - konsekwencje – przeciwdziałanie*, Lublin.
- Korczyński M. (2014), *Edukacyjne uwarunkowania dystansu społecznego emigrantów polskich w Wielkiej Brytanii wobec wyznawców innych religii*. Journal of Modern Science, Tom 2/21.
- Korczyński M. (2015), *Dystans społeczny emigrantów polskich w Wielkiej Brytanii wobec „obcych” a ich poziom wykształcenia*. (w:) D. Misiejuk; J. Nikitorowicz, A. Sadowski (red.), *Pogranicze. Studia Społeczne Tom XXV. Strategie edukacyjne w kontekście społeczeństwa pluralistycznego*, Białystok.
- Korczyński M. (2016), *Uwarunkowania społeczno-kulturowe postaw wobec religii Polaków przebywających w Anglii: Badania porównawcze*. Studium Vilnense, vol.13.
- Korczyński M., (1998). *Postawy społecznej odpowiedzialności słuchaczy WSOSP (badania porównawcze)*, Dęblin.
- Korczyński M., (2004). *Postawy wobec tożsamości kulturowej studentów polskich*, Pedagogia. Zeszyty naukowe WSUPiZ nr 5.
- Korczyński M., (2006). *Postawy wobec osób niepełnosprawnych pracujących*, Zeszyty naukowe WSSP, t. 2.
- Korczyński M., (2009). *Postawy wobec kształcenia ustawicznego studentów*, (w:) J. Saran (red.), *Edukacja ustawiczna w dobie współczesnych przemian*, Lublin.
- Korczyński M., (2009). *Postawy wobec niepełnosprawności jako efekt wychowawczych oddziaływań rodziny*, (w:) H. Bednarski, R. Kucha (red.), *Rodzina jako nośnik tradycji narodowych, religijnych i patriotycznych*, Łowicz-Ryki.
- Korczyński M., (2016), *Międzykulturowe kompetencje pracobiorców wielokulturowego rynku pracy w opinii polskich pracowników firm angielskich*, Journal of Modern Science, Tom 3/30.
- Korczyński M., Okrasa M. (2015): *Dystans społeczny rodziców wobec innych narodowości wyznacznikiem do dialogu międzykulturowego*. Studia Białorutenistyczne Vol 9, Lublin.
- Korczyński M., Świdzińska A. (2015), *Migracje – Edukacja międzykulturowa – Bezpieczeństwo*. Journal of Modern Science. Józefów, Tom 4/27.

- Korporowicz L. (1997), *Wielokulturowość a międzykulturowość*, (w:) M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński (red.), U progu wielokulturowości, Warszawa.
- Kossewska J. (2000), Uwarunkowania postaw. Nauczyciele i inne grupy zawodowe wobec integracji szkolnej dzieci niepełnosprawnych, Kraków.
- Kościelak R. (1996), Funkcjonowanie psychospołeczne osób niepełnosprawnych umysłowo, Warszawa.
- Kubinowski D. (2013), Idiomatyczność, synergia, emergencja. Rozwój badań jakościowej w pedagogice polskiej na przełomie XX i XXI wieku, Lublin.
- Kurcz I. (1994), Zmienność i nieuchronność stereotypów. Studium na temat roli stereotypów w reprezentacji umysłowej świata społecznego, Warszawa.
- Kurzępa J. (2007), *Lęk przed obcością – strategia „michy” albo „palki”*, (w:) D. Lalak (red.), Migracja. Uchodźstwo. Wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie, Warszawa.
- Kusio U. (2013), *Kłopoty z wielokulturowością, czyli aktualność schematu „my – oni”*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio I – Philosophia-Sociologia, nr 38/2.
- Kuzmo P. (2010), Stereotyp i autostereotyp wybranych subkultur młodzieżowych. Analiza interdyscyplinarna, Warszawa.
- Kwieciński Z. (1995), Socjopatologia edukacji, Olecko-Białystok.
- Lalak D. (2007), *„Swoi” i „obcy” w perspektywie antropologiczno-społecznej*, (w:) D. Lalak (red.), Migracja. Uchodźstwo. Wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie, Warszawa.
- Lambert B. (red.) (1968), Nowy obraz Kościoła po Soborze Watykańskim II, Warszawa.
- Lantos, G.P. (2010), Consumer Behavior in Action, M.E. Sharpe, Armonk, NY.
- Larkowa H. (1970), Postawy otoczenia wobec inwalidów, PZWL, Warszawa,
- Leszkowicz- Baczyński J. (2018), *Ewolucja przekonań Polaków wobec „obcych” jako efekt kryzysu migracyjnego w Europie*, Kwartalnik nr 2.
- Lewowicki T. (2000), *W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej*, (w:) T. Lewowicki (red.), Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie, Katowice.
- Lewowicki T. (2009), *Wielokulturowość i edukacja – zagadnienia ogólne, ujęcia porównawcze*. (w:) T. Lewowicki, F. Szlosek (red.), Kształcenie ustawiczne do wielokulturowości, Warszawa – Radom.
- Lewowicki T. (2011), *Cztery spojrzenia na wielokulturowość i edukację międzykulturową* (w:) J. Nikitorowicz, A. Sadowski, D. Misiejuk (red.), Pogranicze. Studia społeczne, t. XVII. Edukacja międzykulturowa, cz. I, Białystok.

- Lewowicki T. (2013), *Edukacja wobec odwiecznych i współczesnych problemów świata – konteksty i wyzwania edukacji międzykulturowej*, Edukacja Międzykulturowa, nr 2.
- Lewowicki T. (2014a), *Edukacja międzykulturowa – od lokalnych sukcesów ku globalnym przesłaniom i oddziaływaniom*, Edukacja Międzykulturowa, nr 3.
- Lewowicki T. (2014b), *Edukacja wielokulturowa i międzykulturowa – konteksty rodzime (polskie), europejskie i globalne*, (w:) T. Lewowicki, W. Ogniewjuk, E. Ogrodzka -Mazur, S. Sysojewa (red.), *Wielokulturowość i edukacja*, Warszawa.
- Lewowicki T. (2015), *Wielokulturowość i globalizacja a strategie edukacji międzykulturowej*, *Pogranicze. Studia Społeczne*, t. XXV.
- Lewowicki T., Szczurek-Boruta A., Grabowska B. (2009), *Wprowadzenie*, (w:) T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, B. Grabowska (red.), *Społeczne uwarunkowania edukacji międzykulturowej. Problemy praktyki oświatowej*, Cieszyn – Warszawa – Toruń.
- Łukaszewski W., Weigl B. (2001), *Stereotyp stereotypu czy prywatna wersja natury ludzkiej*. (w:) M. Kofta, A. Jasińska-Kania (red.), *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychiczne i kulturowe*, Warszawa.
- Maj B. (2005), *Podstawowe środowiska wychowawcze wobec idei edukacji międzykulturowej*, (w:) A. Szerląg (red.), *Wielokulturowość – międzykulturowość obszarami edukacyjnych odniesień*, Kraków.
- Majerek B. (2005), *Młodzież wobec innych*, Kraków.
- Marciniak-Paprocka K. (2017), *Postawy studentów pedagogiki wobec zjawiska korupcji w życiu społecznym Analiza porównawcza postaw studentów polskich i ukraińskich*, Siedlce.
- Markowska D. (1990), *Teoretyczne podstawy edukacji międzykulturowej*, *Kwartalnik Pedagogiczny*, nr 4.
- Marody M. (1976), *Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy: analiza metodologiczna zasad doboru wskaźników w badaniach nad postawami*, Warszawa.
- Martin, B.M., Briggs, L.J. (1996), *The Affective and Cognitive Domains: Integration for Instruction and Research*, New Jersey.
- Mądrzycki T. (1977), *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, Warszawa.
- Mead G.H. (1975), *Umysł, osobowość, społeczeństwo*, tłum. Z. Wolińska, Warszawa.
- Mihułka K. (2012), *Sposoby rozwijania kompetencji interkulturowej na lekcji języka obcego*, *Języki Obce w Szkole*, nr 2.
- Mika S. (1972), *Wstęp do psychologii społecznej*, Warszawa.
- Mika S. (1981), *Psychologia społeczna*, Warszawa.
- Mika S. (1998), *Psychologia społeczna dla nauczycieli*, Warszawa.

- Miluska, J. (2008), *Obrazy społeczne grup narażonych na dyskryminację. Uwarunkowania społeczno-demograficzne i psychologiczne*, Poznań.
- Misiejuk D. (1999), „*Ja wobec Innego*”. *Program edukacyjny dla dzieci żyjących w przestrzeni wielokulturowej*, (w:) J. Nikitorowicz (red.), *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*, Białystok.
- Młynarczyk-Sokołowska A. (2016), *Teoria i praktyka międzykulturowej edukacji nieformalnej w kontekście działań adresowanych do dzieci*, Białystok.
- Myers D.G. (2003), *Psychologia społeczna*, Poznań.
- Nawrocki J. (1990), *Polskie obrazy obcych - para poznawcze komponenty stereotypów Araba, chińczyka, Murzyna i Żyda*, (w:) A. Jasińskiej-Kani (red.), *Studia nad postawami wobec innych narodów, ras i grup etnicznych, t.1. Sami swoi*, pod. red. E. Nowickiej, Warszawa.
- Nawrocki W. (2001), *Mity i stereotypy jako kulturowa legitymizacja uprzedzeń i agresji*, (w:) M. Kofta, A. Jasińska – Kania (red.), *Stereotypy i uprzedzenia*, Warszawa.
- Newcomb T.M., Turner R.H., Converse P.E. (1970), *Psychologia społeczna*, Warszawa.
- Nęcki Z. (1998), *Postawa i ich zmiana*, (w:) W. Szewczuk (red.), *Encyklopedia psychologii*, Warszawa.
- Nikitorowicz J. (1995), *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, Białystok.
- Nikitorowicz J. (1999), *Projektowanie edukacji międzykulturowej w perspektywie demokratyzacji i integracji europejskiej*, (w:) J. Nikitorowicz, M. Sobecki (red.), *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*, Białystok.
- Nikitorowicz J. (2001a), *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, Białystok.
- Nikitorowicz J. (2001b), *Od podmiotowości do międzykulturowości i z powrotem. Próba interpretacji niektórych perspektyw teoretycznych*, (w:) T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur (red.), *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*, Cieszyn.
- Nikitorowicz J. (2003a), *Edukacja międzykulturowa*, (w:) T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 1*, Warszawa.
- Nikitorowicz J. (2003b), *Wartości etosu jako podstawa kształtowania tożsamości wielokulturowej, podłoże konfliktów kulturowych i cel edukacji międzykulturowej*. (w:) T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Gajdzica (red.), *Świat wartości i edukacja międzykulturowa*, Cieszyn—Warszawa.
- Nikitorowicz J. (2004), *Swój – Inny – Obcy. Koncepcja interakcji i spostrzegania innego*, (w:) E. Matuszczyk, M. Krzywosz (red.), *W kręgu sacrum i pogranicza*, Białystok.

- Nikitorowicz J. (2005a), *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańsk.
- Nikitorowicz J. (2005b), *Pogranicze – wielokulturowość – międzykulturowa agora*, Pedagogika Kultury, t. 1.
- Nikitorowicz J. (2005c), *Próba określenia przedmiotu edukacji międzykulturowej*. (w:) J. Nikitorowicz, D. Misiejuk, M. Sobecki (red.), *Region — tożsamość — edukacja*, Białystok.
- Nikitorowicz J. (2007), *Edukacja międzykulturowa. Kreowanie tożsamości dziecka*, Gdańsk.
- Nikitorowicz J. (2009), *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa.
- Nikitorowicz J. (2017a), *Polityka edukacyjna w kontekście potrzeby nabywania kompetencji międzykulturowych*, (w:) J. Nikitorowicz, J. Muszyńska, A. Sadowski (red.), *Pogranicze – Studia społeczne tom XXX. Polityka edukacyjna– tożsamość – edukacja międzykulturowa*, Białystok.
- Nikitorowicz J. (2017b), *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości*, Impuls, Kraków.
- Nowak S. (1973), *Teorie postaw*, Warszawa.
- Nowicka E. (1990), *Swoistość i obcość jako kategorie socjologicznej analizy*, (w:) A. Jasińskiej-Kani (red.), *Studia nad postawami wobec innych narodów, ras i grup etnicznych*, t.1. *Sami swoi*, pod. red. E. Nowickiej, Warszawa.
- Nowicka E., Łoziński S. (2001), *U progu otwartego świata. Poczucie polskości i nastawienia Polaków wobec cudzoziemców w latach 1988-1998*, Kraków.
- Olechnicki K., Załęcki P. (1997), *Słownik socjologiczny*, Toruń.
- Olszak A. (1994), *Z badań nad postawami inwalidów narządu ruchu wobec osób pełnosprawnych*. (w:) Z. Sękowska (red.): *Problemy pedagogiki specjalnej w badaniach empirycznych*, Lublin.
- Pilch T. (1998), *Tolerancja – wartość społeczna i cnota indywidualna*, (w:) T. Pilch (red.), *Tożsamość, odmiennność, tolerancja a kultura pokoju*, Lublin.
- Pospiszyl I. (2011), *Patologie społeczne*, Warszawa.
- Rembowski J. (1972), *Więzi uczuciowe w rodzinie*, Warszawa.
- Reykowski J. (1973), *Postawy a osobowość*, (w:) S. Nowak (red.), *Teorie postaw*, Warszawa

- Sasińska-Klas T. (2008), *Stereotypy i ich odzwierciedlenie w opinii publicznej*, (w:) A. Kasińska-Metryka, M. Gołoś (red.), *Mity i stereotypy w polityce. Przeszłość i teraźniejszość*, Toruń.
- Schaff A. (1981), *Stereotyp a działanie ludzkie*, Warszawa.
- Sękowska Z. (1991), *Przystosowanie społeczne młodzieży niewidomej* Warszawa, *Rehabilitacja zawodowa inwalidów wzroku w Polsce*, Lublin.
- Sękowski A. (1994), *Psychospołeczne determinanty postaw wobec inwalidów*, Lublin.
- Sękowski A. (1998), *Edukacyjne możliwości kształtowania postaw tolerancji wobec odmienności*, (w:) J. Kłoczkowski, S. Łukasiewicz (red.), *Tożsamość, odmienność, tolerancja a kultura pokoju*, Lublin.
- Siek S. (1983), *Wybrane metody badania osobowości*, Warszawa.
- Sillamy N. (1989), *Słownik Psychologii*, Książnica.
- Siudem I., Siudem J. (2017), *Trójskładnikowa teoria postaw jako podstawa planowania działań partyworkerskich*, *Uzależnienia*, nr 4 (80).
- Sobecki M. (2007), *Kultura symboliczna a tożsamość. Studium tożsamości kulturowej Polaków na Grodzieńszczyźnie z perspektywy edukacji międzykulturowej*, Białystok.
- Sobecki M. (2016), *Komunikacja międzykulturowa w perspektywie pedagogicznej*, Warszawa.
- Stefaniak A., Bielewicz M. (2014), *Zmiana postaw w wyniku wymian studenckich. Rola kontaktu międzygrupowego i redukcji zagrożenia*, *Psychologia Społeczna*, nr 9.
- Strydom, J. (2005), *Introduction to Marketing*, Juta and Company Ltd., Cape Town.
- Szacki J. (1969), *Polacy o sobie i innych narodach (Pełne sprawozdanie z badań)*, Warszawa.
- Sztompka P. (2012), *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków.
- Szwed R. (2003), *Tożsamość a obcość kulturowa*, Lublin.
- Szymański M. (1995), *Od pedagogiki dla cudzoziemców do pedagogiki międzykulturowej w Republice Federalnej Niemiec – czyli modernizm i postmodernizm*, (w:) J. Nikitorowicz (red.), *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*, Białystok.
- Tesser A., Shaffer D.R. (1990), *Attitudes and attitude change*. *Annual Review of Psychology*, 41.
- Thiele-Dohrman K. (1980), *Psychologia plotki*, Warszawa.
- Thomas W., Znaniecki W. (1976), *Chłop polski w Europie i Ameryce*, Warszawa.

- Tłuściak-Deliowska A. (2014), *Dystans społeczny wobec Innych: analiza postaw młodzieży wobec wybranych grup narodowo-etnicznych*, Człowiek – Niepełnosprawność – Człowieczeństwo, nr 2 (26).
- Waldenfels B. (2009), *Podstawowe motywy fenomenologii obcego*, przeł. J. Sidorek, Warszawa.
- Weigl B., Łukaszewski W. (1992), *Uprzedzenia i stereotypy etniczne u dzieci. Przeciwdziałanie i modyfikacja*, Opole.
- Wilska - Duszyńska B. (1992), „Swoi” i „inni”. *Postawy studentów wobec etnicznie innych*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3.
- Winiarska A., Klaus W. (2011), *Dyskryminacja i nierówne traktowanie jako zjawisko społeczno – kulturowe*, (w:) Studia BAS, nr 2 (26).
- Wojciszke B. (2000), *Postawy i ich zmiana*, (w:) J. Strelau (red.). Psychologia. Podręcznik akademicki. T.3. Gdańsk.
- Wojciszke B. (2002), *Człowiek wśród ludzi*. Warszawa.
- Wojciszke B. (2003), *Postawy i ich zmiana*, (w:) J. Strelau (red.), Psychologia. podręcznik akademicki, tom 3 – Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej, Gdańsk.
- Wojciszke B. (2009), *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa.
- Wojciszke B. (2017), *Psychologia społeczna*. Scholar. Warszawa.
- Wojciszke, B., Doliński, D. (2008), *Psychologia społeczna*, (w:) J. Strelau, D. Doliński (red.), Psychologia. Podręcznik akademicki. Tom 2 (s. 294-447). Gdańsk
- Wojtulewski R. (2016), *Akceptacja inności – spostrzeganie odmienności narodowej studentów z Ukrainy wśród studentów uczelni krakowskich*, Państwo i Społeczeństwo, nr 1.
- Wosińska W. (2004), *Psychologia życia społecznego*, Gdańsk.
- Wójcik M. (2008), *Efektywność specyficznych i niespecyficznych sposobów zmiany negatywnych stereotypów etnicznych*, Katowice.
- Wysocka E. (2009), *Postawy wobec „swoich” i „obcych” – mechanizmy determinujące sposób postrzegania odmienności w perspektywie młodzieży ponadgimnazjalnej*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie”, seria: Pedagogika, z. XVIII.
- Zborowski Z. (1990), *Zbieżność postaw i cech z zachowaniem*, Edukacja. Studia. Badania. Innowacje, nr 1(29).
- Zimbardo, P.G., Leippe, M.R. (2004), *Psychologia zmiany postaw i wpływu społecznego*. Poznań
- Zimbardo, P.G., Ruch F.L. (1996), *Psychologia i życie*, Warszawa.

Znaniński F. (1990), *Studia nad antagonizmem do obcych*, (w:) F. Znaniński (red.), Współczesne narody, Warszawa.

Zubrzycka-Maciąg T, Wosik-Kawała D. (2012), *Wychowanie w szkole: wskazówki dla nauczycieli*. Lublin.

Żuraw H. (2014), *Niewidoczne bariery. Ze studiów nad społecznym dystansem wobec osób niepełnosprawnych*, Szkoła Specjalna, nr 3.

SPIS TABEL

Tab. 1. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków – porównanie wg regionu.....	105
Tab. 2. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków – porównanie wg płci.....	106
Tab. 3. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków – porównanie wg stanu cywilnego.....	106
Tab. 4. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków – porównanie wg. najbliżsi za granicą.....	107
Tab. 5. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków – porównanie wg. wyjazdy za granicę.....	107
Tab. 6. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	108
Tab. 7. Poziom emocjonalnego stosunku do Anglika badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	109
Tab. 8. Poziom emocjonalnego stosunku do Araba badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	110
Tab. 9. Poziom emocjonalnego stosunku do Szweda badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	111
Tab.10. Poziom emocjonalnego stosunku do Hindusa badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	112
Tab.11. Poziom emocjonalnego stosunku do Ukraińca badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	113
Tab.12. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	114
Tab.13. Poziom emocjonalnego stosunku do Anglika badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	114
Tab.14. Poziom emocjonalnego stosunku do Chińczyka badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	115
Tab.15. Poziom emocjonalnego stosunku do Żyda badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	116
Tab.16. Poziom emocjonalnego stosunku do Niemca badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	117
Tab.17. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków– porównanie wg regionu.....	121
Tab.18. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków– porównanie wg płci.....	122
Tab.19. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków– porównanie wg stanu cywilnego.....	122
Tab.20. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków– porównanie wg wyjazdów za granicę.....	123
Tab.21. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków– porównanie wg zmiennej: najbliżsi za granicą.....	124
Tab.22. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków– porównanie wg miejsca zamieszkania.....	124
Tab.23. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	125
Tab.24. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	126
Tab.25. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	127
Tab.26. Dystans społeczny wobec Chińczyków badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	128
Tab.27. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	129
Tab.28. Dystans społeczny wobec Hindusów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	130
Tab.29. Dystans społeczny wobec Ukraińców badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	131
Tab.30. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków a znajomość ich języków obcych.....	132
Tab.31. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	132
Tab.32. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	133
Tab.33. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	134
Tab.34. Dystans społeczny wobec Arabów badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	135
Tab.35. Dystans społeczny wobec Chińczyków badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	136
Tab.36. Dystans społeczny wobec Rosjan badanych Polaków znajomość języków obcych.....	137
Tab.37. Dystans społeczny wobec Rosjan badanych Polaków a ich znajomość języków obcych.....	137
Tab.38. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Polaków znajomość języków obcych.....	139
Tab.39. Dystans społeczny wobec Niemców badanych Polaków znajomość języków obcych.....	140
Tab.40. Dystans społeczny wobec Hindusów badanych Polaków znajomość języków obcych.....	141
Tab.41. Dystans społeczny wobec Nigeryjczyków badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	142
Tab.42. Dystans społeczny wobec Ukraińców badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	143
Tab.43. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg regionu.....	168
Tab.44. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg płci.....	169
Tab.45. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg stanu cywilnego.....	170
Tab.46. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg najbliżsi za granicą.....	170
Tab.47. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg wyjazdy za granicę.....	171
Tab.48. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	172
Tab.49. Poziom emocjonalnego stosunku do Amerykanina badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	172

Tab.50. Poziom emocjonalnego stosunku do Araba badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	173
Tab.51. Poziom emocjonalnego stosunku do Chińczyka badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	174
Tab.52. Poziom emocjonalnego stosunku do Rosjanina badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	175
Tab.53. Poziom emocjonalnego stosunku do Żyda badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	176
Tab.54. Poziom emocjonalnego stosunku do Nigeryjczyka badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	177
Tab.55. Poziom emocjonalnego stosunku do Polaka badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	178
Tab.56. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców a znajomość języków obcych.....	179
Tab.57. Poziom emocjonalnego stosunku do Amerykanina badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	180
Tab.58. Poziom emocjonalnego stosunku do Anglika badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	181
Tab.59. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców– porównanie wg regionu.....	184
Tab.60. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców– porównanie wg płci.....	184
Tab.61. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg stanu cywilnego.....	185
Tab.62. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg wyjazdów za granicę.....	186
Tab.63. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców – porównanie wg najbliżsi za granicę.....	187
Tab.64. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców– porównanie wg miejsca zamieszkania.....	187
Tab.65. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	188
Tab.66. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	189
Tab.67. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	190
Tab.68. Dystans społeczny wobec Arabów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	191
Tab.69. Dystans społeczny wobec Rosjan badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	192
Tab.70. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	193
Tab.71. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	194
Tab.72. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Ukraińców a znajomość języków obcych.....	194
Tab.73. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Ukraińców a znajomość języków obcych.....	195
Tab.74. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Ukraińców a znajomość języków obcych.....	197
Tab.75. Dystans społeczny wobec Arabów badanych Ukraińców a znajomość języków obcych.....	198
Tab.76. Dystans społeczny wobec Chińczyków badanych Ukraińców a znajomość języków obcych.....	199
Tab.77. Dystans społeczny wobec Rosjan badanych Ukraińców znajomość języków obcych.....	200
Tab.78. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Ukraińców znajomość języków obcych.....	201
Tab.79. Dystans społeczny wobec Niemców badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	202
Tab.80. Dystans społeczny wobec Hindusów badanych Ukraińców znajomość języków obcych.....	203
Tab.81. Dystans społeczny wobec Nigeryjczyków badanych Ukraińców a znajomość języków obcych.....	204
Tab.82. Dystans społeczny wobec Polaków badanych Ukraińców a znajomość języków obcych.....	205
Tab.83. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Amerykanów w opinii badanych grup.....	208
Tab.84. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Anglików w opinii badanych grup.....	209
Tab.85. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Szwedów w opinii badanych grup.....	209
Tab.86. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Arabów w opinii badanych grup.....	210
Tab.87. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Chińczyków w opinii badanych grup.....	211
Tab.88. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Rosjan w opinii badanych grup.....	212
Tab.89. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Żydów w opinii badanych grup.....	213
Tab.90. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Niemców w opinii badanych.....	213
Tab.91. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Hindusów w opinii badanych.....	214
Tab.92. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Nigeryjczyków w opinii badanych grup.....	215
Tab.93. Porównanie dominujących cech charakteryzujących Ukraińców w opinii Polaków i Polaków w opinii Ukraińców.....	216
Tab.94. Porównanie poziomu emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków i Ukraińców.....	218
Tab.95. Poziom emocjonalnego stosunku badanych Polaków do Ukraińców oraz Ukraińców do Polaków – t-Student.....	219
Tab.96. Porównanie dystansu społecznego wobec „Obcych” badanych Polaków i Ukraińców.....	221
Tab.97. Porównanie dystansu społecznego Polaków wobec Ukraińców i Ukraińców wobec Polaków.....	222
Tab.98. Porównanie postaw wobec „Obcych” badanych Polaków i Ukraińców.....	230

SPIS WYKRESÓW

Wyk. 1. Przekonania i stereotypy o Amerykanach w opinii badanych Polaków.....	81
Wyk. 2. Przekonania i stereotypy o Anglikach w opinii badanych Polaków.....	83
Wyk. 3. Przekonania i stereotypy o Szwedach w opinii badanych Polaków.....	86
Wyk. 4. Przekonania i stereotypy o Arabach w opinii badanych Polaków.....	87
Wyk. 5. Przekonania i stereotypy o Chińczykach w opinii badanych Polaków.....	89
Wyk. 6. Przekonania i stereotypy o Rosjanach w opinii badanych Polaków.....	91
Wyk. 7. Przekonania i stereotypy o Żydach w opinii badanych Polaków.....	93
Wyk. 8. Przekonania i stereotypy o Niemcach w opinii badanych Polaków.....	95
Wyk. 9. Przekonania i stereotypy o Hindusach w opinii badanych Polaków.....	97
Wyk.10. Przekonania i stereotypy o Nigeryjczykach w opinii badanych Polaków.....	99
Wyk.11. Przekonania i stereotypy o Ukraińcach w opinii badanych Polaków.....	101
Wyk.12. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków.....	104
Wyk.13. Poziom emocjonalnego stosunku do Anglika badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	109
Wyk.14. Poziom emocjonalnego stosunku do Araba badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	110
Wyk.15. Poziom emocjonalnego stosunku do Szweda badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	111
Wyk.16. Poziom emocjonalnego stosunku do Hindusa badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	112
Wyk.17. Poziom emocjonalnego stosunku do Ukraińca badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	113
Wyk.18. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	114
Wyk.19. Poziom emocjonalnego stosunku do Anglika badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	115
Wyk.20. Poziom emocjonalnego stosunku do Chińczyka badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	116
Wyk.21. Poziom emocjonalnego stosunku do Żyda badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	117
Wyk.22. Poziom emocjonalnego stosunku do Niemca badanych Polaków a znajomość języków obcych.....	118
Wyk.23. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków.....	120
Wyk.24. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	125
Wyk.25. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	126
Wyk.26. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	127
Wyk.27. Dystans społeczny wobec Chińczyków badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	128
Wyk.28. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	129
Wyk.29. Dystans społeczny wobec Hindusów badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	130
Wyk.30. Dystans społeczny wobec Ukraińców badanych Polaków a ich miejsce zamieszkania.....	131
Wyk.31. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Polaków a ich znajomość języków obcych.....	133
Wyk.32. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Polaków a ich znajomość języków obcych.....	134
Wyk.33. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Polaków a ich znajomość języków obcych.....	135
Wyk.34. Dystans społeczny wobec Arabów badanych Polaków a ich znajomość języków obcych.....	136
Wyk.35. Dystans społeczny wobec Chińczyków badanych Polaków a ich znajomość języków obcych.....	137
Wyk.36. Dystans społeczny wobec Rosjan badanych Polaków a ich znajomość języków obcych.....	138
Wyk.37. Dystans społeczny wobec Rosjan badanych Polaków a ich znajomość języków obcych.....	138
Wyk.38. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Polaków a ich znajomość języków obcych.....	139
Wyk.39. Dystans społeczny wobec Niemców badanych Polaków a ich znajomość języków obcych.....	140
Wyk.40. Dystans społeczny wobec Hindusów badanych Polaków a ich znajomość języków obcych.....	141
Wyk.41. Dystans społeczny wobec Nigeryjczyków badanych Polaków a ich znajomość języków obcych.....	142
Wyk.42. Dystans społeczny wobec Ukraińców badanych Polaków a ich znajomość języków obcych.....	143
Wyk.43. Przekonania i stereotypy o Amerykanach w opinii badanych Ukraińców.....	146
Wyk.44. Przekonania i stereotypy o Anglikach w opinii badanych Ukraińców.....	148
Wyk.45. Przekonania i stereotypy o Anglikach w opinii badanych Ukraińców.....	150
Wyk.46. Przekonania i stereotypy o Arabach w opinii badanych Ukraińców.....	152
Wyk.47. Przekonania i stereotypy o Chińczykach w opinii badanych Ukraińców.....	154
Wyk.48. Przekonania i stereotypy o Rosjanach w opinii badanych Ukraińców.....	156
Wyk.49. Przekonania i stereotypy o Żydach w opinii badanych Ukraińców.....	158

Wyk.50. Przekonania i stereotypy o Niemcach w opinii badanych Ukraińców.....	160
Wyk.51. Przekonania i stereotypy o Hindusach w opinii badanych Ukraińców.....	161
Wyk.52. Przekonania i stereotypy o Nigeryjczykach w opinii badanych Ukraińców.....	163
Wyk.53. Przekonania i stereotypy o Polakach w opinii badanych Ukraińców.....	165
Wyk.54. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców.....	168
Wyk.55. Poziom emocjonalnego stosunku do Amerykanina badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	173
Wyk.56. Poziom emocjonalnego stosunku do Araba badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	174
Wyk.57. Poziom emocjonalnego stosunku do Chińczyka badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	175
Wyk.58. Poziom emocjonalnego stosunku do Rosjanina badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	176
Wyk.59. Poziom emocjonalnego stosunku do Żyda badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	177
Wyk.60. Poziom emocjonalnego stosunku do Nigeryjczyka badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	177
Wyk.61. Poziom emocjonalnego stosunku do Polaka badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	179
Wyk.62. Poziom emocjonalnego stosunku do Amerykanina badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	180
Wyk.63. Poziom emocjonalnego stosunku do Anglika badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	181
Wyk.64. Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Ukraińców.....	183
Wyk.65. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	188
Wyk.66. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	189
Wyk.67. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	190
Wyk.68. Dystans społeczny wobec Arabów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	191
Wyk.69. Dystans społeczny wobec Rosjan badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	192
Wyk.70. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Ukraińców a ich miejsce zamieszkania.....	193
Wyk.71. Dystans społeczny wobec Amerykanów badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	195
Wyk.72. Dystans społeczny wobec Anglików badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	196
Wyk.73. Dystans społeczny wobec Szwedów badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	197
Wyk.74. Dystans społeczny wobec Arabów badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	198
Wyk.75. Dystans społeczny wobec Chińczyków badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	199
Wyk.76. Dystans społeczny wobec Rosjan badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	200
Wyk.77. Dystans społeczny wobec Żydów badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	201
Wyk.78. Dystans społeczny wobec Niemców badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	202
Wyk.79. Dystans społeczny wobec Hindusów badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	203
Wyk.80. Dystans społeczny wobec Nigeryjczyków badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	204
Wyk.81. Dystans społeczny wobec Polaków badanych Ukraińców a ich znajomość języków obcych.....	205
Wyk.82. Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków i Ukraińców.....	218
Wyk.83. Poziom emocjonalnego stosunku badanych Polaków do Ukraińców oraz Ukraińców do Polaków.....	219
Wyk.84. Porównanie dystansu społecznego wobec „Obcych” badanych Polaków i Ukraińców.....	221
Wyk.85. Porównanie dystansu społecznego badanych Polaków do Ukraińców oraz Ukraińców do Polaków.....	222

ANEKS

Załącznik 1

Zmienna	Testy t; Grupująca: REGION Grupa 1: WSCH.POLSKA Grupa 2 CENT.POLSKA					
	Średnia WSCH.POL SKA	Średnia CENT.PO LSKA	t	p	Odch.std WSCH.P OLSKA	Odch.std CENT.POL SKA
aktywny	3,264368	2,633028	5,42491	0,000000	1,302008	1,226892
anarchistyczny	2,678161	2,614679	0,61970	0,535754	1,057874	1,182891
biedny	1,425287	1,605505	-2,40610	0,016503	0,738484	0,900776
bogaty	4,321839	4,220183	1,26070	0,208032	0,838876	0,924403
rodzinny	3,574713	3,522936	0,58347	0,559850	0,919434	1,021396
fanatyczny	3,011494	2,788991	2,12834	0,033821	1,121410	1,160593
inteligentny	3,632184	3,532110	1,14218	0,253954	0,887281	1,030134
konserwatywny	2,839080	2,844037	-0,05125	0,959149	1,040047	1,070547
kulturalny	3,436782	3,412844	0,29113	0,771076	0,855316	0,942699
mądry	3,448276	3,394495	0,65617	0,512032	0,814654	0,979216
moralny	3,310345	3,192661	1,40811	0,159750	0,836343	0,992851
nacjonalista	3,218391	3,100917	1,16076	0,246321	1,023853	1,190941
Nadużywający alkoholu	2,758621	2,779817	-0,21973	0,826174	1,105568	0,982406
towarzyski	4,172414	3,935780	2,82932	0,004861	0,848622	0,981631
uczciwy	3,390805	3,082569	3,33969	0,000904	0,988663	1,026187
wierzący	2,896552	2,880734	0,16820	0,866499	0,873118	1,181460
wykształcony	3,770115	3,587156	2,09763	0,036463	0,855316	1,055039
zdyscyplinowany	3,471264	3,165138	3,08730	0,002137	0,982607	1,187599
życzliwy	3,597701	3,275229	3,43883	0,000635	0,917267	1,134881
odważny	3,758621	3,532110	2,19012	0,028999	1,115956	1,140529

Załącznik 2

Zmienna	Testy t; Grupująca: PLEĆ (Arkusz1) Grupa 1: K Grupa 2 M					
	Średnia K	Średnia M	t	p	Odch.std K	Odch.std M
aktywny	3,009132	2,634146	1,76252	0,078622	1,301261	1,318258
anarchistyczny	2,666677	2,463415	1,11567	0,265126	1,102663	1,246947
biedny	1,513699	1,439024	0,55692	0,577845	0,824979	0,776169
bogaty	4,262557	4,414634	-1,05904	0,290116	0,888273	0,725109
rodzinny	3,550228	3,560976	-0,06802	0,945801	0,942749	1,203872
fanatyczny	2,952055	2,463415	2,63241	0,008753	1,127961	1,228735
inteligentny	3,614155	3,292683	2,06767	0,039210	0,966004	0,782429
konserwatywny	2,842466	2,829268	0,07667	0,938922	1,076194	0,771441
kulturalny	3,431507	3,365854	0,44864	0,653893	0,870894	1,134815
mądry	3,426941	3,390244	0,25144	0,801583	0,901514	0,802435
moralny	3,242009	3,414634	-1,15961	0,246787	0,900479	1,024100
nacjonalista	3,136986	3,463415	-1,81574	0,070038	1,094798	1,163992
Nadużywający alkoholu	2,792237	2,512195	1,63546	0,102613	1,054676	0,977802
towarzyski	4,105023	3,634146	3,16960	0,001625	0,898981	1,018727
uczciwy	3,269406	3,048780	1,32998	0,184161	1,012745	1,047645
wierzący	2,897260	2,804878	0,55204	0,581180	1,001574	1,249390
wykształcony	3,687215	3,682927	0,02749	0,978079	0,954513	0,960183
zdyscyplinowany	3,312785	3,536585	-1,25759	0,209154	1,088896	1,097669
życzliwy	3,479452	3,146341	1,97946	0,048339	0,993474	1,370419
odważny	3,691781	3,268293	2,30158	0,021789	1,129377	1,096002

Załącznik 3

Zmienna	Testy t; Grupująca: STAN CYWILNY (Arkusz1) Grupa 1: W Grupa 2 Z					
	Średnia W	Średnia Z	t	p	Odch.std W	Odch.std Z
aktywny	3,000000	2,857143	0,87941	0,379621	1,300297	1,334899
anarchistyczny	2,664179	2,571429	0,66786	0,504549	1,109542	1,151984
biedny	1,502488	1,532468	-0,29348	0,769283	0,764710	1,070961
bogaty	4,248756	4,415584	-1,52721	0,127372	0,852054	1,004603
rodzinny	3,542289	3,597403	-0,45803	0,647136	0,960285	1,003412
fanatyczny	2,967662	2,610390	2,52548	0,011877	1,099285	1,319448
inteligentny	3,604478	3,493506	0,93376	0,350899	0,965892	0,897707
konserwatywny	2,820896	2,948052	-0,97074	0,332170	1,081590	0,866983
kulturalny	3,457711	3,259740	1,78166	0,075441	0,895794	0,879632
mądry	3,425373	3,415584	0,08805	0,929873	0,904769	0,832729
moralny	3,263682	3,220779	0,37790	0,705675	0,915439	0,897707
nacjonalista	3,121891	3,389610	-1,95621	0,051024	1,079193	1,204770
Nadużywający alkoholu	2,781095	2,701299	0,61035	0,541920	1,038818	1,112902
towarzyski	4,104478	3,857143	2,17383	0,030209	0,903874	0,969458
uczciwy	3,333333	2,818182	4,14212	0,000041	0,964886	1,166724
wierzący	2,875622	2,961039	-0,67023	0,503038	0,995978	1,163497
wykształcony	3,711443	3,558442	1,29016	0,197621	0,976695	0,819074
zdyscyplinowany	3,358209	3,194805	1,20535	0,228665	1,028785	1,367277
życzliwy	3,445274	3,480519	-0,27388	0,784299	0,992862	1,231285
odważny	3,699005	3,428571	1,92646	0,054641	1,110570	1,218590

Załącznik 4

Zmienna	Testy t; Grupująca: WYAZ.JAZDY ZA GRANICĘ (Arkusz1) Grupa 1: TAK Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,008475	2,888000	0,88673	0,375673	1,341192	1,199570
anarchistyczny	2,697740	2,512000	1,60263	0,109678	1,129890	1,067224
biedny	1,471751	1,608000	-1,59882	0,110524	0,789839	0,897092
bogaty	4,271186	4,288000	-0,18359	0,854415	0,927951	0,727523
rodzinny	3,528249	3,616000	-0,87245	0,383403	0,973032	0,948547
fanatyczny	2,901130	2,936000	-0,29279	0,769813	1,133497	1,175996
inteligentny	3,567797	3,640000	-0,72615	0,468104	0,926281	1,034876
konserwatywny	2,793785	2,976000	-1,66639	0,096291	1,023722	1,124966
kulturalny	3,437853	3,392000	0,49188	0,623030	0,879629	0,940967
mądry	3,372881	3,568000	-2,10822	0,035533	0,904474	0,845634
moralny	3,177966	3,480000	-3,21466	0,001395	0,930728	0,819126
nacjonalista	3,223164	3,000000	1,94960	0,051810	1,102881	1,092496
Nadużywający alkoholu	2,796610	2,688000	0,99391	0,320769	1,047533	1,058118
towarzyski	4,081921	4,016000	0,68967	0,490740	0,891611	0,991773
uczciwy	3,265537	3,208000	0,54362	0,586960	0,974228	1,130915
wierzący	2,870056	2,944000	-0,69373	0,488190	1,064523	0,900752
wykształcony	3,621469	3,872000	-2,53843	0,011452	0,974573	0,870447
zdyscyplinowany	3,242938	3,584000	-3,03228	0,002559	1,125430	0,943432
życzliwy	3,508475	3,288000	2,05724	0,040206	1,054432	0,957281
odważny	3,615819	3,768000	-1,29341	0,196497	1,133761	1,122612

Załącznik 5

Zmienna	Testy t; Grupująca: NAJBIŻSI. Za GRA. (Arkusz1) Grupa 1: TAK Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,049844	2,829114	1,74342	0,081904	1,305281	1,297686
anarchistyczny	2,663551	2,620253	0,39896	0,690102	1,161442	1,019601
biedny	1,563863	1,392405	2,15873	0,031369	0,899550	0,616498
bogaty	4,274143	4,278481	-0,05071	0,959582	0,908081	0,820699
rodzinny	3,545171	3,563291	-0,19272	0,847258	0,944714	1,012241
fanatyczny	2,866044	3,000000	-1,20589	0,228457	1,116971	1,194467
inteligentny	3,545171	3,670886	-1,35542	0,175926	0,931388	0,999637
konserwatywny	2,813084	2,898734	-0,83677	0,403142	1,046997	1,065916
kulturalny	3,423676	3,430380	-0,07697	0,938679	0,895091	0,898456
mądry	3,423676	3,424051	-0,00431	0,996560	0,922598	0,831653
moralny	3,236760	3,297468	-0,68472	0,493855	0,945394	0,840909
nacjonalista	3,230530	3,031646	1,85947	0,063575	1,119348	1,061311
Nadużywający alkoholu	2,747664	2,810127	-0,61157	0,541114	0,969150	1,200594
towarzyski	4,015576	4,164557	-1,67272	0,095038	0,969733	0,796795
uczciwy	3,186916	3,379747	-1,95772	0,050845	1,019781	1,000685
wierzący	2,959502	2,746835	2,14525	0,032437	1,070154	0,909516
wykształcony	3,626168	3,810127	-1,99035	0,047122	0,960371	0,931760
zdyscyplinowany	3,271028	3,455696	-1,74659	0,081353	1,086020	1,091921
życzliwy	3,489097	3,373418	1,15210	0,249856	1,043150	1,025559
odważny	3,557632	3,854430	-2,71665	0,006834	1,197894	0,955646

Załącznik 6

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1) Zaznaczone efekty są istotne z p < ,0	
	F	p
aktywny	7,32882	0,000082
anarchistyczny	3,71396	0,011593
biedny	1,73971	0,157987
bogaty	0,43848	0,725575
rodzinny	2,86020	0,036519
fanatyczny	2,15453	0,092596
inteligentny	2,45205	0,062718
konserwatywny	4,95809	0,002130
kulturalny	1,61815	0,184294
mądry	0,21982	0,882639
moralny	2,21626	0,085439
nacjonalista	7,82342	0,000042
Nadużywający alkoholu	6,41641	0,000288
towarzyski	14,81280	0,000000
uczciwy	11,61860	0,000000
wierzący	1,65548	0,175806
wykształcony	4,43171	0,004371
zdyscyplinowany	2,53624	0,056128
życzliwy	0,48168	0,695172
odważny	11,29043	0,000000

Test NIR; Zmienna: TOWARZYSKI Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=4,0712	M=3,9223	M=4,5172	M=2,5556
KOMUNIK. {1}		0,138080	0,000441	0,000001
PODST. {2}	0,138080		0,000046	0,000010
BIEGŁA {3}	0,000441	0,000046		0,000000
BRAK {4}	0,000001	0,000010	0,000000	

Test NIR; Zmienna: WYKSZTAŁCONY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=3,7217	M=3,4660	M=3,9655	M=3,2222
KOMUNIK. {1}		0,017674	0,071668	0,118285
PODST. {2}	0,017674		0,001353	0,457793
BIEGŁA {3}	0,071668	0,001353		0,028426
BRAK {4}	0,118285	0,457793	0,028426	

Test NIR; Zmienna: ODWAŻNY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=3,7929	M=3,3981	M=3,6552	M=1,8889
KOMUNIK. {1}		0,001657	0,380722	0,000000
PODST. {2}	0,001657		0,153960	0,000087
BIEGŁA {3}	0,380722	0,153960		0,000009
BRAK {4}	0,000000	0,000087	0,000009	

Test NIR; Zmienna: RODZINNY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=3,6246	M=3,3883	M=3,3793	M=4,0000
KOMUNIK. {1}		0,031201	0,075087	0,248530
PODST. {2}	0,031201		0,954328	0,067682
BIEGŁA {3}	0,075087	0,954328		0,072021
BRAK {4}	0,248530	0,067682	0,072021	

Załącznik 7

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1) Zaznaczone efekty są istotne z $p < ,0$	
	F	p
aktywny	5,122715	0,000477
anarchistyczny	3,166896	0,013830
biedny	0,911815	0,456772
bogaty	2,993970	0,018487
rodzinny	1,556323	0,184856
fanatyczny	2,549290	0,038611
inteligentny	2,941608	0,020177
konserwatywny	3,923809	0,003814
kulturalny	2,314782	0,056542
mądry	1,560541	0,183693
moralny	1,477867	0,207726
nacjonalista	2,395137	0,049645
Nadużywający alkoholu	1,172990	0,321878
towarzyski	4,468577	0,001489
uczciwy	2,545614	0,038844
wierzący	4,196831	0,002383
wykształcony	1,476440	0,208165
zdyscyplinowany	1,512544	0,197323
życzliwy	4,318455	0,001931
odważny	1,493495	0,202978

Test NIR; Zmienna: BOGATY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$					
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=4,2778	M=4,3497	M=3,9375	M=4,3816	M=4,3125
M do 20 tys {1}		0,471244	0,009692	0,401628	0,838659
W {2}	0,471244		0,001446	0,792493	0,825524
M > 100 tys. {3}	0,009692	0,001446		0,002829	0,047605
M 50 -100 tys {4}	0,401628	0,792493	0,002829		0,707178
M 20 -50 tys {5}	0,838659	0,825524	0,047605	0,707178	

Test NIR; Zmienna: TOWARZYSKI Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$					
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=3,9861	M=4,0307	M=4,0469	M=4,4342	M=3,7500
M do 20 tys {1}		0,667033	0,655187	0,000525	0,182605
W {2}	0,667033		0,903481	0,001419	0,109438
M > 100 tys. {3}	0,655187	0,903481		0,011985	0,130467
M 50 -100 tys {4}	0,000525	0,001419	0,011985		0,000369
M 20 -50 tys {5}	0,182605	0,109438	0,130467	0,000369	

Test NIR; Zmienna: INTELIGENTNY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$					
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=3,8056	M=3,4785	M=3,4531	M=3,5000	M=3,6250
M do 20 tys {1}		0,002684	0,013644	0,023390	0,330058
W {2}	0,002684		0,855867	0,870473	0,424420
M > 100 tys. {3}	0,013644	0,855867		0,770730	0,402570
M 50 -100 tys {4}	0,023390	0,870473	0,770730		0,531617
M 20 -50 tys {5}	0,330058	0,424420	0,402570	0,531617	

Test NIR; Zmienna: FANATYCZNY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$					
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=3,0625	M=2,8405	M=2,6250	M=2,8684	M=3,2500
M do 20 tys {1}		0,088210	0,010686	0,228922	0,398899
W {2}	0,088210		0,199194	0,859608	0,062945
M > 100 tys. {3}	0,010686	0,199194		0,207304	0,011385
M 50 -100 tys {4}	0,228922	0,859608	0,207304		0,111694
M 20 -50 tys {5}	0,398899	0,062945	0,011385	0,111694	

Załącznik 8

Zmienna	Testy t; Grupująca: BADANI (Arkusz1) Grupa 1: WSCH.POLSKA Grupa 2: CENT.POLSKA					
	Średnia WSCH.PO LSKA	Średnia CENT.PO LSKA	t	p	Odch.std WSCH.PO LSKA	Odch.std CENT.POL SKA
aktywny	3,264368	2,981651	2,899500	0,003910	1,079100	1,042698
anarchistyczny	2,586207	2,348624	2,418444	0,015961	1,002517	1,147035
biedny	1,620690	1,853211	-2,930355	0,003548	0,778184	0,958356
bogaty	4,126437	4,036697	1,279933	0,201194	0,771680	0,755034
rodzinny	3,413793	3,256881	1,934113	0,053688	0,866714	0,904710
fanatyczny	2,839080	2,816514	0,234244	0,814901	1,062004	1,035456
inteligentny	3,712644	3,614679	1,110333	0,267418	0,922889	1,006049
konserwatywny	3,011494	3,211009	-2,169355	0,030549	1,013302	0,989096
kulturalny	3,896552	3,522936	4,346800	0,000017	0,911907	0,965739
mądry	3,781609	3,577982	2,606820	0,009425	0,824042	0,882953
moralny	3,494253	3,128440	4,457277	0,000010	0,816280	0,979993
nacjonalista	3,022989	2,724771	3,073755	0,002235	0,995880	1,126731
nadużywający alkoholu	2,747126	2,715596	0,322447	0,747235	1,097743	1,025857
towarzyski	3,781609	3,504587	2,940022	0,003441	0,904161	1,157017
uczciwy	3,505747	3,302752	2,424311	0,015708	0,884137	0,945565
wierzący	2,965517	2,908257	0,640449	0,522160	1,012783	0,926231
wykształcony	3,804598	3,779817	0,278555	0,780714	1,028506	0,893992
zdyscyplinowany	3,540230	3,311927	2,318055	0,020869	1,028119	1,125304
życzliwy	3,643678	3,192661	5,190733	0,000000	0,923751	0,974108
odważny	3,494253	3,293578	2,335120	0,019951	0,922458	0,953313

Załącznik 9

Zmienna	Testy t; Grupująca: PLEĆ (Arkusz1)					
	Grupa 1: K					
	Grupa 2 M					
	Średnia K	Średnia M	t	p	Odch.std K	Odch.std M
aktywny	3,175799	2,707317	2,69610	0,007264	1,086071	0,782429
anarchistyczny	2,500000	2,243902	1,45890	0,145250	1,073394	1,090424
biedny	1,682648	2,195122	-3,64589	0,000296	0,818672	1,229217
bogaty	4,100457	3,926829	1,39167	0,164672	0,752691	0,877218
rodzinny	3,365297	3,097561	1,85344	0,064437	0,894366	0,768273
fanatyczny	2,863014	2,463415	2,34344	0,019517	1,036828	1,120213
inteligentny	3,682648	3,512195	1,08528	0,278346	0,964932	0,925255
konserwatywny	3,111872	3,000000	0,68036	0,496609	1,014222	0,921954
kulturalny	3,771689	3,243902	3,42470	0,000669	0,953338	0,830075
mądry	3,694064	3,634146	0,42798	0,668861	0,859733	0,829340
moralny	3,333333	3,268293	0,43632	0,662805	0,924289	0,775383
nacjonalista	2,876712	3,000000	-0,70730	0,479726	1,060355	1,140175
nadużywający alkoholu	2,751142	2,536585	1,23463	0,217576	1,063084	1,074653
towarzyski	3,726027	2,902439	4,99212	0,000001	0,993253	1,179086
uczciwy	3,454338	2,975610	3,22703	0,001337	0,913397	0,851111
wierzący	2,979452	2,512195	2,96188	0,003210	0,957704	1,051712
wykształcony	3,792237	3,804878	-0,07982	0,936417	0,980466	0,843194
zdyscyplinowany	3,458904	3,195122	1,49977	0,134335	1,061884	1,229217
życzliwy	3,447489	3,341463	0,66726	0,504929	0,966596	1,039465
odważny	3,422374	3,195122	1,48059	0,139377	0,943314	0,900542

Załącznik 10

Zmienna	Testy t; Grupująca: STAN CYWILNY (Arkusz1)					
	Grupa 1: W					
	Grupa 2 Z					
	Średnia W	Średnia Z	t	p	Odch.std W	Odch.std Z
aktywny	3,186567	2,870130	2,38701	0,017375	1,053444	1,128001
anarchistyczny	2,524876	2,233766	2,18323	0,029506	1,052549	1,168626
biedny	1,748756	1,610390	1,27692	0,202250	0,841007	1,015095
bogaty	4,062189	4,207792	-1,53287	0,125972	0,719250	0,964333
rodzinny	3,360697	3,246753	1,03304	0,302109	0,891493	0,860781
fanatyczny	2,890547	2,506494	2,96712	0,003157	0,997733	1,242063
inteligentny	3,703980	3,480519	1,87250	0,061749	0,939270	1,058927
konserwatywny	3,104478	3,090909	0,10829	0,913815	1,022944	0,920266
kulturalny	3,815920	3,259740	4,79232	0,000002	0,945363	0,864544
mądry	3,726368	3,493506	2,19427	0,028697	0,861913	0,804974
moralny	3,340796	3,259740	0,71413	0,475498	0,915795	0,894465
nacjonalista	2,900498	2,818182	0,61993	0,535600	1,021001	1,284803
nadużywający alkoholu	2,728368	2,766234	-0,30073	0,763754	1,035409	1,212827
towarzyski	3,671642	3,571429	0,77794	0,436990	1,014430	1,140505
uczciwy	3,462687	3,155844	2,70694	0,007034	0,861971	1,136302
wierzący	2,972637	2,766234	1,70735	0,088408	0,956275	1,050014
wykształcony	3,808458	3,714286	0,78118	0,435086	0,966072	0,984848
zdyscyplinowany	3,487562	3,168831	2,38777	0,017339	1,011699	1,351438
życzliwy	3,480100	3,220779	2,15202	0,031897	0,926663	1,165551
odważny	3,427861	3,272727	1,32637	0,185353	0,902211	1,119638

Załącznik 11

Zmienna	Testy t; Grupująca: WYAZ.JAZDY ZA GRANICĘ (Arkusz1)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,124294	3,168000	-0,39192	0,695291	1,106933	0,965000
anarchistyczny	2,502825	2,408000	0,84670	0,397587	1,054462	1,136605
biedny	1,745763	1,672000	0,81307	0,416583	0,882821	0,840276
bogaty	4,028249	4,248000	-2,78157	0,005624	0,778095	0,703173
rodzinny	3,316384	3,416000	-1,07994	0,280715	0,931910	0,742533
fanatyczny	2,838983	2,800000	0,35687	0,721350	1,069566	0,991903
inteligentny	3,596045	3,872000	-2,77682	0,005705	0,991800	0,842194
konserwatywny	3,146893	2,976000	1,63519	0,102669	0,979046	1,073613
kulturalny	3,683616	3,848000	-1,65892	0,097789	0,982229	0,861881
mądry	3,641243	3,824000	-2,05780	0,040152	0,883333	0,762678
moralny	3,285311	3,448000	-1,71813	0,086422	0,887725	1,079999
nacjonalista	2,909605	2,824000	0,77099	0,441092	1,065965	1,070604
nadużywający alkoholu	2,836158	2,440000	3,62150	0,000324	1,080994	0,962188
towarzyski	3,661017	3,640000	0,19495	0,845512	1,033877	1,042639
uczciwy	3,401130	3,448000	-0,49075	0,623832	0,929588	0,884052
wierzący	2,926554	2,976000	-0,48767	0,626009	1,004368	0,884125
wykształcony	3,765537	3,872000	-1,05647	0,291290	0,974955	0,950178
zdyscyplinowany	3,443503	3,416000	0,24490	0,806639	1,097731	1,025356
życzliwy	3,432203	3,456000	-0,23499	0,814317	1,019461	0,827978
odważny	3,367232	3,504000	-1,39840	0,162643	0,949519	0,912494

Załącznik 12

Zmienna	Testy t; Grupująca: RODZ. Za GRA. (Arkusz1)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,133956	3,139241	-0,05072	0,959569	1,116971	0,973982
anarchistyczny	2,436137	2,563291	-1,21649	0,224400	1,124918	0,967191
biedny	1,791277	1,594937	2,32852	0,020302	0,910040	0,774086
bogaty	4,034268	4,189873	-2,10143	0,036127	0,771814	0,741421
rodzinny	3,398754	3,227848	1,98937	0,047231	0,874928	0,902218
fanatyczny	2,803738	2,879747	-0,74526	0,456479	1,070391	1,005448
inteligentny	3,644860	3,715190	-0,75206	0,452387	1,002363	0,874929
konserwatywny	3,090343	3,126582	-0,37026	0,711357	1,022222	0,975719
kulturalny	3,685358	3,810127	-1,34670	0,178717	0,947400	0,965335
mądry	3,666667	3,734177	-0,81078	0,417894	0,868428	0,832598
moralny	3,320872	3,341772	-0,23559	0,813855	0,880252	0,975967
nacjonalista	2,956386	2,746835	2,02797	0,043119	1,083094	1,021655
nadużywający alkoholu	2,694704	2,810127	-1,11586	0,265042	1,022499	1,047605
towarzyski	3,688474	3,588608	0,99274	0,321342	1,029028	1,047470
uczciwy	3,408100	3,424051	-0,17876	0,858200	0,917774	0,918974
wierzący	3,003115	2,810127	2,04614	0,041290	0,950324	1,010467
wykształcony	3,800623	3,778481	0,23497	0,814332	0,940811	1,025928
zdyscyplinowany	3,479751	3,348101	1,25704	0,209356	1,063776	1,105442
życzliwy	3,523364	3,265823	2,74400	0,006298	0,958636	0,980171
odważny	3,292835	3,626582	-3,69774	0,000243	0,946166	0,892175

Załącznik 13

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1)	
	Zaznaczone efekty są istotne z p < ,01	
	F	p
aktywny	1,598301	0,173574
anarchistyczny	2,665413	0,031904
biedny	0,728361	0,572889
bogaty	0,833235	0,504465
rodzinny	1,656934	0,158860
fanatyczny	5,750895	0,000159
inteligentny	0,839075	0,500811
konserwatywny	4,434475	0,001580
kulturalny	8,128569	0,000002
mądry	2,113953	0,078011
moralny	2,316412	0,056393
nacjonalista	1,702123	0,148308
nadużywający alkoholu	4,436244	0,001575
towarzyski	2,085729	0,081588
uczciwy	2,487005	0,042750
wierzący	1,607976	0,171064
wykształcony	0,783987	0,535950
zdyscyplinowany	2,163366	0,072104
życzliwy	6,371255	0,000053
odważny	3,522971	0,007569

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: KULTURALNY				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,9583	M=3,6503	M=4,0000	M=3,3158	M=3,5000
W {2}	0,003835	0,003835	0,764902	0,000001	0,011724
M > 100 tys. {3}	0,764902	0,010852	0,009661	0,000017	0,013061
M 50 -100 tys {4}	0,000001	0,009661	0,000017		0,346120
M 20 -50 tys {5}	0,011724	0,402073	0,013061	0,346120	

Załącznik 14

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1) Zaznaczone efekty są istotne z $p < ,0$	
	F	p
aktywny	8,757235	0,000012
anarchistyczny	1,132143	0,335595
biedny	0,616964	0,604279
bogaty	1,923550	0,124865
rodzinny	1,215595	0,303463
fanatyczny	5,321224	0,001296
inteligentny	1,849218	0,137370
konserwatywny	4,585761	0,003543
kulturalny	1,787040	0,148739
mądry	2,942570	0,032719
moralny	9,977211	0,000002
nacjonalista	5,434182	0,001110
nadużywający alkoholu	6,585392	0,000228
towarzyski	4,512058	0,003918
uczciwy	1,138990	0,332849
wierzący	2,396107	0,067508
wykształcony	4,396736	0,004585
zdyscyplinowany	2,432669	0,064339
życzliwy	2,465220	0,061640
odważny	1,880138	0,132030

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: MADRY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,6667	M=3,5825	M=3,9828	M=3,7778
PODST. {2}	0,385448	0,385448	0,009761	0,699693
BIEGŁA {3}	0,009761	0,004371	0,004371	0,501862
BRAK {4}	0,699693	0,509678	0,501862	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: TOWARZYSKI Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,6149	M=3,6311	M=4,0345	M=2,8889
PODST. {2}	0,889587	0,889587	0,004372	0,036535
BIEGŁA {3}	0,004372	0,016778	0,016778	0,001899
BRAK {4}	0,036535	0,037569	0,001899	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: WYKSZTAŁCONY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,8091	M=3,6214	M=3,8621	M=4,7778
PODST. {2}	0,085879	0,085879	0,699337	0,002947
BIEGŁA {3}	0,699337	0,126755	0,126755	0,000566
BRAK {4}	0,002947	0,000566	0,007925	0,007925

Załącznik 15

Zmienna	Testy t; Grupująca: BADANI (Arkusz1) Grupa 1: WSCH.POLSKA Grupa 2 CENT.POLSKA					
	Średnia WSCH.PO LSKA	Średnia CENT.P OLSKA	t	p	Odch.std WSCH.P OLSKA	Odch.std CENT.PO LSKA
aktywny	3,517241	3,431193	1,02076	0,307883	0,787333	1,054872
anarchistyczny	2,471264	2,284404	2,00243	0,045804	1,017226	1,016833
biedny	1,620690	1,853211	-2,71122	0,006946	0,778184	1,093135
bogaty	4,103448	4,000000	1,20411	0,229143	0,873118	1,006889
rodzinny	3,310345	3,201835	1,34830	0,178201	0,822431	0,938474
fanatyczny	2,574713	2,688073	-1,15418	0,249003	0,991877	1,157602
inteligentny	3,896552	3,770642	1,50091	0,134041	0,832528	1,003524
konserwatywny	2,873563	2,935780	-0,67322	0,501135	0,982202	1,036435
kulturalny	3,781609	3,688073	1,20865	0,227397	0,878267	0,799738
mądry	3,735632	3,559633	2,08822	0,037308	0,878720	0,964161
moralny	3,448276	3,201835	3,15516	0,001705	0,800365	0,908534
nacjonalista	2,919540	2,669725	2,78003	0,005650	0,888625	1,078102
nadużywający alkoholu	2,356322	2,651376	-3,21452	0,001395	0,885486	1,122671
towarzyski	3,390805	3,229358	1,77515	0,076510	0,890415	1,099921
uczciwy	3,517241	3,302752	2,30837	0,021405	0,883987	1,148067
wierzący	3,045977	2,844037	2,23601	0,025813	0,816767	1,153431
wykształcony	3,804598	3,568807	2,62691	0,008894	0,909426	1,054872
zdyscyplinowany	3,735632	3,311927	4,30231	0,000021	1,012914	1,141567
życzliwy	3,528736	3,376147	1,80218	0,072148	0,709915	1,126055
odważny	3,390805	3,183486	2,35049	0,019155	0,953007	0,971152

Załącznik 16

Zmienna	Testy t; Grupująca: PŁEĆ (Arkusz1) Grupa 1: K Grupa 2 M					
	Średnia K	Średnia M	t	p	Odch.std K	Odch.std M
aktywny	3,495434	3,292683	1,35233	0,176912	0,865683	1,364623
anarchistyczny	2,433790	1,878049	3,37123	0,000809	1,009769	1,004866
biedny	1,707763	1,926829	-1,42713	0,154197	0,895697	1,330230
bogaty	4,063927	3,975610	0,57685	0,564313	0,917925	1,128889
rodzinny	3,271689	3,146341	0,87405	0,382530	0,864596	1,013927
fanatyczny	2,673516	2,121951	3,18383	0,001548	1,067850	0,979671
inteligentny	3,867580	3,536585	2,22286	0,026693	0,892788	1,097669
konserwatywny	2,942922	2,463415	2,93980	0,003444	0,998366	1,002436
kulturalny	3,762557	3,487805	1,99983	0,046085	0,835847	0,897829
mądry	3,639269	3,829268	-1,26283	0,207266	0,923882	0,891696
moralny	3,335616	3,341463	-0,04162	0,966816	0,836338	1,086503
nacjonalista	2,856164	2,268293	3,69777	0,000243	0,959045	1,118579
nadużywający alkoholu	2,520548	2,170732	2,12830	0,033824	0,988857	1,181153
towarzyski	3,315068	3,341463	-0,16251	0,870970	0,987937	1,063244
uczciwy	3,408676	3,536585	-0,76956	0,441943	0,998680	1,206183
wierzący	2,995434	2,512195	3,01883	0,002673	0,944684	1,306177
wykształcony	3,703196	3,634146	0,42917	0,667995	0,988973	0,942234
zdyscyplinowany	3,611872	2,804878	4,61650	0,000005	1,063239	1,144978
życzliwy	3,472603	3,317073	1,02962	0,303710	0,909109	1,082567
odważny	3,347032	2,756098	3,79848	0,000164	0,936485	1,113115

Załącznik 17

Zmienna	Testy t; Grupująca: STAN CYWILNY (Arkusz1) Grupa 1: W Grupa 2 Z					
	Średnia W	Średnia Z	t	p	Odch.std W	Odch.std Z
aktywny	3,504975	3,337662	1,46562	0,143410	0,888399	1,058927
anarchistyczny	2,440299	2,103896	2,66751	0,007901	1,031991	0,911685
biedny	1,748756	1,610390	1,18265	0,237535	0,931071	0,988830
bogaty	4,054726	4,064935	-0,08751	0,930301	0,916455	1,042992
rodzinny	3,248756	3,324675	-0,69482	0,487506	0,866564	0,938105
fanatyczny	2,674129	2,376623	2,24280	0,025368	1,031077	1,235856
inteligentny	3,860697	3,727273	1,17203	0,241769	0,882355	1,071599
konserwatywny	2,885572	2,987013	-0,80977	0,418473	1,016983	0,952745
kulturalny	3,796020	3,441558	3,41412	0,000694	0,840487	0,802849
mądry	3,689055	3,480519	1,82300	0,068929	0,923686	0,897517
moralny	3,350746	3,259740	0,85120	0,395084	0,864288	0,833550
nacjonalista	2,808458	2,792208	0,13231	0,894791	0,989031	0,977883
nadużywający alkoholu	2,485075	2,519481	-0,27355	0,784549	0,948040	1,293815
towarzyski	3,328358	3,259740	0,55484	0,579267	0,979410	1,068725
uczciwy	3,452736	3,246753	1,63056	0,103643	0,960052	1,268607
wierzący	2,932836	3,064935	-1,07454	0,283125	0,959513	1,127849
wykształcony	3,696517	3,701299	-0,03901	0,968900	0,999969	0,904156
zdyscyplinowany	3,579602	3,350649	1,68740	0,092180	1,080261	1,144394
życzliwy	3,440299	3,558442	-1,02683	0,305020	0,897582	1,057473
odważny	3,300995	3,272727	0,23504	0,814277	0,953507	1,034107

Załącznik 18

Zmienna	Testy t; Grupująca: WYAZJAZDY ZA GRANICĘ (Arkusz1)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,502825	3,408000	0,99194	0,321730	0,904031	0,959637
anarchistyczny	2,406780	2,328000	0,74181	0,458566	1,000600	1,075954
biedny	1,680791	1,856000	-1,79393	0,073457	0,904708	1,029438
bogaty	4,019774	4,160000	-1,44034	0,150428	0,947431	0,901611
rodzinny	3,228814	3,352000	-1,34987	0,177699	0,913335	0,764705
fanatyczny	2,612994	2,664000	-0,45743	0,647568	1,077691	1,054514
inteligentny	3,810734	3,920000	-1,14753	0,251740	0,894299	0,972194
konserwatywny	2,918079	2,856000	0,59232	0,553917	0,964856	1,119504
kulturalny	3,748588	3,712000	0,41637	0,677327	0,849303	0,831012
mądry	3,658192	3,648000	0,10616	0,915499	0,912055	0,952552
moralny	3,265537	3,536000	-3,05168	0,002403	0,849995	0,857077
nacjonalista	2,847458	2,688000	1,55630	0,120300	0,969452	1,027179
nadużywający alkoholu	2,550847	2,320000	2,20545	0,027899	1,036972	0,912282
towarzyski	3,384181	3,128000	2,49195	0,013043	0,969436	1,039355
uczciwy	3,437853	3,368000	0,65960	0,509829	1,041807	0,946436
wierzący	2,926554	3,032000	-1,02543	0,305682	0,952246	1,084614
wykształcony	3,706215	3,672000	0,33379	0,738686	0,986375	0,981901
zdyscyplinowany	3,525424	3,592000	-0,58513	0,558736	1,114254	1,032504
życzliwy	3,508475	3,320000	1,96432	0,050073	0,894545	0,996769
odważny	3,282486	3,336000	-0,53214	0,594878	0,978163	0,932772

Załącznik 19

Zmienna	Testy t; Grupująca: RODZ. Za GRA. (Arkusz1)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,485981	3,462025	0,26803	0,788790	0,912049	0,935064
anarchistyczny	2,429907	2,297468	1,33684	0,181912	1,031796	0,993671
biedny	1,738318	1,702532	0,39102	0,695958	0,958545	0,906519
bogaty	4,043614	4,082278	-0,42434	0,671508	0,976904	0,851863
rodzinny	3,292835	3,196203	1,13300	0,257783	0,888245	0,855547
fanatyczny	2,545171	2,791139	-2,37504	0,017942	1,065943	1,065102
inteligentny	3,769470	3,981013	-2,38938	0,017264	0,943631	0,840621
konserwatywny	2,841121	3,025316	-1,88786	0,059651	0,976117	1,058477
kulturalny	3,697819	3,822785	-1,52594	0,127687	0,843520	0,840981
mądry	3,629283	3,708861	-0,88812	0,374925	0,950139	0,861814
moralny	3,345794	3,316456	0,35104	0,725716	0,848927	0,882156
nacjonalista	2,844237	2,727848	1,21494	0,224991	1,009659	0,935150
nadużywający alkoholu	2,436137	2,601266	-1,68541	0,092564	1,044241	0,930310
towarzyski	3,323988	3,303797	0,20891	0,834605	1,015974	0,949078
uczciwy	3,436137	3,386076	0,50599	0,613101	1,016951	1,020333
wierzący	2,956386	2,949367	0,07300	0,941839	1,017640	0,929333
wykształcony	3,672897	3,746835	-0,77263	0,440123	1,025692	0,895400
zdyscyplinowany	3,573209	3,481013	0,86788	0,385898	1,096200	1,086815
życzliwy	3,517134	3,341772	1,95661	0,050976	0,925601	0,915348
odważny	3,277259	3,335443	-0,61949	0,535890	0,971989	0,955112

Załącznik 20

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1)	
	Zaznaczone efekty są istotne z p < ,0!	
	F	p
aktywny	3,602807	0,006607
anarchistyczny	5,244238	0,000385
biedny	2,236652	0,064121
bogaty	1,097042	0,357360
rodzinny	1,572000	0,180568
fanatyczny	2,169622	0,071387
inteligentny	2,783159	0,026262
konserwatywny	6,238450	0,000067
kulturalny	3,325347	0,010585
mądry	1,965511	0,098636
moralny	0,414183	0,798453
nacjonalista	2,836020	0,024056
nadużywający alkoholu	8,101317	0,000003
towarzyski	3,846806	0,004353
uczciwy	2,751021	0,027697
wierzący	5,260319	0,000375
wykształcony	0,361817	0,835792
zdyscyplinowany	1,440245	0,219563
życzliwy	1,498846	0,201375
odważny	2,860529	0,023095

	Test NIR; Zmienna: INTELIĘNTNY				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=3,9236	M=3,9018	M=3,9219	M=3,5921	M=3,5625
M do 20 tys {1}		0,834165	0,989859	0,010387	0,042578
W {2}	0,834165		0,881258	0,014491	0,054042
M > 100 tys. {3}	0,989859	0,881258		0,032948	0,068391
M 50 -100 tys {4}	0,010387	0,014491	0,032948		0,877205
M 20 -50 tys {5}	0,042578	0,054042	0,068391	0,877205	

	Test NIR; Zmienna: KULTURALNY				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=3,8403	M=3,8282	M=3,6875	M=3,4737	M=3,5625
M do 20 tys {1}		0,899673	0,224289	0,002094	0,089665
W {2}	0,899673		0,254271	0,002385	0,100767
M > 100 tys. {3}	0,224289	0,254271		0,132231	0,490026
M 50 -100 tys {4}	0,002094	0,002385	0,132231		0,614295
M 20 -50 tys {5}	0,089665	0,100767	0,490026	0,614295	

Załącznik 21

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1)	
	Zaznaczone efekty są istotne z p < ,0!	
	F	p
aktywny	3,61420	0,013267
anarchistyczny	7,51782	0,000063
biedny	6,42341	0,000285
bogaty	3,37011	0,018441
rodzinny	1,11281	0,343454
fanatyczny	6,76895	0,000178
inteligentny	5,01370	0,001974
konserwatywny	3,49896	0,015501
kulturalny	5,62177	0,000858
mądry	1,71637	0,162745
moralny	6,07269	0,000462
nacjonalista	1,52501	0,207182
nadużywający alkoholu	4,58226	0,003560
towarzyski	1,86811	0,134083
uczciwy	3,31458	0,019872
wierzący	3,17688	0,023911
wykształcony	14,69233	0,000000
zdyscyplinowany	8,60013	0,000014
życzliwy	11,97805	0,000000
odważny	3,25624	0,021494

	Test NIR; Zmienna: BOGATY			
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
JĘZYKI OBCE	M=4,0550	M=3,9029	M=4,2241	M=4,7778
KOMUNIK. {1}		0,151191	0,204372	0,021966
PODST. {2}	0,151191		0,035883	0,007041
BIEGŁA {3}	0,204372	0,035883		0,097203
BRAK {4}	0,021966	0,007041	0,097203	

	Test NIR; Zmienna: INTELIĘNTNY			
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
JĘZYKI OBCE	M=3,8738	M=3,5728	M=4,1207	M=3,8889
KOMUNIK. {1}		0,003602	0,056961	0,960625
PODST. {2}	0,003602		0,000249	0,315073
BIEGŁA {3}	0,056961	0,000249		0,474599
BRAK {4}	0,960625	0,315073	0,474599	

Załącznik 27

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1) Zaznaczone efekty są istotne z p < ,05	
	F	p
aktywny	3,107983	0,015271
anarchistyczny	1,635471	0,164109
biedny	1,533898	0,191151
bogaty	0,608834	0,656453
rodzinny	5,713732	0,000169
fanatyczny	3,485553	0,008067
inteligentny	3,168636	0,013790
konserwatywny	1,930707	0,104165
kulturalny	1,356444	0,248088
mądry	0,922805	0,450360
moralny	1,443260	0,218593
nacjonalista	1,765401	0,134611
nadużywający alkoholu	4,585111	0,001216
towarzyski	2,699237	0,030173
uczciwy	0,685222	0,602451
wierzący	1,059069	0,376240
wykształcony	1,633700	0,164550
zdyscyplinowany	0,465486	0,761083
życzliwy	0,662988	0,617969
odważny	1,911458	0,107346

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: FANATYCZNY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,3819	M=3,6380	M=3,8750	M=3,3947	M=3,0625
W {2}	0,068450	0,068450	0,007696	0,941374	0,183162
M > 100 tys. {3}	0,007696	0,190804	0,190804	0,021393	0,002335
M 50 -100 tys {4}	0,941374	0,153799	0,021393	0,153799	0,199152
M 20 -50 tys {5}	0,183162	0,015572	0,002335	0,199152	

Załącznik 28

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1) Zaznaczone efekty są istotne z p < ,05	
	F	p
aktywny	1,382963	0,247228
anarchistyczny	2,843274	0,037352
biedny	1,119261	0,340814
bogaty	0,867698	0,457715
rodzinny	5,585998	0,000901
fanatyczny	4,294505	0,005270
inteligentny	6,914828	0,000145
konserwatywny	3,564625	0,014186
kulturalny	1,966144	0,118198
mądry	0,099123	0,960481
moralny	0,406332	0,748520
nacjonalista	1,491749	0,215979
nadużywający alkoholu	2,585747	0,052574
towarzyski	0,241508	0,867371
uczciwy	1,942021	0,121931
wierzący	0,609176	0,609307
wykształcony	4,823406	0,002561
zdyscyplinowany	0,514235	0,672652
życzliwy	1,449147	0,227754
odważny	3,755869	0,010953

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: ANARCHISTYCZNY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,4110	M=3,0291	M=3,4310	M=3,8889
PODST. {2}	0,010887	0,010887	0,062847	0,060188
BIEGŁA {3}	0,915139	0,062847		0,330867
BRAK {4}	0,282308	0,060188	0,330867	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: FANATYCZNY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,5275	M=3,2233	M=3,8966	M=4,0000
PODST. {2}	0,029717	0,029717	0,035984	0,255085
BIEGŁA {3}	0,035984	0,000890		0,813944
BRAK {4}	0,255085	0,069049	0,813944	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: KONSERWATYWNY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,4272	M=3,0485	M=3,6034	M=3,2222
PODST. {2}	0,005144	0,005144	0,004491	0,673189
BIEGŁA {3}	0,298687	0,004491		0,369224
BRAK {4}	0,608918	0,673189	0,369224	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: ODWAŻNY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,3819	M=3,3204	M=3,8793	M=3,8889
PODST. {2}	0,645416	0,645416	0,003214	0,202085
BIEGŁA {3}	0,003214	0,003897		0,981837
BRAK {4}	0,202085	0,164143	0,981837	

Załącznik 29

Zmienna	Testy t; Grupująca: BADANI (Arkusz1) Grupa 1: WSCH.POLSKA Grupa 2: CENT.POLSKA					
	Średnia WSCH.P OLSKA	Średnia CENT.P OLSKA	t	p	Odch.std WSCH.P OLSKA	Odch.std CENT.PO LSKA
aktywny	4,149425	4,321101	-1,86386	0,062955	1,025019	0,977920
anarchistyczny	2,701149	2,477064	2,04689	0,041216	1,096655	1,299389
biedny	2,425287	2,697248	-2,31523	0,021024	1,240027	1,326821
bogaty	3,459770	3,229358	1,96714	0,049747	1,250888	1,306722
rodzinny	3,172414	2,697248	5,08240	0,000001	0,986917	1,056074
fanatyczny	2,885057	3,000000	-1,11833	0,263989	1,035062	1,214353
inteligentny	4,000000	3,568807	4,21321	0,000030	1,007663	1,232187
konserwatywny	3,321839	3,385321	-0,65601	0,512137	0,966686	1,151303
kulturalny	3,367816	3,284404	0,89057	0,373609	0,887281	1,160738
mądry	3,827586	3,541284	2,66615	0,007933	1,108085	1,240872
moralny	3,356322	3,293578	0,75331	0,451634	0,774254	1,045533
nacjonalista	2,977011	3,137615	-1,58229	0,114246	1,018789	1,202669
nadużywający alkoholu	2,091954	2,467890	-4,09269	0,000050	0,812861	1,188026
towarzyski	3,068966	3,036697	0,33864	0,735030	0,958281	1,127181
uczciwy	3,298851	3,100917	2,04950	0,040959	1,031596	1,077161
wierzący	2,885057	2,981651	-1,02573	0,305541	0,891308	1,167783
wykształcony	3,586207	3,201835	3,84431	0,000137	1,058501	1,125990
zdyscyplinowany	3,908046	3,596330	3,08023	0,002188	1,014876	1,199994
życzliwy	3,264368	3,238532	0,27943	0,780033	0,954259	1,068175
odważny	3,344828	3,055046	3,11514	0,001949	0,909280	1,126340

Załącznik 30

Zmienna	Testy t; Grupująca: PŁEC (Arkusz1) Grupa 1: K Grupa 2: M					
	Średnia K	Średnia M	t	p	Odch.std K	Odch.std M
aktywny	4,219178	4,317073	-0,59516	0,552021	1,002239	1,059222
anarchistyczny	2,657534	1,975610	3,52937	0,000457	1,178206	1,234662
biedny	2,509132	2,975610	-2,23011	0,026205	1,281325	1,274516
bogaty	3,406393	2,804878	2,89863	0,003921	1,261707	1,364176
rodzinny	2,986301	2,634146	2,07028	0,038964	1,039184	1,066679
fanatyczny	2,936073	2,951220	-0,08268	0,934138	1,086857	1,448296
inteligentny	3,824201	3,585366	1,28956	0,197829	1,121318	1,264429
konserwatywny	3,363014	3,219512	0,83332	0,405079	1,034066	1,255233
kulturalny	3,342466	3,195122	0,88378	0,377261	1,006421	1,166609
mądry	3,730594	3,341463	2,02951	0,042961	1,146290	1,442390
moralny	3,308219	3,536585	-1,54326	0,123431	0,883863	1,120213
nacjonalista	3,022831	3,341463	-1,76473	0,078248	1,092696	1,237129
nadużywający alkoholu	2,257991	2,317073	-0,35522	0,722583	0,980178	1,368193
towarzyski	3,089041	2,682927	2,40859	0,016392	1,023217	1,127808
uczciwy	3,210046	3,195122	0,08643	0,931157	1,057474	1,054028
wierzący	2,952055	2,682927	1,60811	0,108472	1,017010	1,105419
wykształcony	3,420091	3,317073	0,57027	0,568760	1,114398	1,010916
zdyscyplinowany	3,780822	3,609756	0,94123	0,347065	1,096029	1,282148
życzliwy	3,244292	3,341463	-0,59061	0,555063	0,976686	1,296336
odważny	3,244292	2,878049	2,20079	0,028230	1,022471	0,979671

Załącznik 31

Zmienna	Testy t; Grupująca: STAN CYWILNY (Arkusz1)					
	Grupa 1: W					
	Grupa 2: Z					
	Średnia W	Średnia Z	t	p	Odch.std W	Odch.std Z
aktywny	4,154229	4,610390	-3,69124	0,000249	1,043251	0,671915
anarchistyczny	2,619403	2,493506	0,84514	0,398454	1,159122	1,382440
biedny	2,527363	2,662338	-0,84343	0,399412	1,229520	1,552675
bogaty	3,375622	3,246753	0,80878	0,419046	1,23652	1,505742
rodzinny	3,000000	2,727273	2,10532	0,035785	1,011160	1,188059
fanatyczny	2,960199	2,818182	1,01893	0,308754	1,063288	1,383429
inteligentny	3,893035	3,337662	3,99530	0,000075	1,071509	1,333874
konserwatywny	3,355721	3,324675	0,23654	0,813116	1,016242	1,240135
kulturalny	3,363184	3,155844	1,63600	0,102499	0,972150	1,236133
mądry	3,808458	3,116883	4,82905	0,000002	1,121376	1,297508
moralny	3,333333	3,298701	0,30653	0,759333	0,875453	1,064560
nacjonalista	3,024876	3,181818	-1,13903	0,255261	1,030400	1,448477
nadużywający alkoholu	2,333333	1,896104	3,49470	0,000519	1,020162	0,926005
towarzyski	3,094527	2,844156	1,94545	0,052308	1,004240	1,181713
uczciwy	3,266169	2,909091	2,73641	0,006443	1,036154	1,114283
wierzący	2,992537	2,597403	3,12286	0,001900	0,992462	1,138556
wykształcony	3,407960	3,428571	-0,14975	0,881026	1,099869	1,140505
zdyscyplinowany	3,813433	3,519481	2,13154	0,033555	1,053444	1,363146
życzliwy	3,241294	3,311688	-0,56172	0,574574	0,957442	1,238205
odważny	3,231343	3,116883	0,89922	0,368990	1,005577	1,111827

Załącznik 32

Zmienna	Testy t; Grupująca: WYAZJAZDY ZA GRANICĘ (Arkusz1)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2: NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	4,192090	4,328000	-1,29884	0,194628	1,022326	0,956944
anarchistyczny	2,624294	2,528000	0,77279	0,440031	1,186600	1,228532
biedny	2,581921	2,456000	0,94096	0,347202	1,306038	1,228059
bogaty	3,251412	3,648000	-3,00183	0,002824	1,310909	1,144806
rodzinny	2,977401	2,896000	0,74828	0,454659	1,037292	1,068795
fanatyczny	3,016949	2,712000	2,63201	0,008763	1,151300	0,998515
inteligentny	3,762712	3,920000	-1,33327	0,183079	1,141625	1,111523
konserwatywny	3,432203	3,120000	2,86827	0,004310	1,035999	1,074634
kulturalny	3,350282	3,272000	0,73688	0,461558	0,987980	1,109897
mądry	3,717514	3,640000	0,63215	0,527593	1,146186	1,266186
moralny	3,322034	3,344000	-0,23245	0,816288	0,892665	0,951264
nacjonalista	3,149718	2,768000	3,34646	0,000883	1,135401	0,976630
nadużywający alkoholu	2,274011	2,232000	0,39650	0,691911	1,029894	0,984853
towarzyski	3,062147	3,032000	0,27899	0,780370	1,049258	1,007520
uczciwy	3,141243	3,400000	-2,36625	0,018368	0,991376	1,204829
wierzący	2,881356	3,064000	-1,71376	0,087223	1,076424	0,858957
wykształcony	3,483051	3,208000	2,40368	0,016612	1,134569	0,994306
zdyscyplinowany	3,774011	3,744000	0,25898	0,795760	1,090678	1,177093
życzliwy	3,338983	3,008000	3,19022	0,001515	1,008915	0,962993
odważny	3,254237	3,096000	1,48853	0,137273	1,008629	1,058179

Załącznik 33

Zmienna	Testy t; Grupująca: RODZ. Za GRA. (Arkusz1)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2: NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	4,283489	4,113924	1,73727	0,082985	0,998753	1,015640
anarchistyczny	2,619938	2,556962	0,54090	0,588826	1,242015	1,102941
biedny	2,682243	2,278481	3,26298	0,001182	1,291304	1,235739
bogaty	3,214953	3,639241	-3,44837	0,000614	1,294421	1,206238
rodzinny	3,021807	2,822785	1,96543	0,049945	1,025986	1,073829
fanatyczny	2,862928	3,088608	-2,07972	0,038085	1,112386	1,125160
inteligentny	3,766355	3,879747	-1,02826	0,304350	1,150376	1,102155
konserwatywny	3,311526	3,430380	-1,16069	0,246348	1,044102	1,072927
kulturalny	3,302181	3,386076	-0,84561	0,398193	1,039363	0,982164
mądry	3,613707	3,867089	-2,22276	0,026700	1,250125	0,997477
moralny	3,395639	3,189873	2,34443	0,019465	0,906149	0,896930
nacjonalista	3,118380	2,911392	1,92778	0,054476	1,133994	1,042900
nadużywający alkoholu	2,261682	2,265823	-0,04183	0,966651	1,024724	1,005828
towarzyski	3,112150	2,936709	1,74362	0,081869	1,027683	1,050833
uczciwy	3,208723	3,208861	-0,00134	0,998929	0,969883	1,215892
wierzący	2,947040	2,892405	0,54733	0,584411	1,033954	1,013196
wykształcony	3,408100	3,417722	-0,08948	0,928736	1,054068	1,206222
zdyscyplinowany	3,744548	3,810127	-0,60605	0,544770	1,136130	1,065689
życzliwy	3,336449	3,082278	2,61377	0,009238	0,999474	1,002959
odważny	3,224299	3,189873	0,34594	0,729539	1,083759	0,889800

Załącznik 34

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1)	
	Zaznaczone efekty są istotne z p < ,0;	
	F	p
aktywny	2,579817	0,036726
anarchistyczny	3,730141	0,005315
biedny	4,507163	0,001393
bogaty	3,290839	0,011221
rodzinny	4,311055	0,001956
fanatyczny	0,920329	0,451799
inteligentny	0,964748	0,426481
konserwatywny	0,616239	0,651139
kulturalny	1,373813	0,241923
mądry	0,621907	0,647082
moralny	6,155431	0,000078
nacjonalista	1,960617	0,099396
nadużywający alkoholu	1,988302	0,095165
towarzyski	0,486061	0,745993
uczciwy	4,630975	0,001123
wierzący	5,403784	0,000292
wykształcony	0,078437	0,988872
zdyscyplinowany	2,208781	0,067052
życzliwy	0,774872	0,541906
odważny	1,052803	0,379429

	Test NIR; Zmienna: AKTYWNY				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=4,2500	M=4,2883	M=3,8906	M=4,2237	M=4,5000
M do 20 tys {1}		0,737536	0,017125	0,852814	0,201394
W {2}	0,737536		0,007256	0,641735	0,274157
M > 100 tys {3}	0,017125	0,007256		0,050184	0,005082
M 50 -100 tys {4}	0,852814	0,641735	0,050184		0,190362
M 20 -50 tys {5}	0,201394	0,274157	0,005082	0,190362	

	Test NIR; Zmienna: BOGATY				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=3,5764	M=3,1902	M=3,0313	M=3,5526	M=3,3750
M do 20 tys {1}		0,008019	0,004410	0,894951	0,416930
W {2}	0,008019		0,396036	0,040194	0,451441
M > 100 tys {3}	0,004410	0,396036		0,015765	0,211251
M 50 -100 tys {4}	0,894951	0,040194	0,015765		0,506628
M 20 -50 tys {5}	0,416930	0,451441	0,211251	0,506628	

Załącznik 35

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1)	
	Zaznaczone efekty są istotne z p < ,0;	
	F	p
aktywny	1,60267	0,187926
anarchistyczny	2,98801	0,030792
biedny	3,60710	0,013395
bogaty	3,15888	0,024495
rodzinny	4,64989	0,003246
fanatyczny	2,26256	0,080424
inteligentny	11,29633	0,000000
konserwatywny	3,12315	0,025697
kulturalny	12,47771	0,000000
mądry	3,14609	0,024919
moralny	3,68791	0,012009
nacjonalista	1,88049	0,131970
nadużywający alkoholu	7,60401	0,000056
towarzyski	2,25157	0,081588
uczciwy	1,72887	0,160180
wierzący	5,88702	0,000596
wykształcony	7,67267	0,000051
zdyscyplinowany	2,70120	0,045118
życzliwy	6,95508	0,000137
odważny	6,05696	0,000472

Załącznik 40

Zmienna	Testy t; Grupująca: RODZ. Za GRA. (Arkusz119)					
	Grupa 1: TAK Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,099688	2,898734	2,10753	0,035593	0,966324	1,010706
anarchistyczny	3,224299	2,955696	2,28069	0,023007	1,216874	1,201617
biedny	2,959502	2,860759	0,90488	0,365988	1,070154	1,223279
bogaty	2,965732	2,962025	0,03400	0,972893	1,110494	1,144837
rodzinny	3,034268	2,867089	1,85363	0,064409	0,905923	0,971599
fanatyczny	3,068536	3,253165	-1,65526	0,098530	1,194378	1,046296
inteligentny	2,981308	2,911392	0,77163	0,440715	0,925148	0,946867
konserwatywny	3,124611	3,537975	-4,25668	0,000025	1,026243	0,941851
kulturalny	2,682243	2,556962	1,36001	0,174468	1,011788	0,802017
mądry	2,990654	3,031646	-0,46188	0,644381	0,892629	0,953845
moralny	2,766355	2,518987	2,63557	0,008673	0,989755	0,914996
nacjonalista	3,395639	3,677215	-2,55111	0,011049	1,152109	1,101643
Nadużywający alkoholu	4,102804	4,468354	-3,35680	0,000852	1,216562	0,893507
towarzyski	3,404984	3,215190	1,70202	0,089404	1,147486	1,147369
uczciwy	2,623053	2,556962	0,67210	0,501842	0,983281	1,067730
wierzący	2,993769	2,974684	0,20592	0,836942	0,971448	0,916580
wykształcony	2,841121	2,835443	0,06524	0,948010	0,867643	0,950097
zdyscyplinowany	3,043614	2,968354	0,76861	0,442505	0,980098	1,061311
życiowy	2,847352	2,816456	0,31786	0,750733	0,960989	1,075223
odważny	3,514019	3,544304	-0,26386	0,792004	1,129418	1,279903

Załącznik 41

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz119)	
	F	p
aktywny	2,610067	0,034947
anarchistyczny	1,001855	0,406144
biedny	2,211020	0,066812
bogaty	4,170031	0,002496
rodzinny	4,156188	0,002556
fanatyczny	2,378077	0,051038
inteligentny	2,721199	0,029098
konserwatywny	0,870645	0,481360
kulturalny	0,787222	0,533846
mądry	4,423367	0,001610
moralny	0,986266	0,414598
nacjonalista	5,675291	0,000181
Nadużywający alkoholu	2,006346	0,092500
towarzyski	4,176770	0,002467
uczciwy	3,886266	0,004068
wierzący	1,205122	0,307762
wykształcony	2,111256	0,078347
zdyscyplinowany	0,910360	0,457626
życiowy	3,598218	0,006659
odważny	3,967769	0,003536

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: NACJONALISTA				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,5069	M=3,3067	M=3,9375	M=3,6711	M=3,0000
W {2}	0,118918	0,118918	0,010850	0,302163	0,021047
M > 100 tys. {3}	0,010850	0,000154	0,019666	0,161704	0,000127
M 50 -100 tys {4}	0,302163	0,019666	0,161704	0,000127	0,004680
M 20 -50 tys {5}	0,021047	0,157494	0,000127	0,004680	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: TOWARZYSKI				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,1181	M=3,4294	M=3,7656	M=3,3158	M=3,1250
W {2}	0,016803	0,016803	0,000164	0,219671	0,975032
M > 100 tys. {3}	0,000164	0,045171	0,045171	0,471191	0,165907
M 50 -100 tys {4}	0,219671	0,471191	0,019874	0,019874	0,009406
M 20 -50 tys {5}	0,975032	0,165907	0,009406	0,425349	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: ODWAZNY				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,5903	M=3,4479	M=3,5469	M=3,8158	M=2,8750
W {2}	0,285847	0,285847	0,804339	0,173011	0,001794
M > 100 tys. {3}	0,804339	0,564928	0,564928	0,023489	0,011340
M 50 -100 tys {4}	0,173011	0,023489	0,174493	0,174493	0,008019
M 20 -50 tys {5}	0,001794	0,011340	0,008019	0,000145	

Załącznik 42

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz119)	
	Zaznaczone efekty są istotne z p < ,0	
	F	p
aktywny	2,26992	0,079654
anarchistyczny	1,09244	0,351911
biedny	2,61039	0,050887
bogaty	1,25898	0,287870
rodzinny	0,50776	0,677098
fanatyczny	5,25780	0,001413
inteligentny	1,24208	0,293855
konserwatywny	0,54971	0,648557
kulturalny	3,32380	0,019627
mądry	2,03215	0,108537
moralny	3,83243	0,009874
nacjonalista	1,93338	0,123295
Nadużywający alkoholu	1,45534	0,226007
towarzyski	9,11017	0,000007
uczciwy	12,84868	0,000000
wierzący	9,55861	0,000004
wykształcony	0,38039	0,767186
zdyscyplinowany	0,49078	0,688836
życiowy	7,36433	0,000078
odważny	1,39940	0,242254

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: TOWARZYSKI			
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,3689	M=3,1748	M=3,7414	M=1,7778
PODST. {2}	0,128749	0,128749	0,020727	0,000032
BIEGŁA {3}	0,020727	0,002208	0,002208	0,000001
BRAK {4}	0,000032	0,000374	0,000001	

Załącznik 43

Zmienna	Testy t; Grupująca: BADANI (Arkusz1)					
	Grupa 1: WSCH.POLSKA Grupa 2 CENT.POLSKA					
	Średnia WSCH.P OLSKA	Średnia CENT.P OLSKA	t	p	Odch.std WSCH.P OLSKA	Odch.std CENT.PO LSKA
aktywny	2,804598	2,972477	-1,76800	0,077700	1,039664	1,029149
anarchistyczny	2,563218	2,513761	0,48195	0,630063	1,113219	1,124627
biedny	2,632184	2,779817	-1,32622	0,185401	1,117500	1,318831
bogaty	3,218391	3,119266	0,88962	0,374118	1,110356	1,328349
rodzinny	3,402299	3,302752	1,03438	0,301484	0,966275	1,140010
fanatyczny	3,137931	2,807339	3,05628	0,002367	1,118093	1,247871
inteligentny	3,540230	3,467890	0,76770	0,443047	0,946304	1,116023
konserwatywny	3,597701	3,293578	3,03757	0,002516	1,012914	1,178163
kulturalny	3,252874	3,293578	-0,43659	0,662610	0,951336	1,088717
mądry	3,471264	3,458716	0,13506	0,892624	0,958834	1,073623
moralny	3,172414	3,201835	-0,32223	0,747422	1,010029	0,976968
nacjonalista	2,804598	3,036697	-2,26543	0,023934	1,050704	1,190799
nadużywający alkoholu	2,310345	2,412844	-1,08388	0,278964	1,011210	1,053509
towarzyski	2,666667	2,972477	-3,17444	0,001598	0,992278	1,115114
uczciwy	2,965517	3,045872	-0,75009	0,453568	1,131183	1,209679
wierzący	3,850575	3,559633	2,90355	0,003861	1,058250	1,131299
wykształcony	3,287356	3,321101	-0,33793	0,735562	0,995081	1,190444
zdyscyplinowany	3,390805	3,266055	1,23652	0,216874	0,965039	1,241689
życiowy	3,160920	3,110092	0,61217	0,540714	0,844078	0,972805
odważny	3,057471	3,183486	-1,36798	0,171962	0,928477	1,087551

	Test NIR; Zmienna: WIERZĄCY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=3,7708	M=3,6153	M=3,9219	M=3,9211	M=3,6250
M do 20 tys {1}		0,041425	0,357917	0,332659	0,494941
W {2}	0,041425		0,011978	0,007765	0,603915
M > 100 tys. {3}	0,357917	0,011978		0,996462	0,210073
M 50 -100 tys {4}	0,332659	0,007765	0,996462		0,199111
M 20 -50 tys {5}	0,494941	0,603915	0,210073	0,199111	

Załącznik 49

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1) Zaznaczone efekty są istotne z p < ,05	
	F	p
aktywny	3,93200	0,008627
anarchistyczny	0,00363	0,999698
biedny	7,36541	0,000078
bogaty	9,35049	0,000005
rodzinny	10,78755	0,000001
fanatyczny	1,96276	0,118714
inteligentny	7,86047	0,000040
konserwatywny	5,52134	0,000985
kulturalny	6,22825	0,000373
mądry	8,15456	0,000026
moralny	1,92717	0,124285
nacjonalista	1,73284	0,159373
nadużywający alkoholu	5,66666	0,000807
towarzystki	4,69305	0,003060
uczciwy	11,43820	0,000000
wierzący	2,93900	0,032876
wykształcony	12,40958	0,000000
zdyscyplinowany	5,74740	0,000722
życzliwy	0,70129	0,551624
odważny	0,61200	0,607478

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: RODZINNY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,4628	M=3,1553	M=3,4138	M=1,6667
PODST. {2}	0,008221		0,122704	0,000031
BIEGŁA {3}	0,736836	0,122704		0,000002
BRAK {4}	0,000000	0,000031	0,000002	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: INTELIGENTNY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,5761	M=3,2136	M=3,8103	M=2,5556
PODST. {2}	0,001626		0,104000	0,002820
BIEGŁA {3}	0,104000	0,000331		0,000539
BRAK {4}	0,002820	0,060251	0,000539	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: KONSERWATYWNY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,5728	M=3,1165	M=3,5517	M=2,8889
PODST. {2}	0,000245		0,014935	0,546535
BIEGŁA {3}	0,892029	0,014935		0,088888
BRAK {4}	0,062988	0,546535	0,088888	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: KULTURALNY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,2880	M=3,0777	M=3,6552	M=2,4444
PODST. {2}	0,064837		0,010528	0,012858
BIEGŁA {3}	0,010528	0,000471		0,000777
BRAK {4}	0,012858	0,068850	0,000777	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: MADRY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,4919	M=3,2718	M=3,8448	M=2,3333
PODST. {2}	0,051239		0,013042	0,000585
BIEGŁA {3}	0,013042	0,000461		0,000024
BRAK {4}	0,000585	0,006603	0,000024	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: WIERZĄCY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,7961	M=3,5631	M=3,7069	M=2,8889
PODST. {2}	0,061799		0,568977	0,014542
BIEGŁA {3}	0,568977	0,423709		0,037398
BRAK {4}	0,014542	0,076841	0,037398	

Załącznik 50

Zmienna	Testy t; Grupująca: REGION Grupa 1: WSCH.POLSKA Grupa 2: CENT.POLSKA					
	Średnia WSCH.P OLSKA	Średnia CENT.P OLSKA	t	p	Odch.std WSCH.P OLSKA	Odch.std CENT.P OLSKA
aktywny	4,022989	3,642202	4,83146	0,000002	0,789016	0,935948
anarchistyczny	2,977011	3,055046	-0,76784	0,442960	1,018789	1,205478
biedny	1,643678	1,788991	-1,67164	0,095251	0,885486	1,016667
bogaty	4,149425	4,155963	-0,07882	0,937210	0,852987	0,961703
rodzinny	3,195402	3,146789	0,61473	0,539024	0,801524	0,929057
egoistyczny	3,402299	3,422018	-0,21746	0,827945	0,878720	1,105442
fanatyczny	3,068966	3,055046	0,13951	0,889110	0,921451	1,257859
inteligentny	3,747126	3,660550	1,04596	0,296110	0,848778	0,962142
konserwatywny	3,091954	2,972477	1,29321	0,196565	0,956341	1,064368
kulturalny	3,333333	3,339450	-0,07096	0,943456	0,868243	1,017996
mądry	3,689655	3,458716	3,02613	0,002611	0,667550	0,993361
moralny	3,183908	2,972477	2,56492	0,010625	0,782433	1,020154
nacjonalista	3,310345	3,366972	-0,57346	0,566606	1,033780	1,125003
nadużywający alkoholu	3,091954	3,073394	0,19107	0,848555	1,037366	1,083657
towarzystki	3,264368	3,091743	1,87763	0,061042	0,904601	1,107505
uczciwy	3,229885	2,954128	3,20384	0,001447	0,881884	1,001246
wierzący	3,011494	3,064220	-0,67466	0,500219	0,736325	0,972196
wykształcony	3,816092	3,559633	3,05652	0,002365	0,797044	1,037821
zdyscyplinowany	3,724138	3,321101	4,21660	0,000030	0,907528	1,182676
życzliwy	3,229885	3,055046	2,07172	0,038828	0,723790	1,109946
odważny	3,620690	3,357798	3,01936	0,002669	0,849091	1,056234

Załącznik 51

Zmienna	Testy t; Grupująca: PŁEĆ (Arkusz1) Grupa 1: K Grupa 2: M					
	Średnia K	Średnia M	t	p	Odch.std K	Odch.std M
aktywny	3,833333	4,024390	-1,33221	0,183428	0,896004	0,651452
anarchistyczny	3,045662	2,658537	2,14904	0,032134	1,081450	1,315480
biedny	1,673516	2,097561	-2,75416	0,006109	0,900436	1,319183
bogaty	4,132420	4,365854	-1,58512	0,113602	0,915565	0,733352
rodzinny	3,196347	2,926829	1,92133	0,055286	0,857214	0,877218
egoistyczny	3,436073	3,146341	1,80096	0,072340	0,977680	1,062096
fanatyczny	3,091324	2,756098	1,89453	0,058760	1,041855	1,462540
inteligentny	3,742009	3,341463	2,73675	0,006437	0,889613	0,964618
konserwatywny	3,066210	2,731707	2,03934	0,041967	1,022717	0,775383
kulturalny	3,351598	3,170732	1,18067	0,238320	0,917481	1,138034
mądry	3,586758	3,560976	0,18801	0,850949	0,831589	0,923276
moralny	3,059361	3,390244	-2,25155	0,024805	0,885242	1,045898
nacjonalista	3,349315	3,195122	0,87764	0,380579	1,060584	1,229217
nadużywający alkoholu	3,116438	2,731707	2,23668	0,025768	1,066509	0,895109
towarzystki	3,198630	3,048780	0,91311	0,361646	1,021193	0,804712
uczciwy	3,095890	3,195122	-0,64112	0,521752	0,917629	1,229217
wierzący	3,038813	3,000000	0,27890	0,780445	0,826257	1,095445
wykształcony	3,746575	3,195122	3,70904	0,000233	0,843429	1,452920
zdyscyplinowany	3,579909	3,121951	2,66244	0,008020	1,048812	1,099889
życzliwy	3,125571	3,414634	-1,92309	0,055064	0,905227	1,071812
odważny	3,504566	3,463415	0,26304	0,792632	0,944078	1,097669

Załącznik 52

Zmienna	Testy t; Grupa 1: W Grupa 2 Z					
	Srednia W	Srednia Z	t	p	Odch.std W	Odch.std Z
	aktywny	3,808458	4,064935	-2,35720	0,018817	0,879599
anarchistyczny	3,027363	2,935065	0,66977	0,503328	1,055444	1,350805
biedny	1,711443	1,701299	0,08582	0,931644	0,921518	1,088999
bogaty	4,161692	4,103896	0,51404	0,607459	0,877099	1,033446
rodzinny	3,184080	3,116883	0,62675	0,531123	0,856802	0,888139
egoistyczny	3,398010	3,480519	-0,67139	0,502296	0,955778	1,142601
fanatyczny	3,089552	2,922078	1,23997	0,215597	1,031639	1,335411
inteligentny	3,718905	3,649351	0,61934	0,535986	0,869598	1,060862
konserwatywny	3,029851	3,077922	-0,38317	0,701767	1,005771	1,022976
kulturalny	3,335821	3,337662	-0,01576	0,987433	0,944421	0,912059
mądry	3,569652	3,662338	-0,88806	0,374956	0,833449	0,867701
moralny	3,054726	3,259740	-1,82827	0,068133	0,886018	0,978756
nacjonalista	3,340796	3,311688	0,21735	0,828028	1,031077	1,290244
nadużywający alkoholu	3,126866	2,857143	2,05706	0,040224	1,006871	1,274386
towarzyski	3,196517	3,129870	0,53288	0,594365	0,959888	1,217749
uczciwy	3,131841	2,961039	1,45138	0,147331	0,936929	0,992625
wierzący	3,032338	3,051948	-0,18499	0,853315	0,836481	0,930423
wykształcony	3,753731	3,415584	2,97094	0,003119	0,891382	1,030466
zdyscyplinowany	3,519900	3,649351	-0,98180	0,326698	1,052655	1,097440
życzliwy	3,144279	3,181818	-0,32666	0,744068	0,914870	0,969635
odważny	3,500000	3,506494	-0,05449	0,956568	0,950784	0,995032

Załącznik 53

Zmienna	Testy t; Grupa 1: TAK Grupa 2 NIE					
	Srednia TAK	Srednia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
	aktywny	3,850282	3,848000	0,02494	0,980116	0,882735
anarchistyczny	3,039548	2,936000	0,89874	0,369242	1,087459	1,162200
biedny	1,677966	1,800000	-1,23639	0,216924	0,892665	1,092496
bogaty	4,110169	4,272000	-1,72583	0,085026	0,956124	0,722630
rodzinny	3,149718	3,240000	-1,00747	0,314219	0,876293	0,817155
egoistyczny	3,389331	3,472000	-0,79959	0,424348	0,961295	1,059336
fanatyczny	3,073446	3,032000	0,36636	0,714258	1,106369	1,031254
inteligentny	3,680791	3,784000	-1,09975	0,271994	0,947532	0,757585
konserwatywny	3,064972	2,960000	1,00129	0,317193	1,050436	0,874366
kulturalny	3,307910	3,416000	-1,10742	0,268672	0,945300	0,917430
mądry	3,590395	3,568000	0,25636	0,797780	0,877169	0,722183
moralny	3,036723	3,232000	-2,08429	0,037665	0,952888	0,731062
nacjonalista	3,392655	3,176000	1,94182	0,052747	1,038113	1,164419
nadużywający alkoholu	3,169492	2,840000	3,01971	0,002666	1,090560	0,919327
towarzyski	3,206215	3,128000	0,74793	0,454873	1,048331	0,870447
uczciwy	3,090395	3,144000	-0,54358	0,586982	0,904987	1,060310
wierzący	3,031073	3,048000	-0,19092	0,848671	0,910527	0,658150
wykształcony	3,652542	3,832000	-1,87483	0,061427	0,925348	0,904612
zdyscyplinowany	3,525424	3,584000	-0,53080	0,595806	1,088533	0,977026
życzliwy	3,104520	3,280000	-1,83192	0,067587	0,965602	0,778750
odważny	3,494350	3,520000	-0,25736	0,797009	0,922628	1,051880

Załącznik 54

Zmienna	Testy t; Grupa 1: TAK Grupa 2 NIE					
	Srednia TAK	Srednia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
	aktywny	3,862928	3,822785	0,46965	0,638822	0,847734
anarchistyczny	3,105919	2,822785	2,64797	0,008366	1,115794	1,06788
biedny	1,747664	1,632911	1,24471	0,213849	0,959428	0,92629
bogaty	4,112150	4,234177	-1,39171	0,164659	0,955188	0,78332
rodzinny	3,155763	3,208861	-0,63394	0,526423	0,851858	0,88190
egoistyczny	3,370717	3,493671	-1,28227	0,200370	0,966444	1,02669
fanatyczny	3,062305	3,063291	-0,00933	0,992561	1,052904	1,15479
inteligentny	3,722741	3,677215	0,51884	0,604110	0,887982	0,93256
konserwatywny	3,028037	3,056962	-0,29510	0,768048	0,975877	1,07219
kulturalny	3,311526	3,386076	-0,81722	0,414211	0,998197	0,80385
mądry	3,576324	3,601266	-0,30568	0,759984	0,877461	0,75662
moralny	3,074766	3,113924	-0,44552	0,656143	0,873580	0,96416
nacjonalista	3,255452	3,500000	-2,35083	0,019138	1,082608	1,04515
nadużywający alkoholu	3,112150	3,025316	0,84459	0,398766	1,057655	1,05847
towarzyski	3,177570	3,202532	-0,25541	0,798515	1,019924	0,97588
uczciwy	3,059190	3,196203	-1,49047	0,136761	0,935206	0,96735
wierzący	3,090343	2,924051	2,01651	0,044307	0,877461	0,78638
wykształcony	3,694704	3,708861	-0,15776	0,874711	0,922092	0,92594
zdyscyplinowany	3,520249	3,582278	-0,60182	0,547582	1,084145	1,01086
życzliwy	3,115265	3,221519	-1,18513	0,236557	0,975857	0,80304
odważny	3,489097	3,525316	-0,38911	0,697366	1,012750	0,83475

Załącznik 55

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1) Zaznaczone efekty są istotne z p < ,0!	
	F	p
	aktywny	0,944373
anarchistyczny	2,197093	0,068319
biedny	7,175174	0,000013
bogaty	2,534308	0,039570
rodzinny	6,956747	0,000019
egoistyczny	2,251775	0,062582
fanatyczny	2,750049	0,027742
inteligentny	1,036410	0,387873
konserwatywny	3,235027	0,012330
kulturalny	1,408288	0,230081
mądry	4,889650	0,000716
moralny	3,624463	0,006367
nacjonalista	0,372397	0,828343
nadużywający alkoholu	1,319872	0,261516
towarzyski	3,930682	0,003769
uczciwy	3,309651	0,010870
wierzący	4,546635	0,001300
wykształcony	1,986100	0,095496
zdyscyplinowany	1,817289	0,124262
życzliwy	3,086993	0,015819
odważny	0,779496	0,538880

	Test NIR; Zmienna: BOGATY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCA ZAMIESZKANIA	M=4,0417	M=4,2945	M=3,9531	M=4,2368	M=4,1250
M do 20 tys {1}		0,014119	0,511652	0,125698	0,634891
W {2}	0,014119		0,010218	0,644005	0,329186
M > 100 tys {3}	0,511652	0,010218		0,063004	0,376802
M 50 -100 tys {4}	0,125698	0,644005	0,063004		0,554520
M 20 -50 tys {5}	0,634891	0,329186	0,376802	0,554520	

	Test NIR; Zmienna: MĄDRY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCA ZAMIESZKANIA	M=3,8125	M=3,5706	M=3,4688	M=3,3684	M=3,3750
M do 20 tys {1}		0,010690	0,005793	0,000167	0,006934
W {2}	0,010690		0,403564	0,078564	0,221112
M > 100 tys {3}	0,005793	0,403564		0,474105	0,600139
M 50 -100 tys {4}	0,000167	0,078564	0,474105		0,969848
M 20 -50 tys {5}	0,006934	0,221112	0,600139	0,969848	

Załącznik 56

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1) Zaznaczone efekty są istotne z p < ,0!	
	F	p
	aktywny	4,250044
anarchistyczny	0,294528	0,829361
biedny	0,502176	0,680949
bogaty	2,549864	0,05127
rodzinny	0,382838	0,765421
egoistyczny	1,004383	0,390579
fanatyczny	1,091948	0,352117
inteligentny	1,439039	0,230633
konserwatywny	4,357550	0,004836
kulturalny	4,087631	0,006983
mądry	5,429271	0,001117
moralny	2,281248	0,078482
nacjonalista	3,479934	0,015904
nadużywający alkoholu	2,215241	0,085552
towarzyski	0,463064	0,708204
uczciwy	7,432317	0,000071
wierzący	4,001531	0,007850
wykształcony	2,928696	0,033331
zdyscyplinowany	5,356375	0,001235
życzliwy	3,426011	0,017104
odważny	0,615063	0,605504

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: AKTYWNY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,9061	M=3,6019	M=3,9138	M=4,3333
PODST. {2}	0,002239	0,002239	0,029489	0,015956
BIEGŁA {3}	0,951066	0,029489		0,178937
BRAK {4}	0,147146	0,015956	0,178937	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: MAŁDZY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,6634	M=3,4951	M=3,4655	M=2,6667
PODST. {2}	0,074470	0,074470	0,095269	0,000404
BIEGŁA {3}	0,095269	0,827421	0,827421	0,004147
BRAK {4}	0,000404	0,004147	0,007289	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: WYKSZTAŁCONY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,7832	M=3,5049	M=3,6552	M=3,3333
PODST. {2}	0,007893	0,007893	0,329782	0,147477
BIEGŁA {3}	0,329782	0,318471	0,318471	0,590701
BRAK {4}	0,147477	0,590701	0,327702	0,327702

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: ZDYSCYPLINOWANY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,5922	M=3,4563	M=3,6207	M=2,2222
PODST. {2}	0,253837	0,253837	0,849256	0,000122
BIEGŁA {3}	0,849256	0,338770	0,338770	0,000743
BRAK {4}	0,000122	0,000743	0,000212	

Załącznik 57

Zmienna	Testy t; Grupująca: REGION Grupa 1: WSCH.POLSKA Grupa 2 CENT.POLSKA					
	Średnia WSCH.P OLSKA	Średnia CENT.P OLSKA	t	p	Odch.std OLSKA	Odch.std CENT.PO OLSKA
aktywny	2,735632	2,715596	0,22916	0,818842	0,929761	0,979906
anarchistyczny	2,482759	2,550459	-0,70190	0,483084	0,994547	1,115341
biedny	3,206897	3,211009	-0,03966	0,968377	1,138196	1,120183
bogaty	2,597701	2,559633	0,42227	0,673015	0,942090	1,028902
rodzinny	3,172414	2,963303	2,28881	0,022527	0,914081	1,085528
fanatyczny	2,712644	2,954128	-2,44883	0,014691	1,018008	1,139046
inteligentny	2,885057	3,036697	-1,70486	0,088871	0,878267	1,068412
konserwatywny	3,045977	3,137615	-0,99425	0,320604	0,884587	1,131598
kulturalny	3,034483	3,110092	-0,89096	0,373400	0,838244	1,019076
mądry	2,862069	2,954128	-1,09488	0,274122	0,791868	1,046260
moralny	3,000000	2,908257	1,04326	0,297354	0,885785	1,038798
nacjonalista	2,643678	2,770642	-1,32993	0,184176	0,948404	1,141048
nadużywający alkoholu	2,103448	2,385321	-3,15646	0,001698	0,832528	1,118823
towarzyski	3,000000	2,917431	0,87157	0,383879	0,859338	1,207720
uczciwy	2,908046	2,807339	1,08105	0,280220	0,931899	1,106970
wierzący	3,597701	3,743119	-1,42220	0,155622	1,121055	1,106359
wykształcony	2,816092	2,853211	-0,43505	0,663724	0,825489	1,041319
zdyscyplinowany	2,988506	3,027523	-0,46047	0,645386	0,879173	0,973934
życiowy	3,011494	3,128440	-1,35934	0,174682	0,810901	1,069915
odważny	2,850575	3,082569	-2,65786	0,008128	0,811391	1,095684

Załącznik 58

Zmienna	Testy t; Grupująca: PLEĆ (Arkusz117) Grupa 1: K Grupa 2 M					
	Średnia K	Średnia M	t	p	Odch.std K	Odch.std M
aktywny	2,714612	2,853659	-0,89416	0,371689	0,943879	1,038291
anarchistyczny	2,536530	2,268293	1,56558	0,118111	1,024768	1,284998
biedny	3,212329	3,170732	0,22540	0,821765	1,129238	1,138034
bogaty	2,600457	2,365854	1,46501	0,143577	0,986267	0,915317
rodzinny	3,068493	3,170732	-0,62551	0,531935	1,005642	0,946109
fanatyczny	2,833333	2,707317	0,71383	0,475682	1,046770	1,400784
inteligentny	2,945205	3,048780	-0,65251	0,514388	0,930890	1,340732
konserwatywny	3,093607	3,024390	0,42155	0,673544	0,993298	1,128889
kulturalny	3,063927	3,121951	-0,38387	0,701248	0,897760	1,187332
mądry	2,908676	2,853659	0,36719	0,713639	0,885100	1,215750
moralny	2,995434	2,560976	2,79500	0,005399	0,947103	1,001219
nacjonalista	2,728311	2,414634	1,84909	0,065063	1,035601	1,071812
nadużywający alkoholu	2,260274	1,926829	2,08562	0,037544	0,987715	0,877218
towarzyski	2,986301	2,707317	1,65787	0,098001	1,005611	1,299722
uczciwy	2,863014	2,853659	0,05635	0,955087	1,009997	1,085380
wierzący	3,641553	3,902439	-1,43347	0,152378	1,108242	1,179086
wykształcony	2,821918	2,951220	-0,85186	0,394718	0,887376	1,302905
zdyscyplinowany	3,029680	2,756098	1,81980	0,069416	0,900819	1,113115
życiowy	3,043379	3,292683	-1,62936	0,103897	0,915386	1,145511
odważny	2,924658	3,292683	-2,36512	0,018423	0,938027	1,100997

Załącznik 59

Zmienna	Testy t; Grupująca: STAN CYWILNY (Arkusz117) Grupa 1: W Grupa 2 Z					
	Średnia W	Średnia Z	t	p	Odch.std W	Odch.std Z
aktywny	2,703980	2,844156	-1,18421	0,236919	0,947202	0,974206
anarchistyczny	2,559701	2,272727	2,20453	0,027964	1,044003	1,059250
biedny	3,203980	3,233766	-0,21190	0,832275	1,106852	1,244949
bogaty	2,579602	2,584416	-0,03938	0,968607	0,928830	1,228506
rodzinny	3,069652	3,116883	-0,37929	0,704644	1,006277	0,972977
fanatyczny	2,865672	2,597403	2,00241	0,045806	1,034018	1,280006
inteligentny	2,935323	3,051948	-0,96512	0,334975	0,976428	0,944459
konserwatywny	3,114428	2,948052	1,33254	0,183319	0,966698	1,179832
kulturalny	3,052239	3,155844	-0,90050	0,368308	0,931444	0,889484
mądry	2,912935	2,857143	0,48893	0,625116	0,887644	1,060217
moralny	2,927861	3,116883	-1,58779	0,112996	0,936458	1,063436
nacjonalista	2,708955	2,662338	0,35955	0,719340	1,008861	1,198798
nadużywający alkoholu	2,223881	2,272727	-0,39937	0,689799	0,965555	1,071599
towarzyski	3,007463	2,727273	2,19068	0,028958	1,004947	1,142900
uczciwy	2,900498	2,662338	1,89041	0,059308	1,011184	1,020969
wierzący	3,708955	3,428571	2,02698	0,043221	1,076787	1,281740
wykształcony	2,878109	2,597403	2,44126	0,014999	0,924894	0,921380
zdyscyplinowany	2,985075	3,116883	-1,14870	0,251256	0,893186	1,063436
życiowy	3,082090	2,974026	0,92551	0,355169	0,899281	1,123599
odważny	2,957711	2,948052	0,08103	0,935454	0,918474	1,145886

Załącznik 60

Zmienna	Testy t; Grupująca: WYAZJAZDY ZA GRANICĘ (Arkusz117) Grupa 1: TAK Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	2,790960	2,544000	2,50719	0,012501	0,928813	0,995992
anarchistyczny	2,553672	2,400000	1,40723	0,160010	1,066460	1,000000
biedny	3,282486	3,000000	2,41733	0,016009	1,163359	1,000000
bogaty	2,545198	2,680000	-1,32084	0,187188	1,009553	0,894427
rodzinny	3,081921	3,064000	0,17205	0,863475	0,999468	1,005982
fanatyczny	2,822034	2,824000	-0,01747	0,986067	1,118716	0,967738
inteligentny	2,980226	2,880000	0,99173	0,321833	0,950416	1,028623
konserwatywny	3,115819	3,008000	1,03172	0,302726	0,987530	1,051082
kulturalny	3,025424	3,192000	-1,73505	0,083379	0,938281	0,877092
mądry	2,872881	2,992000	-1,24983	0,211975	0,898976	0,962993
moralny	2,983051	2,888000	0,95302	0,341061	0,945989	0,993657
nacjonalista	2,776836	2,488000	2,68323	0,007545	1,044844	1,004955
nadużywający alkoholu	2,347458	1,904000	4,42226	0,000012	0,978903	0,919537
towarzyski	3,014124	2,816000	1,84944	0,065013	1,016757	1,065470
uczciwy	2,776836	3,104000	-3,12487	0,001887	0,980504	1,076314
wierzący	3,590395	3,872000	-2,43872	0,015103	1,131080	1,047085
wykształcony	2,774011	3,000000	-2,34880	0,019241	0,927882	0,915811
zdyscyplinowany	3,025424	2,952000	0,76447	0,444962	0,901323	0,982558
życiowy	3,053672	3,096000	-0,43313	0,665115	0,918769	0,995344
odważny	2,974576	2,904000	0,70820	0,479164	0,953258	0,970733

Załącznik 61

Zmienna	Testy t; Grupująca: RODZ. Za GRA. (Arkusz117)						
	Grupa 1: TAK		Grupa 2: NIE		t	p	Odch.std TAK
Średnia TAK	Średnia NIE						
aktywny	2,750779	2,677215	0,79486	0,427089	0,928814	0,998527	
anarchistyczny	2,492212	2,556962	-0,63375	0,526547	1,063941	1,025122	
biedny	3,171340	3,284810	-1,03440	0,301472	1,155931	1,071292	
bogaty	2,588785	2,563291	0,26696	0,789612	1,008897	0,926837	
rodzinny	3,115265	3,000000	1,18640	0,236056	1,010469	0,977453	
fanatyczny	2,847352	2,772152	0,71588	0,474416	1,062897	1,116744	
inteligentny	2,987539	2,886076	1,07503	0,282903	0,990502	0,930548	
konserwatywny	3,012461	3,240506	-2,34704	0,019331	1,024619	0,947208	
kulturalny	3,068536	3,069620	-0,01205	0,990387	0,932892	0,910778	
mądry	2,894081	2,924051	-0,33614	0,736914	0,942733	0,863590	
moralny	3,096573	2,677215	4,59570	0,000006	0,883894	1,042223	
nacjonalista	2,679128	2,746835	-0,66868	0,504022	1,039757	1,046296	
nadużywający alkoholu	2,227414	2,240506	-0,13700	0,891092	0,978517	0,993164	
towarzyski	3,049844	2,784810	2,65871	0,008108	1,020420	1,036541	
uczciwy	2,856698	2,873418	-0,16925	0,865669	1,023792	1,001490	
wierzący	3,657321	3,677215	-0,18332	0,854628	1,098728	1,152505	
wykształcony	2,866044	2,765823	1,11021	0,267467	0,900069	0,985033	
zdyscyplinowany	3,046729	2,924051	1,36932	0,171543	0,949176	0,863590	
życzliwy	3,006231	3,183544	-1,94985	0,051780	0,908274	0,989361	
odważny	2,953271	2,962025	-0,09400	0,925150	0,981547	0,909161	

Załącznik 62

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz117)	
	F	p
aktywny	1,896481	0,109884
anarchistyczny	3,942838	0,003691
biedny	0,800968	0,524960
bogaty	4,159001	0,002544
rodzinny	3,443331	0,008666
fanatyczny	1,205520	0,307591
inteligentny	2,611438	0,034868
konserwatywny	3,255578	0,011910
kulturalny	2,294171	0,058453
mądry	1,772387	0,133173
moralny	1,634783	0,164280
nacjonalista	4,123019	0,002707
nadużywający alkoholu	5,207713	0,000411
towarzyski	2,480659	0,043195
uczciwy	1,291878	0,272214
wierzący	2,635507	0,033515
wykształcony	6,163988	0,000077
zdyscyplinowany	3,026231	0,017515
życzliwy	1,110577	0,350816
odważny	5,463052	0,000263

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: RODZINNY				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=2,8958	M=3,1472	M=3,2500	M=3,2632	M=2,7500
W {2}	0,026870	0,026870	0,017655	0,009161	0,451415
M > 100 tys. {3}	0,017655	0,482025	0,482025	0,399699	0,038518
M 50 -100 tys {4}	0,009161	0,399699	0,937596	0,937596	0,020090
M 20 -50 tys {5}	0,451415	0,038518	0,020090	0,014268	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: WIERZĄCY				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,4722	M=3,6626	M=4,0000	M=3,7368	M=3,6875
W {2}	0,133720	0,133720	0,001620	0,092760	0,320661
M > 100 tys. {3}	0,001620	0,039523	0,629642	0,629642	0,907437
M 50 -100 tys {4}	0,092760	0,629642	0,162196	0,162196	0,193326
M 20 -50 tys {5}	0,320661	0,907437	0,193326	0,832730	

Załącznik 63

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz117)	
	F	p
aktywny	1,813854	0,143730
anarchistyczny	1,048964	0,370567
biedny	3,291174	0,020508
bogaty	2,973055	0,031414
rodzinny	8,437755	0,000018
fanatyczny	3,239077	0,021995
inteligentny	2,385565	0,068450
konserwatywny	5,671119	0,000802
kulturalny	0,498750	0,683317
mądry	1,053926	0,368395
moralny	3,224141	0,022441
nacjonalista	1,514801	0,209846
nadużywający alkoholu	2,771190	0,041112
towarzyski	4,088937	0,006971
uczciwy	1,574143	0,194796
wierzący	1,237215	0,295601
wykształcony	3,519386	0,015080
zdyscyplinowany	5,057203	0,001860
życzliwy	0,294297	0,829529
odważny	0,991065	0,396734

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: BIEDNY			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,2783	M=3,1942	M=3,0172	M=2,2222
PODST. {2}	0,509689	0,104240	0,336744	0,005542
BIEGŁA {3}	0,104240	0,336744		0,048295
BRAK {4}	0,005542	0,012941	0,048295	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: RODZINNY			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,2233	M=2,6796	M=2,9655	M=3,3333
PODST. {2}	0,000001	0,065994	0,075470	0,054973
BIEGŁA {3}	0,065994	0,075470		0,294161
BRAK {4}	0,739394	0,054973	0,294161	

Załącznik 64

Zmienna	Testy t; Grupująca: BADANI (Arkusz235)						
	Grupa 1: WSCH.POLSKA		Grupa 2: CENT.POLSKA		t	p	Odch.std WSCH.P OLSKA
Średnia WSCH.P OLSKA	Średnia CENT.PO LSKA						
aktywny	3,402299	3,559633	-1,40503	0,160663	1,190925	1,254898	
anarchistyczny	2,609195	2,862385	-2,31115	0,021250	1,180186	1,210308	
biedny	3,620690	3,559633	0,56867	0,569849	1,169234	1,171326	
bogaty	2,034483	2,045872	-0,13131	0,895586	0,904454	0,991999	
rodzinny	3,206897	3,155963	0,51531	0,606572	1,031853	1,129204	
fanatyczny	2,632184	2,779817	-1,54684	0,122564	0,974067	1,114279	
inteligentny	2,942529	3,027523	-0,92734	0,354220	0,915965	1,090036	
konserwatywny	2,804598	3,045872	-2,72381	0,006690	1,005819	0,914656	
kulturalny	2,965517	3,128440	-1,88540	0,059983	0,891605	0,998625	
mądry	2,896552	2,935780	-0,43288	0,665298	0,859801	1,121842	
moralny	2,873563	2,899083	-0,30199	0,762791	0,870074	0,978525	
nacjonalista	2,632184	2,752294	-1,28463	0,199545	0,997477	1,044238	
nadużywający alkoholu	2,241379	2,449541	-2,20332	0,028049	0,984091	1,081782	
towarzyski	3,000000	2,917431	0,87157	0,383879	0,859338	1,207720	
uczciwy	2,919540	2,972477	-0,61696	0,537558	0,848778	1,029149	
wierzący	2,781609	3,073394	-3,21959	0,001371	0,916833	1,066511	
wykształcony	2,436782	2,697248	-2,84109	0,004688	0,932752	1,073386	
zdyscyplinowany	2,954023	3,073394	-1,36038	0,174351	0,922889	0,994977	
życzliwy	3,057471	3,201835	-1,73284	0,083770	0,864109	0,957915	
odważny	3,183908	3,247706	-0,67259	0,501533	0,955092	1,120862	

Załącznik 65

Zmienna	Testy t; Grupująca: PŁEĆ (Arkusz235)					
	Grupa 1: K					
	Grupa 2 M					
	Średnia K	Średnia M	t	p	Odch.std K	Odch.std M
aktywny	3,502283	3,170732	1,66477	0,096614	1,215365	1,262981
anarchistyczny	2,735160	2,609756	0,63980	0,522612	1,198090	1,222253
biedny	3,623288	3,268293	1,86362	0,062990	1,197674	0,742442
bogaty	2,018265	2,268293	-1,62396	0,105045	0,956555	0,775383
rodzinny	3,191781	3,097561	0,53555	0,592516	1,060946	1,241066
fanatyczny	2,712329	2,560976	0,88943	0,374223	1,047776	0,975930
inteligentny	2,972603	3,073171	-0,61613	0,538104	0,979972	1,191433
konserwatywny	2,915525	2,902439	0,08236	0,934396	0,984868	0,830809
kulturalny	3,002283	3,439024	-2,85291	0,004520	0,936176	0,949968
mądry	2,915525	2,902439	0,08111	0,935388	0,980210	1,067822
moralny	2,901826	2,707317	1,29528	0,195849	0,926076	0,843917
nacjonalista	2,703196	2,512195	1,14727	0,251846	1,011847	1,098225
nadużywający alkoholu	2,340183	2,292683	0,28105	0,778793	1,037415	1,006079
towarzyski	2,986301	2,707317	1,65787	0,098001	1,005611	1,067222
uczciwy	2,924658	3,146341	-1,45411	0,146573	0,923274	1,038291
wierzący	2,906393	3,000000	-0,57426	0,566062	0,984040	1,140175
wykształcony	2,534247	2,780488	-1,49987	0,134310	0,997693	1,084255
zdyscyplinowany	3,018265	2,902439	0,74055	0,459330	0,951758	1,019923
życzliwy	3,109589	3,268293	-1,06813	0,286001	0,903514	0,975305
odważny	3,198630	3,365854	-0,99097	0,322203	1,043361	0,915317

Załącznik 68

Zmienna	Testy t; Grupująca: RODZ. Za GRA. (Arkusz235)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,510903	3,398734	0,94467	0,345308	1,214768	1,236081
anarchistyczny	2,732087	2,708861	0,19907	0,842296	1,168545	1,263419
biedny	3,526480	3,727848	-1,77596	0,076377	1,167295	1,165583
bogaty	2,102804	1,911392	2,09313	0,038866	0,954606	0,912613
rodzinny	3,199377	3,151899	0,45349	0,650400	1,059540	1,112621
fanatyczny	2,669782	2,759494	-0,88597	0,376083	1,038323	1,049297
inteligentny	2,996885	2,949367	0,48916	0,624951	1,020106	0,956356
konserwatywny	2,828660	3,088608	-2,77142	0,005799	0,947985	0,999234
kulturalny	3,021807	3,075949	-0,58957	0,555755	0,956634	0,920705
mądry	2,943925	2,854430	0,93306	0,351259	0,995287	0,969772
moralny	2,931464	2,791139	1,57170	0,116682	0,909141	0,937905
nacjonalista	2,647975	2,765823	-1,18973	0,234746	1,005020	1,047701
nadużywający alkoholu	2,358255	2,291139	0,66764	0,504688	1,018272	1,066596
towarzyski	3,049844	2,784810	2,65871	0,008108	1,020420	1,036541
uczciwy	2,978193	2,873418	1,15404	0,249062	0,841961	1,098547
wierzący	2,987539	2,765823	2,29768	0,022012	0,984172	1,010567
wykształcony	2,595016	2,474684	1,23081	0,218999	1,011422	0,994887
zdyscyplinowany	3,028037	2,968354	0,64119	0,521705	0,913010	1,043151
życzliwy	3,146417	3,075949	0,79662	0,426067	0,925538	0,872817
odważny	3,199377	3,240506	-0,40926	0,682534	1,047676	1,005909

Załącznik 66

Zmienna	Testy t; Grupująca: STAN CYWILNY (Arkusz235)					
	Grupa 1: W					
	Grupa 2 Z					
	Średnia W	Średnia Z	t	p	Odch.std W	Odch.std Z
aktywny	3,467662	3,506494	-0,25527	0,798628	1,204811	1,314127
anarchistyczny	2,776119	2,454545	2,16359	0,030991	1,164576	1,343067
biedny	3,639303	3,350649	1,99050	0,047106	1,126311	1,354974
bogaty	2,022388	2,129870	-0,91482	0,360748	0,911000	1,104425
rodzinny	3,226368	2,961039	1,98763	0,047423	1,064504	1,117346
fanatyczny	2,746269	2,454545	2,26086	0,024218	1,003882	1,198085
inteligentny	2,960199	3,090909	-1,05216	0,293261	0,982849	1,078276
konserwatywny	2,975124	2,597403	3,15339	0,001716	0,970579	0,921380
kulturalny	3,049751	2,987013	0,53368	0,593811	0,969620	0,802849
mądry	2,883085	3,077922	-1,58970	0,112566	0,962521	1,097440
moralny	2,920398	2,701299	1,91957	0,055509	0,900890	1,000854
nacjonalista	2,721393	2,506494	1,69747	0,090259	0,999746	1,107669
nadużywający alkoholu	2,395522	2,025974	2,89563	0,003958	1,057112	0,842522
towarzyski	3,007463	2,727273	2,19068	0,028958	1,004947	1,142900
uczciwy	2,995025	2,675325	2,76910	0,005840	0,942208	0,849792
wierzący	2,975124	2,597403	3,07116	0,002254	0,993434	0,963269
wykształcony	2,502488	2,831169	-2,64136	0,008528	1,016691	0,909057
zdyscyplinowany	3,017413	2,961039	0,47305	0,636392	0,987299	0,785419
życzliwy	3,126866	3,103896	0,20273	0,839432	0,874307	1,083178
odważny	3,199005	3,285714	-0,67425	0,500482	1,042823	0,984848

Załącznik 69

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz235)	
	Zaznaczone efekty są istotne z $p < ,01$	
	F	p
aktywny	3,286915	0,011296
anarchistyczny	4,274568	0,002083
biedny	0,932493	0,444761
bogaty	4,396093	0,001688
rodzinny	2,644566	0,033019
fanatyczny	3,279731	0,011434
inteligentny	6,298269	0,000061
konserwatywny	5,524668	0,000236
kulturalny	4,843116	0,000776
mądry	1,485497	0,205396
moralny	0,803645	0,523240
nacjonalista	2,836064	0,024054
nadużywający alkoholu	4,179299	0,002456
towarzyski	2,480659	0,043195
uczciwy	2,451233	0,045318
wierzący	1,512853	0,197232
wykształcony	7,449334	0,000008
zdyscyplinowany	6,825767	0,000024
życzliwy	4,569028	0,001251
odważny	3,694969	0,005645

Załącznik 67

Zmienna	Testy t; Grupująca: WYAZ.JAZDY ZA GRANICĘ (Arkusz235)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,514124	3,360000	1,21315	0,225673	1,188268	1,310011
anarchistyczny	2,762712	2,616000	1,17616	0,240117	1,183058	1,242941
biedny	3,644068	3,448000	1,61427	0,107130	1,120442	1,291760
bogaty	2,022599	2,088000	-0,66528	0,506193	0,906100	1,047393
rodzinny	3,175141	3,208000	-0,29312	0,769556	1,063349	1,116562
fanatyczny	2,737288	2,592000	1,34163	0,180353	1,035582	1,055676
inteligentny	2,954802	3,056000	-0,97380	0,330651	1,003220	0,986228
konserwatywny	2,946328	2,824000	1,21036	0,226740	0,981385	0,942406
kulturalny	3,045198	3,024000	0,21554	0,829438	0,936023	0,971065
mądry	2,838983	3,128000	-2,83561	0,004768	0,978265	0,983542
moralny	2,884181	2,888000	-0,03985	0,968227	0,973082	0,753658
nacjonalista	2,689266	2,680000	0,08724	0,930515	1,026310	1,004827
nadużywający alkoholu	2,347458	2,304000	0,40367	0,686636	1,051456	0,985573
towarzyski	3,014124	2,816000	1,84944	0,065013	1,016757	1,065470
uczciwy	2,861582	3,176000	-3,26619	0,001169	0,900452	0,992423
wierzący	2,884181	3,000000	-1,11641	0,264808	1,015812	0,941858
wykształcony	2,564972	2,528000	0,35272	0,724457	1,038911	0,912070
zdyscyplinowany	2,935028	3,216000	-2,84208	0,004674	0,883442	1,118640
życzliwy	3,141243	3,072000	0,73108	0,465088	0,872848	1,009439
odważny	3,206215	3,232000	-0,23963	0,810720	1,051030	0,984853

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: AKTYWNY				
	Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,7292	M=3,3067	M=3,4063	M=3,2895	M=3,7500
W {2}	0,002400	0,002400	0,577526	0,918188	0,058788
M > 100 tys. {3}	0,076345	0,577526	0,076345	0,569775	0,190161
M 50 -100 tys {4}	0,010697	0,918188	0,569775	0,076345	0,071577
M 20 -50 tys {5}	0,929844	0,058788	0,190161	0,071577	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: KULTURALNY				
	Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,2361	M=2,9080	M=2,9688	M=2,8421	M=3,4375
W {2}	0,002141	0,002141	0,056136	0,002937	0,268146
M > 100 tys. {3}	0,056136	0,657786	0,657786	0,610143	0,003373
M 50 -100 tys {4}	0,002937	0,610143	0,422312	0,422312	0,020262
M 20 -50 tys {5}	0,268146	0,003373	0,020262	0,002499	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: RODZINNY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,0764	M=3,3558	M=3,0781	M=3,2632	M=2,8125
W {2}	0,022723	0,022723	0,991380	0,218493	0,207199
M > 100 tys. {3}	0,991380	0,078893	0,078893	0,308166	0,251712
M 50 -100 tys {4}	0,218493	0,532880	0,308166		0,046031
M 20 -50 tys {5}	0,207199	0,008855	0,251712	0,046031	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna:ODWAŻNY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,3542	M=3,1350	M=3,5000	M=2,9605	M=3,0000
W {2}	0,061293	0,061293	0,342568	0,006824	0,076768
M > 100 tys. {3}	0,342568	0,015815	0,015815	0,219622	0,494823
M 50 -100 tys {4}	0,006824	0,219622	0,001970	0,001970	0,024260
M 20 -50 tys {5}	0,076768	0,494823	0,024260	0,854619	

Załącznik 70

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz235) Zaznaczone efekty są istotne z p < ,01	
	F	p
aktywny	1,796185	0,147013
anarchistyczny	0,095628	0,962436
biedny	1,054556	0,368120
bogaty	2,995618	0,030481
rodzinny	2,660851	0,047597
fanatyczny	1,388768	0,245461
inteligentny	1,276535	0,281770
konserwatywny	3,732805	0,011301
kulturalny	6,655533	0,000208
mądry	1,543507	0,202435
moralny	2,150153	0,093125
nacjonalista	0,606333	0,611148
nadużywający alkoholu	4,766429	0,002768
towarzystki	4,088937	0,006971
uczciwy	2,376622	0,069258
wierzący	0,883315	0,449593
wykształcony	4,739968	0,002870
zdyscyplinowany	3,803536	0,010268
życzliwy	2,395108	0,067597
odważny	4,739659	0,002871

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: ODWAŻNY. Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,1618	M=3,0874	M=3,6552	M=3,5556
PODST. {2}	0,522111	0,522111	0,000796	0,254814
BIEGŁA {3}	0,000796	0,000767	0,000767	0,187862
BRAK {4}	0,254814	0,187862	0,785543	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: RODZINNY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=2,9320	M=2,8932	M=3,3448	M=2,3333
PODST. {2}	0,738636	0,738636	0,004981	0,083966
BIEGŁA {3}	0,004981	0,007379	0,007379	0,115818
BRAK {4}	0,083966	0,115818	0,005976	

Załącznik 71

Zmienna	Testy t; Grupująca: REGION (Arkusz362)						
	Średnia WSCH.P OLSKA		Średnia CENT.P OLSKA		t	p	Odch.std WSCH.P OLSKA
aktywny	2,904215	3,266055	-4,17709	0,000035	0,900011	0,994382	
anarchistyczny	2,689655	2,935780	-2,39384	0,017058	1,011210	1,238962	
biedny	3,651341	3,669725	-0,16862	0,866167	1,118502	1,266768	
bogaty	2,126437	2,064220	0,74055	0,459330	0,820008	1,018495	
rodzinny	3,390805	3,238532	1,72457	0,085253	0,808936	1,118748	
fanatyczny	2,716475	2,651376	0,65686	0,511588	1,035930	1,130851	
inteligentny	2,823755	2,963303	-1,14299	0,103890	0,868005	1,006217	
konserwatywny	3,038314	2,935780	1,12256	0,262190	0,935655	1,062778	
kulturalny	2,796935	2,963303	-2,07015	0,038976	0,846344	0,910022	
mądry	2,842912	2,935780	-1,08689	0,277636	0,878284	0,990975	
moralny	2,938697	3,018349	-0,95646	0,339325	0,946693	0,858481	
nacjonalista	2,862069	2,954128	-0,95494	0,340090	0,938564	1,170965	
nadużywający alkoholu	3,892720	3,715596	1,73670	0,083085	1,009562	1,222611	
towarzystki	3,425287	3,238532	1,87621	0,061237	1,048429	1,126956	
uczciwy	2,693487	2,862385	-1,87176	0,061851	0,884653	1,090114	
wierzący	3,114943	3,119266	-0,04909	0,960865	0,824042	1,100689	
wykształcony	2,793103	2,752294	0,50268	0,615424	0,786491	0,989865	
zdyscyplinowany	2,701149	2,844037	-1,59035	0,112419	0,954120	1,008483	
życzliwy	2,827586	2,899083	-0,81223	0,417063	0,866561	1,059910	
odważny	3,226054	3,192661	0,35778	0,720663	0,999351	1,038228	

Załącznik 72

Zmienna	Testy t; Grupująca: PŁEĆ (Arkusz362)						
	Średnia K		Średnia M		t	p	Odch.std K
aktywny	3,070776	3,048780	0,14011	0,888628	0,962460	0,947397	
anarchistyczny	2,831050	2,487805	1,87120	0,061929	1,111102	1,247436	
biedny	3,694064	3,292683	2,07756	0,038284	1,178570	1,229713	
bogaty	2,068493	2,414634	-2,32639	0,020416	0,871550	1,264429	
rodzinny	3,344749	3,073171	1,72799	0,084638	0,950663	1,081440	
fanatyczny	2,707763	2,463415	1,38728	0,166000	1,072427	1,142313	
inteligentny	2,906393	2,682927	1,46509	0,143555	0,916618	1,105419	
konserwatywny	3,009132	2,804878	1,25671	0,209473	0,982645	1,129322	
kulturalny	2,853881	3,073171	-1,52986	0,126714	0,875092	0,905269	
mądry	2,901826	2,707317	1,27952	0,201337	0,933460	0,901219	
moralny	2,963470	3,097561	-0,90450	0,366187	0,896747	1,019923	
nacjonalista	2,910959	2,829268	0,47572	0,634492	1,045342	1,115850	
nadużywający alkoholu	3,815068	3,780488	0,18989	0,849473	1,117799	1,084255	
towarzystki	3,358447	3,146341	1,19452	0,232868	1,095783	0,988963	
uczciwy	2,728311	3,219512	-3,07712	0,002210	0,971763	1,037116	
wierzący	3,116438	3,121951	-0,03517	0,971961	0,936254	1,187332	
wykształcony	2,771689	2,804878	-0,22962	0,818489	0,870531	1,030037	
zdyscyplinowany	2,771689	2,707317	0,40152	0,688220	1,004759	0,679849	
życzliwy	2,867580	2,780488	0,55564	0,578715	0,959500	0,962086	
odważny	3,232877	2,975610	1,55226	0,121262	1,017295	0,987112	

Załącznik 73

Zmienna	Testy t; Grupująca: STAN CYWILNY (Arkusz362)						
	Średnia W		Średnia Z		t	p	Odch.std W
aktywny	3,049751	3,168831	-0,99691	0,319314	0,919456	1,151688	
anarchistyczny	2,840796	2,597403	1,74117	0,082298	1,100681	1,238205	
biedny	3,728856	3,298701	2,93619	0,003483	1,155541	1,288256	
bogaty	2,084577	2,168831	-0,73969	0,459853	0,869437	1,128606	
rodzinny	3,286070	3,506494	-1,84212	0,066078	0,981248	0,852602	
fanatyczny	2,718905	2,519481	1,48695	0,137690	1,077121	1,083493	
inteligentny	2,878109	2,935065	-0,48927	0,624873	0,948851	0,863555	
konserwatywny	2,957711	3,168831	-1,70777	0,088330	1,004083	0,937558	
kulturalny	2,883085	2,818182	0,59323	0,553308	0,898190	0,773360	
mądry	2,863184	3,000000	-1,18130	0,238071	0,944171	0,858395	
moralny	2,960199	3,051948	-0,81240	0,416968	0,922648	0,825516	
nacjonalista	2,878109	3,038961	-1,23146	0,218759	1,019788	1,196943	
nadużywający alkoholu	3,840796	3,662338	1,28879	0,198097	1,075470	1,293815	
towarzystki	3,283582	3,636364	-2,62324	0,008989	1,102787	0,958468	
uczciwy	2,786070	2,688312	0,79668	0,426031	1,005722	0,877493	
wierzący	3,136816	3,012987	1,03826	0,299675	0,959888	0,952745	
wykształcony	2,758706	2,857143	-0,89482	0,371332	0,887141	0,869275	
zdyscyplinowany	2,726368	2,974026	-2,03653	0,042249	0,978447	0,972977	
życzliwy	2,863184	2,844156	0,15934	0,873471	0,980451	0,843940	
odważny	3,203980	3,246753	-0,33802	0,735498	1,024967	0,975433	

Załącznik 74

Zmienna	Testy t; Grupująca: WYAJAZDY ZA GRANICĘ (Arkusz362)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,107345	2,960000	1,47669	0,140420	0,957926	0,962188
anarchistyczny	2,903955	2,512000	3,38170	0,000780	1,129986	1,067224
biedny	3,680791	3,600000	0,65377	0,513574	1,159918	1,263635
bogaty	2,087571	2,128000	-0,42422	0,671600	0,943571	0,832563
rodzinny	3,271186	3,464000	-1,92726	0,054541	0,989987	0,875693
fanatyczny	2,677966	2,712000	-0,30274	0,762223	1,074147	1,098503
inteligentny	2,898305	2,856000	0,43449	0,664126	0,934602	0,939320
konserwatywny	2,954802	3,096000	-1,36410	0,173178	0,962876	1,080800
kulturalny	2,861582	2,904000	-0,46350	0,643219	0,887779	0,855947
mądry	2,878531	2,904000	-0,26256	0,793002	0,945808	0,892839
moralny	2,994350	2,920000	0,78710	0,431614	0,943126	0,799193
nacjonalista	2,926554	2,840000	0,79154	0,429022	1,048526	1,057996
nadużywający alkoholu	3,918079	3,512000	3,54608	0,000430	1,081160	1,154347
towarzyski	3,333333	3,360000	-0,23540	0,813996	1,068035	1,145820
uczciwy	2,782486	2,736000	0,45275	0,650935	0,961366	1,056043
wierzący	3,138418	3,056000	0,82589	0,409277	0,946467	0,994371
wykształcony	2,737288	2,880000	-1,55372	0,120915	0,881937	0,885365
zdyscyplinowany	2,742938	2,832000	-0,87256	0,383340	0,995183	0,939595
życzliwy	2,841808	2,912000	-0,70310	0,482335	0,926691	1,047393
odważny	3,242938	3,120000	1,16310	0,245372	1,073908	0,828913

Załącznik 75

Zmienna	Testy t; Grupująca: RODZ. Za GRA. (Arkusz362)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,062305	3,082278	-0,21382	0,830776	0,966233	0,950797
anarchistyczny	2,772586	2,860759	-0,80540	0,420988	1,143458	1,091183
biedny	3,582555	3,816456	-2,03424	0,042480	1,206833	1,133388
bogaty	2,140187	2,012658	1,43541	0,151826	0,966132	0,797986
rodzinny	3,274143	3,417722	-1,53426	0,125628	0,941865	1,004545
fanatyczny	2,607477	2,848101	-2,30397	0,021653	1,061458	1,101112
inteligentny	2,853583	2,955696	-1,12406	0,261554	0,935612	0,933079
konserwatywny	2,950156	3,075949	-1,30085	0,193939	1,029567	0,920705
kulturalny	2,834891	2,949367	-1,34139	0,180432	0,908724	0,812306
mądry	2,828660	3,000000	-1,89804	0,058294	0,938044	0,909959
moralny	2,956386	3,012658	-0,63763	0,524022	0,947677	0,821583
nacjonalista	2,903427	2,905063	-0,01601	0,987232	1,092598	0,962931
nadużywający alkoholu	3,791277	3,854430	-0,58299	0,560175	1,176615	0,976318
towarzyski	3,305296	3,411392	-1,00370	0,316033	1,115349	1,029066
uczciwy	2,716511	2,879747	-1,70689	0,088493	0,970184	1,011763
wierzący	3,121495	3,107595	0,14902	0,881598	0,942506	0,994158
wykształcony	2,766355	2,791139	-0,28817	0,773340	0,857825	0,937905
zdyscyplinowany	2,775701	2,746835	0,30255	0,762362	0,993495	0,957283
życzliwy	2,769470	3,044304	-2,97294	0,003099	0,933643	0,986178
odważny	3,196262	3,240506	-0,44760	0,654644	1,034764	0,980253

Załącznik 76

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz362)	
	Zaznaczone efekty są istotne z $p < ,0;$	
	F	p
aktywny	1,979112	0,096551
anarchistyczny	4,043558	0,003104
biedny	1,106771	0,352647
bogaty	0,480201	0,750293
rodzinny	3,383347	0,009595
fanatyczny	0,706363	0,587869
inteligentny	1,523111	0,194247
konserwatywny	3,875212	0,004145
kulturalny	1,548890	0,186922
mądry	1,110345	0,350927
moralny	0,956398	0,431160
nacjonalista	3,116323	0,015058
nadużywający alkoholu	0,444034	0,776769
towarzyski	2,933919	0,020437
uczciwy	4,791754	0,000849
wierzący	3,411418	0,009149
wykształcony	2,020338	0,090482
zdyscyplinowany	2,795316	0,025738
życzliwy	2,397878	0,049425
odważny	2,058284	0,085215

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: TOWARZYSKI				
	Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,2083	M=3,4172	M=3,5000	M=3,4868	M=2,8750
W {2}	0,091229	0,091229	0,072611	0,069316	0,114613
M > 100 tys. {3}	0,603069	0,603069	0,603069	0,642276	0,009648
M 50 -100 tys {4}	0,069316	0,642276	0,942730	0,942730	0,007723
M 20 -50 tys {5}	0,114613	0,009648	0,007723	0,007380	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: RODZINNY				
	Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,0903	M=3,4356	M=3,3125	M=3,5000	M=3,3750
W {2}	0,001667	0,001667	0,122008	0,002609	0,127731
M > 100 tys. {3}	0,122008	0,382639	0,382639	0,627399	0,742943
M 50 -100 tys {4}	0,002609	0,627399	0,247667	0,247667	0,534747
M 20 -50 tys {5}	0,127731	0,742943	0,762533	0,534747	

Załącznik 77

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz362)	
	Zaznaczone efekty są istotne z $p < ,0;$	
	F	p
aktywny	0,916643	0,432654
anarchistyczny	0,292454	0,830860
biedny	2,366583	0,070177
bogaty	2,921027	0,033674
rodzinny	0,810033	0,488730
fanatyczny	0,248662	0,862291
inteligentny	3,087467	0,026956
konserwatywny	1,122133	0,339644
kulturalny	0,698201	0,553493
mądry	4,369804	0,004756
moralny	2,442397	0,063520
nacjonalista	7,096219	0,000113
nadużywający alkoholu	4,126771	0,006621
towarzyski	4,371942	0,004742
uczciwy	0,831729	0,476871
wierzący	4,464600	0,004180
wykształcony	6,047049	0,000479
zdyscyplinowany	0,612050	0,607448
życzliwy	1,066392	0,362988
odważny	3,390817	0,017934

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: NADUŻYWAJACY ALKC			
	Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,7994	M=3,6893	M=4,2069	M=3,1111
PODST. {2}	0,381101	0,381101	0,010130	0,065657
BIEGŁA {3}	0,010130	0,004450	0,004450	0,132230
BRAK {4}	0,065657	0,132230	0,005779	0,005779

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: TOWARZYSKI			
	Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
KOMUNIK. {1}	M=3,4337	M=3,0000	M=3,4310	M=3,4444
PODST. {2}	0,000438	0,000438	0,986423	0,976369
BIEGŁA {3}	0,986423	0,015081	0,015081	0,235465
BRAK {4}	0,976369	0,235465	0,972274	

Załącznik 83

Zmienna	Analiza wariancji MZ Zaznaczone efekty są istotne z $p < ,0!$	
	F	p
aktywny	0,687484	0,600874
anarchistyczny	1,674996	0,154519
biedny	0,687728	0,600705
bogaty	1,366367	0,244509
rodzinny	0,278374	0,891963
fanatyczny	1,986654	0,095370
inteligentny	3,461808	0,008385
konserwatywny	2,283292	0,059450
kulturalny	3,063773	0,016427
mądry	0,775019	0,541797
moralny	2,428100	0,047023
nacjonalista	1,648523	0,160855
nadużywający alkoholu	5,874326	0,000127
towarzyski	6,946148	0,000019
uczciwy	5,103154	0,000491
wierzący	5,363621	0,000311
wykształcony	5,251713	0,000379
zdyscyplinowany	4,894755	0,000707
życzliwy	6,274440	0,000063
odważny	0,064103	0,992425

Załącznik 84

Zmienna	Analiza wariancji JO Zaznaczone efekty są istotne z $p < ,0!$	
	F	p
aktywny	3,392803	0,017869
anarchistyczny	1,867610	0,134134
biedny	0,481125	0,695553
bogaty	0,613378	0,606583
rodzinny	3,792155	0,010415
fanatyczny	2,521833	0,057176
inteligentny	2,285570	0,078007
konserwatywny	3,586737	0,013753
kulturalny	2,668855	0,047067
mądry	2,280150	0,078563
moralny	1,237369	0,295517
nacjonalista	0,058955	0,981212
nadużywający alkoholu	3,189702	0,023482
towarzyski	3,486868	0,015740
uczciwy	0,514380	0,672547
wierzący	5,412219	0,001141
wykształcony	0,852514	0,465707
zdyscyplinowany	2,347678	0,071908
życzliwy	3,121561	0,025731
odważny	5,089757	0,001775

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: TOWARZYSKI Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=4,3333	M=3,5625	M=3,4194	M=3,8208	M=4,3878
M 50 -100 tys {2}	0,006407	0,006407	0,000794	0,032274	0,846279
W {3}	0,000794	0,508808	0,508808	0,140030	0,000340
M > 100 tys. {4}	0,032274	0,140030	0,010749	0,010749	0,000009
M 20 -50 tys {5}	0,846279	0,000340	0,000009	0,001142	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: TOWARZYSKI Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
PODST. {1}	M=3,9903	M=3,7765	M=3,7333	M=3,4746
KOMUNIK. {2}	0,067812	0,067812	0,172786	0,002385
BIEGŁA {3}	0,172786	0,821007	0,821007	0,079449
BRAK {4}	0,002385	0,079449	0,253861	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: WYKSZTAŁCONY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=4,4167	M=3,2500	M=3,6290	M=3,6710	M=3,9592
M 50 -100 tys {2}	0,000031	0,000031	0,003300	0,001616	0,098567
W {3}	0,003300	0,076198	0,076198	0,014846	0,001748
M > 100 tys. {4}	0,001616	0,014846	0,785937	0,785937	0,120171
M 20 -50 tys {5}	0,098567	0,001748	0,120171	0,091971	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: ŻYCZLIWY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
PODST. {1}	M=3,5217	M=3,6034	M=3,0444	M=3,3898
KOMUNIK. {2}	0,480884	0,480884	0,010766	0,430771
BIEGŁA {3}	0,010766	0,003260	0,003260	0,210149
BRAK {4}	0,430771	0,210149	0,124320	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: ŻYCZLIWY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=4,2500	M=3,1042	M=3,8065	M=3,4007	M=3,6735
M 50 -100 tys {2}	0,000048	0,000048	0,099242	0,000368	0,038832
W {3}	0,099242	0,001151	0,001151	0,087890	0,012410
M > 100 tys. {4}	0,000368	0,087890	0,009356	0,009356	0,533694
M 20 -50 tys {5}	0,038832	0,012410	0,533694	0,113018	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: ODWAŻNY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
PODST. {1}	M=3,2995	M=3,6536	M=3,6667	M=3,6610
KOMUNIK. {2}	0,000577	0,000577	0,026236	0,014776
BIEGŁA {3}	0,026236	0,937801	0,937801	0,960828
BRAK {4}	0,014776	0,960828	0,977266	

Załącznik 85

Zmienna	Testy t; Grupująca: REGION (Arkuszt1) Grupa 1: CENT.UKRAINA Grupa 2 ZACH.UKRAINA					
	Średnia CENT.UKRAINA	Średnia ZACH.UKRAINA	t	p	Odch.std CENT.UKRAINA	Odch.std ZACH.UKRAINA
aktywny	3,489437	3,436893	0,57552	0,565203	1,010490	0,979496
anarchistyczny	2,725352	2,422330	2,58792	0,009944	1,319301	1,222268
biedny	2,225352	1,708738	4,69286	0,000004	1,325980	1,008559
bogaty	4,098592	4,000000	1,06724	0,286392	0,960785	1,072949
rodzinny	3,538732	3,567961	-0,27398	0,784216	1,113004	1,234758
fanatyczny	3,246479	2,800971	4,02566	0,000066	1,204741	1,215429
inteligentny	4,045775	4,087379	-0,39984	0,689452	1,125366	1,152785
konserwatywny	3,563380	3,766990	-1,81572	0,070027	1,223820	1,227362
kulturalny	3,778169	3,611650	1,43739	0,151247	1,193363	1,359577
mądry	3,690141	3,650485	0,42912	0,668024	0,967187	1,065730
moralny	3,447183	3,407767	0,40571	0,685134	1,102852	1,001822
nacjonalista	3,507042	3,223301	2,64066	0,008540	1,135651	1,225199
nadużywający alkoholu	2,672535	2,567961	0,95605	0,339518	1,227693	1,148803
towarzyski	3,570423	3,665049	-0,94721	0,343999	1,069314	1,121602
uczciwy	3,443662	3,538835	-0,96967	0,332690	1,029767	1,128758
wierzący	3,281690	3,184466	0,98258	0,326301	1,042328	1,132643
wykształcony	3,672535	4,048544	-3,51151	0,000487	1,224811	1,089897
zdyscyplinowany	3,690141	3,839806	-1,39108	0,164836	1,250770	1,063160
życzliwy	3,647887	3,781553	-1,38085	0,167958	1,074584	1,033983
odważny	3,362676	3,407767	-0,45218	0,651343	1,075990	1,108168

Załącznik 86

Zmienna	Testy t; Grupująca: PŁ.EC (Arkusz1)					
	Grupa 1: M					
	Grupa 2 K					
	Średnia M	Średnia K	t	p	Odch.std M	Odch.std K
aktywny	3,451128	3,486607	-0,39211	0,695145	0,859716	1,140293
anarchistyczny	2,609023	2,584821	0,20718	0,835957	1,263924	1,316314
biedny	2,078947	1,924107	1,39124	0,164787	1,278770	1,163168
bogaty	4,018797	4,102679	-0,91607	0,360084	1,051335	0,957946
rodzinny	3,394737	3,736607	-3,26897	0,001156	1,151787	1,154946
fanatyczny	2,924812	3,218750	-2,65602	0,008166	1,253668	1,179574
inteligentny	3,977444	4,165179	-1,82673	0,068352	1,152298	1,110263
konserwatywny	3,424812	3,915179	-4,48810	0,000009	1,301663	1,078507
kulturalny	3,650376	3,776786	-1,10024	0,271771	1,226261	1,313673
mądry	3,654135	3,696429	-0,46189	0,644369	1,002225	1,018566
moralny	3,289474	3,598214	-3,24084	0,001273	1,072311	1,024015
nacjonalista	3,270677	3,526786	-2,40247	0,016657	1,241593	1,091835
nadużywający alkoholu	2,642857	2,611607	0,28808	0,773409	1,236354	1,146666
towarzyski	3,537594	3,696429	-1,60732	0,108631	1,067750	1,115237
uczciwy	3,334586	3,660714	-3,38927	0,000758	1,090649	1,024836
wierzący	3,097744	3,410714	-3,22264	0,001355	1,131802	0,993734
wykształcony	3,631579	4,066964	-4,12247	0,000044	1,222269	1,092156
zdyscyplinowany	3,556391	3,986607	-4,09610	0,000049	1,206358	1,098225
życzliwy	3,488722	3,959821	-5,02721	0,000001	1,057705	1,003667
odważny	3,304511	3,473214	-1,71207	0,087518	1,102886	1,066908

Załącznik 89

Zmienna	Testy t; Grupująca: RODZ. Za GRA. (Arkusz1)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,430233	3,554795	-1,26578	0,206197	1,022096	0,93241
anarchistyczny	2,563953	2,678082	-0,89770	0,369787	1,278430	1,30745
biedny	1,950581	2,143836	-1,59517	0,111321	1,202718	1,28110
bogaty	4,069767	4,027397	0,42454	0,671359	1,047454	0,91685
rodzinny	3,569767	3,506849	0,54657	0,584924	1,143272	1,21625
fanatyczny	3,017442	3,157534	-1,15547	0,248464	1,259246	1,14884
inteligentny	4,058140	4,075342	-0,15316	0,878333	1,105034	1,20964
konserwatywny	3,700581	3,527397	1,42911	0,153613	1,226719	1,22724
kulturalny	3,735465	3,643836	0,73170	0,464704	1,258125	1,29049
mądry	3,677326	3,664384	0,12974	0,896827	0,967675	1,10345
moralny	3,409884	3,479452	-0,66365	0,507229	1,086904	0,99806
nacjonalista	3,392442	3,376712	0,13468	0,892922	1,155568	1,24369
nadużywający alkoholu	2,677326	2,513699	1,38748	0,165930	1,246784	1,05853
towarzyski	3,662791	3,486301	1,63988	0,101674	1,083784	1,10320
uczciwy	3,494186	3,458904	0,33278	0,739443	1,117041	0,96223
wierzący	3,200581	3,355616	-1,26528	0,206376	1,056922	1,13427
wykształcony	3,784884	3,938356	-1,31383	0,189522	1,214683	1,10311
zdyscyplinowany	3,761628	3,732877	0,24713	0,804915	1,176115	1,18199
życzliwy	3,677326	3,767123	-0,85849	0,391045	1,073377	1,02413
odważny	3,372093	3,404110	-0,29744	0,766255	1,041937	1,19527

Załącznik 87

Zmienna	Testy t; Grupująca: STAN CYWILNY (Arkusz1)					
	Grupa 1: Z					
	Grupa 2 W					
	Średnia Z	Średnia W	t	p	Odch.std Z	Odch.std W
aktywny	3,485915	3,459770	0,26313	0,792565	0,972938	1,007804
anarchistyczny	2,556338	2,614943	-0,45696	0,647901	1,312918	1,277608
biedny	2,190141	1,933908	2,10193	0,036071	1,282358	1,199760
bogaty	4,014085	4,074713	-0,60269	0,546996	0,952681	1,032690
rodzinny	3,760563	3,465517	2,55858	0,010811	1,037793	1,203485
fanatyczny	2,830986	3,152299	-2,64390	0,008460	1,265874	1,201498
inteligentny	3,915493	4,123563	-1,84389	0,065805	1,163834	1,120527
konserwatywny	3,514085	3,704023	-1,55530	0,120522	1,297766	1,196193
kulturalny	3,591549	3,755747	-1,30214	0,193483	1,238593	1,277424
mądry	3,830986	3,609195	2,21644	0,027122	1,058380	0,982338
moralny	3,457746	3,419540	0,36141	0,717949	1,158522	1,019616
nacjonalista	3,457746	3,359195	0,83757	0,402680	1,158522	1,190864
nadużywający alkoholu	2,612676	2,635057	-0,18789	0,851043	1,298382	1,152184
towarzyski	3,577465	3,623563	-0,42378	0,671909	1,125614	1,078593
uczciwy	3,457746	3,494253	-0,34155	0,732836	1,035698	1,088304
wierzący	3,183099	3,264368	-0,75454	0,450886	1,170680	1,043269
wykształcony	3,901408	3,801724	0,84560	0,398192	1,168802	1,189918
zdyscyplinowany	3,683099	3,781609	-0,84045	0,401070	1,205012	1,165551
życzliwy	3,619718	3,738506	-1,12708	0,260263	1,121880	1,031498
odważny	3,436620	3,359195	0,71379	0,475696	1,120187	1,076472

Załącznik 90

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1)	
	F	p
aktywny	3,965369	0,003543
anarchistyczny	2,895197	0,021777
biedny	0,418887	0,795053
bogaty	6,351691	0,000055
rodzinny	1,033001	0,389619
fanatyczny	1,965991	0,098519
inteligentny	0,097684	0,983176
konserwatywny	2,932813	0,020452
kulturalny	4,020219	0,003224
mądry	2,260550	0,061668
moralny	0,457193	0,767156
nacjonalista	1,157829	0,328689
nadużywający alkoholu	3,438603	0,008722
towarzyski	5,558119	0,000221
uczciwy	3,494880	0,007926
wierzący	1,665026	0,156878
wykształcony	1,877645	0,113113
zdyscyplinowany	3,224407	0,012536
życzliwy	2,553785	0,038297
odważny	0,750199	0,558209

Załącznik 88

Zmienna	Testy t; Grupująca: WYJAZDY za GR. (Arkusz1)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,401929	3,581006	-1,91992	0,055451	0,984982	1,009993
anarchistyczny	2,643087	2,519553	1,02325	0,306697	1,338491	1,191453
biedny	2,144695	1,770950	3,27488	0,001132	1,255297	1,145605
bogaty	4,025723	4,111732	-0,90790	0,364381	1,053097	0,929436
rodzinny	3,463023	3,703911	-2,21347	0,027327	1,217248	1,052838
fanatyczny	3,035370	3,100559	-0,56548	0,572007	1,189485	1,294305
inteligentny	4,022508	4,134078	-1,04695	0,295641	1,187084	1,040695
konserwatywny	3,713826	3,536313	1,54273	0,123545	1,243733	1,195765
kulturalny	3,627010	3,849162	-1,87334	0,061619	1,305983	1,187310
mądry	3,678457	3,664804	0,14409	0,885492	1,068381	0,899089
moralny	3,408360	3,469274	-0,61173	0,540999	1,061250	1,061536
nacjonalista	3,421222	3,329609	0,82639	0,408989	1,160951	1,216814
nadużywający alkoholu	2,678457	2,541899	1,21854	0,223607	1,193863	1,195581
towarzyski	3,591640	3,642458	-0,49589	0,620199	1,105905	1,068227
uczciwy	3,491961	3,469274	0,22528	0,821857	1,109679	1,007224
wierzący	3,273312	3,184358	0,87677	0,381041	1,115533	1,019242
wykształcony	3,839228	3,815642	0,21221	0,832033	1,194019	1,168203
zdyscyplinowany	3,839228	3,603352	2,14440	0,032494	1,121579	1,256082
życzliwy	3,700965	3,709497	-0,08582	0,931647	1,073417	1,035586
odważny	3,414791	3,324022	0,88844	0,374742	1,140871	0,992123

Załącznik 91

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz 1) Zaznaczone efekty są istotne z $p < ,0$	
	F	p
aktywny	2,03436	0,108193
anarchistyczny	1,41135	0,238662
biedny	1,51451	0,209889
bogaty	1,82273	0,142073
rodzinny	1,68831	0,168612
fanatyczny	1,73020	0,159876
inteligentny	4,68012	0,003108
konserwatywny	8,15394	0,000026
kulturalny	3,49208	0,015629
mądry	4,54349	0,003746
moralny	3,00290	0,030162
nacjonalista	0,38633	0,762905
nadużywający alkoholu	2,81745	0,038633
towarzystki	1,50596	0,212146
uczciwy	0,64201	0,588285
wierzący	10,38150	0,000001
wykształcony	2,77784	0,040724
zdyscyplinowany	2,67856	0,046465
życzliwy	0,92024	0,430836
odważny	1,85758	0,135870

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: ZDYSCYPLINOWANY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=4,0833	M=3,3958	M=3,4355	M=3,8436	M=3,7755
M 50 -100 tys {2}	0,018763	0,021262	0,859700	0,013700	0,109545
W {3}	0,021262	0,859700		0,012268	0,127813
M > 100 tys. {4}	0,332678	0,013700	0,012268		0,704251
M 20 -50 tys {5}	0,289922	0,109545	0,127813	0,704251	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: ŻYCZLIWY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=4,3333	M=3,6667	M=3,8065	M=3,6482	M=3,6531
M 50 -100 tys {2}	0,011565	0,011565	0,037754	0,002242	0,009736
W {3}	0,037754	0,489823	0,489823	0,910045	0,949250
M > 100 tys. {4}	0,002242	0,910045	0,280543		0,976092
M 20 -50 tys {5}	0,009736	0,949250	0,445964	0,976092	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: BOGATY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=4,5833	M=3,5833	M=3,8065	M=4,1564	M=3,9592
M 50 -100 tys {2}	0,000060	0,000060	0,001151	0,042028	0,011554
W {3}	0,001151	0,240802	0,240802	0,000209	0,061682
M > 100 tys. {4}	0,042028	0,000209	0,011297		0,419144
M 20 -50 tys {5}	0,011554	0,061682	0,419144	0,195239	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: INTELIGENTNY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
PODST. {1}	M=4,1111	M=4,1732	M=3,4889	M=4,0000
KOMUNIK. {2}	0,588498	0,588498	0,000819	0,503051
BIEGŁA {3}	0,000819	0,000288	0,000288	0,304957
BRAK {4}	0,503051	0,304957	0,021938	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: MĄDRY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
PODST. {1}	M=3,8261	M=3,6648	M=3,3556	M=3,4068
KOMUNIK. {2}	0,114038	0,114038	0,004335	0,004606
BIEGŁA {3}	0,004335	0,063781	0,063781	0,085699
BRAK {4}	0,004606	0,085699	0,795512	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: WYKSZTAŁCONY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
PODST. {1}	M=3,8841	M=3,9106	M=3,8000	M=3,4237
KOMUNIK. {2}	0,825153	0,825153	0,664362	0,008315
BIEGŁA {3}	0,664362	0,573345	0,573345	0,006083
BRAK {4}	0,008315	0,006083	0,106937	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: ZDYSCYPLINOWANY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
PODST. {1}	M=3,7971	M=3,8603	M=3,3778	M=3,5593
KOMUNIK. {2}	0,596914	0,596914	0,029913	0,169384
BIEGŁA {3}	0,029913	0,013787	0,013787	0,087395
BRAK {4}	0,169384	0,087395	0,433710	0,433710

Załącznik 92

Zmienna	Testy t; Grupująca: REGION (Arkusz 1) Grupa 1: CENT.UKRAINA Grupa 2 ZACH.UKRAINA					
	Średnia CENT.UK RAINA	Średnia ZACH.UK RAINA	t	p	Odch.std CENT.UK RAINA	Odch.std ZACH.UK RAINA
aktywny	3,369718	3,228155	1,48085	0,139291	1,076868	0,998234
anarchistyczny	2,750000	2,436893	2,81677	0,005047	1,228706	1,194866
biedny	2,218310	1,927184	2,73458	0,006473	1,221805	1,077277
bogaty	3,887324	3,907767	-0,23017	0,818060	0,970218	0,970913
rodzinny	3,447183	3,509709	-0,60628	0,544608	1,149908	1,094288
fanatyczny	3,024648	2,597087	4,09756	0,000049	1,169137	1,098909
inteligentny	3,658451	3,679612	-0,19752	0,843501	1,232467	1,079418
konserwatywny	3,404930	3,048544	3,40591	0,000714	1,153322	1,129460
kulturalny	3,602113	3,330097	2,47888	0,013516	1,176986	1,228827
mądry	3,556338	3,461165	1,07195	0,284271	1,043402	0,858783
moralny	3,426056	3,247573	1,86120	0,063317	1,078946	1,003345
nacjonalista	3,242958	3,082524	1,47019	0,142156	1,153020	1,244690
nadużywający alkoholu	2,661972	2,529126	1,31253	0,189957	1,104999	1,107238
towarzystki	3,345070	3,368932	-0,21675	0,828494	1,235779	1,156026
uczciwy	3,411972	3,451456	-0,40282	0,687258	1,110183	1,014564
wierzący	3,200704	3,000000	2,10924	0,035433	1,039094	1,040638
wykształcony	3,651408	3,791262	-1,38920	0,165407	1,077376	1,130561
zdyscyplinowany	3,605634	3,684466	-0,79402	0,427570	1,095818	1,069512
życzliwy	3,478873	3,645631	-1,61918	0,106055	1,129234	1,119954
odważny	3,338028	3,286408	0,48736	0,626220	1,127161	1,197766

Załącznik 93

Zmienna	Testy t; Grupująca: PLEĆ (Arkusz 1) Grupa 1: M Grupa 2: K					
	Średnia M	Średnia K	t	p	Odch.std M	Odch.std K
aktywny	3,274436	3,352679	-0,82472	0,409934	1,062155	1,026856
anarchistyczny	2,642857	2,589286	0,48258	0,629613	1,192858	1,260319
biedny	2,210526	1,959821	2,37210	0,018074	1,225839	1,089366
bogaty	3,864662	3,933036	-0,77733	0,437343	1,007758	0,923037
rodzinny	3,225564	3,767857	-5,46459	0,000000	1,140119	1,037262
fanatyczny	2,849624	2,839286	0,09831	0,921724	1,240792	1,055021
inteligentny	3,458647	3,915179	-4,38426	0,000014	1,252989	1,009792
konserwatywny	3,067669	3,477679	-3,97083	0,000082	1,217455	1,037175
kulturalny	3,383459	3,611607	-2,09449	0,036732	1,186222	1,218707
mądry	3,503759	3,531250	-0,31214	0,755067	0,983824	0,955938
moralny	3,342105	3,361607	-0,20452	0,838036	1,088306	1,006057
nacjonalista	2,973684	3,415179	-4,14504	0,000040	1,147295	1,206091
nadużywający alkoholu	2,665414	2,535714	1,29315	0,196570	1,151245	1,049694
towarzystki	3,206767	3,531250	-3,00175	0,002822	1,299677	1,049837
uczciwy	3,312030	3,566964	-2,64300	0,008482	1,111011	1,004464
wierzący	2,966165	3,294643	-3,51151	0,000487	1,047361	1,012375
wykształcony	3,515038	3,941964	-4,35343	0,000016	1,198174	0,923644
zdyscyplinowany	3,533835	3,763393	-2,34501	0,019426	1,099220	1,055542
życzliwy	3,428571	3,691964	-2,59173	0,009836	1,131276	1,107952
odważny	3,187970	3,468750	-2,69446	0,007293	1,210959	1,070981

Załącznik 94

Zmienna	Testy t; Grupująca: STAN CYWILNY (Arkusz1)					
	Grupa 1: Z					
	Grupa 2 W					
	Średnia Z	Średnia W	t	p	Odch.std Z	Odch.std W
aktywny	3,239437	3,339080	-0,95673	0,339179	1,097577	1,024187
anarchistyczny	2,612676	2,620690	-0,06572	0,947624	1,165999	1,247396
biedny	2,084507	2,100575	-0,13766	0,890565	1,145407	1,182826
bogaty	3,788732	3,939655	-1,56551	0,118112	1,009395	0,950857
rodzinny	3,563380	3,436782	1,12925	0,259346	1,145232	1,117853
fanatyczny	2,929577	2,810345	1,03370	0,301789	1,212511	1,135595
inteligentny	3,457746	3,752874	-2,54850	0,011124	1,212367	1,142255
konserwatywny	3,169014	3,290230	-1,05343	0,292667	1,231800	1,123096
kulturalny	3,190141	3,609195	-3,53214	0,000451	1,243041	1,169806
mądry	3,394366	3,566092	-1,78129	0,075487	1,084761	0,916515
moralny	3,366197	3,344828	0,20409	0,838371	1,126589	1,019437
nacjonalista	3,028169	3,235632	-1,74886	0,080943	1,178674	1,196390
nadużywający alkoholu	2,760563	2,543103	1,97904	0,048373	1,190563	1,066051
towarzyski	3,211268	3,413793	-1,69564	0,090592	1,248153	1,179085
uczciwy	3,345070	3,462644	-1,10357	0,270322	1,203103	1,010770
wierzący	3,112676	3,117816	-0,04942	0,960604	1,032099	1,049454
wykształcony	3,887324	3,637931	2,28438	0,022778	0,997149	1,134194
zdyscyplinowany	3,619718	3,646552	-0,24825	0,804405	1,070112	1,091658
życzliwy	3,591549	3,531609	0,53362	0,593849	1,046134	1,159663
odważny	3,330986	3,310345	0,17907	0,857960	1,319369	1,084981

Załącznik 95

Zmienna	Testy t; Grupująca: WYJAZDY za GR. (Arkusz1)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,318328	3,296089	0,22643	0,820962	1,143686	0,852318
anarchistyczny	2,643087	2,575419	0,58926	0,555959	1,235735	1,203300
biedny	2,093248	2,100559	-0,06648	0,947021	1,124931	1,250146
bogaty	3,794212	4,072626	-3,08728	0,002135	0,961903	0,960032
rodzinny	3,418006	3,569832	-1,43858	0,150911	1,157945	1,064961
fanatyczny	2,733119	3,039106	-2,83562	0,004764	1,117094	1,205619
inteligentny	3,675241	3,653631	0,19676	0,844094	1,167019	1,176849
konserwatywny	3,292605	3,189944	0,94673	0,344245	1,180996	1,110577
kulturalny	3,356913	3,715084	-3,19706	0,001478	1,259010	1,071776
mądry	3,437299	3,653631	-2,38786	0,017326	1,000850	0,901077
moralny	3,372990	3,312849	0,60983	0,542257	1,072731	1,012507
nacjonalista	3,135048	3,245810	-0,98891	0,323198	1,207941	1,168847
nadużywający alkoholu	2,540193	2,720670	-1,74173	0,082186	1,134855	1,049434
towarzyski	3,408360	3,262570	1,29397	0,196289	1,217001	1,172386
uczciwy	3,430868	3,424581	0,06256	0,950144	1,141962	0,935360
wierzący	3,096463	3,150838	-0,55507	0,579101	1,073292	0,991331
wykształcony	3,749196	3,642458	1,03333	0,301960	1,101959	0,999329
zdyscyplinowany	3,607717	3,892737	-0,83540	0,403902	1,089749	1,076043
życzliwy	3,562701	3,525140	0,35486	0,722848	1,164706	1,061684
odważny	3,408360	3,156425	2,33258	0,020076	1,222291	1,015664

Załącznik 96

Zmienna	Testy t; Grupująca: RODZ. Za GRA. (Arkusz1)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,287791	3,363014	-0,72784	0,467058	1,099309	0,908805
anarchistyczny	2,584302	2,698630	-0,94617	0,344529	1,218845	1,233833
biedny	2,081395	2,130137	-0,42107	0,673893	1,187546	1,134194
bogaty	3,901163	3,883562	0,18361	0,854398	0,966855	0,979164
rodzinny	3,476744	3,465753	0,09871	0,921411	1,160343	1,044951
fanatyczny	2,848837	2,835616	0,11543	0,908154	1,207532	1,037420
inteligentny	3,703488	3,582192	1,05018	0,294153	1,147638	1,219140
konserwatywny	3,255814	3,253425	0,02091	0,983326	1,142204	1,190837
kulturalny	3,531977	3,383562	1,24732	0,212879	1,157619	1,309173
mądry	3,531977	3,479452	0,54766	0,584176	0,947066	1,025329
moralny	3,281977	3,513699	-2,24241	0,025383	1,026824	1,090627
nacjonalista	3,267442	2,958904	2,63239	0,008747	1,179756	1,202737
nadużywający alkoholu	2,665698	2,465753	1,83341	0,067350	1,156242	0,969638
towarzyski	3,372093	3,315068	0,48003	0,631424	1,238795	1,112645
uczciwy	3,433140	3,417808	0,14490	0,884851	1,080522	1,048854
wierzący	3,136628	3,068493	0,66073	0,509097	1,033800	1,067756
wykształcony	3,656977	3,835616	-1,64541	0,100529	1,149881	0,968663
zdyscyplinowany	3,651163	3,609589	0,38779	0,698341	1,052748	1,158913
życzliwy	3,511628	3,636986	-1,12623	0,260624	1,163028	1,036440
odważny	3,343023	3,253425	0,78409	0,433370	1,154940	1,161519

Załącznik 97

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1)	
	Zaznaczone efekty są istotne z p < ,05	
	F	p
aktywny	0,732956	0,569774
anarchistyczny	2,501853	0,041694
biedny	1,883515	0,112084
bogaty	1,519424	0,195272
rodzinny	3,191966	0,013241
fanatyczny	1,434489	0,221384
inteligentny	1,687943	0,151504
konserwatywny	5,715360	0,000168
kulturalny	2,356020	0,052860
mądry	1,663046	0,157350
moralny	3,427878	0,008882
nacjonalista	3,105861	0,015306
nadużywający alkoholu	0,929277	0,446592
towarzyski	3,959661	0,003578
uczciwy	2,236969	0,064050
wierzący	1,740929	0,139719
wykształcony	2,715240	0,029358
zdyscyplinowany	4,362929	0,001783
życzliwy	5,786692	0,000148
odważny	1,497280	0,201801

	Test NIR; Zmienna: WYKSZTAŁCONY				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCA ZAMIESZKANIA	M=4,3750	M=3,7083	M=3,5161	M=3,7003	M=3,6939
M do 20 tys {1}		0,015094	0,001163	0,003767	0,012741
M 50 -100 tys {2}	0,015094		0,361011	0,962387	0,948121
W {3}	0,001163	0,361011		0,226915	0,395497
M > 100 tys. {4}	0,003767	0,962387	0,226915		0,969437
M 20 -50 tys {5}	0,012741	0,948121	0,395497	0,969437	

	Test NIR; Zmienna: ZDYSCYPLINOWANY				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCA ZAMIESZKANIA	M=4,0000	M=3,1250	M=3,4677	M=3,7264	M=3,6327
M do 20 tys {1}		0,001146	0,039029	0,228145	0,168781
M 50 -100 tys {2}	0,001146		0,096281	0,000323	0,019865
W {3}	0,039029	0,096281		0,083134	0,420385
M > 100 tys. {4}	0,228145	0,000323	0,083134		0,569261
M 20 -50 tys {5}	0,168781	0,019865	0,420385	0,569261	

Załącznik 98

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1)	
	Zaznaczone efekty są istotne z p < ,05	
	F	p
aktywny	0,649447	0,583597
anarchistyczny	1,835535	0,139763
biedny	1,129377	0,336683
bogaty	0,339182	0,797011
rodzinny	1,328737	0,264282
fanatyczny	4,668929	0,003156
inteligentny	1,008357	0,388736
konserwatywny	6,994918	0,000130
kulturalny	1,737639	0,158369
mądry	5,686554	0,000783
moralny	5,359740	0,001226
nacjonalista	2,600513	0,051528
nadużywający alkoholu	0,667450	0,572347
towarzyski	0,621529	0,601337
uczciwy	2,507569	0,058263
wierzący	6,260547	0,000356
wykształcony	4,929313	0,002211
zdyscyplinowany	4,010005	0,007749
życzliwy	0,749740	0,522879
odważny	2,382319	0,068711

Załącznik 104

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1)	
	F	p
aktywny	1,663922	0,157141
anarchistyczny	0,820117	0,512720
biedny	3,074697	0,016128
bogaty	0,064338	0,992372
rodzinny	2,810104	0,025088
fanatyczny	1,165391	0,325260
inteligentny	5,286917	0,000356
konserwatywny	2,390182	0,050011
kulturalny	5,278554	0,000361
mądry	3,842398	0,004376
moralny	9,847532	0,000000
nacjonalista	2,793036	0,025809
nadużywający alkoholu	4,612638	0,001156
towarzyski	2,448367	0,045496
uczciwy	3,190916	0,013264
wierzący	4,766579	0,000884
wykształcony	3,010113	0,017973
zdyscyplinowany	0,845713	0,496662
życzliwy	6,051605	0,000093
odważny	3,947512	0,003653

	Test NIR; Zmienna: RODZINNY				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=3,6250	M=2,8125	M=3,0806	M=3,3681	M=3,3878
M do 20 tys {1}		0,012049	0,079748	0,347705	0,460633
M 50 -100 tys {2}	0,012049		0,279999	0,005722	0,028525
W {3}	0,079748	0,279999		0,110072	0,213411
M > 100 tys. {4}	0,347705	0,005722	0,110072		0,921032
M 20 -50 tys {5}	0,460633	0,028525	0,213411	0,921032	

	Test NIR; Zmienna: NACJONALISTA				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=3,8333	M=3,1458	M=3,7581	M=3,3876	M=3,2653
M do 20 tys {1}		0,023190	0,795517	0,082217	0,059601
M 50 -100 tys {2}	0,023190		0,008625	0,197614	0,626319
W {3}	0,795517	0,008625		0,028033	0,033263
M > 100 tys. {4}	0,082217	0,197614	0,028033		0,510531
M 20 -50 tys {5}	0,059601	0,626319	0,033263	0,510531	

	Test NIR; Zmienna: WYKSZTAŁCONY				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=3,7500	M=3,0625	M=3,3387	M=3,2443	M=3,6327
M do 20 tys {1}		0,011164	0,113688	0,027569	0,662832
M 50 -100 tys {2}	0,011164		0,183889	0,278479	0,009591
W {3}	0,113688	0,183889		0,530247	0,154965
M > 100 tys. {4}	0,027569	0,278479	0,530247		0,019773
M 20 -50 tys {5}	0,662832	0,009591	0,154965	0,019773	

	Test NIR; Zmienna: WIERZĄCY				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=4,0833	M=3,8333	M=3,1935	M=3,8078	M=3,4490
M do 20 tys {1}		0,400156	0,001938	0,274228	0,032528
M 50 -100 tys {2}	0,400156		0,005278	0,889956	0,111644
W {3}	0,001938	0,005278		0,000227	0,261026
M > 100 tys. {4}	0,274228	0,889956	0,000227		0,050072
M 20 -50 tys {5}	0,032528	0,111644	0,261026	0,050072	

	Test NIR; Zmienna: ODWAŻNY				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=3,7500	M=2,7500	M=3,1935	M=3,3420	M=3,4082
M do 20 tys {1}		0,000599	0,046142	0,097044	0,236573
M 50 -100 tys {2}	0,000599		0,046855	0,001058	0,005326
W {3}	0,046142	0,046855		0,357492	0,332641
M > 100 tys. {4}	0,097044	0,001058	0,357492		0,710522
M 20 -50 tys {5}	0,236573	0,005326	0,332641	0,710522	

Załącznik 105

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1)	
	F	p
aktywny	1,945940	0,121282
anarchistyczny	2,684482	0,046102
biedny	1,567430	0,196412
bogaty	3,534255	0,014764
rodzinny	0,069399	0,976228
fanatyczny	0,139712	0,936209
inteligentny	0,099663	0,960178
konserwatywny	3,829713	0,009898
kulturalny	5,774990	0,000693
mądry	2,251481	0,081565
moralny	2,700458	0,045135
nacjonalista	1,018378	0,384177
nadużywający alkoholu	1,571473	0,195417
towarzyski	2,667836	0,047131
uczciwy	1,745363	0,156819
wierzący	3,979625	0,008076
wykształcony	3,339023	0,019211
zdyscyplinowany	0,061136	0,980198
życzliwy	0,624264	0,599584
odważny	0,753847	0,520496

	Test NIR; Zmienna: WIERZĄCY			
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=3,7343	M=3,8324	M=3,7556	M=3,2203
PODST. {1}		0,421531	0,913912	0,003724
KOMUNIK. {2}	0,421531		0,699898	0,000698
BIEGŁA {3}	0,913912	0,699898		0,024057
BRAK {4}	0,003724	0,000698	0,024057	

	Test NIR; Zmienna: WYKSZTAŁCONY			
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=3,3430	M=3,4190	M=2,9333	M=3,0847
PODST. {1}		0,491147	0,021604	0,106048
KOMUNIK. {2}	0,491147		0,007285	0,039901
BIEGŁA {3}	0,021604	0,007285		0,479344
BRAK {4}	0,106048	0,039901	0,479344	

	Test NIR; Zmienna: BOGATY			
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000			
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=3,4783	M=3,7039	M=3,2000	M=3,8136
PODST. {1}		0,060137	0,149995	0,053411
KOMUNIK. {2}	0,060137		0,010309	0,533907
BIEGŁA {3}	0,149995	0,010309		0,008506
BRAK {4}	0,053411	0,533907	0,008506	

Załącznik 106

	Test NIR; Zmienna: NACJONALISTA Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=3,7917	M=3,1042	M=3,4516	M=3,3257	M=3,7143
M do 20 tys {1}		0,023007	0,241360	0,068914	0,796853
M 50 -100 tys {2}	0,023007		0,134600	0,237062	0,013055
W {3}	0,241360	0,134600		0,453768	0,255011
M > 100 tys. {4}	0,068914	0,237062	0,453768		0,036725
M 20 -50 tys {5}	0,796853	0,013055	0,255011	0,036725	

	Test NIR; Zmienna: WYKSZTAŁCONY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=3,9167	M=3,2292	M=3,1774	M=3,4300	M=3,1429
M do 20 tys {1}		0,017445	0,007903	0,046953	0,007304
M 50 -100 tys {2}	0,017445		0,815495	0,262338	0,712549
W {3}	0,007903	0,815495		0,116294	0,875436
M > 100 tys. {4}	0,046953	0,262338	0,116294		0,106123
M 20 -50 tys {5}	0,007304	0,712549	0,875436	0,106123	

	Test NIR; Zmienna: ŻYCZLIWY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=4,3333	M=3,1875	M=3,5484	M=3,3518	M=3,2857
M do 20 tys {1}		0,000050	0,003708	0,000042	0,000194
M 50 -100 tys {2}	0,000050		0,094281	0,344935	0,665977
W {3}	0,003708	0,094281		0,207887	0,220291
M > 100 tys. {4}	0,000042	0,344935	0,207887		0,701422
M 20 -50 tys {5}	0,000194	0,665977	0,220291	0,701422	

	Test NIR; Zmienna: WYKSZTAŁCONY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=3,4396	M=3,4637	M=3,1333	M=3,0508
PODST. {1}		0,838179	0,107349	0,022914
KOMUNIK. {2}	0,838179		0,086763	0,017581
BIEGŁA {3}	0,107349	0,086763		0,718215
BRAK {4}	0,022914	0,017581	0,718215	

	Test NIR; Zmienna: ZDYSCYPLINOWANY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=3,5217	M=3,5642	M=3,5333	M=3,0847
PODST. {1}		0,699085	0,947829	0,006181
KOMUNIK. {2}	0,699085		0,863382	0,003160
BIEGŁA {3}	0,947829	0,863382		0,035802
BRAK {4}	0,006181	0,003160	0,035802	

Załącznik 112

	Analiza wariancji (Arkusz1) Zaznaczone efekty są istotne z $p < ,0$	
	F	p
Zmienna		
aktywny	0,643769	0,587175
anarchistyczny	2,732273	0,043267
biedny	1,820667	0,142449
bogaty	5,624928	0,000852
rodzinny	2,139879	0,094345
fanatyczny	2,857829	0,036609
inteligentny	8,458278	0,000017
konserwatywny	5,062131	0,001843
kulturalny	2,604166	0,051280
mądry	4,624777	0,003353
moralny	1,408427	0,239529
nacjonalista	0,323772	0,808185
nadużywający alkoholu	3,842432	0,009729
towarzyski	2,742534	0,042681
uczciwy	2,064910	0,103994
wierzący	8,020843	0,000032
wykształcony	2,776527	0,040795
zdyscyplinowany	3,151326	0,024724
życzliwy	0,872680	0,455093
odważny	0,874200	0,454302

Załącznik 113

Zmienna	Testy t; Grupująca: REGION (Arkusz1) Grupa 1: CENT.UKRAINA Grupa 2: ZACH.UKRAINA					
	Średnia CENT.UKRAINA	Średnia ZACH.UKRAINA	t	p	Odch.std CENT.UKRAINA	Odch.std ZACH.UKRAINA
	aktywny	2,964789	3,038835	-0,68778	0,491920	1,260501
anarchistyczny	2,975352	3,014563	-0,34158	0,732814	1,284355	1,211643
biedny	2,992958	3,067961	-0,67517	0,499890	1,232633	1,187431
bogaty	2,901408	2,597087	3,14716	0,001749	1,094863	1,001361
rodzinny	3,214789	3,131068	0,79182	0,428849	1,182765	1,116312
fanatyczny	3,295775	3,262136	0,31346	0,754065	1,208268	1,121507
inteligentny	2,728873	2,645631	0,77903	0,436340	1,158961	1,179357
konserwatywny	2,746479	2,786408	-0,39206	0,695188	1,108506	1,118801
kulturalny	2,901408	2,592233	2,90277	0,003866	1,190717	1,125638
mądry	2,908451	2,995146	-0,81173	0,417340	1,124133	1,223739
moralny	2,855634	2,728155	1,16817	0,243308	1,166495	1,227285
nacjonalista	3,376761	3,252427	1,04452	0,296761	1,227895	1,394893
nadużywający alkoholu	3,816901	4,043689	-1,88534	0,059978	1,376839	1,222965
towarzyski	3,172535	3,359223	-1,62400	0,105021	1,316578	1,167481
uczciwy	3,059859	3,101942	-0,41100	0,681252	1,105691	1,136660
wierzący	3,221831	3,184466	0,35485	0,722853	1,154228	1,145490
wykształcony	3,218310	3,097087	1,16901	0,242969	1,156430	1,100018
zdyscyplinowany	3,070423	2,796117	2,67642	0,007692	1,103466	1,142178
życzliwy	3,035211	3,024272	0,09012	0,928229	1,288229	1,377305
odważny	3,151408	3,155340	-0,03624	0,971103	1,236216	1,110985

Załącznik 114

	Test NIR; Zmienna: MĄDRY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=3,6522	M=3,4860	M=3,9556	M=3,2373
PODST. {1}		0,128785	0,085328	0,008868
KOMUNIK. {2}	0,128785		0,008765	0,122078
BIEGŁA {3}	0,085328	0,008765		0,000750
BRAK {4}	0,008868	0,122078	0,000750	

Zmienna	Testy t; Grupująca: PLEĆ (Arkusz1)					
	Grupa 1: M					
	Grupa 2: K					
	Średnia M	Średnia K	t	p	Odch.std M	Odch.std K
aktywny	2,830827	3,191964	-3,42400	0,000669	1,212182	1,101
anarchistyczny	3,000000	2,982143	0,15697	0,875330	1,216242	1,296
biedny	2,947368	3,116071	-1,53557	0,125293	1,322181	1,065
bogaty	2,654135	2,915179	-2,71750	0,006812	1,099194	1,005
rodzinny	3,041353	3,343750	-2,90937	0,003787	1,223273	1,047
fanatyczny	3,248120	3,321429	-0,68966	0,490735	1,209435	1,126
inteligentny	2,601504	2,803571	-1,91441	0,056152	1,215869	1,095
konserwatywny	2,759398	2,767857	-0,08380	0,933246	1,133706	1,087
kulturalny	2,642857	2,924107	-2,66124	0,008042	1,164039	1,167
mądry	2,939850	2,950893	-0,10428	0,916990	1,233246	1,084
moralny	2,620301	3,017857	-3,72320	0,000220	1,137110	1,223
nacjonalista	3,052632	3,647321	-5,17247	0,000000	1,336375	1,181
nadużywający alkoholu	3,729323	4,129464	-3,38388	0,000772	1,456943	1,094
towarzyski	3,097744	3,433036	-2,96185	0,003207	1,284830	1,203
uczciwy	2,958647	3,218750	-2,58063	0,010153	1,182490	1,020
wierzący	3,176692	3,241071	-0,61719	0,537398	1,179535	1,114
wykształcony	3,030075	3,330357	-2,94410	0,003393	1,125618	1,123
zdyscyplinowany	2,842105	3,089286	-2,43083	0,015424	1,128312	1,112
żyłczywy	2,812030	3,290179	-4,04117	0,000062	1,324090	1,281
odważny	2,943609	3,401786	-4,34450	0,000017	1,256161	1,041

Załącznik 115

Zmienna	Testy t; Grupująca: STAN CYWILNY (Arkusz1)					
	Grupa 1: Z					
	Grupa 2: W					
	Średnia Z	Średnia W	t	p	Odch.std Z	Odch.std W
aktywny	2,788732	3,080460	-2,50511	0,012566	1,372635	1,07
anarchistyczny	2,901408	3,028736	-1,02037	0,308058	1,267767	1,24
biedny	3,260563	2,928161	2,77026	0,005815	1,280955	1,17
bogaty	2,647887	2,824713	-1,66857	0,095844	1,086325	1,05
rodzinny	3,112676	3,206897	-0,81903	0,413169	1,197507	1,13
fanatyczny	3,225352	3,304598	-0,67892	0,497508	1,100576	1,20
inteligentny	2,633803	2,718391	-0,72749	0,467276	1,107543	1,19
konserwatywny	2,732394	2,775862	-0,39226	0,695041	1,202335	1,07
kulturalny	2,669014	2,813218	-1,23563	0,217191	1,201192	1,15
mądry	2,781690	3,011494	-1,98413	0,047801	1,066021	1,20
moralny	2,739437	2,827586	-0,74177	0,458584	1,218531	1,18
nacjonalista	3,246479	3,356322	-0,84777	0,396982	1,384753	1,26
nadużywający alkoholu	3,873239	3,928161	-0,41817	0,676006	1,398374	1,28
towarzyski	3,147887	3,293103	-1,15945	0,246839	1,260120	1,25
uczciwy	3,119718	3,060345	0,53300	0,594278	1,139132	1,11
wierzący	3,126761	3,238506	-0,97616	0,329469	1,172130	1,14
wykształcony	2,915493	3,270115	-3,17076	0,001616	1,193915	1,09
zdyscyplinowany	2,887324	2,982759	-0,85020	0,395629	1,130484	1,12
żyłczywy	2,971831	3,054598	-0,62690	0,531020	1,331259	1,32
odważny	3,014085	3,209770	-1,66273	0,097009	1,271543	1,14

Załącznik 116

Zmienna	Testy t; Grupująca: WYJAZDY za GR. (Arkusz1)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2: NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	3,041801	2,916201	1,13897	0,255274	1,189275	1,150825
anarchistyczny	2,964630	3,039106	-0,63305	0,526994	1,273313	1,219519
biedny	2,900322	3,240223	-3,01087	0,002740	1,223309	1,167612
bogaty	2,839228	2,659218	1,80376	0,071886	1,086518	1,022808
rodzinny	3,247588	3,061453	1,72137	0,085817	1,138669	1,176368
fanatyczny	3,228296	3,374302	-1,32944	0,184324	1,119895	1,254031
inteligentny	2,672026	2,731844	-0,54591	0,585380	1,113765	1,256731
konserwatywny	2,726688	2,826816	-0,95978	0,337644	1,152513	1,037584
kulturalny	2,810289	2,703911	0,96689	0,334080	1,182953	1,154637
mądry	2,951768	2,932961	0,17167	0,863770	1,180864	1,144590
moralny	2,813505	2,782123	0,28015	0,779481	1,157282	1,255332
nacjonalista	3,225080	3,497207	-2,23897	0,025608	1,325001	1,242389
nadużywający alkoholu	3,906752	3,921788	-0,12149	0,903356	1,310375	1,334303
towarzyski	3,405145	2,983240	3,61806	0,000328	1,235172	1,256332
uczciwy	3,080386	3,072626	0,07392	0,941106	1,128788	1,101725
wierzący	3,218650	3,184358	0,31767	0,750870	1,162772	1,129075
wykształcony	3,167203	3,167598	-0,00371	0,997039	1,149061	1,109135
zdyscyplinowany	2,913183	3,027933	-1,08553	0,278221	1,142516	1,098672
żyłczywy	3,080386	2,944134	1,09626	0,273505	1,325909	1,322751
odważny	3,221865	3,033520	1,69881	0,089993	1,193654	1,160683

Załącznik 117

Zmienna	Testy t; Grupująca: RODZ. Za GRA. (Arkusz1)					
	Grupa 1: TAK					
	Grupa 2: NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
aktywny	2,979651	3,034247	-0,46973	0,638756	1,222788	1,059697
anarchistyczny	2,898256	3,212329	-2,55155	0,011028	1,263342	1,204640
biedny	3,014535	3,047945	-0,27855	0,780707	1,234735	1,164606
bogaty	2,755814	2,815068	-0,56228	0,574187	1,097955	0,989625
rodzinny	3,197674	3,136986	0,53163	0,595226	1,156246	1,154482
fanatyczny	3,183140	3,513699	-2,87784	0,004180	1,189681	1,096932
inteligentny	2,593023	2,931507	-2,95940	0,003232	1,133923	1,212905
konserwatywny	2,735465	2,828767	-0,84931	0,396124	1,110416	1,116396
kulturalny	2,793605	2,719178	0,64219	0,521050	1,133052	1,263510
mądry	2,927326	2,986301	-0,51142	0,609287	1,157033	1,191848
moralny	2,767442	2,883562	-0,98552	0,324859	1,199362	1,177433
nacjonalista	3,279070	3,431507	-1,18693	0,235833	1,306197	1,286039
nadużywający alkoholu	3,866279	4,020548	-1,18566	0,236335	1,363678	1,200398
towarzyski	3,354651	3,006849	2,81838	0,005023	1,250927	1,245663
uczciwy	3,023256	3,205479	-1,65328	0,098918	1,190112	0,916649
wierzący	3,206395	3,205479	0,00806	0,993574	1,143298	1,168068
wykształcony	3,162791	3,178082	-0,13644	0,891528	1,118208	1,172589
zdyscyplinowany	2,918605	3,041096	-1,10668	0,271579	1,172723	1,009450
żyłczywy	2,968023	3,178082	-1,60759	0,108572	1,334285	1,295356
odważny	3,145349	3,171233	-0,22111	0,825098	1,203412	1,140838

Załącznik 118

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1)	
	Zaznaczone efekty są istotne z p < ,01	
	F	p
aktywny	0,884538	0,472944
anarchistyczny	0,888065	0,470828
biedny	4,043133	0,003099
bogaty	2,592741	0,035925
rodzinny	3,812267	0,004609
fanatyczny	1,202593	0,308820
inteligentny	1,590729	0,175519
konserwatywny	2,678522	0,031193
kulturalny	4,399042	0,001675
mądry	1,194158	0,312485
moralny	7,731513	0,000005
nacjonalista	3,771824	0,004939
nadużywający alkoholu	0,860340	0,487635
towarzyski	4,682315	0,001024
uczciwy	1,666226	0,156592
wierzący	1,039638	0,386171
wykształcony	0,479302	0,750954
zdyscyplinowany	2,517944	0,040611
żyłczywy	2,557074	0,038091
odważny	1,888661	0,111189

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: RODZINNY				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,8333	M=3,3750	M=3,0161	M=3,0879	M=3,4490
M 50 -100 tys {2}	0,109006	0,109006	0,003056	0,002188	0,177303
W {3}	0,003056	0,102741	0,102741	0,105942	0,749831
M > 100 tys. {4}	0,002188	0,105942	0,651654	0,651654	0,040377
M 20 -50 tys {5}	0,177303	0,749831	0,047905	0,040377	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: NACJONALISTA				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,7917	M=3,0208	M=3,5161	M=3,2248	M=3,7755
M 50 -100 tys {2}	0,016903	0,016903	0,373350	0,038105	0,959813
W {3}	0,373350	0,045750	0,045750	0,307565	0,004037
M > 100 tys. {4}	0,038105	0,307565	0,104404	0,104404	0,291971
M 20 -50 tys {5}	0,959813	0,004037	0,291971	0,005591	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: TOWARZYSKI				
	Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=4,1250	M=3,1458	M=2,9032	M=3,2345	M=3,4694
M 50 -100 tys {2}	0,001679	0,001679	0,000049	0,000759	0,034288
W {3}	0,000049	0,309219	0,309219	0,645033	0,199333
M > 100 tys. {4}	0,000759	0,645033	0,055518	0,055518	0,017263
M 20 -50 tys {5}	0,034288	0,199333	0,017263	0,218722	

Załącznik 119

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1) Zaznaczone efekty są istotne z $p < ,05$	
	F	p
aktywny	1,709655	0,164105
anarchistyczny	2,807493	0,039148
biedny	0,553754	0,645833
bogaty	2,603429	0,051330
rodzinny	8,250891	0,000023
fanatyczny	1,222008	0,301084
inteligentny	0,339164	0,797024
konserwatywny	2,756115	0,041918
kulturalny	2,231656	0,083705
mądry	1,200318	0,309104
moralny	0,512520	0,673824
nacjonalista	3,413976	0,017366
nadużywający alkoholu	3,689270	0,011972
towarzyski	2,744779	0,042554
uczciwy	5,282432	0,001363
wierzący	2,271540	0,079453
wykształcony	5,126008	0,001689
zdyscyplinowany	0,856390	0,463652
życzliwy	2,609303	0,050932
odważny	1,611213	0,185879

Test NIR; Zmienna: RODZINNY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=3,2657	M=3,0615	M=3,8000	M=2,7627
PODST. {1}		0,077205	0,004221	0,002695
KOMUNIK. {2}	0,077205		0,000102	0,078857
BIEGŁA {3}	0,004221	0,000102		0,000005
BRAK {4}	0,002695	0,078857	0,000005	

Test NIR; Zmienna: NACJONALISTA Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=3,5072	M=3,0894	M=3,4000	M=3,3390
PODST. {1}		0,001617	0,613812	0,377688
KOMUNIK. {2}	0,001617		0,149804	0,198487
BIEGŁA {3}	0,613812	0,149804		0,811396
BRAK {4}	0,377688	0,198487	0,811396	

Test NIR; Zmienna: TOWARZYSKI Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=3,2077	M=3,2123	M=3,7556	M=3,1356
PODST. {1}		0,971531	0,008041	0,696295
KOMUNIK. {2}	0,971531		0,009522	0,683285
BIEGŁA {3}	0,008041	0,009522		0,012646
BRAK {4}	0,696295	0,683285	0,012646	

Test NIR; Zmienna: NADUŻYWAJĄCY ALKC Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=3,8599	M=4,1285	M=3,4667	M=3,7797
PODST. {1}		0,044638	0,067995	0,677610
KOMUNIK. {2}	0,044638		0,002523	0,076067
BIEGŁA {3}	0,067995	0,002523		0,226907
BRAK {4}	0,677610	0,076067	0,226907	

Załącznik 120

Zmienna	Testy t; Grupująca: REGION (Arkusz1) Grupa 1: CENT.UKRAINA Grupa 2 ZACH.UKRAINA					
	Średnia CENT.UKRAINA	Średnia ZACH.UKRAINA	t	p	Odch.std CENT.UKRAINA	Odch.std ZACH.UKRAINA
aktywny	2,901408	3,082524	-1,80469	0,071740	1,126675	1,053674
anarchistyczny	2,806338	2,665049	1,23367	0,217918	1,286445	1,201398
biedny	2,654930	2,203883	4,00333	0,000072	1,238635	1,220629
bogaty	3,507042	3,529126	-0,21507	0,829800	1,061677	1,200255
rodzinny	3,591549	3,281553	2,98525	0,002976	1,147466	1,116768
fanatyczny	3,066901	3,160194	-0,81823	0,413623	1,214938	1,287299
inteligentny	3,052817	3,218447	-1,61165	0,107684	1,029954	1,239925
konserwatywny	3,042254	2,980583	0,61212	0,540741	1,120785	1,072772
kulturalny	3,309859	2,859223	4,54952	0,000007	1,057920	1,115123
mądry	3,292254	3,213592	0,77688	0,437607	1,054593	1,174115
moralny	3,154930	2,834951	3,12321	0,001895	1,101209	1,144208
nacjonalista	3,211268	3,116505	0,85692	0,391908	1,142380	1,293895
nadużywający alkoholu	2,545775	2,650485	-1,00125	0,317200	1,125366	1,166263
towarzyski	2,982394	3,169903	-1,67753	0,094079	1,228219	1,211839
uczciwy	2,989437	3,174757	-1,74830	0,081042	1,190315	1,112476
wierzący	3,492958	3,509709	-0,15002	0,880814	1,213857	1,228683
wykształcony	3,408451	3,446602	-0,37736	0,706067	1,080864	1,136775
zdyscyplinowany	3,228873	3,223301	0,05747	0,954198	1,019463	1,112519
życzliwy	3,464789	3,218447	2,46096	0,014202	1,061115	1,137327
odważny	3,059859	3,024272	0,34986	0,726597	1,130968	1,083982

Załącznik 121

Zmienna	Testy t; Grupująca: PŁEĆ (Arkusz1) Grupa 1: M Grupa 2: K					
	Średnia M	Średnia K	t	p	Odch.std M	Odch.std K
aktywny	2,902256	3,066964	-1,65541	0,098484	1,151633	1,028725
anarchistyczny	2,725564	2,772321	-0,41145	0,680926	1,245318	1,262406
biedny	2,488722	2,437500	0,45155	0,651797	1,300894	1,188746
bogaty	3,548872	3,477679	0,70004	0,484238	1,158829	1,075384
rodzinny	3,372180	3,566964	-1,88275	0,060329	1,188235	1,081843
fanatyczny	3,180451	3,017857	1,44122	0,150163	1,319431	1,148070
inteligentny	3,154135	3,084821	0,67917	0,497352	1,133837	1,115300
konserwatywny	3,011278	3,022321	-0,11058	0,911997	1,144249	1,047929
kulturalny	3,210526	3,013393	1,97506	0,048824	1,143003	1,048081
mądry	3,274436	3,241071	0,33238	0,739747	1,079773	1,138369
moralny	2,947368	3,107143	-1,56223	0,118881	1,087256	1,174139
nacjonalista	3,090226	3,267857	-1,62420	0,104978	1,231404	1,175094
nadużywający alkoholu	2,533835	2,656250	-1,18178	0,237869	1,231957	1,025529
towarzyski	2,943609	3,200893	-2,32909	0,020262	1,228827	1,205294
uczciwy	3,015038	3,129464	-1,08733	0,277429	1,181524	1,134943
wierzący	3,469925	3,535714	-0,59480	0,552251	1,204174	1,237882
wykształcony	3,323308	3,544643	-2,22020	0,026864	1,095782	1,103508
zdyscyplinowany	3,116541	3,357143	-2,52029	0,012044	1,121635	0,964455
życzliwy	3,285714	3,450893	-1,65972	0,097613	1,099375	1,095158
odważny	3,003759	3,093750	-0,89344	0,372062	1,183210	1,017848

Załącznik 122

		Testy t; Grupująca: STAN CYWILNY (Arkusz1)					
		Grupa 1: Z					
		Grupa 2 W					
Zmienna	Średnia Z	Średnia W	t	p	Odch.std Z	Odch.W	
aktywny	3,197183	2,887931	2,84597	0,004614	1,204244	1,041	
anarchistyczny	2,739437	2,750000	-0,08464	0,932584	1,340475	1,21	
biedny	2,500000	2,451149	0,39216	0,695112	1,297843	1,231	
bogaty	3,640845	3,465517	1,57319	0,116324	1,175045	1,09	
rodzinny	3,563380	3,419540	1,26365	0,206961	1,211439	1,114	
fanatyczny	3,105634	3,106322	-0,00554	0,995580	1,308498	1,22	
inteligentny	2,985915	3,178161	-1,71985	0,086094	1,110785	1,127	
konserwatywny	3,049296	3,002874	0,42339	0,672199	1,256628	1,031	
kulturalny	3,042254	3,152299	-1,00110	0,317274	1,196171	1,064	
mądry	3,169014	3,295977	-1,15327	0,249362	1,254619	1,03	
moralny	3,246479	2,928161	2,85084	0,004545	1,149694	1,10	
nacjonalista	3,183099	3,166667	0,13646	0,891512	1,241251	1,19	
nadużywający alkoholu	2,478873	2,635057	-1,37380	0,170134	1,195252	1,11	
towarzyski	2,781690	3,175287	-3,26195	0,001184	1,221069	1,207	
uczciwy	2,795775	3,178161	-3,34268	0,000893	1,176235	1,137	
wierzący	3,288732	3,586207	-2,46355	0,014101	1,386771	1,134	
wykształcony	3,302817	3,474138	-1,56107	0,119156	1,220333	1,05	
zdyscyplinowany	3,112676	3,272989	-1,52303	0,128398	1,161429	1,011	
życzliwy	3,197183	3,428161	-2,11731	0,034739	1,180452	1,05	
odważny	3,021127	3,054598	-0,30241	0,762471	1,081556	1,12	

Załącznik 123

		Testy t; Grupująca: WYJAZDY za GR. (Arkusz1)					
		Grupa 1: TAK					
		Grupa 2 NIE					
Zmienna	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.N	
aktywny	2,855305	3,189944	-3,27732	0,001123	1,063301	1,1	
anarchistyczny	2,684887	2,854749	-1,44761	0,148367	1,222265	1,2	
biedny	2,530547	2,351955	1,52507	0,127889	1,276916	1,1	
bogaty	3,440514	3,648045	-1,97935	0,048339	1,175900	1,0	
rodzinny	3,466238	3,452514	0,12776	0,898391	1,176923	1,0	
fanatyczny	3,099678	3,117318	-0,15082	0,880181	1,199341	1,3	
inteligentny	3,102894	3,156425	-0,50689	0,612462	1,116890	1,1	
konserwatywny	2,961415	3,111732	-1,45800	0,145484	1,085887	1,1	
kulturalny	3,077170	3,195531	-1,14319	0,253518	1,116082	1,0	
mądry	3,167203	3,418994	-2,43899	0,015084	1,123510	1,0	
moralny	3,022508	3,016760	0,05419	0,956804	1,111295	1,1	
nacjonalista	3,093248	3,307263	-1,89332	0,058906	1,139179	1,3	
nadużywający alkoholu	2,652733	2,480447	1,60961	0,108129	1,113691	1,1	
towarzyski	2,996785	3,173184	-1,53873	0,124517	1,222104	1,2	
uczciwy	3,077170	3,050279	0,24671	0,805237	1,183418	1,1	
wierzący	3,572347	3,374302	1,73541	0,083300	1,244500	1,1	
wykształcony	3,401929	3,463687	-0,59601	0,551445	1,114073	1,0	
zdyscyplinowany	3,221865	3,234637	-0,12848	0,897819	1,068148	1,0	
życzliwy	3,424437	3,251397	1,68075	0,093451	1,092458	1,1	
odważny	3,096463	2,955307	1,35603	0,175715	1,088216	1,1	

Załącznik 124

		Testy t; Grupująca: RODZ. Za GRA. (Arkusz1)					
		Grupa 1: TAK					
		Grupa 2 NIE					
Zmienna	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.N	
aktywny	3,005814	2,910959	0,87350	0,382819	1,150470	0,9	
anarchistyczny	2,735465	2,773973	-0,31108	0,755876	1,269659	1,21	
biedny	2,424419	2,561644	-1,11181	0,266768	1,231315	1,2	
bogaty	3,552326	3,431507	1,09148	0,275600	1,128814	1,1	
rodzinny	3,494186	3,383562	0,97912	0,328007	1,124843	1,1	
fanatyczny	3,020349	3,308219	-2,35092	0,019124	1,292338	1,1	
inteligentny	3,110465	3,150685	-0,36169	0,717737	1,127192	1,12	
konserwatywny	3,000000	3,054795	-0,50385	0,614591	1,132607	1,02	
kulturalny	3,130814	3,095890	0,32000	0,749107	1,110660	1,0	
mądry	3,218023	3,356164	-1,26538	0,206339	1,096839	1,12	
moralny	2,988372	3,095890	-0,96370	0,335674	1,129970	1,12	
nacjonalista	3,203488	3,095890	0,90158	0,367723	1,223859	1,17	
nadużywający alkoholu	2,604651	2,554795	0,44135	0,659157	1,178318	1,0	
towarzyski	3,043605	3,102740	-0,48889	0,625136	1,257451	1,14	
uczciwy	2,997093	3,232877	-2,06347	0,039596	1,176789	1,1	
wierzący	3,409884	3,712329	-2,52590	0,011855	1,260763	1,0	
wykształcony	3,459302	3,342466	1,07187	0,284310	1,103176	1,1	
zdyscyplinowany	3,264535	3,136986	1,22060	0,222828	1,110416	0,92	
życzliwy	3,383721	3,308219	0,69490	0,487449	1,110969	1,07	
odważny	3,029070	3,082192	-0,48393	0,628652	1,180143	0,92	

Załącznik 125

		Analiza wariancji (Arkusz1)	
		Zaznaczone efekty są istotne z p < ,0!	
Zmienna	F	p	
aktywny	2,48013	0,043200	
anarchistyczny	1,36025	0,246685	
biedny	3,61307	0,006480	
bogaty	10,24462	0,000000	
rodzinny	1,68887	0,151290	
fanatyczny	0,77156	0,544070	
inteligentny	4,06666	0,002976	
konserwatywny	3,91178	0,003885	
kulturalny	2,54190	0,039050	
mądry	0,84470	0,497288	
moralny	1,81921	0,123849	
nacjonalista	2,47235	0,043752	
nadużywający alkoholu	0,97946	0,418302	
towarzyski	2,32694	0,055406	
uczciwy	2,79057	0,025915	
wierzący	5,57648	0,000214	
wykształcony	1,16196	0,326814	
zdyscyplinowany	0,67249	0,611306	
życzliwy	2,09087	0,080884	
odważny	1,93021	0,104202	

		Test NIR; Zmienna: BOGATY				
		Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
		{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=3,4167	M=2,7292	M=3,7742	M=3,6580	M=3,1224	
M do 20 tys {1}		0,011252	0,169445	0,292661	0,275091	
M 50 -100 tys {2}	0,011252		0,000001	0,000000	0,073777	
W {3}	0,169445	0,000001		0,440323	0,001706	
M > 100 tys. {4}	0,292661	0,000000	0,440323		0,001363	
M 20 -50 tys {5}	0,275091	0,073777	0,001706	0,001363		

		Test NIR; Zmienna: WIERZĄCY				
		Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
		{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
MIEJSCE ZAMIESZKANIA	M=4,1250	M=3,1042	M=3,0968	M=3,6156	M=3,3673	
M do 20 tys {1}		0,000698	0,000387	0,045176	0,011359	
M 50 -100 tys {2}	0,000698		0,974381	0,006114	0,279374	
W {3}	0,000387	0,974381		0,001955	0,237444	
M > 100 tys. {4}	0,045176	0,006114	0,001955		0,178063	
M 20 -50 tys {5}	0,011359	0,279374	0,237444	0,178063		

Załącznik 126

		Analiza wariancji (Arkusz1)	
		Zaznaczone efekty są istotne z p < ,0!	
Zmienna	F	p	
aktywny	3,483788	0,015805	
anarchistyczny	1,205262	0,307259	
biedny	0,248171	0,862641	
bogaty	0,963544	0,409693	
rodzinny	0,221449	0,881502	
fanatyczny	2,035296	0,108061	
inteligentny	0,847360	0,468452	
konserwatywny	3,026489	0,029225	
kulturalny	0,337582	0,798171	
mądry	3,111059	0,026096	
moralny	1,916642	0,125945	
nacjonalista	2,575191	0,053284	
nadużywający alkoholu	3,625204	0,013056	
towarzyski	1,296861	0,274822	
uczciwy	4,540810	0,003760	
wierzący	4,922189	0,002232	
wykształcony	2,972426	0,031417	
zdyscyplinowany	1,196200	0,310648	
życzliwy	1,603754	0,187636	
odważny	2,538320	0,055945	

Załącznik 132

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1) Zaznaczone efekty są istotne z $p < ,05$	
	F	p
aktywny	2,746040	0,027900
anarchistyczny	0,284225	0,888212
biedny	2,116394	0,077669
bogaty	1,909988	0,107550
rodzinny	2,480507	0,043173
fanatyczny	0,549462	0,699505
inteligentny	0,745167	0,561571
konserwatywny	1,563964	0,182711
kulturalny	1,443472	0,218483
mądry	2,574261	0,037032
moralny	1,435100	0,221185
nacjonalista	2,452168	0,045215
nadużywający alkoholu	4,238718	0,002211
towarzyski	1,409407	0,229665
uczciwy	3,835533	0,004428
wierzący	4,223786	0,002269
wykształcony	2,771863	0,026731
zdyscyplinowany	3,790819	0,004781
życzliwy	5,451936	0,000267
odważny	5,434077	0,000275

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: AKTYWNY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=4,1667	M=4,0000	M=3,9677	M=3,7362	M=4,1
M 50 -100 tys {2}	0,523225	0,523225	0,428214	0,052184	0,86
W {3}	0,428214	0,872330	0,872330	0,103972	0,56
M > 100 tys {4}	0,052184	0,103972	0,111619		0,43
M 20 -50 tys {5}	0,865027	0,563670	0,438372	0,016489	0,01

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: MĄDRY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,5417	M=3,4375	M=4,0161	M=3,6026	M=3,1
M 50 -100 tys {2}	0,692396	0,692396	0,061402	0,784860	0,67
W {3}	0,061402	0,004429	0,004429	0,004976	0,07
M > 100 tys {4}	0,784860	0,312722	0,004976		0,75
M 20 -50 tys {5}	0,671204	0,313762	0,071776	0,755487	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: WYKSZTAŁCONY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=4,2917	M=3,4167	M=3,5645	M=3,6971	M=3,1
M 50 -100 tys {2}	0,001471	0,001471	0,005923	0,010654	0,03
W {3}	0,005923	0,482512	0,482512	0,099381	0,18
M > 100 tys {4}	0,010654	0,099381	0,384712		0,91
M 20 -50 tys {5}	0,034693	0,181088	0,474295	0,918574	

Załącznik 133

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1) Zaznaczone efekty są istotne z $p < ,05$	
	F	p
aktywny	4,66009	0,003195
anarchistyczny	10,49007	0,000001
biedny	0,65524	0,579959
bogaty	1,67421	0,171652
rodzinny	1,04672	0,371532
fanatyczny	0,58180	0,627183
inteligentny	2,07539	0,102590
konserwatywny	3,68508	0,012040
kulturalny	4,62178	0,003366
mądry	1,48759	0,217070
moralny	3,54696	0,014513
nacjonalista	1,56093	0,198024
nadużywający alkoholu	2,09993	0,099374
towarzyski	0,72566	0,537016
uczciwy	5,36041	0,001225
wierzący	2,49328	0,059372
wykształcony	0,06421	0,978745
zdyscyplinowany	1,53222	0,205285
życzliwy	0,24199	0,867033
odważny	1,18868	0,313485

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: AKTYWNY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
PODST. {1}	M=3,9758	M=3,6257	M=4,0889	M=3,9153
KOMUNIK. {2}	0,001036	0,001036	0,508765	0,693008
BIEGŁA {3}	0,508765	0,007785	0,007785	0,064090
BRAK {4}	0,693008	0,064090	0,399042	

JEZYKI OBCE	Test NIR; Zmienna: KULTURALNY Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$			
	{1}	{2}	{3}	{4}
PODST. {1}	M=3,6618	M=3,3073	M=3,8889	M=3,6102
KOMUNIK. {2}	0,002780	0,002780	0,232801	0,762040
BIEGŁA {3}	0,232801	0,002674	0,002674	0,081404
BRAK {4}	0,762040	0,081404	0,223536	0,223536

Załącznik 134

Zmienna	Testy t; Grupująca: REGION (Arkusz1) Grupa 1: CENT.UKRAINA Grupa 2 ZACH.UKRAINA					
	Średnia CENT.UKR AINA	Średnia ZACH.UK RAINA	t	p	Odch.std CENT.UK RAINA	Odch.std ZACH.UK RAINA
aktywny	3,281690	3,174757	0,99632	0,319589	1,104864	1,260485
anarchistyczny	2,735915	2,742718	-0,06010	0,952101	1,187678	1,301714
biedny	3,161972	3,500000	-3,19045	0,001512	1,165689	1,146575
bogaty	2,535211	2,655340	-1,15602	0,248240	1,106754	1,173964
rodzinny	3,411972	3,228155	1,80081	0,072350	1,138469	1,082627
fanatyczny	2,922535	2,917476	0,04897	0,960961	1,165305	1,076573
inteligentny	2,954225	2,902913	0,50972	0,610477	1,050669	1,164638
konserwatywny	2,929577	3,053398	-1,20324	0,229466	1,116202	1,135701
kulturalny	3,070423	2,912621	1,49978	0,134317	1,106664	1,206541
mądry	3,211268	3,189320	0,21683	0,828432	1,114194	1,094591
moralny	3,130282	3,150485	-0,21755	0,827869	1,016089	1,012929
nacjonalista	3,235915	3,145631	0,85425	0,393385	1,123463	1,196807
nadużywający alkoholu	2,647887	2,626214	0,20227	0,839793	1,125968	1,230147
towarzyski	3,126761	3,203883	-0,77241	0,440246	1,120696	1,048662
uczciwy	3,024648	3,252427	-2,21582	0,027165	1,100638	1,153729
wierzący	3,316901	3,490291	-1,61337	0,107311	1,120763	1,244462
wykształcony	3,228873	3,140777	0,81605	0,414871	1,137419	1,235486
zdyscyplinowany	3,052817	3,126214	-0,69229	0,489088	1,112422	1,219193
życzliwy	3,221831	3,218447	0,03194	0,974533	1,184447	1,120039
odważny	3,161972	3,063107	0,96566	0,334694	1,087269	1,160697

Załącznik 135

Zmienna	Testy t; Grupująca: PŁEĆ (Arkusz1) Grupa 1: M Grupa 2 K					
	Średnia M	Średnia K	t	p	Odch.std M	Odch.std K
aktywny	2,988722	3,531250	-5,23740	0,000000	1,160621	1,120100
anarchistyczny	2,635338	2,861607	-2,02575	0,043334	1,218765	1,246897
biedny	3,342105	3,258929	0,78463	0,433052	1,203561	1,126489
bogaty	2,468165	2,727679	-2,55312	0,010979	1,197790	1,042566
rodzinny	3,225564	3,464286	-2,36584	0,018379	1,123448	1,099764
fanatyczny	2,913534	2,928571	-0,14689	0,883276	1,110858	1,149882
inteligentny	2,804511	3,084821	-2,83233	0,004812	1,105449	1,074341
konserwatywny	3,003759	2,955357	0,47408	0,635652	1,163917	1,078850
kulturalny	3,048872	2,950893	0,93846	0,348470	1,136636	1,168457
mądry	3,112782	3,308036	-1,95426	0,051241	1,072146	1,135931
moralny	3,022556	3,276786	-2,78439	0,005571	1,001630	1,013008
nacjonalista	3,131579	3,276786	-1,38823	0,165699	1,143307	1,165343
nadużywający alkoholu	2,691729	2,575893	1,09224	0,275266	1,166711	1,172766
towarzyski	3,105263	3,223214	-1,19318	0,233379	1,107526	1,069008
uczciwy	2,984962	3,281250	-2,91938	0,003669	1,084957	1,158477
wierzący	3,285714	3,513393	-2,14231	0,032663	1,191615	1,148131
wykształcony	3,172932	3,214286	-0,38638	0,699387	1,146027	1,219634
zdyscyplinowany	3,112782	3,049107	0,60604	0,544773	1,214094	1,088999
życzliwy	3,075188	3,392857	-3,05429	0,002379	1,133531	1,162625
odważny	3,041353	3,214286	-1,70808	0,088257	1,057846	1,182295

Załącznik 136

Zmienna	Testy t; Grupa 1: Z Grupa 2 W					
	Średnia Z	Średnia W	t	p	Odch.std Z	Odch.std W
	aktywny	3,154930	3,270115	-0,98632	0,324466	1,267688
anarchistyczny	2,577465	2,804598	-1,85059	0,064832	1,162804	1,259788
biedny	3,535211	3,209770	2,81664	0,005049	1,062994	1,197604
bogaty	2,507042	2,617816	-0,97933	0,327902	1,171448	1,121148
rodzinny	3,295775	3,350575	-0,49190	0,623013	1,177741	1,093905
fanatyczny	2,866197	2,942529	-0,67935	0,497236	1,149955	1,119452
inteligentny	2,852113	2,965517	-1,03619	0,300624	1,142022	1,081127
konserwatywny	2,992958	2,977011	0,14221	0,886974	1,157746	1,112952
kulturalny	2,830986	3,074713	-2,13393	0,033346	1,097850	1,166360
mądry	3,253521	3,181034	0,65843	0,510572	1,094387	1,110073
moralny	3,028169	3,183908	-1,54492	0,123013	1,058191	0,993103
nacjonalista	3,246479	3,178161	0,59386	0,552884	1,174110	1,147550
nadużywający alkoholu	2,670566	2,623563	0,45030	0,652692	1,145756	1,180640
towarzyski	3,112676	3,178161	-0,60262	0,547043	1,142962	1,069561
uczciwy	3,042254	3,152299	-0,97991	0,327617	1,259704	1,069526
wierzący	3,211268	3,462644	-2,15415	0,031718	1,177996	1,169392
wykształcony	3,211268	3,183908	0,23277	0,816034	1,213581	1,166573
zdyscyplinowany	2,992958	3,120690	-1,10811	0,268362	1,234817	1,124691
życzliwy	3,140845	3,252874	-0,97261	0,331227	1,114645	1,173368
odważny	3,197183	3,089080	0,97042	0,332316	1,137619	1,110908

Załącznik 137

Zmienna	Testy t; Grupa 1: TAK Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
	aktywny	3,221865	3,262570	-0,36963	0,711819	1,199047
anarchistyczny	2,675241	2,849162	-1,50224	0,133682	1,218406	1,26074
biedny	3,260450	3,379888	-1,08969	0,276389	1,174876	1,15672
bogaty	2,562701	2,625698	-0,59077	0,554950	1,133831	1,14146
rodzinny	3,250804	3,480447	-2,19812	0,028409	1,136544	1,07233
fanatyczny	2,967846	2,837989	1,22799	0,220043	1,112507	1,15218
inteligentny	2,903537	2,983240	-0,77259	0,440140	1,094128	1,10907
konserwatywny	3,019293	2,916201	0,97674	0,329183	1,086403	1,18923
kulturalny	2,980707	3,044693	-0,59207	0,554080	1,158258	1,14077
mądry	3,228296	3,156425	0,69295	0,488672	1,108313	1,10061
moralny	3,170418	3,083799	0,91055	0,362980	1,050296	0,94732
nacjonalista	3,205788	3,184358	0,19765	0,843398	1,203261	1,06769
nadużywający alkoholu	2,694534	2,541899	1,39219	0,164500	1,169478	1,16704
towarzyski	3,160772	3,156425	0,04244	0,966162	1,077574	1,11582
uczciwy	3,125402	3,111732	0,12907	0,897352	1,118913	1,14598
wierzący	3,302251	3,541899	-2,17996	0,029738	1,204278	1,11283
wykształcony	3,353698	2,910615	4,06820	0,000055	1,111659	1,24198
zdyscyplinowany	3,176849	2,921788	2,35893	0,018721	1,111920	1,21993
życzliwy	3,212219	3,234637	-0,20639	0,836574	1,155622	1,16152
odważny	3,218650	2,949721	2,57723	0,010252	1,114612	1,10805

Załącznik 138

Zmienna	Testy t; Grupa 1: TAK Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.s NIE
	aktywny	3,235465	3,239726	-0,03675	0,970702	1,187799
anarchistyczny	2,668605	2,904110	-1,93506	0,053561	1,229166	1,2391
biedny	3,328488	3,246575	0,70934	0,478450	1,167940	1,1718
bogaty	2,572674	2,616438	-0,38974	0,696901	1,085531	1,2498
rodzinny	3,328488	3,349315	-0,18843	0,850620	1,152865	1,0345
fanatyczny	2,883721	3,006849	-1,10563	0,269431	1,139471	1,0985
inteligentny	2,991279	2,794521	1,81657	0,069896	1,159287	0,9315
konserwatywny	2,933140	3,095890	-1,46642	0,143178	1,147265	1,0656
kulturalny	2,950581	3,130137	-1,58158	0,114393	1,207556	0,9983
mądry	3,250000	3,089041	1,47660	0,140427	1,077872	1,1621
moralny	3,139535	3,136986	0,02543	0,979726	1,043238	0,9441
nacjonalista	3,191860	3,212329	-0,17931	0,857768	1,182153	1,0904
nadużywający alkoholu	2,619186	2,684932	-0,56865	0,569857	1,171968	1,1670
towarzyski	3,101744	3,294521	-1,79367	0,073485	1,121534	1,0045
uczciwy	3,154070	3,041096	1,01425	0,310967	1,151541	1,0691
wierzący	3,357558	3,465753	-0,93113	0,352245	1,213409	1,0838
wykształcony	3,075581	3,465753	-3,38548	0,000768	1,197708	1,0901
zdyscyplinowany	2,988372	3,308219	-2,81645	0,005052	1,170524	1,0989
życzliwy	3,212209	3,239726	-0,24062	0,809949	1,172459	1,1222
odważny	3,168605	3,006849	1,46569	0,143378	1,193057	0,9134

Załącznik 139

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1) Zaznaczone efekty są istotne z p < ,0;	
	F	p
	aktywny	0,869345
anarchistyczny	7,225078	0,000012
biedny	4,754694	0,000903
bogaty	3,895152	0,003997
rodzinny	1,262476	0,283813
fanatyczny	3,597488	0,006655
inteligentny	3,909793	0,003898
konserwatywny	0,852544	0,492433
kulturalny	5,696511	0,000174
mądry	0,935382	0,443079
moralny	0,822323	0,511322
nacjonalista	5,351600	0,000318
nadużywający alkoholu	2,360125	0,052509
towarzyski	1,762973	0,135070
uczciwy	2,321118	0,055930
wierzący	1,774626	0,132671
wykształcony	1,472726	0,209267
zdyscyplinowany	5,301634	0,000347
życzliwy	2,769919	0,026818
odważny	5,005814	0,000582

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: BIEDNY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=2,9167	M=2,8125	M=3,0806	M=3,4169	M=3,5510
M 50 -100 tys {2}	0,717500	0,717500	0,553713	0,040833	0,027424
W {3}	0,553713	0,226185	0,226185	0,000774	0,001679
M > 100 tys. {4}	0,040833	0,000774	0,036379		0,449258
M 20 -50 tys {5}	0,027424	0,001679	0,033014	0,449258	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: ŻYCZLIWY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,7917	M=2,9167	M=3,0806	M=3,2671	M=3,1224
M 50 -100 tys {2}	0,002431	0,002431	0,458007	0,049858	0,378001
W {3}	0,010305	0,458007	0,458007	0,244132	0,849040
M > 100 tys. {4}	0,031640	0,049858	0,244132		0,413291
M 20 -50 tys {5}	0,019740	0,378001	0,849040	0,413291	

Załącznik 140

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz1) Zaznaczone efekty są istotne z p < ,0;	
	F	p
	aktywny	0,268895
anarchistyczny	3,805913	0,010222
biedny	2,236281	0,083201
bogaty	1,157157	0,325634
rodzinny	2,033100	0,108369
fanatyczny	1,287069	0,278135
inteligentny	1,683619	0,169617
konserwatywny	3,462484	0,016266
kulturalny	1,676842	0,171080
mądry	1,624837	0,182712
moralny	2,090958	0,100538
nacjonalista	0,502926	0,680428
nadużywający alkoholu	2,111677	0,097869
towarzyski	1,413029	0,238167
uczciwy	3,397369	0,017759
wierzący	4,001055	0,007844
wykształcony	4,080632	0,007040
zdyscyplinowany	4,248057	0,005605
życzliwy	1,072488	0,360344
odważny	1,186058	0,314481

Załącznik 146

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz91)	
	F	p
aktywny	1,836084	0,120656
anarchistyczny	0,940243	0,440296
biedny	2,581164	0,036615
bogaty	5,332198	0,000329
rodzinny	0,194666	0,941156
fanatyczny	5,018928	0,000569
inteligentny	2,396382	0,049510
konserwatywny	4,644184	0,001094
kulturalny	0,653337	0,624752
mądry	2,208888	0,067002
moralny	5,018239	0,000570
nacjonalista	1,667697	0,156243
nadużywający alkoholu	4,373494	0,001751
towarzyski	5,529607	0,000233
uczciwy	1,285094	0,274824
wierzący	2,393025	0,049781
wykształcony	6,125725	0,000082
zdyscyplinowany	5,146223	0,000456
życzliwy	5,212268	0,000406
odważny	2,624884	0,034076

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: ŻYCZLIWY				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,9167	M=3,0625	M=3,5645	M=3,1498	M=3,612
M 50 -100 tys {2}	0,003144	0,003144	0,203791	0,001774	0,2890
W {3}	0,203791	0,023741	0,023741	0,009962	0,8283
M > 100 tys. {4}	0,001774	0,625177	0,009962		0,0092
M 20 -50 tys {5}	0,289003	0,019086	0,828360	0,009299	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: ODWAŻNY				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=3,5833	M=3,2083	M=3,0161	M=3,3192	M=3,93
M 50 -100 tys {2}	0,167203	0,167203	0,030051	0,251051	0,0174
W {3}	0,030051	0,357005	0,357005	0,045251	0,7091
M > 100 tys. {4}	0,251051	0,510311	0,045251		0,0230
M 20 -50 tys {5}	0,017424	0,221509	0,709161	0,023001	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: TOWARZYSKI				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
M do 20 tys {1}	M=4,0417	M=3,0625	M=3,0161	M=3,2997	M=3,71
M 50 -100 tys {2}	0,000700	0,000700	0,000226	0,002418	0,252
W {3}	0,000226	0,833679	0,833679	0,183791	0,005
M > 100 tys. {4}	0,002418	0,183791	0,076705		0,019
M 20 -50 tys {5}	0,252940	0,005384	0,001559	0,019291	

Załącznik 147

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz91)	
	F	p
aktywny	1,54369	0,202354
anarchistyczny	1,49016	0,216375
biedny	3,36270	0,018608
bogaty	2,18277	0,089219
rodzinny	1,47006	0,221869
fanatyczny	2,16475	0,091340
inteligentny	1,02451	0,381411
konserwatywny	6,21030	0,000381
kulturalny	2,29833	0,076715
mądry	0,02421	0,994900
moralny	1,39188	0,244487
nacjonalista	2,25164	0,081548
nadużywający alkoholu	6,21250	0,000380
towarzyski	1,03553	0,376481
uczciwy	12,07330	0,000000
wierzący	3,43281	0,016930
wykształcony	2,49953	0,058884
zdyscyplinowany	0,48360	0,693827
życzliwy	1,42596	0,234377
odważny	0,59485	0,618617

Załącznik 148

Zmienna	Testy t; Grupująca: PLEC (Arkusz191)					
	Średnia M	Średnia K	t	p	Odch.std M	Odch.std K
aktywny	3,285714	3,544643	-3,03526	0,002532	0,911738	0,973997
anarchistyczny	2,699248	2,790179	-0,87897	0,379852	1,125921	1,158200
biedny	2,533835	2,598214	-0,72961	0,465981	0,956005	0,992888
bogaty	3,218045	3,424107	-2,55473	0,010929	0,880295	0,900199
rodzinny	3,266917	3,477679	-2,20137	0,028177	0,998204	1,120315
fanatyczny	3,049430	2,883929	1,50942	0,131843	1,226858	1,180906
inteligentny	3,086466	3,424107	-3,47034	0,000566	1,044322	1,105854
konserwatywny	3,052632	3,218750	-1,66380	0,096795	1,205746	0,961784
kulturalny	3,274436	3,321429	-0,46508	0,642078	1,127639	1,098015
mądry	3,300752	3,535714	-2,56059	0,010749	1,063884	0,946351
moralny	2,827068	3,125000	-3,05996	0,002336	1,085140	1,059867
nacjonalista	3,330827	3,424107	-0,96927	0,332892	1,054885	1,068736
nadużywający alkoholu	2,860902	2,821429	0,39168	0,695467	1,212908	0,976994
towarzyski	3,289474	3,584821	-3,00535	0,002789	1,106943	1,055391
uczciwy	3,082707	3,616071	-6,02419	0,000000	1,042820	0,890866
wierzący	3,255639	3,272321	-0,17281	0,862872	1,099943	1,020833
wykształcony	3,368421	3,642857	-2,92235	0,003635	1,049519	1,105823
zdyscyplinowany	3,244361	3,468750	-2,38584	0,017421	1,076536	0,988229
życzliwy	3,255639	3,486607	-2,30354	0,021668	1,110187	1,100265
odważny	3,063910	3,388393	-3,12663	0,001874	1,194190	1,082287

Załącznik 149

Zmienna	Testy t; Grupująca: REGION (Arkusz191)					
	Średnia CENT.UK RAINA	Średnia ZACH.UKRAINA	t	p	Odch.std CENT.UKRAINA	Odch.std ZACH.UKRAINA
aktywny	3,232394	3,640777	-4,80957	0,000002	0,963397	0,876293
anarchistyczny	2,771127	2,699029	0,69037	0,490291	1,118624	1,171490
biedny	2,658451	2,432039	2,55813	0,010825	0,943398	0,998898
bogaty	3,327465	3,291262	0,44189	0,658762	0,921946	0,856892
rodzinny	3,250000	3,519417	-2,79681	0,005365	1,078623	1,015543
fanatyczny	3,045775	2,871921	1,56884	0,117337	1,156339	1,271683
inteligentny	3,239437	3,242718	-0,03302	0,973673	1,066215	1,112817
konserwatywny	3,151408	3,097087	0,53775	0,590995	1,112870	1,091113
kulturalny	3,355634	3,213592	1,39545	0,163513	1,151249	1,055998
mądry	3,330986	3,514563	-1,97707	0,048596	1,081302	0,914534
moralny	3,003521	2,907767	0,96621	0,334418	1,116843	1,034167
nacjonalista	3,419014	3,310680	1,11580	0,265059	0,982420	1,160564
nadużywający alkoholu	2,996479	2,631068	3,64068	0,000301	1,123153	1,059133
towarzyski	3,380282	3,485437	-1,05179	0,293415	1,141770	1,020417
uczciwy	3,281690	3,388350	-1,15323	0,249380	1,018321	0,999834
wierzący	3,193662	3,359223	-1,70441	0,088941	1,103077	1,001018
wykształcony	3,330986	3,718447	-4,12302	0,000044	1,071453	0,961883
zdyscyplinowany	3,348592	3,344660	0,04118	0,967169	0,966743	1,140238
życzliwy	3,281690	3,470874	-1,86617	0,062617	1,130160	1,075957
odważny	3,218310	3,203883	0,13639	0,891572	1,180622	1,120620

Załącznik 150

Zmienna	Testy t; Grupująca: STAN CYWILNY (Arkusz191)					
	Średnia Z	Średnia W	t	p	Odch.std Z	Odch.std W
aktywny	3,485915	3,370690	1,22049	0,222868	0,987410	0,931642
anarchistyczny	2,647887	2,778736	-1,15252	0,249673	1,112133	1,151321
biedny	2,521127	2,580460	-0,61226	0,540652	0,889005	1,005385
bogaty	3,309859	3,313218	-0,03768	0,969961	0,884725	0,899662
rodzinny	3,373239	3,359195	0,13293	0,894303	1,095504	1,046609
fanatyczny	2,845070	3,026087	-1,50548	0,132853	1,210450	1,204117
inteligentny	3,267606	3,229885	0,34884	0,727361	1,058002	1,097035
konserwatywny	3,183099	3,106322	0,69867	0,485093	1,235525	1,045184
kulturalny	3,197183	3,336207	-1,25477	0,210162	1,086601	1,123067
mądry	3,514085	3,364943	1,47359	0,141237	0,994566	1,025120
moralny	2,894366	2,991379	-0,89956	0,368798	1,109007	1,072279
nacjonalista	3,422535	3,353448	0,65342	0,513794	0,998751	1,086365
nadużywający alkoholu	2,894366	2,821839	0,65556	0,512414	1,152904	1,093541
towarzyski	3,457746	3,410920	0,43006	0,667344	1,188737	1,052291
uczciwy	3,260563	3,353448	-0,92255	0,356697	1,158867	0,944660
wierzący	3,401408	3,206897	1,84127	0,066189	1,155068	1,020120
wykształcony	3,450704	3,511494	-0,58463	0,559070	1,114555	1,014242
zdyscyplinowany	3,436620	3,310345	1,21749	0,224006	1,094569	1,019242
życzliwy	3,485915	3,310345	1,59015	0,112448	1,146910	1,092920
odważny	3,063380	3,272989	-1,82741	0,068249	1,233198	1,117152

Załącznik 151

Zmienna	Testy t; Grupa 1: TAK Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
	aktywny	3,363344	3,474860	-1,25381	0,210510	0,943470
anarchistyczny	2,736334	2,748603	-0,11454	0,908853	1,197281	1,03773
biedny	2,504823	2,664804	-1,75705	0,079537	0,956713	0,99405
bogaty	3,192926	3,519553	-3,94994	0,000090	0,927056	0,79564
rodzinny	3,324759	3,430168	-1,06017	0,289593	1,080919	1,02188
fanatyczny	2,954545	3,005587	-0,44937	0,653367	1,193582	1,23387
inteligentny	3,144695	3,407821	-2,60026	0,009598	1,069351	1,09449
konserwatywny	3,054662	3,256983	-1,96084	0,050466	1,141689	1,02271
kulturalny	3,299035	3,290503	0,08161	0,934992	1,131926	1,08331
mądry	3,356913	3,497207	-1,47124	0,141870	1,058579	0,93840
moralny	2,932476	3,016760	-0,82940	0,407284	1,079997	1,08862
nacjonalista	3,286174	3,525140	-2,41206	0,016231	1,046547	1,07221
nadużywający alkoholu	2,823151	2,877095	-0,51744	0,605086	1,114817	1,10488
towarzyski	3,491961	3,307263	1,80606	0,071525	1,068206	1,12704
uczciwy	3,276527	3,413408	-1,44480	0,149155	1,035216	0,96398
wierzący	3,273312	3,245810	0,27538	0,783139	1,129899	0,93971
wykształcony	3,495177	3,491620	0,03629	0,971064	1,043788	1,04595
zdyscyplinowany	3,372990	3,301676	0,72908	0,466301	1,066700	0,99918
życzliwy	3,363344	3,357542	0,05563	0,955657	1,118672	1,09932
odważny	3,257235	3,134078	1,13724	0,255997	1,204054	1,06206

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: MĄDRY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
	M do 20 tys {1}	M=3,5833	M=3,7917	M=3,8226	M=3,2280
M 50 -100 tys {2}	0,401139	0,316107	0,871259	0,000278	0,232699
W {3}	0,316107	0,871259	0,000020	0,000020	0,152613
M > 100 tys. {4}	0,091578	0,000278	0,000020		0,034742
M 20 -50 tys {5}	0,896002	0,232699	0,152613	0,034742	

MIEJSCE ZAMIESZKANIA	Test NIR; Zmienna: ŻYCZLIWY Zaznaczone różnice są istotne z p < ,05000				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
	M do 20 tys {1}	M=3,9167	M=3,3125	M=3,5806	M=3,2964
M 50 -100 tys {2}	0,029031	0,029031	0,205986	0,008279	0,018242
W {3}	0,205986	0,206956	0,206956	0,925241	0,833324
M > 100 tys. {4}	0,008279	0,925241	0,064989		0,854694
M 20 -50 tys {5}	0,018242	0,833324	0,152613	0,854694	

Załącznik 152

Zmienna	Testy t; Grupa 1: TAK Grupa 2 NIE					
	Średnia TAK	Średnia NIE	t	p	Odch.std TAK	Odch.std NIE
	aktywny	3,421512	3,363014	0,62396	0,532943	0,959654
anarchistyczny	2,691860	2,856164	-1,46018	0,144885	1,134327	1,1506
biedny	2,526163	2,650685	-1,29714	0,195195	0,899894	1,1239
bogaty	3,343023	3,239726	1,16963	0,242719	0,866485	0,9563
rodzinny	3,337209	3,424658	-0,83504	0,404103	1,045445	1,0944
fanatyczny	2,912023	3,116438	-1,71502	0,086981	1,202156	1,2120
inteligentny	3,273256	3,164384	1,01599	0,310138	1,004819	1,2541
konserwatywny	3,116279	3,157534	-0,37834	0,705339	1,065424	1,1901
kulturalny	3,279070	3,335616	-0,51383	0,607601	1,149482	1,0257
mądry	3,363372	3,513699	-1,49750	0,134911	0,956150	1,1461
moralny	3,020349	2,828767	1,79533	0,073219	1,075648	1,0914
nacjonalista	3,433140	3,232877	1,91582	0,055972	1,033636	1,1144
nadużywający alkoholu	2,892442	2,726027	1,51936	0,129319	1,169361	0,9506
towarzyski	3,412791	3,452055	-0,36352	0,716376	1,149704	0,9474
uczciwy	3,357558	3,253425	1,04295	0,297489	0,991245	1,0557
wierzący	3,293605	3,191781	0,96930	0,332877	1,026395	1,1466
wykształcony	3,459302	3,575342	-1,12613	0,260666	1,037813	1,0559
zdyscyplinowany	3,325581	3,397260	-0,69601	0,486751	1,076566	0,9575
życzliwy	3,386628	3,301370	0,77694	0,437568	1,129486	1,0658
odważny	3,127907	3,410959	-2,49509	0,012922	1,166055	1,1059

Załącznik 154

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz191) Zaznaczone efekty są istotne z p < ,01	
	F	p
aktywny	1,435149	0,231718
anarchistyczny	6,213904	0,000379
biedny	1,110673	0,344308
bogaty	2,011381	0,111457
rodzinny	0,147447	0,931310
fanatyczny	0,979284	0,402232
inteligentny	1,605477	0,187229
konserwatywny	2,731285	0,043324
kulturalny	1,017766	0,384454
mądry	0,948824	0,416781
moralny	1,220200	0,301745
nacjonalista	4,103183	0,006827
nadużywający alkoholu	3,466398	0,016180
towarzyski	1,336012	0,261929
uczciwy	0,727777	0,535764
wierzący	1,189718	0,313093
wykształcony	1,978819	0,116246
zdyscyplinowany	3,441218	0,016739
życzliwy	0,394661	0,756902
odważny	2,346734	0,071997

Załącznik 153

Zmienna	Analiza wariancji (Arkusz191) Zaznaczone efekty są istotne z p < ,01	
	F	p
aktywny	1,049196	0,381247
anarchistyczny	1,729381	0,142214
biedny	6,174842	0,000075
bogaty	2,976517	0,019012
rodzinny	0,317215	0,866476
fanatyczny	3,335892	0,010386
inteligentny	1,467447	0,210904
konserwatywny	2,423520	0,047374
kulturalny	2,542665	0,039001
mądry	7,475785	0,000008
moralny	0,958809	0,429782
nacjonalista	1,753955	0,136955
nadużywający alkoholu	1,773334	0,132935
towarzyski	2,042394	0,087343
uczciwy	4,346711	0,001834
wierzący	2,785099	0,026151
wykształcony	0,256964	0,905385
zdyscyplinowany	6,112499	0,000084
życzliwy	2,512668	0,040963
odważny	2,838658	0,023926

Test NIR; Zmienna: NACJONALISTA				
Zaznaczone różnice są istotne z $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}
JEZYKI OBCE	M=3,5072	M=3,1620	M=3,5778	M=3,3898
PODST. {1}		0,001379	0,683506	0,449509
KOMUNIK. {2}	0,001379		0,018093	0,149479
BIEGŁA {3}	0,683506	0,018093		0,366782
BRAK {4}	0,449509	0,149479	0,366782	

10.	mądry													
11.	moralny													
12.	nacjonalista													
13.	nadużywający alkoholu													
14.	towarzyski													
15.	uczciwy													
16.	wierzący													
17.	wykształcony													
18.	zdyscyplinowany													
19.	życzliwy													
20.	odważny													

2. Poniżej przedstawiono pary przeciwstawnych cech. Które i w jakim stopniu z każdej cech, był(a)by Pan(i) skłonny(a) przypisać przedstawicielom różnych narodów, posługując się siedmiostopniową skalą. Proszę o postawienie krzyżyka w odpowiednim miejscu na każdej skali.

Amerykanin

lekkomyślny _____ rozważny
zdyscyplinowany _____ niezdyscyplinowany
tchórzliwy _____ odważny
uczciwy _____ nieuczciwy
zacfany _____ nowoczesny
kulturalny _____ niekulturalny
brudny _____ czysty
gospodarny _____ niegospodarny
egoistyczny _____ uczynny
mądry _____ głupi

Anglik

lekkomyślny _____ rozważny
zdyscyplinowany _____ niezdyscyplinowany
tchórzliwy _____ odważny
uczciwy _____ nieuczciwy
zacfany _____ nowoczesny
kulturalny _____ niekulturalny
brudny _____ czysty

gospodarny _____ niegospodarny
egoistyczny _____ uczynny
mądry _____ głupi

Szwed

lekkomyślny _____ rozważny
zdyscyplinowany _____ niezdyscyplinowany
tchórzliwy _____ odważny
uczciwy _____ nieuczciwy
zacfany _____ nowoczesny
kulturalny _____ niekulturalny
brudny _____ czysty
gospodarny _____ niegospodarny
egoistyczny _____ uczynny
mądry _____ głupi

Arab

lekkomyślny _____ rozważny
zdyscyplinowany _____ niezdyscyplinowany
tchórzliwy _____ odważny
uczciwy _____ nieuczciwy
zacfany _____ nowoczesny
kulturalny _____ niekulturalny
brudny _____ czysty
gospodarny _____ niegospodarny
egoistyczny _____ uczynny
mądry _____ głupi

Chińczyk

lekkomyślny _____ rozważny
zdyscyplinowany _____ niezdyscyplinowany
tchórzliwy _____ odważny
uczciwy _____ nieuczciwy
zacfany _____ nowoczesny
kulturalny _____ niekulturalny
brudny _____ czysty
gospodarny _____ niegospodarny
egoistyczny _____ uczynny

mądry _____ głupi

Rosjanin

lekkomyślny _____ rozważny
zdyscyplinowany _____ niezdyscyplinowany
tchórzliwy _____ odważny
uczciwy _____ nieuczciwy
zacofany _____ nowoczesny
kulturalny _____ niekulturalny
brudny _____ czysty
gospodarny _____ niegospodarny
egoistyczny _____ uczynny
mądry _____ głupi

Żyd

lekkomyślny _____ rozważny
zdyscyplinowany _____ niezdyscyplinowany
tchórzliwy _____ odważny
uczciwy _____ nieuczciwy
zacofany _____ nowoczesny
kulturalny _____ niekulturalny
brudny _____ czysty
gospodarny _____ niegospodarny
egoistyczny _____ uczynny
mądry _____ głupi

Niemiec

lekkomyślny _____ rozważny
zdyscyplinowany _____ niezdyscyplinowany
tchórzliwy _____ odważny
uczciwy _____ nieuczciwy
zacofany _____ nowoczesny
kulturalny _____ niekulturalny
brudny _____ czysty
gospodarny _____ niegospodarny

egoistyczny _____ uczynny
mądry _____ głupi

Hindus

lekkomyślny _____ rozważny
zdyscyplinowany _____ niezdyscyplinowany
tchórzliwy _____ odważny
uczciwy _____ nieuczciwy
zacfany _____ nowoczesny
kulturalny _____ niekulturalny
brudny _____ czysty
gospodarny _____ niegospodarny
egoistyczny _____ uczynny
mądry _____ głupi

Nigeryjczyk

lekkomyślny _____ rozważny
zdyscyplinowany _____ niezdyscyplinowany
tchórzliwy _____ odważny
uczciwy _____ nieuczciwy
zacfany _____ nowoczesny
kulturalny _____ niekulturalny
brudny _____ czysty
gospodarny _____ niegospodarny
egoistyczny _____ uczynny
mądry _____ głupi

Polak

lekkomyślny _____ rozważny
zdyscyplinowany _____ niezdyscyplinowany
tchórzliwy _____ odważny
uczciwy _____ nieuczciwy
zacfany _____ nowoczesny

kulturalny _____ niekulturalny
 brudny _____ czysty
 gospodarny _____ niegospodarny
 egoistyczny _____ uczynny
 mądry _____ głupi

Ukrainiec

lekkomyślny _____ rozważny
 zdyscyplinowany _____ niezdyscyplinowany
 tchórzliwy _____ odważny
 uczciwy _____ nieuczciwy
 zacofany _____ nowoczesny
 kulturalny _____ niekulturalny
 brudny _____ czysty
 gospodarny _____ niegospodarny
 egoistyczny _____ uczynny
 mądry _____ głupi

3. Poniżej zestawiono różne sytuacje interpersonalne. Proszę Panią/a o wyrażenie swojego stosunku do osoby innej narodowości na 5-cio stopniowej skali: 1- zdecydowanie, 2- raczej nie, 3- nie wiem, 4- raczej tak, 5- zdecydowanie tak.

Lp 6	Sytuacje	Odpowiedzi				
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	Nie wiem	Raczej nie	Zdecydowanie nie
	Zaakceptowałbym przedstawiciela niżej wymienionej nacji jako mieszkańca mojego miasta:					
	1. Amerykanina					
	2. Anglika					
	3. Szweda					
	4. Araba					
	5. Chińczyka					

	6. Rosjanina					
	7. Żyda					
	8. Niemca					
	9. Hindusa					
	10. Nigeryjczyka					
	11. Polaka					
	12. Ukraińca					
2	Zaakceptowałbym taką osobę jako mieszkańca dzielnicy:	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Nie wiem	Raczej nie	Zdecydowanie nie
	1. Amerykanina					
	2. Anglika					
	3. Szweda					
	4. Araba					
	5. Chińczyka					
	6. Rosjanina					
	7. Żyda					
	8. Niemca					
	9. Hindusa					
	10. Nigeryjczyka					
	11. Polaka					
	12. Ukraińca					
3	Zaakceptowałbym taką osobę jako sąsiada:	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Nie wiem	Raczej nie	Zdecydowanie nie
	1. Amerykanina					
	2. Anglika					
	3. Szweda					
	4. Araba					
	5. Chińczyka					
	6. Rosjanina					
	7. Żyda					

	8. Niemca					
	9. Hindusa					
	10. Nigeryjczyka					
	11. Polaka					
	12. Ukraińca					
4	Zaakceptowałbym tę osobę jako przyjaciela:	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Nie wiem	Raczej nie	Zdecydowanie nie
	1. Amerykanina					
	2. Anglika					
	3. Szweda					
	4. Araba					
	5. Chińczyka					
	6. Rosjanina					
	7. Żyda					
	8. Niemca					
	9. Hindusa					
	10. Nigeryjczyka					
	11. Polaka					
	12. Ukraińca					
5	Zaakceptowałbym tę osobę jako małżonka bliskiego krewnego:	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Nie wiem	Raczej nie	Zdecydowanie nie
	1. Amerykanina					
	2. Anglika					
	3. Szweda					
	4. Araba					
	5. Chińczyka					
	6. Rosjanina					
	7. Żyda					
	8. Niemca					
	9. Hindusa					

	10. Nigeryjczyka					
	11. Polaka					
	12. Ukraińca					

4. Proszę podać kilka danych o sobie.

I. Płeć

Kobieta	
Mężczyzna	

II. Stan cywilny

Panna/Kawaler	
Mężatka/Żonaty/Mam stałego partnera	

III. Miejsce obecnego zamieszkania

Wieś	
Miasto do 20 tys. mieszkańców	
Miasto od 20 do 50 tys. mieszkańców	
Miasto od 50 do 100 tys. mieszkańców	
Miasto powyżej 100 tys. mieszkańców	

IV. Umiejętności w posługiwaniu się językiem obcym

Żadne	
Podstawowe	
Komunikatywne	
Biegłe w mowie i piśmie	

Jeżeli znasz język obcy, to jaki?.....

V. Wyjazdy za granicę

Tak	
Nie	

Jeżeli wyjeżdżasz za granicę, to do jakich krajów?.....

VI. Rodzina za granicą

Tak	
Nie	

Serdecznie dziękuję